

Logo of the National Library of Thailand
ห้องสมุดการช่าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี
T22092

คู่มือ MUSEUM มรดกคุณเทศก์

มรดกคุณ
23
มรดกคุณ
Logo of the National Library of Thailand

4

ภาคความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว
ทางวัฒนธรรมที่สำคัญในท้องถิ่น

คู่มืออ้างอิง **ประเทศไทย**

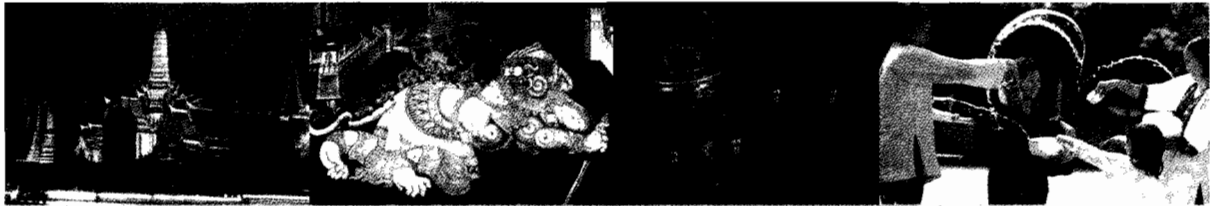

เล่มที่ 4

ภาคความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว
ทางวัฒนธรรมที่สำคัญในท้องถิ่น

พพ
2551 (ก. 1) ๐๓
๑1๐.13
พ.๒๑
พ.๑
พ.๔

คู่มือ อ อ บ ร ม มัคคุเทศก์

เจ้าของ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)

ออกแบบและจัดพิมพ์โดย : บริษัท ศรีเอก มายด์ จำกัด

พิมพ์ครั้งที่ 1 : จำนวน 1,000 เล่ม

ผู้สนใจต้องการสั่งซื้อ ติดต่อสอบถามได้ที่งานจำหน่ายและจัดเก็บรายได้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)

เลขที่ 1600 ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ แขวงมักกะสัน เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400

โทร. 0 2250 5500 (อัตโนมัติ 120 หมายเลข) โทรสาร 0 2250 5511 (อัตโนมัติ 2 หมายเลข)

www.tourismthailand.org

คำนำ

หนังสือคู่มือมัคคุเทศก์ชุดนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้จัดพิมพ์ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้อบรมมัคคุเทศก์ ผู้ประกอบอาชีพมัคคุเทศก์ และผู้สนใจทั่วไป ได้มีทางเลือกในการหาความรู้เพิ่มเติม และสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องด้านวิชาการท่องเที่ยว ด้านความรู้เฉพาะอาชีพมัคคุเทศก์ และความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย โดย ททท. ได้มอบหมายให้ภาควิชาศิลปาชีพ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นผู้ประสานงานในการเรียบเรียงเนื้อหา

คณะผู้เรียบเรียงประกอบด้วยคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิและมีประสบการณ์ในสาขาอาชีพต่างๆ จากคณะมนุษยศาสตร์ และคณะอื่นๆ ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนอื่นๆ หนังสือคู่มือมัคคุเทศก์ชุดนี้แบ่งออกเป็น 6 ภาค ดังนี้

• **ภาคความรู้ทางวิชาการ** ประกอบด้วยเนื้อหาทางด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์และสังคมไทย ภูมิศาสตร์ไทย พุทธศาสนาและศาสนาอื่นๆ ในประเทศไทย วรรณคดีไทย นาฏศิลป์ไทย ดนตรีไทย อาหารไทย หัตถกรรมไทย สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย สถาปัตยกรรมไทย รูปแบบ โครงสร้างและองค์ประกอบ ศิลปกรรมไทย จิตรกรรมและประติมากรรม ประติมากรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปสมัยต่างๆ และการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว

• **ภาคความรู้เฉพาะอาชีพ** ประกอบด้วยเนื้อหาทางด้านบทบาท หน้าที่ มารยาท จรรยาบรรณและวิธีการปฏิบัติงานของมัคคุเทศก์ ระเบียบพิธีการเข้า-ออกราชอาณาจักร การปฐมพยาบาล และการให้ความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว มนุษยสัมพันธ์และการสร้างความประทับใจในงานบริการ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโรงแรม ธุรกิจนำเที่ยว ธุรกิจการบิน และพฤติกรรมนักท่องเที่ยว

• **ภาคความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญในกรุงเทพฯ**

• **ภาคความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญในท้องถิ่น**

• **ภาคความรู้ภาษาอังกฤษ** ประกอบด้วยเนื้อหาทางด้านสถาปัตยกรรมของวัด และโบราณสถานของไทย พระพุทธรูปไทย จิตรกรรม ประติมากรรม และศิลปกรรมของไทย การนำชมสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ และการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า

• **ภาคผนวก** ประกอบด้วยอภิธานศัพท์ภาษาไทยที่เกี่ยวกับศิลปะ สถาปัตยกรรมไทย ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ศัพท์บัญญัติภาษาอังกฤษที่เกี่ยวกับอาหารไทย ผลไม้ ดอกไม้และของที่ระลึกของไทย คำศัพท์เฉพาะในธุรกิจโรงแรม ธุรกิจนำเที่ยว และธุรกิจการบิน กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว และการเทียบมาตรฐานวัดของไทยกับมาตรฐานวัดเมตริก

ททท. หวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่านจะได้รับประโยชน์สูงสุดและสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการประกอบอาชีพ อันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสืบไป

เล่มที่ 4

ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
ที่สำคัญในท้องถิ่น

บทที่ 1	
โบราณสถานสำคัญจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	
■ สถาปัตยกรรมศาสตร์	13
■ ประวัติ	13
■ โบราณสถานและสถานที่สำคัญ	15
โบราณสถานในบริเวณเกาะเมือง	15
โบราณสถานนอกบริเวณเกาะเมือง	20
สถานที่สำคัญในเขตอำเภอบางปะอิน	28
■ คำถามท้ายบท	36
■ แนวคำตอบ	38
บทที่ 2	
โบราณสถานสำคัญจังหวัดลพบุรี	
■ สถาปัตยกรรมศาสตร์	55
■ ประวัติ	55
■ สิ่งที่น่าสนใจ	57
■ คำถามท้ายบท	64
■ แนวคำตอบ	65
บทที่ 3	
โบราณสถานสำคัญจังหวัดพิษณุโลก	
■ สถาปัตยกรรมศาสตร์	75
■ ประวัติ	75
■ สิ่งที่น่าสนใจ	76
■ คำถามท้ายบท	79
■ แนวคำตอบ	80

บทที่ 4

โบราณสถานสำคัญจังหวัดสุโขทัย

■ สถาปัตยกรรมศาสตร์	85
■ ประวัติ	85
■ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย	87
■ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย	92
■ คำถามท้ายบท	99
■ แนวคำตอบ	100

บทที่ 5

โบราณสถานสำคัญจังหวัดกำแพงเพชร

■ สถาปัตยกรรมศาสตร์	113
■ ประวัติ	113
■ สิ่งที่น่าสนใจ	114
■ คำถามท้ายบท	119
■ แนวคำตอบ	120

บทที่ 6

โบราณสถานสำคัญจังหวัดนครราชสีมา

■ สถาปัตยกรรมศาสตร์	125
■ ประวัติ	125
■ อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย	126
■ คำถามท้ายบท	132
■ แนวคำตอบ	133

บทที่ 7

โบราณสถานสำคัญจังหวัดบุรีรัมย์

■ สถาปัตยกรรมศาสตร์	141
■ ประวัติ	141
■ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง	142
■ คำถามท้ายบท	154
■ แนวคำตอบ	155

บทที่ 8

โบราณสถานสำคัญจังหวัดนครปฐม

■ สถาปัตยกรรมศาสตร์	163
■ ประวัติ	163
■ พระปฐมเจดีย์	164
■ คำถามท้ายบท	170
■ แนวคำตอบ	171

บทที่ 9

โบราณสถานสำคัญจังหวัดเพชรบุรี

■ สถาปัตยกรรมศาสตร์	179
■ ประวัติ	179
■ โบราณสถานในเขตอำเภอเมืองเพชรบุรี	180
■ โบราณสถานในเขตอำเภอชะอำ	193
■ คำถามท้ายบท	196
■ แนวคำตอบ	197

สารบัญภาพ

บทที่ 1

โบราณสถานสำคัญจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 1	หอมณเฑียรเทวราช	41
ภาพที่ 2	พระที่นั่งโศภนคิริยาศรีสุริยราช	42
ภาพที่ 3	พระที่นั่งเวหาสน์จำรูญ	43
ภาพที่ 4	หอวิฑูรทัศนา	43
ภาพที่ 5	เจดีย์ 3 องค์	44
ภาพที่ 6	วิหารพระมงคลบพิตร	45
ภาพที่ 7	พระมงคลบพิตร	46
ภาพที่ 8	พระอุโบสถและพระปรางค์ วัดราชบูรณะ	47
ภาพที่ 9	พระพุทธรูปรัตนนายก	48
ภาพที่ 10	พระเจดีย์ วัดใหญ่ชัยมงคล	49
ภาพที่ 11	พระระเบียง วัดใหญ่ชัยมงคล	50
ภาพที่ 12	พระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุ	50
ภาพที่ 13	พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุ	51
ภาพที่ 14	พระพุทธรูปหินควอซซีเซียในวิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุ	52
ภาพที่ 15	พระปรางค์ เมรุทิศ และเมรุราย วัดไชยวัฒนาราม	53
ภาพที่ 16	พระพุทธรูปศิลาทรายในพระอุโบสถ วัดไชยวัฒนาราม	54

บทที่ 2

โบราณสถานสำคัญจังหวัดลพบุรี

ภาพที่ 1	พระคลังศุภรัตน์	67
ภาพที่ 2	ตึกรับรองราชทูตต่างประเทศ	68
ภาพที่ 3	พระที่นั่งจันทรพิศาล	69
ภาพที่ 4	ประตูโค้งเข้าเขตพระราชฐานชั้นใน พระที่นั่งสุทไธสวรรย์	70
ภาพที่ 5	พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท	71

ภาพที่ 6	พระที่นั่งพิมานมงกุฏ	71
ภาพที่ 7	บ้านหลวงรับราชทูต	72
ภาพที่ 8	พระปรางค์สามยอด	73
ภาพที่ 9	วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	74

บทที่ 3

โบราณสถานสำคัญจังหวัดพิษณุโลก

ภาพที่ 1	วิหารหลวง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	81
ภาพที่ 2	หน้าบัน ของวิหารหลวง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	81
ภาพที่ 3	พระพุทธรชินราช	82
ภาพที่ 4	พระปรางค์ประธานของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	83
ภาพที่ 5	พระอัฐารศ	84

บทที่ 4

โบราณสถานสำคัญจังหวัดสุโขทัย

ภาพที่ 1	วัดมหาธาตุ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย	103
ภาพที่ 2	เนินปราสาท อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย	104
ภาพที่ 3	เจดีย์ทรงกลมในวัดมหาธาตุ	104
ภาพที่ 4	เจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดมหาธาตุ	105
ภาพที่ 5	พระอจนะ วัดศรีชุม	106
ภาพที่ 6	เจดีย์ทรงกลม วัดช้างล้อม	107
ภาพที่ 7	รูปช้างที่ฐานเจดีย์ วัดช้างล้อม	108
ภาพที่ 8	เจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดเจดีย์เจ็ดแถว	109
ภาพที่ 9	เจดีย์บริวารทรงปราสาท วัดเจดีย์เจ็ดแถว	110
ภาพที่ 10	เจดีย์บริวารทางทิศเหนือ วัดเจดีย์เจ็ดแถว	110

ภาพที่ 11	ซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดปรก วัดเจดีย์เจ็ดแถว	111
ภาพที่ 12	ลายปูนปั้นที่ผนังวิหาร วัดนางพญา	112
ภาพที่ 13	วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองเชลียง	112

บทที่ 5

โบราณสถานสำคัญจังหวัดกำแพงเพชร

ภาพที่ 1	วัดพระแก้ว อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร	121
ภาพที่ 2	พระพุทธรูปประทับยืน วัดพระสี่อิริยาบถ	122
ภาพที่ 3	เจดีย์ประธาน วัดช้างรอบ	123
ภาพที่ 4	รูปช้างทรงเครื่องที่ฐานเจดีย์วัดช้างรอบ	124

บทที่ 6

โบราณสถานสำคัญจังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 1	สะพานนาค ปราสาทหินพิมาย	135
ภาพที่ 2	ประตูซุ้ม ปราสาทหินพิมาย	136
ภาพที่ 3	ปราสาทประธาน ปราสาทหินพิมาย	137
ภาพที่ 4	มณฑป ปราสาทหินพิมาย	138
ภาพที่ 5	หน้าบันของมณฑป ปราสาทหินพิมาย	139
ภาพที่ 6	กลีบขนุนและนาคปัก	140

บทที่ 7

โบราณสถานสำคัญจังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ 1	ผังรวมของปราสาทพนมรุ้ง	144
ภาพที่ 2	โครงสร้างและผังของกลุ่มปราสาทประธาน	145
ภาพที่ 3	สะพานนาค ปราสาทหินพนมรุ้ง	157

ภาพที่ 4	ทางดำเนิน และ เสานางเรียง	158
ภาพที่ 5	บันไดสู่ปราสาทหินพนมรุ้ง	159
ภาพที่ 6	หน้าบันมณฑปด้านทิศตะวันออก	160
ภาพที่ 7	ทับหลังรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์	161
ภาพที่ 8	กลุ่มปราสาทประธาน	162

บทที่ 8

โบราณสถานสำคัญจังหวัดนครปฐม

ภาพที่ 1	พระปฐมเจดีย์	173
ภาพที่ 2	ซุ้มจระนำ ด้านทิศตะวันออก	174
ภาพที่ 3	พระร่วงโรจนฤทธิ์	175
ภาพที่ 4	พระระเบียง	176
ภาพที่ 5	พระปฐมเจดีย์จำลอง	177
ภาพที่ 6	ใบเสมารูปท้าวจตุโลกบาล	178

บทที่ 9

โบราณสถานสำคัญจังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 1	พระนครคีรี	199
ภาพที่ 2	หอชัชวาลย์เวียงชัย พระที่นั่งราชธรรมสภา และ พระที่นั่งเวียงยันทวีเชียรปราสาท	200
ภาพที่ 3	พระรามราชนิเวศน์	201
ภาพที่ 4	พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน	202
ภาพที่ 5	มุขทะเลซื่อ วัดใหญ่สุวรรณาราม	203
ภาพที่ 6	พระระเบียง วัดใหญ่สุวรรณาราม	204
ภาพที่ 7	หอไตร วัดใหญ่สุวรรณาราม	205

ภาพที่ 8	บานประตูไม้แกะสลัก วัดใหญ่สุวรรณาราม	206
ภาพที่ 9	พระประธาน รูปหล่อสมเด็จพระเจ้าตากสิน และ พระครูมหาวิหารภิกษุ	207
ภาพที่ 10	ภาพจิตรกรรมรูปเทพชุมนุมในพระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม	208
ภาพที่ 11	หน้าบันพระวิหาร วัดมหาธาตุวรวิหาร	209
ภาพที่ 12	พระพุทธรูปทรงเครื่องในพระวิหารหลวง วัดมหาธาตุวรวิหาร	210
ภาพที่ 13	ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหาร วัดมหาธาตุวรวิหาร	211
ภาพที่ 14	พระปรารักษ์ท้ายอด วัดมหาธาตุวรวิหาร	212

บทที่ 1

เจริญพร เพ็ชรกิจ*

โบราณสถานสำคัญจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาหรือเรียกกันอย่างสามัญว่า “อยุธยา” ตั้งอยู่ในเขตภาคกลางและเคยเป็นราชธานีแห่งที่สองของประเทศไทยในนามว่า “กรุงศรีอยุธยา” มีอายุยืนยาวที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติไทย

สภาพภูมิศาสตร์

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่ในเขตภาคกลาง เป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำ 3 สาย คือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรีและแม่น้ำเจ้าพระยา ไหลมาบรรจบกันในลักษณะล้อมรอบแผ่นดินส่วนของตัวเมืองไว้ ทำให้ตัวเมืองพระนครศรีอยุธยามีสภาพเป็นเกาะเมืองที่มีบ้านเรือนปลูกเรียงรายกันอย่างหนาแน่น

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ โดยทางถนนประมาณ 76 กิโลเมตร (การท่องเที่ยวนำประเทศไทย, ม.ป.ป. : 2) มีเนื้อที่ 2,556.640 ตารางกิโลเมตร (<http://www.moi.go.th/province.htm>, 2542) ประกอบด้วย 16 อำเภอ ได้แก่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา อำเภอนครหลวง อำเภอภาชี อำเภอบ้านแพรก อำเภอมหาราช อำเภอบางไทร อำเภอบางซ้าย อำเภอลาดบัวหลวง อำเภอบางบาล อำเภอบางปะหัน อำเภอเสนา อำเภออุทัย อำเภอบางปะอิน อำเภอผักไห่ อำเภอท่าเรือ และอำเภอวังน้อย มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ดังนี้ (<http://www.moi.go.th/province.htm>, 2542)

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดลพบุรี จังหวัดอ่างทองและจังหวัดสระบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดปทุมธานีจังหวัดนนทบุรีและจังหวัดนครปฐม
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดสระบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดนครปฐม

ประวัติ

ก่อนที่ราชธานีกรุงศรีอยุธยาจะได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นราชธานีแห่งที่สองของประเทศไทยนั้น บริเวณที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยาคงจะเป็นชุมชนขนาดใหญ่มาก่อน ดังจะเห็นได้จากที่วัดพนัญเชิงมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1867 ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาถึง 26 ปี ใน

อดีตชุมชนนี้คือเมืองอโยธยา ซึ่งเป็นเมืองหนึ่งในเขตเมืองอู่ทอง ต่อมาในปี พ.ศ. 1890 ได้เกิดโรคระบาดขึ้น มีผู้คนล้มตายกันมาก พระเจ้าอู่ทองซึ่งมีผู้สันนิษฐานว่า พระองค์ทรงครองเมืองสุพรรณบุรีหรือละโว้มาก่อน จึงได้ย้ายเมืองมาตั้งใหม่ขึ้นชั่วคราวในบริเวณพื้นที่ทางทิศตะวันตก เรียกว่า

“เวียงเหล็ก” (หรือเวียงเล็ก) อยู่ตรงวัดพุทไธสวรรย์ ครั้นในปี พ.ศ. 1893 พระเจ้าอู่ทองได้สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 และสร้างพระนครขึ้นอย่างถาวรที่ตำบลหนองโสน (ต่อมาเรียกว่าบึงพระราม) และขนานนามว่า “กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา” ซึ่งนับว่าเป็นการเริ่มต้นของ กรุงศรีอยุธยาและมีฐานะเป็นราชธานีสืบต่อมาจนถึง 417 ปี จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2310

กรุงศรีอยุธยาเมื่อครั้งเป็นราชธานีของไทยนั้น มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก เพราะมีชัยภูมิที่ดี ตั้งอยู่ในที่ลุ่ม มีน้ำอุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี เหมาะแก่การทำนา มีเรือต่างประเทศเข้ามาติดต่อค้าขายโดยอาศัยลำน้ำเจ้าพระยามีแม่น้ำล้อมรอบเท่ากับเป็นการป้องกันมิให้ข้าศึกโจมตีเข้ามาถึงเมืองได้ เมื่อถึงหน้าน้ำ น้ำหลากท่วมบริเวณพื้นที่

โดยรอบทำให้ข้าศึกที่ยกทัพเข้ามาตีเมืองไม่อาจตั้งมั่นอยู่ได้เป็นเวลานาน อย่างไรก็ตามกรุงศรีอยุธยาต้องทำศึกกับพม่าที่ยกทัพเข้ามารุกรานอยู่เสมอ และจนต้องเสียกรุงครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2112 เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงกอบกู้เอกราชกลับคืนมา ทำให้กรุงศรีอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้ง แต่ก็มาถึงยุคที่เสื่อมที่สุดก็เมื่อคราวเสียกรุงครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2310 ซึ่งนับเป็นการสิ้นสุดความเป็นราชธานีนับแต่นั้นมา

ช่วงระยะเวลา 417 ปีของกรุงศรีอยุธยานั้นได้ปรากฏงานทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรมที่มีลักษณะและพัฒนามาเป็นรูปแบบเฉพาะของยุคสมัย จนได้รับมติจากคณะกรรมการมรดกโลกแห่งองค์การ UNESCO ให้ขึ้นบัญชีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นมรดกโลกเมื่อวันที่ 13 ธันวาคม 2534 ณ กรุงคาร์เธจ ประเทศตูนิเซีย

โบราณสถานและสถานที่สำคัญ

โบราณสถานและสถานที่สำคัญควรนำชมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีอยู่มากมาย สามารถแบ่งเขตของโบราณสถานออกเป็น 3 ส่วนดังนี้

1. โบราณสถานในบริเวณเกาะเมือง
2. โบราณสถานนอกบริเวณเกาะเมือง
3. สถานที่สำคัญในเขตอำเภอบางปะอิน

1. โบราณสถานในบริเวณเกาะเมือง

พื้นที่บางส่วนในบริเวณเกาะเมืองของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้มีการจัดตั้งขึ้นเป็นเขตอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2519 เขตอุทยานฯ มีเนื้อที่โดยประมาณ 2.89 ตารางกิโลเมตร สถานที่สำคัญที่ควรค่าแก่การ นำชมมีดังต่อไปนี้

1.1 วัดพระศรีสรรเพชญ์

วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นวัดที่มีความสำคัญที่สุดในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นพระอารามหลวงในเขตพระราชวังหลวง แต่เดิมสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังเป็นที่ประทับ ณ บริเวณที่วัดนี้ ต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายพระราชวังไปทางทิศเหนือชิดกับลำน้ำลพบุรีและทรงอุทิศบริเวณพระราชวังเดิม ให้เป็นเขตพุทธาวาสสำหรับประกอบพระราชพิธีสำคัญและเสด็จออกบำเพ็ญพระราชกุศล

สิ่งก่อสร้างในวัดพระศรีสรรเพชญ์

เจดีย์ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ให้สร้างเจดีย์ขึ้น 2 องค์ เมื่อ พ.ศ. 2035 (องค์ทางทิศตะวันออกและองค์กลาง) เจดีย์องค์ตะวันออกให้สร้างเพื่ออุทิศถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พระราชบิดา) เมื่อ พ.ศ. 2035 เจดีย์องค์กลางนั้นให้สร้างอุทิศถวายสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 (พระเชษฐา) ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2042 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวิหารขนาดใหญ่ขึ้น ต่อมาปี พ.ศ. 2043 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธรูปประทับยืน สูง 8 วา (16 เมตร) หุ้มด้วยทองคำทั้งองค์หนัก 286 ชั่ง (343.2 กิโลกรัม)¹ และพระราชทานนามพระพุทธรูปว่า “พระศรีสรรเพชญ์” และอัญเชิญมาประดิษฐานในวิหารหลวงที่วัดแห่งนี้ จึงทำให้มีการเรียกชื่อวัดตามชื่อของพระพุทธรูป พระศรีสรรเพชญ์ ถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีความสำคัญที่สุดในสมัยอยุธยา พระราชพิธีสำคัญต่างๆ จะกระทำหน้าพระศรีสรรเพชญ์ เช่น พระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา เป็นต้น

ส่วนเจดีย์องค์ตะวันตกนั้นมาสร้างในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 (สมเด็จพระหน่อพุทธางกูร) เพื่ออุทิศถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระราชบิดา) เจดีย์องค์ที่ 3 มีรูปแบบเหมือนกับเจดีย์ 2 องค์แรก เพราะระยะเวลาในการสร้างที่ห่างกันเพียง 40 ปี จึงทำให้เจดีย์มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ไม่ต่างกันเท่าใดนัก

สถาปัตยกรรมในยุคที่สองของสมัยอยุธยานั้นนิยมสร้างเจดีย์เป็นประธานของวัดและนับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา ลักษณะของเจดีย์สมัยอยุธยาได้รับอิทธิพลมาจากเจดีย์ทรงกลมสมัยสุโขทัย เจดีย์ทั้งสามองค์จึงเป็น เจดีย์ทรงกลมหรือทรงลังกา ตั้งอยู่บนฐานสูง องค์ระฆังมีขนาดเล็กลง บัลลังก์เป็นรูปสี่เหลี่ยม มีปล้อง

¹ 1 ชั่ง = 1.2 กิโลกรัม

โฉนดทำเป็นแว่นๆ ซ้อนลดชั้นขึ้นไป สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาได้ดัดแปลงให้แตกต่างจากสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย คือ เพิ่ม “เสาทาน” ซึ่งเป็นเสาเล็กๆ อยู่เหนือบัลลังก์ และเพิ่มซุ้มจตุรมุขทั้งสี่ด้าน ซึ่งมีเจดีย์บริวารอยู่บนยอดซุ้มทั้งสี่เจดีย์ทั้งสามองค์ที่เห็นในปัจจุบันเป็นของใหม่ ซึ่งได้รับการบูรณะเมื่อปี พ.ศ. 2500 ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

มณฑป อาคารที่มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่แทรกระหว่างองค์เจดีย์ทั้งสาม เป็นลักษณะของมณฑปที่ยอดแหลมคมมาสร้างในภายหลัง หลังคาเป็นเครื่องไม้ เมื่อถูกไฟไหม้ก็สูญไปเหลือแต่ผนัง

พระระเบียง ปัจจุบันคงเห็นเพียงแต่ซาก สันนิษฐานว่าเดิมเป็นพระระเบียงมีเสาด้านนอก ด้านหลังเป็นผนังทึบสามารถเดินประทักษิณรอบเจดีย์ได้ เจดีย์ที่รายล้อมนี้สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกับพระเจดีย์องค์ใหญ่ สำหรับบรรจุพระบรมอัฐิของพระเจ้าแผ่นดินหรือพระอัฐิของเจ้านายในสมัยอยุธยาตอนต้น ส่วนวิหารที่สร้างสลับหว่างกันนั้นใช้ในงานพิธีทำบุญอุทิศแด่พระมหากษัตริย์และเจ้านาย ครั้นถึงสมัยอยุธยาตอนปลายไม่มีที่พอจะสร้างเจดีย์ จึงได้สร้างอาคารหลังใหม่ขนาดใหญ่ อยู่ทางทิศตะวันตกของเจดีย์สามองค์ เรียกว่า “**ท้ายจระนำ**” มีผนังเจาะรูเป็นช่องเพื่อใช้สำหรับเก็บอัฐิ

วิหารหลวง วิหารหลวงตั้งอยู่ในแกนเดียวกับพระเจดีย์สามองค์ ใช้เป็นที่ประดิษฐานพระศรีสรรเพชญ์ วิหารหลวงคงสร้างขึ้นพร้อมกับพระศรีสรรเพชญ์ และมีลักษณะสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยารุ่นที่สอง คือ มีลูกกรงเล็ก เจาะบนผนังเพื่อให้แสงสว่างหรืออากาศเข้าไปภายในได้ ช่องผนังจะไม่ทำเป็นหน้าต่างขนาดใหญ่ เพราะผนังจะรับน้ำหนักหลังคาไม่ได้และจะทำให้พังทลายลงมา อย่างไรก็ตามจากซากผนังและเสาที่หลงเหลืออยู่นั้น ทำให้รู้ว่าเสารองรับ

มีลักษณะสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนต้นผสมอยู่ด้วย คือ เป็นเสาทันโหลรองรับหลังคาปีกนก มีลักษณะเป็นเสากลมบัวหัวเสาทำเป็นบัวตูม

พระอุโบสถ จากซากของอาคารที่หลงเหลืออยู่ พอจะสันนิษฐานได้ว่าพระอุโบสถมีขนาดเล็ก โบสถ่อมัลลรอบ พระอุโบสถจะทำเป็นโบสถขนาดใหญ่ ทำด้วยหินชนวนสีเทาปักอยู่บนพื้นดิน ซึ่งแตกต่างจากศิลปกรรมโบสถในสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งทำเป็นโบสถขนาดเล็กและตั้งอยู่บนฐานสูง ในสมัยอยุธยา พระอุโบสถมีความสำคัญน้อยกว่าพระวิหาร เนื่องจากพระอุโบสถเป็นที่สำหรับพระสงฆ์ประกอบพิธีสังฆกรรม คือ การบวชและการสวดปาฏิโมกข์ ในขณะที่พระวิหารใช้เป็นที่สำหรับประกอบพิธีต่างๆ การทำบุญกุศล การเลี้ยงพระ ฯลฯ

วัดพระศรีสรรเพชญ์นอกจากจะเป็นที่ประดิษฐานพระศรีสรรเพชญ์แล้ว ยังเคยเก็บรักษาพระพุทธรูปสำคัญองค์อื่นๆ ได้แก่ พระโลกนาถ (ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วิหารทิศตะวันออก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) และพระพุทธรูปลีหังค์ (ปัจจุบันประดิษฐานที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร)

ตามพระราชพงศาวดารกล่าวว่า วัดพระศรีสรรเพชญ์ได้บูรณะซ่อมแซมถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเมื่อปี พ.ศ. 2174 และครั้งที่สองในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเมื่อปี พ.ศ. 2285 แต่ในคราวเสียกรุงครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. 2310 พม่าได้เอาโหลวมพระศรีสรรเพชญ์และสำรอกเอาทองคำไปหมด เหลือเพียงแกนสัมฤทธิ์ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญซากพระศรีสรรเพชญ์บรรจุไว้ในพระมหาเจดีย์องค์กลาง (สี่เหลี่ยม) ในวัดพระเชตุพนวิมล

มังคลาราม กรุงเทพฯ และพระราชทานนามพระมหาเจดีย์ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามว่า “พระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชญ์ดาญาณ”

1.2 พระราชวังหลวง

พระราชวังหลวงหรือพระราชวังโบราณตั้งอยู่ติดกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ ปัจจุบันมีให้เห็นเฉพาะฐานรากของอาคารเท่านั้น เพราะถูกพม่าเผาทำลายเสียหายไปเมื่อคราวเสียกรุงครั้งที่สอง

แต่เดิมสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชมณเฑียรขึ้นในบริเวณที่เป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ในปัจจุบัน ต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงอุทิศบริเวณดังกล่าวให้เป็นวัดในเขตพระราชวัง สร้างเป็นพุทธาวาสสำหรับเป็นที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญ และเป็นที่เสด็จออกทรงบำเพ็ญพระราชกุศล และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระราชวังชั้นใหม่ทางทิศเหนือ ชิดกับแม่น้ำลพบุรี และมีกำแพงแบ่งระหว่างวัดพระศรีสรรเพชญ์กับพระราชวังหลวง มีพระระเบียงแยกส่วนออกจากกัน มีทางเดินคั่นระหว่างวัดพระศรีสรรเพชญ์มายังพระราชวังหลวงผนังสองข้างเป็นผนังทึบ เรียกว่า “ฉนวน” สำหรับฝ่ายในเดินตามฉนวนไปสู่พระวิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์พระราชวังหลวงแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ เขตพระราชฐานชั้นนอก เขตพระราชฐานชั้นกลางและเขตพระราชฐานชั้นใน

พระที่นั่งเขตพระราชฐานชั้นนอก

พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ ทางด้านหน้าเขตพระราชฐานชั้นนอก บนกำแพงชั้นในมีพระที่นั่งทรงปราสาทตรีมุข สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเมื่อ พ.ศ. 2175 เดิมมีชื่อเรียกว่า “พระที่นั่งสิริยโสธรมหาพิमान

บรรยงค์” องค์พระที่นั่งคล้ายปราสาท ฐานองค์พระที่นั่งมีรูปครุฑแบกตามเขมร ด้วยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ยกทัพไปตีเขมรได้กลับมาเป็นเมืองขึ้นอีกครั้ง ทำให้ได้รับอิทธิพลของเขมรเข้ามาด้วย ต่อมาสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงพระสรวินว่า สมเด็จพระอมรินทรธิราชรับสั่งว่า พระที่นั่งองค์นี้มีชื่อไม่ถูกต้องตามตำรา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งชื่อใหม่ว่า “**พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์**” พระที่นั่งองค์นี้ใช้สำหรับเป็นที่ทอดพระเนตรชบวนแห่หรือทอดพระเนตรการประลองกำลังยุทธวิธี และด้านหน้าองค์พระที่นั่งมีสนามใหญ่เรียกกันว่า “สนามหน้าจักรวรรดิ”

พระที่นั่งเขตพระราชฐานชั้นกลาง

เขตพระราชฐานชั้นกลางถือว่าเป็นเขตที่สำคัญที่สุด เพราะใช้เป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่างๆ ประกอบด้วยพระที่นั่งขนาดใหญ่ตั้งเรียงกัน 3 องค์ คือ พระที่นั่งวิหารสมเด็จ พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทและพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์

พระที่นั่งวิหารสมเด็จ เดิมทีคือพระที่นั่งมังคลาภิเษกสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ต่อมาเกิดไฟไหม้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2186 และเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “พระที่นั่งวิหารสมเด็จ” เพื่อเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง องค์พระที่นั่งมียอดเป็นรูปพรหมพักตร์

พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท เป็นปราสาทใหญ่องค์กลาง มียอดแหลมทรงปราสาท หลังคาลาดด้วยติบูก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1991 สำหรับเป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่างๆ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษกหรือสำหรับเสด็จออกรับราชทูต สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเคยเสด็จออก ณ มุขเด็จพระที่นั่งองค์นี้ในการออกรับเจ้าประเทศราช

พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ เป็นปราสาทจตุรมุข มีพื้นที่สูงกว่าพระที่นั่งองค์อื่นๆ สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เดิมเรียกชื่อว่า “พระที่นั่งสุริยาอมรินทร์” สร้างขึ้นสำหรับเป็นที่ประทับทอดพระเนตรขบวนแห่ทางน้ำ ครั้นเมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคต ณ พระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ ลพบุรี สมเด็จพระเพทราชาครองราชย์สืบต่อมา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระบรมศพมาประดิษฐาน ณ พระที่นั่งองค์นี้ ชื่อของพระที่นั่งได้มาเปลี่ยนใหม่ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศด้วยชื่อเดิม “สุริยาอมรินทร์” มีเสียงไม่คล้องจองกับพระที่นั่งสององค์แรก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเป็น “พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์”

พระที่นั่งเขตพระราชฐานชั้นใน

เขตพระราชฐานชั้นในประกอบด้วยพระที่นั่งบรรยงค์รัตนาศน์ พระที่นั่งทรงปืนและพระที่นั่งตรีมุข

พระที่นั่งบรรยงค์รัตนาศน์ ตั้งอยู่ด้านในของเขตพระราชฐานชั้นในทางทิศตะวันตก มีลักษณะเป็นปราสาทจตุรมุข สมเด็จพระเพทราชาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นกลางสระน้ำเมื่อ พ.ศ. 2231 สำหรับเป็นที่สำราญพระราชอิริยาบถ พระเจ้าแผ่นดินที่โปรดประทับมากคือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ จึงเรียกกันโดยสามัญว่า “พระที่นั่งท้ายสระ”

พระที่นั่งทรงปืน ตั้งอยู่ริมสระด้านตะวันตก ใกล้กับพระที่นั่งบรรยงค์รัตนาศน์ สร้างเป็นรูปยาวรี สันนิษฐานว่าเป็นที่สำหรับฝึกซ้อมเพลงอาวุธ ในรัชสมัยสมเด็จพระ

เพทราชาเคยทรงใช้เป็นท้องพระโรง สำหรับเสด็จออกให้ขุนนางเข้าเฝ้าฯ เพราะใกล้ที่ประทับพระที่นั่งบรรยงค์รัตนาศน์

พระที่นั่งตรีมุข ตั้งอยู่ด้านหลังของพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท เป็นพระที่นั่งศาลาไม้ หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา อาคารที่เห็นในปัจจุบันนั้นเป็นอาคารที่สร้างขึ้นจากรากเดิม อาคารนี้มีชื่อว่า “พลับพลาตรีมุข” สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เมื่อ พ.ศ. 2450 ในคราวที่รัชกาลที่ 5 ทรงครองราชย์ครบ 40 ปี เสมอด้วยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เพื่อเป็นมณฑลพิธีในการพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกและการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ผู้ทรงครองราชย์ยืนยาวในสมัยกรุงศรีอยุธยา² กับทั้งใช้ประกอบพระราชพิธีบวงสรวงอดีตสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งกรุงศรีอยุธยา พระราชพิธีนี้ยังคงประกอบสืบต่อมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน เป็นพระที่นั่งองค์เดียวที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์ที่สุด เพราะสร้างขึ้นใหม่

1.3 วิหารพระมงคลบพิตร

วิหารพระมงคลบพิตรตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัดพระศรีสรรเพชญ์ ภายในประดิษฐานพระมงคลบพิตร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง ปางมารวิชัย ก่อด้วยอิฐเป็นแกนและบุด้วยแผ่นทองสัมฤทธิ์ทั่วทั้งองค์ องค์พระมีขนาดใหญ่ ขนาดหน้าตักกว้าง 9.55 เมตร ความสูงเฉพาะองค์พระ 12.45 เมตร ไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้สร้างขึ้นเมื่อใด หากพิจารณาจากรูปแบบของศิลปกรรมแล้ว คงเป็นศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนต้นหรือสมัยอยุธยายุคที่สอง

² นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ยึดตามพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ที่กล่าวว่าพระมหากษัตริย์ทรงครองราชย์ยืนยาวที่สุด ในประวัติศาสตร์แห่งกรุงศรีอยุธยาคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2031) มีสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034-2072)

ซึ่งเป็นสมัยที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัย มีพุทธลักษณะดังนี้ พระพักตร์เป็นรูปวงรี พระขนงโค้ง พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก สันนิษฐานกันว่า พระพุทธรูปองค์นี้สร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ (พระอนุชาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช) เพื่ออุทิศให้แก่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เดิมพระพุทธรูปองค์นี้คงยังสร้างไม่เสร็จและประดิษฐานอยู่ที่วัดวรเชษฐาราม ซึ่งเป็นที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ต่อมาสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พระราชโอรสของสมเด็จพระเอกาทศรถ) จึงทรงสร้างต่อและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชะลอพระไปไว้ที่แห่งใหม่ดังกล่าว และให้สร้างมณฑปครอบพระพุทธรูป ซึ่งตามพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชะลอพระมณฑปพิตรจากทิศตะวันออกมาประดิษฐานยังทิศตะวันตกอย่างที่เห็นในปัจจุบัน ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ (พ.ศ. 2249) ได้เกิดฟ้าผ่าลงมาไหม้ยอดพระมณฑปพังลงมาทับพระมณฑปพิตร สมเด็จพระเจ้าเสือจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รื้อเครื่องบนออก และก่อสร้างใหม่ แต่พอถึงปี พ.ศ. 2285 ได้เกิดฟ้าผ่าอีกครั้ง สมเด็จพระเจ้าบรมโกศจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รื้อและแปลงเป็นวิหารแทน

ใน พ.ศ. 2310 เมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง พม่าได้เผาทำลายวิหารพระมณฑปพิตร เครื่องบนของวิหารหักตกลงมาต้องพระศอก พระเมาฬีและพระกรข้างขวาหักไปข้างหนึ่ง องค์พระชำรุดและทิ้งร้างมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ต่อพระศอกขึ้นใหม่ ส่วนพระเมาฬีและพระกรขวายังคงขาด หักดั้งเดิม มาต่อซ่อมด้วยปูนปั้นใน พ.ศ. 2463 โดยพระยาโบราณราชธานินทร์ สมุหเทศาภิบาล มณฑลอยุธยา แต่วิหารก็ยังคงทิ้งร้างใน

สภาพปรักหักพัง

ใน พ.ศ. 2498 นายอนุ นายกรัฐมนตรีแห่งสหพม่า ได้มาเยี่ยมชมพระนครศรีอยุธยาและบริจาคเงินจำนวน 200,000 บาท เพื่อบูรณปฏิสังขรณ์วิหารพระมณฑปพิตร โดยร่วมกับเงินเพิ่มเติมจากรัฐบาลไทยในสมัยนั้นอีก 150,000 บาท รวมเป็นจำนวนเงิน 350,000 บาท กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบโดยเลียนแบบวิหารหลังเดิม สมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ และดำเนินการก่อสร้างจนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2501 แต่องค์พระมณฑปพิตรยังคงปล่อยให้เป็นที่รกร้างเดิม ไม่ได้ปิดทองอย่างที่เห็นในปัจจุบัน ในปี พ.ศ. 2535 เมื่อมีการเฉลิมฉลองในวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ ผู้มีจิตศรัทธาได้ลงรักปิดทองพระพุทธรูปทั้งองค์

ข้างวิหารพระมณฑปพิตรออกมาทางทิศตะวันออก เดิมเคยเป็นสนามหลวงสำหรับเป็นที่ออกพระเมรุพระบรมศพพระราชอาทิบดีและเจ้านายซึ่งมีเกียรติยศสูง ถัดจากวิหารพระมณฑปพิตรไปทางทิศตะวันตกจะเป็นเกาะ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาใช้เป็นที่คุมขังนักโทษ ต่อมาได้มีการปรับแต่งเกาะเมืองใหม่ในปี พ.ศ. 2481 และได้สร้างเรือนไทยเรียกว่า “คุ้มขุนแผน” เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับเรือนไทยแบบโบราณที่กำลังจะสูญหายไป

1.4 วัดมหาธาตุ

วัดมหาธาตุตั้งอยู่ตรงหน้าพระราชวังโบราณด้านตะวันออก ตรงเชิงสะพานป่าถ่าน ตามพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า เมื่อ พ.ศ. 1927 สมเด็จพระราเมศวรเสด็จกลับจากการศึกทางเหนือแล้วได้เสด็จออกทรงศีลยังพระที่นั่งมิ่งคลาภิเษก ได้ทอดพระเนตรพระบรมสารีริกธาตุเสด็จปฏิบัติในทิศตะวันออก จึงได้

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เอากรุยปักขึ้นไว้ตรงที่พระบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์ และสถาปนาพระมหาธาตุขึ้นและให้ชื่อวัดว่า “วัดพระมหาธาตุ” อย่างไรก็ตามประวัติการสร้างวัดมหาธาตุนี้ยังมีความแตกต่าง เช่น พงศาวดารบางฉบับกล่าวว่า วัดมหาธาตุสร้างในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1

พระปรางค์ของวัดมหาธาตุเดิมสร้างด้วยศิลาแลง ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระปรางค์ได้พังทลายลงมาจนถึงชั้นครุฑ ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2176) พระปรางค์ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ก่อให้สูงขึ้นกว่าเดิม เมื่อสร้างเสร็จแล้วพระมหาธาตุสูงชะลูดไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เอาไม้มีค่าแทรกตามอิฐแล้วถือปูนใหม่ ยอดจึงได้พังลงมาอีก ปัจจุบันพระมหาธาตุจึงเหลือเพียงชั้นมุขเท่านั้น

ในปี พ.ศ. 2499 กรมศิลปากรได้ขุดค้นซากปรางค์วัดมหาธาตุ ได้พบวัตถุของมีค่าบรรจุไว้ในกรูมากมาย รวมทั้งผอบศิลาบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่เก็บไว้ในสตูป และพระพุทธรูปทองคำพร้อมเครื่องประดับอื่นๆ อีกมากมาย ปัจจุบันพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

1.5 วัดราชบูรณะ

วัดราชบูรณะตั้งอยู่ตรงข้ามกับวัดมหาธาตุตรงบริเวณเชิงสะพานป่าถ่าน สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดนี้ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1967 ณ บริเวณที่ใช้ถวายพระเพลิงพระบรมศพเจ้าอ้ายพระยาและเจ้ายี่พระยา ซึ่งได้ชนช้างกันจนถึงแก่อสัญกรรม และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อเจดีย์ขึ้น 2 องค์สวมทับบริเวณที่ชนช้าง อีกทั้งได้ทรงสถาปนาพระมหาธาตุและพระวิหารเป็นพระอาราม และพระราชทาน

นามวัดว่า “**วัดราชบูรณะ**”

เมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 วัดราชบูรณะได้ถูกไฟไหม้เสียหายอย่างมาก แต่ยังคงเหลือเจดีย์ วิหาร และพระปรางค์ ลวดลายปูนปั้นประดับปรางค์ทำเป็นรูปครุฑยุคนาคสวยงามมาก ภายในกรูปรางค์มีภาพเขียนรูปพระพุทธรูปปางลีลาและปางสมาธิ ภาพเขียนเหล่านี้เขียนด้วยสีแดงชาดปิดทอง แม้ลบเลือนไปมากแต่ยังพอเห็นได้ นอกจากนี้กรมศิลปากรได้ค้นพบสมบัติล้ำค่าภายในองค์ปรางค์ สมบัติเหล่านี้ประกอบด้วยเครื่องราชูปโภคทำด้วยทองคำและอัญมณีมีค่า ซึ่งเป็นของเจ้าอ้ายพระยาและเจ้ายี่พระยา พระพุทธรูป พระแสงและพระพิมพ์เป็นจำนวนมาก ทางกรมศิลปากรจึงได้นำพระแสงและพระพิมพ์ให้ประชาชนเช่าบูชาและนำเงินจากการเช่าพระดังกล่าวมาสร้างเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ซึ่งต่อมาเป็นสถานที่เก็บรักษาเครื่องราชูปโภคทั้งหมดที่ขุดได้จากพระปรางค์

2. โบราณสถานนอกบริเวณเกาะเมือง

2.1 วัดหน้าพระเมรุ

วัดหน้าพระเมรุเดิมมีชื่อเรียกว่า “วัดพระเมรุราชิการาม” ตั้งอยู่ริมคลองคูเมืองด้านเหนือ ตรงข้ามกับพระราชวังหลวงโบราณ ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างมาแต่ครั้งใด แต่สันนิษฐานตามคติการสร้างวัดว่า น่าจะเป็นการสร้างวัดตรงที่มีการถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินหรือพระศพเจ้านาย ดังนั้นวัดหน้าพระเมรุน่าจะสร้างขึ้นหน้าเมรุที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพหรือพระศพเจ้านายองค์ใดองค์หนึ่งในสมัยอยุธยาตอนต้น

วัดหน้าพระเมรุ ยังปรากฏนามในพระราชพงศาวดารครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเมื่อครั้งทรงทำศึก

กับพระเจ้าบุเรงนอง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพลับพลาขึ้นองค์หนึ่งเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป และสร้างพลับพลาอีก 2 องค์ให้มีความสูงเสมอกันสำหรับเป็นที่ประทับของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและพระเจ้าบุเรงนอง เพื่อการกระทำสัตยาธิษฐานสงบศึก ความปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า สถานที่ที่ได้สร้างพลับพลาขึ้นระหว่างวัดหน้าพระเมรุและวัดหัตถดาวาส ดังนั้นวัดนี้มาจะสร้างในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิหรือก่อนหน้านั้น

เมื่อครั้งเสียกรุงครั้งที่สอง พ.ศ. 2310 วัดหน้าพระเมรุไม่ได้ถูกเผาทำลาย เพราะพม่าได้ใช้วัดหน้าพระเมรุเป็นที่ตั้งกองบัญชาการศึก เพื่อระดมยิงปืนใหญ่จากค่ายที่วัดหน้าพระเมรุเข้าไปยังพระราชวังหลวง จึงทำให้วัดหน้าพระเมรุเป็นวัดที่ไม่ถูกเผาทำลายเพียงวัดเดียวในกรุงศรีอยุธยา จากนั้นจึงถูกทิ้งร้างมาเป็นเวลานาน จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) พระยาไชยวิชิต (เผือก) ผู้รักษาพระนครศรีอยุธยาได้ปฏิสังขรณ์วัดหน้าพระเมรุขึ้น โดยมีขุนอินเป็นแม่กองบูรณะ วัดหน้าพระเมรุจึงเป็นวัดที่มีศิลปกรรมแบบอยุธยาที่คงสภาพสมบูรณ์มากที่สุด

สิ่งที่ควรนำชม

พระอุโบสถ พระอุโบสถมีโบสถ์คู่อ้อมรอบ ซึ่ง

แสดงฐานะวัดหลวง โบสถ์เป็นหินชนวนสีเทาขนาดใหญ่ ตั้งอยู่บนฐานสูง เป็นศิลปกรรมแบบอยุธยาตอนกลาง ซึ่งแตกต่างจากประเพณีการปักโบสถ์มาบนพื้นดินในสมัยอยุธยาตอนต้น พระอุโบสถ³ ของวัดหน้าพระเมรุมีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาอย่างเด่นชัด พระอุโบสถมีขนาดใหญ่ที่สุดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีขนาดยาว 50 เมตร กว้าง 16 เมตร มีมุขหน้าและมุขหลัง หลังคาลดสามชั้น เครื่องประกอบหลังคาทำแบบประเพณีไทย มีช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ หน้าบันด้านหน้าเป็นไม้แกะสลักปิดทอง จำหลักเป็นภาพพระนารายณ์ทรงครุฑขุดนาคร ซึ่งแสดงฐานะเป็นวัดหลวงที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง ภาพพระนารายณ์นี้ล้อมรอบด้วยลายเทพนมซึ่งเป็นองค์ประกอบของหน้าบันสมัยอยุธยาตอนปลาย จึงสันนิษฐานว่าคงมีการปฏิสังขรณ์ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ส่วนหน้าบันด้านหลังจำหลักเป็นรูปเทพนมลงรักปิดทอง

พระอุโบสถมีเสาศาโลงรองรับชายคาปีกนกทั้งสองข้าง เป็นเสาศาแปดเหลี่ยม บัวหัวเสาทำเป็นรูปบัวตูม แสดงลักษณะศิลปกรรมแบบอยุธยาตอนต้น ตรงกลางผนังด้านหน้าพระอุโบสถมีบุษบกบังนุช เดิมเคยประดิษฐานพระพุทธรูปปางอุ้มบาตร แต่ปัจจุบันทิ้งวางไว้ ผนังด้านข้างไม่ได้เจาะช่องหน้าต่าง แต่ทำเป็นช่องลูกกรงเล็กๆ แทน

ภายในพระอุโบสถ ประดิษฐานพระประธานเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่ององค์ใหญ่⁴ มีชื่อว่า “**พระพุทธรูปมิต**

³ นักวิชาการทางโบราณคดีบางท่านสันนิษฐานจากลักษณะสถาปัตยกรรมว่าพระอุโบสถนี้น่าจะสร้างขึ้นหรือได้รับการบูรณะในสมัยพระเจ้าปราสาททอง สมัยกลางของกรุงศรีอยุธยา

⁴ พระพุทธรูปทรงเครื่องสร้างขึ้นตามตำนานพุทธประวัติว่าพระยามหาชมพูเป็นกษัตริย์ที่มีความกตัญญูมาก ไม่ยอมฟังธรรม พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นด้วยนิมิตว่าพระยามหาชมพูมีความฉลาด สามารถบรรลุธรรมขั้นสูงได้ จึงให้พระอินทร์กับพระยามหาชมพูมาเข้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจำแลงพระองค์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อพระยามหาชมพูเห็นเข้าจึงลดทิฐิมานะลง ยอมฟังธรรม พระพุทธรูปทรงเครื่องจึงเรียกว่า “ปางทรงบาทพระยามหาชมพู” หรือ “ปางโปรดพระยามหาชมพู”

วิชิตมารโมลศิรสรเพชญ์บรมไตรโลกนาถ หล่อด้วยสัมฤทธิ์ ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 4.50 เมตร สูง 6 เมตร มีเครื่องทรงอย่างกษัตริย์สมัยอยุธยา มีมงกุฎสายสร้อย สังวาล ฯลฯ จัดเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องสมัยอยุธยาที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเท่าที่มีปรากฏ พระพุทธรูปองค์นี้สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เพราะพุทธลักษณะของพระพุทธรูปองค์นี้เหมือนกับพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปปูนปั้นในชุมชนเมรุทิศหรือเมรุรายภายในวัดไชยวัฒนาราม ซึ่งสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงสร้างขึ้น

วิหารสรรเพชญ์หรือวิหารน้อย วิหารสรรเพชญ์หรือวิหารน้อย เป็นอาคารหลังเล็กอยู่ด้านข้างพระอุโบสถ สร้างเลียนแบบพระอุโบสถแต่มีขนาดเล็กกว่า สร้างขึ้นโดยพระยาไชยวิชิต (เผือก) เมื่อ พ.ศ. 2381 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) แม้ว่าวิหารน้อยจะสร้างเลียนแบบพระอุโบสถ แต่ศิลปกรรมหน้าบันมีลักษณะที่แตกต่างไป คือ ทำเป็นลวดลายพรรณพฤกษา ลายใบไม้ ดอกไม้ที่เรียกกันว่า “ลายดอกพุดตานก้านแย่ง” อันเป็นศิลปะประเพณีนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3

ภายในวิหารน้อยประดิษฐานพระพุทธรูปประธานเป็นพระพุทธรูปหินควอทซ์สีเขียว เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท พระพักตร์ค่อนข้างแบน พระขนงเป็นสันนูน โค้งต่อเป็นปีกกา พระเนตรโปน พระนาสิกแบน พระโอษฐ์หยาบ ซึ่งเป็นลักษณะของพระพุทธรูปศิลปะแบบทวารวดี สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปองค์นี้อยู่ในชุดเดียวกับพระพุทธรูปศิลาสีขาว ประทับนั่งห้อยพระบาทอีก 4 องค์ ซึ่งทั้งหมดเดิมประดิษฐานรวมกันอยู่ที่วัดพระเมรุ จังหวัดนครปฐม ต่อมาได้ย้ายพระพุทธรูปศิลาสีเขียวองค์นี้มายังวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระ

พระมหาจักรพรรดิ เพราะสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองนครชัยศรีขึ้น จึงน่าจะย้ายมาในครั้งนั้น ต่อมาพระยาไชยวิชิต (เผือก) ได้อัญเชิญพระพุทธรูปศิลาสีเขียวมาจากวัดมหาธาตุ เพื่อมาประดิษฐานยังวัดนี้

ภายในวิหารน้อยมีภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 3 เขียนเรื่องการค้าโดยเรือสำเภาและเรื่องชาตก แต่ปัจจุบันภาพจิตรกรรมฝาผนังได้ลบเลือนไปมากแล้ว

2.2 เพนียดคล้องช้าง

เพนียดคล้องช้างตั้งอยู่ห่างจากเกาะเมืองไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ นับแต่การสร้างกรุงศรีอยุธยา มาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เพนียดจับช้างตั้งอยู่ที่วัดของ (บริเวณที่ว่าการอำเภอพระนครศรีอยุธยา ในปัจจุบัน) ต่อมาในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา เมื่อ พ.ศ. 2123 ได้มีการขยายกำแพงพระนครออกไปจนชิดริมแม่น้ำ ไม่สะดวกแก่การจับช้าง จึงได้ย้ายไปตั้งที่ตำบลทะเลหญ้า (ปัจจุบันเรียกตำบลสวนพาก อยู่ในเขตอำเภอกรุงเก่า) ซึ่งอยู่ข้างวัดบรมวงศ์ในปัจจุบัน แต่เพนียดที่สร้างขึ้นครั้งแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชานั้นถูกพม่าเผาเสียเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2310

เพนียดคล้องช้างในปัจจุบัน ได้รับการบูรณะครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2500 และครั้งที่สองเมื่อ ปี พ.ศ. 2533 โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้สนับสนุนงบประมาณ ให้แก่กรมศิลปากรเพื่อบูรณะให้อยู่ในสภาพเดิม เพื่อจะได้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เพนียดคล้องช้างมีลักษณะเป็นคอกใหญ่ 2 คอก คอกในเป็นคอกไม้ ใช้เสาปักล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมรวม 226 ต้น เรียกว่า “เสาวงพาด” มีประตู 1 แห่งสำหรับช้างต่อนำโขลงช้างมาเข้าเพนียดทางประตูนี้ และอีกแห่ง

เป็นประตูสำหรับช้างต่อและช้างป่าที่จับได้ออกไปทางประตูนี้ เรียกประตูทั้งสองว่า “ประตูของ” หรือ “ประตูโตงเตง” ส่วนคอกใหญ่ชั้นนอกเรียกว่า “เชิงเทิน” ก่อด้วยอิฐเป็นแนวยาว 2 แนวในลักษณะรูปสี่เหลี่ยมล้อมคอกไม้ที่อยู่ชั้นในทั้งสี่ด้าน แล้วถมดินในระหว่างอิฐ สูง 3 เมตร กว้าง 5.30 เมตร บนเชิงเทินด้านตะวันตกมีลานกว้างกว่าด้านอื่น เดิมเคยมีพลับพลาเครื่องไม้เป็นที่สำหรับพระมหากษัตริย์ประทับทอดพระเนตรการคล้องช้าง

เพนียดคล้องช้างสร้างขึ้นสำหรับการจับช้างเถื่อนเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ทั้งในยามปกติและสงคราม ยิ่งถ้า

รัชกาลใดได้พบช้างเผือก ก็ถือว่าเป็นของคู่บารมีในรัชกาลนั้นๆ นอกจากนี้ในบางครั้งพระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพิธีจับช้างให้แขกเมืองได้ชม ดังเช่นในจดหมายเหตุของเซอวาเลีย เดอ โชมองต์ ราชทูตฝรั่งเศสที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีโอกาสชมการจับช้างเถื่อนที่เพนียด ลพบุรี เมื่อ พ.ศ. 2229 ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็เช่นกัน ได้มีการจัดคล้องช้างให้พระราชอาธิบดีและเจ้านายต่างประเทศได้ทอดพระเนตรรวม 3 ครั้ง ครั้งแรกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการคล้องช้างให้ ดยุก โยฮัน อัลเบิร์ต แห่งเยอรมนีทอดพระเนตรเมื่อ พ.ศ. 2426 ครั้งที่สองรัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดถวายแด่แกรนด์ ดยุก ชาร์วิตส์ แห่งรัสเซีย (ซึ่งต่อมาทรงครองราชย์เป็นพระเจ้าซาร์ นิโคลาสที่ 2) ได้ทอดพระเนตรในปี พ.ศ. 2432 และครั้งที่สาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดถวายแด่สมเด็จพระราชาธิบดีและพระราชินีแห่งเดนมาร์กได้ทอดพระเนตรเมื่อปี พ.ศ. 2505 (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536 : 225)

2.3 วัดไชยวัฒนาราม

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เขมรได้เป็นเมืองขึ้นของไทยมาแต่สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ระหว่างนั้นไทยกับพม่ามีการรบพุ่งกันตลอดเวลา เขมรจึงแข็งเมืองไม่ขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงยกทัพไปปราบเขมร ทำให้เขมรต้องกลับมาเป็นเมืองขึ้นของไทย ต่อมาสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เขมรแข็งเมืองไม่ขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้ทรงยกทัพไปปราบ แต่ไปแพ้ที่

เมืองเสียมราฐ⁵ ต่อมาสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ทรงยกทัพไปปราบเขมรอีกครั้งได้สำเร็จ จึงทำให้ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมเขมรเข้ามาเผยแพร่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง

วัดไชยวัฒนารามตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก นอกเกาะเมือง บริเวณที่ตั้งของวัดไชยวัฒนารามแต่เดิมเป็นนิวาสนสถานของเจ้าพระยาโกษาโหมสุริยวงศ์ ซึ่งต่อมาได้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (กษัตริย์องค์ที่ 24 ของกรุงศรีอยุธยา) และเมื่อทรงย้ายไปประทับในพระราชวังหลวง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดไชยวัฒนารามขึ้นตรงบริเวณนิวาสนสถานเดิมของพระองค์

ในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ วัดไชยวัฒนารามเป็นที่เผาพระศพและเก็บพระอัฐิของเจ้าฟ้าสองพระองค์ คือ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์หรือเจ้าฟ้ากุ้ง (กวีเอกผู้ทรงพระนิพนธ์กาพย์ห่อโคลงเห่เรือและกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง) และเจ้าฟ้าสังวาลย์ (พระสนมเอกของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) ด้วยเหตุนี้จึงสันนิษฐานว่า เจดีย์ทรงกลมสององค์ที่อยู่ด้านหน้าปราสาทประธาน เป็นเจดีย์บรรจุพระอัฐิของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์และเจ้าฟ้าสังวาลย์ เพราะหากพิจารณาแผนผังของวัดแล้ว เจดีย์ทรงกลมสององค์ดังกล่าวไม่เข้ากับสัดส่วนสิ่งก่อสร้างอื่น จึงน่าเป็นเจดีย์ที่มาสสร้างขึ้นภายหลัง

ก่อนการเสียดังกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง กองทัพพม่าได้ล้อมเมืองไว้ กองทัพของกรุงศรีอยุธยาส่งทหารออกมาตั้งค่ายใกล้ๆ กับวัดไชยวัฒนาราม เรียกกันว่า “ค่ายวัดไชยวัฒนาราม” เพื่อต่อสู้กับกองทัพพม่า แต่สู้ไม่ได้ ค่ายวัด

ไชยวัฒนารามจึงแตกและถอยร่นไปในเมือง พม่าเผาทำลายวัดนี้เช่นเดียวกับวัดอื่นๆ แต่ด้วยโครงสร้างของอาคารที่รับรูปแบบจากแผนผังของปราสาทเขมรจึงมีความแข็งแรงมั่นคง พระปรางค์ เมรุทิศ เมรุรายจึงมีสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์

ภายหลังการเสียดังกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 แล้ว วัดไชยวัฒนารามถูกปล่อยให้ร้างไว้จนปรักหักพังไปมาก ทำให้คนร้ายซุกเจาะพระปรางค์และทำลายพระพุทธรูปเป็นอันมาก จนกระทั่งได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติเมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2478 และกรมศิลปากรโดยอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้ดำเนินการบูรณะมาจนถึงปัจจุบัน

สิ่งที่ควรนำชม

แผนผังการสร้างวัดไชยวัฒนารามได้เลียนแบบ แผนผังของปราสาทเขมร มีพระปรางค์เป็นหลักของวัด มีเมรุทิศ เมรุรายโดยรอบ หมายถึง ปราสาทที่อยู่เป็นบริวาร ชักระเบียงเป็นวงล้อมรอบเหมือนระเบียงคดปราสาทนครวัด

1. พระปรางค์

พระปรางค์เป็นหลักของวัด คงสร้างตามคติของเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางของโลก แม้ว่าพระปรางค์ จะสร้างเลียนแบบมาจากปราสาทเขมร แต่ปรางค์แบบไทยจะยึดส่วนต่างๆ ให้สูงขึ้น

พระปรางค์วัดไชยวัฒนารามตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ 33.60 เมตร มีบันไดขึ้นสู่องค์ปรางค์ทั้งสี่ด้าน มีลักษณะศิลปกรรมแบบอยุธยายุคที่สามซึ่งแตกต่างจากพระปรางค์ในศิลปกรรมแบบอยุธยายุคที่หนึ่ง พระปรางค์แบบยุคที่หนึ่งมีชุกชุกยื่นออกมาเป็นชุกชุกริมตรง

⁵ เขมรเรียกเมืองนี้ว่า “เสียมราฐ” หมายถึง สยามธานี แต่คนไทยเปลี่ยนเป็น “เมืองเสียมราฐ” หมายถึง เมืองของสยาม

ด้านหน้าของพระปรางค์ และกลีบขนุนที่ชั้นเชิงบาตรจะมี ลวดลายปูนปั้นประดับอยู่ด้วย ในขณะที่พระปรางค์แบบ ยุครายยุคที่สามนี้จะไม่มีซุ้มตรีมุข แต่จะทำเป็นซุ้มจตุรมุข เท่ากันทั้งสี่ด้าน คล้ายลักษณะปราสาทเขมรในสมัยบายน และสมัยนครวัด และไม่ปรากฏลวดลายปูนปั้นประดับบน กลีบขนุน แต่มีการเจาะรูเล็กๆ ทั่วไป สันนิษฐานว่าเป็นรูที่มีไว้สำหรับตรึงแผ่นทองแดงหุ้มยอดพระปรางค์เหมือนกับ ปราสาทเขมรในกัมพูชา แต่ปัจจุบันแผ่นทองแดงที่หุ้มยอด พระปรางค์ได้ถูกลอกออกหมดแล้ว

2. เมรุทิศ เมรุราย

เมรุทิศและเมรุรายคงทำตามคติของปรางค์บริวาร ซึ่งหมายถึงเขาสัตตบริภัณฑ์ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ยอด เป็นปราสาททรงสูง ยอดปราสาทมีลักษณะไม่เหมือนกับ ปรางค์องค์กลาง ผนังด้านนอกมีภาพปูนปั้นเล่าเรื่องพุทธ ประวัติตอนพระพุทธรูปเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายในเมรุรายแต่ละหลังมีพระพุทธรูปปูนปั้น 2 องค์ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ ลงรักปิดทอง นอกจากนี้ มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนเป็นลายพรรณพฤกษาคลาย พวงมาลัยดอกไม้อ้อยอยู่ด้านบน และที่เพดานมีไม้แกะสลัก ส่วนภายในเมรุทิศมีคูหาประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย หลังละ 1 องค์

3. พระระเบียง

พระระเบียงล้อมรอบปรางค์ประธาน พระระเบียง ก่อด้วยอิฐ มีประตูทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ด้านละ 2 ประตู มีหลังคาแต่เป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง ซึ่ง ผุพังไปหมดแล้ว ภายในพระระเบียงประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประทับนั่งเรียงรายโดยตลอด แต่เศียรพระพุทธรูปหายไปหมดแล้ว

4. พระอุโบสถ

พระอุโบสถอยู่ทางด้านหน้าของวัด กว้าง 20 เมตร ยาว 50 เมตร มีขนาดใหญ่ หลังคาทรงเป็นเครื่องไม้ และผุพังไปหมดแล้ว ใบเสมาทำด้วยหินสีคอนข้างเขียว จำหลักลายประจำยามและลายก้านขด ภายในประดิษฐาน พระพุทธรูปประธานทำด้วยหินทราย ปางมารวิชัย เศียร พระพุทธรูปทำขึ้นใหม่ในภายหลัง

5. เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง

เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองมีอยู่ 2 องค์ขนานซ้ายและ ขวา ด้านหน้าพระอุโบสถ มีฐานกว้าง 12 เมตร สูง 12 เมตร ลักษณะเป็นเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง เป็นเอกลักษณ์ เจดีย์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

2.4 วัดใหญ่ชัยมงคล

วัดใหญ่ชัยมงคลตั้งอยู่นอกเกาะเมืองทางทิศ ตะวันออกเฉียงใต้ บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำป่าสักเป็นวัด ที่มีความสำคัญอีกแห่งหนึ่งในสมัยอยุธยา ตามพระราช พงศาวดารกล่าวว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนาวัดนี้ขึ้น ณ บริเวณที่ได้ถวายพระเพลิงพระศพ ของเจ้าเขมร ราชบุตรบุญธรรม 2 องค์คือ เจ้าแก้ว เจ้าโท (เจ้าไทย) ทั้งสองพระองค์สิ้นพระชนม์ด้วยอหิวาตกโรค (หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, บรรยาย)

ต่อมาวัดนี้ได้เป็นที่พำนักของสมเด็จพระวันรัต (พระอาจารย์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช) ซึ่งเป็นพระ สังกษราชฝ่ายขวาและเป็นสมเด็จพระราชาคณะของพระ สงฆ์ที่ไปบวชเรียนจากสำนักพระวันรัตมหาเถระใน ประเทศลังกา เนื่องจากวัดนี้ครั้งหนึ่งเคยเป็นที่ประทับของ สมเด็จพระสังฆราช จึงได้ชื่อว่า “วัดเจ้าพระยาไทย” หรือ “วัดเจ้าพญาไท” ด้วย แต่โบราณเรียกพระสงฆ์ว่า “เจ้าไทย” เจ้าพระยาไทยหรือเจ้าพญาไท จึงแปลว่า สังฆราช วัดนี้

มีชื่อยาวว่า “วัดเจ้าพระยาไท คณะป่าแก้ว” ซึ่งต่อมาเรียกสั้นๆ ว่า “วัดป่าแก้ว” คณะสงฆ์ที่ไปศึกษาพระธรรมวินัยนี้เรียกนามนิกายว่า “คณะป่าแก้ว”

ในปี พ.ศ. 2135 ไทยได้ทำสงครามกับพม่าเพื่อประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นกับพม่า สงครามครั้งนี้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทำศึกยุทธหัตถีชนะพระมหาอุปราชแห่งพม่าที่ตำบลหนองสาหร่าย เมืองสุพรรณบุรีเมื่อวันที่ 25 มกราคม (ทางการจึงได้ถือเอาวันที่ 25 มกราคมของทุกปีเป็นวันกองทัพไทย และวันกองทัพบก) แม้ว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงมีชัยชนะครั้งศึกยุทธหัตถี แต่เมื่อสงครามเสร็จสิ้นลง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชพิโรธบรรดาแม่ทัพนายกองที่ตามเสด็จไม่ทัน จึงทำให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ พระอนุชาทรงอยู่ในวงล้อมของพม่าเพียงลำพัง บรรดาแม่ทัพนายกองจึงต้องพระราชอาญา สมเด็จพระวันรัต วัดป่าแก้วได้ขอพระราชทานอภัยโทษแก่แม่ทัพนายกอง และได้กราบบังคมทูลขอสมเด็จพระนเรศวรมหาราชให้ทรงสร้างพระเจดีย์เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งชัยชนะครั้งนั้น พระเจดีย์ใหญ่องค์นี้จึงมีชื่อว่า “พระเจดีย์ชัยมงคล” ราษฎรเรียกว่า “พระเจดีย์ใหญ่” ต่อมาวัดนี้จึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า “วัดใหญ่ชัยมงคล” อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากรูปแบบศิลปกรรมของพระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคลแล้ว พระเจดีย์อาจจะสร้างในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะซ่อมแซมในภายหลัง

เมื่อคราวเสียกรุงครั้งที่สอง พม่าได้เผาทำลายพระเจดีย์ด้วย จึงทำให้พระเจดีย์ทรุดเอียง วัดนี้มีพระสงฆ์มาจำพรรษาอีกครั้งในปี พ.ศ. 2500 และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติเมื่อ พ.ศ. 2506 และต่อ

มากรมศิลปากรได้บูรณปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2518 - 2519 พระเจดีย์มีพระระเบียงล้อมรอบแสดงว่า พระเจดีย์มีความสำคัญและเป็นหลักของวัด พระระเบียงมีเสาก่ออิฐถือปูนเรียงรายเป็นแถว สันนิษฐานว่าเป็นพระระเบียงที่ต่อกับกำแพงชั้นใน รอบพระระเบียงมีพระพุทธรูปประทับนั่ง บันด้วยปูนซีเมนต์ตั้งเรียงราย

องค์พระเจดีย์มีฐานชั้นล่างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ถัดขึ้นมาเป็นฐานแปดเหลี่ยม รอบฐานกว้าง 22 เมตร มีองค์ระฆังเป็นทรงระฆังคว่ำ จากฐานแปดเหลี่ยมถึงองค์ระฆังมีความสูง 12 เมตร ที่รอบองค์เจดีย์มีฐานทักษิณ และมีเจดีย์ทิศอยู่ตรงมุมแต่ละมุมของฐานทักษิณ เจดีย์ทิศมีความสูง 12 เมตร องค์พระเจดีย์จากฐานทักษิณจนถึงยอดมีความสูงประมาณ 60 เมตร บัลลังก์เป็นรูปแปดเหลี่ยมเหนือบัลลังก์ทำเป็นปล้องโดน เป็นแฉ่นซ้อนลดชั้นขึ้นไป พระเจดีย์ก่อด้วยอิฐฉาบปูน ภายในกลวง

ทางด้านทิศตะวันออกของพระเจดีย์มีบันไดขึ้นสู่คูหาของพระเจดีย์องค์ใหญ่ สองข้างขององค์พระเจดีย์ มีวิหารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสสองหลังสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิ แต่เดิมเคยเป็นพระพุทธรูป ประทับยืนองค์หนึ่งและประทับนั่งห้อยพระบาทอีกองค์หนึ่ง

ด้านหน้าพระเจดีย์เป็นพระอุโบสถ ปัจจุบันเป็นพระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่ทับลงบนฐานรากเดิมของพระอุโบสถหลังเก่า และยังปรากฏผนังพระอุโบสถหลังเดิมทั้งสองข้างขนานบอยู่ เป็นลักษณะผนังก่ออิฐถือปูน พระประธานที่ประดิษฐานภายในพระอุโบสถ คือ พระพุทธรูปชัยมงคล พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปสมัยอยุธยา ปางมารวิชัย ทำด้วยหินทราย จีวรและสังฆาฏิลงรักปิดทอง

2.5 วัดพนัญเชิง

วัดพนัญเชิงเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิด

วรวิหาร ตั้งอยู่นอกเกาะเมืองทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตรงที่ตั้งของวัดพนัญเชิงเป็นปากน้ำกรุงศรีอยุธยาในอดีต เรียกว่า “บางกะจะ” ซึ่งเป็นจุดที่แม่น้ำป่าสักไหลมาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา และเป็นที่จอดเรือสำเภาค้าขายในครั้งนั้น ส่วนฝั่งตรงข้าม คือ เกาะเมือง มีป้อมปืนใหญ่ชื่อว่า “ป้อมเพชร” สำหรับเป็นที่ป้องกันข้าศึกที่ยกทัพมาทางเรือ

วัดพนัญเชิงเป็นวัดที่เรียกชื่อตามนามของพระพุทธรูปตามพระราชพงศาวดารว่า “พระเจ้าแพนงเชิง” (“แพนงเชิง” เป็นคำไทยโบราณมีความหมายว่า “พระพุทธรูปประทับนั่งขนาดใหญ่”) ต่อมาเรียกกันว่า “พนัญเชิง” ความปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ว่า พระพุทธรูป “พระเจ้าแพนงเชิง” มีมาก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยาถึง 26 ปี พระพุทธรูปองค์นี้สร้างขึ้นในปีพ.ศ. 1867 ประดิษฐานในพระวิหารใหญ่ เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน ลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 14.10 เมตร มีความสูงถึงพระรัศมีเท่ากับ 19 เมตร รูปแบบศิลปกรรมเป็นแบบอุททอง รุ่นที่สอง มีพระพักตร์ค่อนข้างสี่เหลี่ยม มีไรพระศก ขมวดพระเกศาเล็กเป็นกสิปขนุน นับเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งสมัยอยุธยาที่มีขนาดใหญ่มากที่สุดที่มีอยู่ในปัจจุบัน

ในคราวเสียกรุงครั้งที่สอง วัดพนัญเชิงถูกเผาทำลายเหมือนกับวัดอื่นๆ องค์พระพุทธรูปชำรุด แต่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) และได้พระราชทานนามพระพุทธรูปใหม่ว่า “**พระพุทธไตรรัตนนายก**” พร้อมกับทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระวิหารครอบองค์ พระพุทธรูปอีกด้วย

ด้านหน้าวิหารพระเจ้าแพนงเชิง มีอาคารสองหลังสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย เนื่องจากฐานของอาคารทำเป็นเส้นอ่อนโค้งหรือที่เรียกว่า “หยอนท้อง

ช้าง” อาคารหลังหนึ่งคือ วิหารเขียน อีกหลังคือ พระอุโบสถภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย 3 องค์ ปางมารวิชัย หล่อด้วยทอง นากและเงิน

นอกจากนี้ยังมีศาลเจ้าแม่สร้อยดอกหมาก ประดิษฐานรูปปั้นเจ้าแม่สร้อยดอกหมากในเครื่องแต่งกายแบบจีน เจ้าแม่สร้อยดอกหมากเป็นที่เคารพสักการะของชาวจีนเป็นอย่างมาก ตามตำนานพงศาวดารเมืองเหนือกล่าวว่าก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยานั้น บริเวณวัดนี้เคยเป็นเมืองมาก่อน มีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งชื่อว่าพระเจ้าสายน้ำผึ้งประทับอยู่และทรงเล่นว่าว บังเอิญว่าวตัวนั้นหลุดลอยไปตกถึงเมืองจีน พระเจ้าสายน้ำผึ้งจึงทรงลงเรือไปเก็บว่าวยังเมืองจีน และทรงรักกับพระธิดานูธรรมของพระเจ้ากรุงจีน คือเจ้าหญิงสร้อยดอกหมาก พระเจ้าสายน้ำผึ้งเสด็จกลับมาก่อน ส่วนเจ้าหญิงสร้อยดอกหมากเสด็จตามมาภายหลัง เมื่อมาถึง พระเจ้าสายน้ำผึ้งมิได้ออกไปรับด้วยพระองค์เอง แต่ให้ขุนนางไปรับแทน เจ้าหญิงเสียพระทัยและตรัสพ้อว่า “ถ้าไม่เสด็จมารับ ก็จะไม่ไป” ขุนนางนำความกลับไปกราบบังคมทูล พระเจ้าสายน้ำผึ้งจึงทรงสัพยอกว่า “มาถึงนี้แล้ว จะอยู่ที่นั่นก็ตามใจเถิด” เจ้าหญิงได้ทราบความก็ยิ่งเสียพระทัยมาก วันรุ่งขึ้นพระเจ้าสายน้ำผึ้งเสด็จมารับด้วยพระองค์เอง แต่เจ้าหญิงก็ยังคงตรัสพ้ออย่างมากมายกับตรัสว่า “ไม่ไป” พระเจ้าสายน้ำผึ้งจึงทรงสัพยอกไปว่า “ถ้าไม่ไปก็อยู่ที่นี่” เจ้าหญิงสำคัญว่าตรัสเช่นนั้นจริง จึงเกิดความโทมนัสและกลั่นใจตาย พระเจ้าสายน้ำผึ้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระศพมาพระราชทานเพลิงที่แหลมบางกะจะ และทรงสถาปนาบริเวณที่ตั้งพระเมรุให้เป็นพระอาราม กับพระราชทานนามของวัดว่า “วัดพระเจ้าพระนางเชิง” ตั้งแต่นั้นมา นามของวัดจึงมาจากคำว่า “พระนางเอาเชิง”

3. สถานที่สำคัญในเขตอำเภอบางปะอิน

1. พระราชวังบางปะอิน

พระราชวังบางปะอิน ตั้งอยู่ในเขตอำเภอบางปะอิน เป็นพระราชวังฤดูร้อนที่มีความงดงาม พระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา นับแต่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้เสด็จมาประทับที่พระราชวังแห่งนี้เสมอมา จนกระทั่งเสียกรุงครั้งที่สอง จึงถูกทิ้งร้างมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และได้รับการบูรณะอีกครั้งในรัชกาลที่ 4 แต่สิ่งก่อสร้างที่ปรากฏอยู่ในพระราชวังแห่งนี้ ล้วนเป็นอาคารที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เพราะพระองค์โปรดที่จะเสด็จประพาสพระราชวังบางปะอินเสมอ

ประวัติความเป็นมา

กล่าวกันว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเอกาทศรถได้เสด็จประพาสทางน้ำ มาถึงบริเวณที่เป็นเกาะอยู่กลางแม่น้ำเจ้าพระยาได้เกิดพายุใหญ่ เรือพระที่นั่งเกิดล่มลง สมเด็จพระเอกาทศรถทรงว่ายน้ำมาขึ้นเกาะได้ทรงพบกับหญิงสาวชาวบ้านชื่อ นางอิน และทรงได้นางเป็นบาทบริจาริกา สถานที่ตรงนั้นจึงเรียกว่า “บางปะอิน” (สถานที่ที่ได้พบกับนางอิน)

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (กษัตริย์องค์ที่ 24 ของอยุธยา) ทรงพระราชสมภพที่บางปะอิน ด้วยสกุลฝ่ายพระราชมารดาได้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณนี้ เมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ และตั้งราชวงศ์ปราสาททองครองกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ทรงอุทิศถวายที่ดิน บริเวณที่เป็นที่ตั้งบ้านเรือนเก่าให้สร้างวัดขึ้น มีชื่อว่า “**วัดชุมพลนิกายาราม**” และขุดสระน้ำ สร้างพระตำหนักที่ประทับขึ้นที่เกาะบางปะอินในปี พ.ศ. 2175 และพระราชทานนามว่า “**พระ**

ที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์” และได้เสด็จประพาสพระที่นั่งองค์นี้อยู่เป็นประจำ พระมหากษัตริย์ที่ครองกรุงศรีอยุธยาต่อมาได้เสด็จประพาสบางปะอินอยู่เสมอ จนเสียกรุงแก่พม่าเป็นครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2310 ประกอบกับราชธานีได้ย้ายไปที่กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตามลำดับ บางปะอินจึงถูกทิ้งร้างมาแต่นั้น

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ได้เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือยนต์พระที่นั่งลงขึ้นมาจากแม่น้ำเจ้าพระยามายังพระนครศรีอยุธยาเพื่อเสด็จประพาสบางปะอิน รัชกาลที่ 4 ได้ทอดพระเนตรเห็นว่า บริเวณนี้เป็นสถานที่ที่ร่มรื่นและทรงทราบว่าเคยเป็นพระราชวังที่ประทับของพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยามาก่อน รัชกาลที่ 4 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการบูรณะ พื้นฟูขึ้นใหม่ กล่าวกันว่าพระที่นั่งที่รัชกาลที่ 4 ทรงสร้างขึ้นใหม่อยู่ทางทิศตะวันตกของสระน้ำ เป็นพระที่นั่งที่สร้างด้วยเครื่องไม้ทั้งหมด ซึ่งก็สูญไปหมดแล้ว นอกจากนี้ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะวัดชุมพลนิกายารามด้วย จึงทำให้พระราชวังบางปะอินเป็นที่เสด็จประพาสของพระมหากษัตริย์อีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดที่จะเสด็จประพาสพระราชวังบางปะอินเป็นประจำ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมาก รัชกาลที่ 5 มีพระราชประสงค์ที่จะสร้างพระราชวังบางปะอิน โดยเลียนแบบพระราชวัง Rambouillet ในประเทศฝรั่งเศส ขุดสระน้ำ สร้างตึกแบบฝรั่ง สร้างสะพานประดับตึกตาฝรั่งบนราวสะพาน ซึ่งเป็นรูปของเทพชายและหญิง โดยสั่งซื้อจากประเทศฝรั่งเศส

สิ่งที่น่าสนใจ

1. หอเหมมณเฑียรเทวราช

หอเหมมณเฑียรเทวราชเป็นอาคารทรงปราสาทศิลา อยู่ใต้ต้นโพธิ์ในเขตพระราชฐานชั้นนอก ภายในประดิษฐานพระรูปฉลองพระองค์ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง หอเหมมณเฑียรเทวราชมีความหมายว่าเป็นหอสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (เหม=ทอง, มณเฑียร=ปราสาทและเทวราช=พระเจ้า) สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2423 พระองค์เจ้าประดิษฐวรการเป็นนายช่างคุมงาน รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นแทนศาลเดิมที่ชาวบ้านได้สร้างไว้ เพื่ออุทิศถวายสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เหตุที่ทรงสร้างนั้นเล่ากันว่าขณะที่รัชกาลที่ 5 เสด็จฯ โดยเรือพระที่นั่งไปยังบางปะอินนั้น ระหว่างทางทรงทราบข่าวรายงานว่าสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงจมน้ำสิ้นพระชนม์ เพราะเรือพระที่นั่งได้ล่มลงที่ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี แต่พระองค์ไม่ได้ทรงทราบข่าวถึงเรือพระที่นั่งของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศซึ่งได้เสด็จฯ ล่วงหน้าไปก่อน จึงทรงเป็นห่วงอย่างยิ่ง รัชกาลที่ 5 จึงทรงบนสมเด็จพระเจ้าปราสาททองซึ่งชาวบ้านบางปะอินนับถือ เพื่อขอให้ทรงช่วยให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงปลอดภัย พอเสด็จฯ ถึงพระราชวังบางปะอิน รัชกาลที่ 5 ทอดพระเนตรเห็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นั้นกำลังทรงเล่นน้ำ ก็ทรงโสมนัสยิ่งนัก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอเหมมณเฑียรเทวราชขึ้นเป็นการถาวร

2. สภาคารราชประยูร

สภาคารราชประยูรเป็นอาคารสองชั้นในเขตพระราชฐานชั้นนอก เป็นที่ประทับของเจ้านายฝ่ายหน้าซึ่งตาม

เสด็จรัชกาลที่ 5 คราวเสด็จประพาสบางปะอิน

3. พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์

พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์สร้างเป็นแบบไทยแท้ รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ถ่ายแบบมาจากพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาท ในเขตพระบรมมหาราชวัง มาสร้างไว้ที่กลางสระน้ำในพระราชวังบางปะอินเมื่อ พ.ศ. 2419

พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์เป็นพระที่นั่งโถงทรงปราสาทจตุรมุข สร้างด้วยไม้ หลังคาตาดด้วยกระเบื้องเคลือบสี เสารองรับองค์พระที่นั่งเดิมเป็นเสาไม้ มาเปลี่ยนเป็นเสาคอนกรีตเสริมเหล็กในสมัยรัชกาลที่ 6 พระที่นั่งองค์นี้เดิมใช้เป็นที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล และประทับพักผ่อนพระราชอิริยาบถ และเคยใช้เป็นที่ตั้งพระศพของพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ กรมขุนสุพรรณภาควดี ซึ่งสิ้นพระชนม์ในคราวเสด็จมายังพระราชวังบางปะอิน ปัจจุบันพระที่นั่งองค์นี้ประดิษฐานพระบรมรูปฉลองพระองค์เต็มยศ จอมพลทหารบกของรัชกาลที่ 5 หล่อด้วยสัมฤทธิ์

แม้ว่าพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ จะถ่ายแบบมาจากพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาทก็ตาม แต่หน้าบันองค์พระที่นั่งจำหลักด้วยรูปตราแผ่นดิน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนบนทำเป็นรูปช้างสามเศียร คือ ช้างโอยราพต หมายถึงประเทศสยาม ส่วนล่างด้านซ้ายมือทำเป็นรูปช้างตัวเล็กตัวเดียวหมายถึงลาว ส่วนล่างด้านขวามือทำเป็นรูปกฤษิขว์ักันหมายถึงมลายู ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งลาวและมลายูยังเป็นเมืองขึ้นของสยาม เหนือตราแผ่นดินมีรูปตราจักรี มีพระมหามงกุฎครอบ หมายถึงราชวงศ์จักรี สองข้างตราจักรีชานาบด้วยราชสีห์และคชสีห์เชิงฉัตรรูปราชสีห์หมายถึงสมุหนายก ส่วนรูปคชสีห์หมายถึง

สมุทกลาโหม ซึ่งเป็นอัครมหาเสนาบดีสองฝ่ายในการปกครองสมัยโบราณ ตราแผ่นดินนี้คิดขึ้นในครั้งรัชกาลที่ 5 และใช้สืบมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อประเทศไทยได้เสียลาวให้กับฝรั่งเศสและมลายูให้กับอังกฤษ ทำให้ไม่สามารถใช้ตราแผ่นดินนี้อีกต่อไป และได้เปลี่ยนมาใช้ตรารูปครุฑพ่าห์จนถึงทุกวันนี้

4. พระที่นั่งวโรภาสพิมาน

พระที่นั่งวโรภาสพิมานสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2419 เป็นพระที่นั่งตึกก่ออิฐตามแบบสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิกของยุโรป ซึ่งเป็นศิลปะที่เลียนแบบศิลปะสมัยกรีก-โรมัน เป็นศิลปะร่วมสมัยในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ด้านหน้าอาคารมีหน้าจั่วเป็นรูปสามเหลี่ยมขนาดใหญ่ มีเสารองรับเป็นเสาแบบ Corinthian แต่เดิมพระที่นั่งองค์นี้สร้างเป็นแบบตึกสองชั้น ต่อมารัชกาลที่ 5 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รื้อออกและสร้างใหม่เป็นอาคารชั้นเดียวอย่างที่ปรากฏในปัจจุบัน

ภายในพระที่นั่งวโรภาสพิมาน มีห้องพระโรงสำหรับเสด็จออกว่าราชการและสำหรับเจ้านายราชวงศ์ยุโรปเข้าเฝ้าฯ นอกจากนี้มีพระแท่นราชบัลลังก์ของรัชกาลที่ 5 ผนังห้องพระโรงประดับด้วยภาพพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องต้น ภาพเขียนสีน้ำมันวรรณคดีไทยเรื่องต่างๆ ตลอดจนภาพเขียนสีน้ำมันพระราชพงศาวดาร ซึ่งเขียนขึ้นในคราวที่พระราชโอรสและพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระพันปีหลวง และสมเด็จพระอัครชายาเธอสวรรคตในปีเดียวกัน รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเมรุขึ้น และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จิตรกรที่มีชื่อเสียงเขียนภาพสีน้ำมันพระราชพงศาวดารสมัยอยุธยาจนถึง

รัชกาลที่ 5 เป็นการประกวดแข่งขันเพื่อรับรางวัล ในการนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครานุวัตติวงศ์ ได้ทรงร่วมเขียนภาพ ตอนสมเด็จพระเจ้าเสือทรงคล้องช้างที่บึงกุลาทางนครสวรรค์ และได้รับรางวัลเช่นกัน นอกจากนี้รัชกาลที่ 5 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อภิบาลในราชสำนักแต่งโคลงสี่เพื่อประดับประกอบภาพพระราชพงศาวดารด้วย การเขียนภาพพระราชพงศาวดารในครั้งนั้นได้ภาพเขียนจำนวนมาก ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พระที่นั่งวโรภาสพิมานชุดหนึ่ง และอีกส่วนเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

5. ประตูเทวราชครรไล

ประตูเทวราชครรไล สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นที่สำหรับฝ่ายหน้ามารอเฝ้าที่ประตูแห่งนี้ มีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิกที่สอดคล้องกับพระที่นั่งวโรภาสพิมาน ระหว่างพระที่นั่งวโรภาสพิมานและประตูเทวราชครรไล จะเป็นทางเดินสะพานข้ามที่ทำด้วยสี่เหลี่ยม นับเป็นการแบ่งเขตพระราชฐานชั้นนอกและเขตพระราชฐานชั้นใน ทางเดินนั้นมีทั้งส่วนชั้นนอกและส่วนชั้นใน มีบานเกล็ดขวางอยู่ระหว่างกลาง ทางเดินชั้นนอกเป็นส่วนของฝ่ายหน้าหรือผู้ขายเดินผ่าน ส่วนทางเดินชั้นในเป็นส่วนของฝ่ายในหรือผู้หญิงเดินผ่าน

6. พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร

พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียรเป็นพระที่นั่งในเขตพระราชฐานชั้นใน สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เดิมองค์พระที่นั่งเป็นแบบสวิสชาเลต์ (Swiss Chalet) ลักษณะเป็นบ้านไม้ที่อยู่ในหุบเขา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ สร้างขึ้นด้วยเครื่องมือทั้งหลัง ทำด้วยสี่เหลี่ยมอ่อนกับสี่เหลี่ยมแก่สลับกัน ภายในมีเครื่องเรือนแบบยุโรปทำด้วยไม้มะฮอกกานี กล่าวกันว่าเป็นเครื่องเรือนแบบยุโรปชุดใหญ่ ที่เข้าชุดกันมากที่สุด

พระที่นั่งองค์นี้ใช้เป็นที่ประทับของรัชกาลที่ 5 และใช้เป็นที่รับรองเจ้านายต่างประเทศหลายคราว เช่น ดยุกและดัชเชส โยฮัน อัลเบิร์ตแห่งเยอรมนีและแกรนด์ ดยุก ชาร์เรวิตซ์แห่งรัสเซีย

ในปี พ.ศ. 2481 เกิดไฟไหม้ที่พระที่นั่งองค์นี้ ขณะที่กำลังซ่อมแซมบูรณะอยู่ เนื่องจากความเลินเล่อของคนงาน ไฟจึงไหม้องค์พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียรฐานันท์องค์และทิ้งร้างไปหลายสิบปี จนกระทั่งในโอกาสเฉลิมฉลอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) มีพระชนมพรรษาครบ 60 พรรษาเมื่อ พ.ศ. 2530 จึงสร้างพระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียรขึ้นใหม่ อย่างที่เห็นในปัจจุบัน การสร้างมาแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2538 โดยเลียนแบบอาคารของฝรั่งเศสและมีการดัดแปลงให้แตกต่างออกไปจากเดิม องค์พระที่นั่งทาสีม่วงอ่อนสลับกับสีม่วงแก่ มีห้องห้อยบรรทม ห้องทรงงาน ห้องรับแขก ห้องจัดเลี้ยง ฯลฯ มีการตกแต่งประดับประดาด้วยตุ๊กตาจากประเทศฝรั่งเศส การตกแต่งสวนเป็นแบบฝรั่งเศส ที่เรียกว่า “Jardin carre” (Jardin classique) คือ เป็นสวนที่จัดเป็นรูปทรงเรขาคณิต พระที่นั่งองค์ใหม่นี้ใช้เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) เมื่อคราวเสด็จประพาสพระราชวังบางปะอิน

บริเวณพระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียรมีศาลาเล็กๆ เรียกว่า “แก่งบุปผาประพาส” (บุปผา=ดอกไม้ และประพาส=เดินเล่น รวมความแล้วมีความหมายว่า “ศาลาชมสวน”) แก่งบุปผาประพาสสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นอาคารเล็กๆ อยู่ในบริเวณสวน นอกจากนี้มีพระตำหนักแพอยู่ติดลำน้ำ ลักษณะเป็นเรือนแพสมัยก่อนเป็นที่สำหรับพ่อนคลายความร้อน โดยอาศัยความเย็นจากน้ำที่ระเหยขึ้นมา

ถัดจากแก่งบุปผาประพาสจะมีสวน ตัดแต่งกิ่งไม้และต้นไม้ให้เป็นรูปสัตว์ต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ 6 บริเวณนั้นเดิมเคยใช้เป็นโรงละครขนาดใหญ่ มีชื่อเรียกว่า “วรรณฎยศาลา” แต่มารื้อออกไปภายหลังสมัยรัชกาลที่ 6

7. พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสวัสดิ์วามดิฐ (ต่อมาเป็นพระยาโชฎีกราชเศรษฐี) เป็นนายงานก่อสร้างพระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ หลวงสาทรราชายุคต์และหลวงโกคานุกูลเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างในความดูแลของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพศาสตร์ศุภกิจ การก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2432 พระที่นั่งองค์นี้มีอายุร่วม 100 ปี สีที่ทาไว้แต่เดิมจึงซีดจางลงตามกาลเวลา จนกระทั่งคหบดีหรือเศรษฐีชาวจีนได้ทูลเกล้าฯ ถวายเงินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ประมาณ 70 ล้านบาท สำหรับการซ่อมแซมบูรณะพระที่นั่งองค์นี้ให้ดูดี

พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญเป็นพระที่นั่งแบบจีนที่มีความงดงามที่สุดในประเทศไทย เครื่องไม้หรือกระเบื้องเคลือบล้วนส่งมาจากเมืองจีนทั้งสิ้น โดยถอดเป็นชั้น ขนมาทางเรือ แล้วนำมาประกอบในประเทศไทย

ลับแลนอกชายคาที่อยู่ทางด้านใต้ของท้องพระโรงประดับด้วยลายมังกรดินเมฆสำหรับเป็นเครื่องป้องกันสิ่งชั่วร้ายมิให้ผ่านเข้ามาในศาลา คานเบ็องบนติดป้ายอักษรไทยเขียนเลียนแบบอักษรจีนว่า “เทียนเม้งเต็ย” ซึ่งเป็นชื่อภาษาจีนของพระที่นั่งองค์นี้ แปลว่า พระที่นั่งฟ้าสว่างรุ่งเรือง (เทียน=เวหาหรือฟ้า, เม้ง=จำรูญหรือสว่างรุ่งเรือง, เต็ย=พระที่นั่ง) พื้นของท้องพระโรงปูด้วยกระเบื้องเคลือบแบบกังไส เขียนด้วยมือ เป็นภาพนก ไม้ สัตว์บก

สัตว์น้ำตามนินยาของจีน ด้านใต้ของห้องพระโรงมีป้าย 17 แผ่น จารึกเป็นโคลงสุภาษิตในศาสนาขงจื้อ 9 บท เพื่อสอนขุนนางว่า ขุนนางที่ดีควรมีหน้าที่ทำสิ่งใดบ้าง ประพฤติตนอย่างไร แผ่นโคลงสุภาษิตเหล่านี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2462 นอกจากนี้ยังมีภาพสลักไม้วางอยู่บนเหนือแผ่นโคลงสุภาษิตเป็นรูปเขียน 9 องค์ คือ เจ๊กเขียนฮ่องเต้ (พระเจ้าแผ่นดินบนสรวงสวรรค์) และโป๊ยเขียน (เขียนทั้งแปดซึ่งเป็นพี่น้องของชาวจีน)

ด้านหน้าห้องพระโรงมีอัครจันทร์หินอ่อน ทำเป็นลายรูปปลาไขว้ 2 ตัว กลับหัวกลับหาง สีดำนึ่งตัวและสีขาวหนึ่งตัว อยู่ในวงกลมและอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยม เรียกว่า “ลายหยิงและหยาง” จีนเรียกว่า ไทเก๊ก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของลัทธิเต๋า ลายหยิงและหยางเป็นปรีศนาธรรม หมายความว่าสิ่งที่เป็นคู่กัน เช่น น้ำคู่กับไฟ ฟ้าคู่กับดิน มีดคู่กับสว่าน ซึ่งจะต้องผันเปลี่ยนวนเวียนอยู่เสมอ

ทางด้านหลังของอัครจันทร์หินอ่อน เป็นที่สำหรับพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกจากราชการ มีพระแท่นราชบัลลังก์ของรัชกาลที่ 5 ประดิษฐานอยู่ ด้านข้างทั้งสองของพระแท่นราชบัลลังก์ตั้งโต๊ะไม้สลักแบบจีน เครื่องเรือนที่ตกแต่งเป็นเครื่องเรือนแบบจีน ประดับด้วยมุกไฟหรือมุกสีชมพู และมีเครื่องลายครามสมัยราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิงประดับอยู่ด้วย ด้านหลังพระแท่นราชบัลลังก์เป็นทางเข้าสู่องค์พระที่นั่งชั้นใน ซึ่งแบ่งเป็น 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นที่พักของข้าราชการฝ่ายใน และมีบันไดเล็กสำหรับขึ้นชั้นบน ส่วนทางขึ้นชั้นบนอีกทางหนึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของห้องพระโรง

ชั้นบนของพระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ มีห้องบรรทมของรัชกาลที่ 5 และห้องบรรทมของสมเด็จพระศรีพัชรินทรา

บรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง มีพระบรมฉายาลักษณ์ของรัชกาลที่ 4 ทรงฉลองพระองค์ชุดฮ่องเต้ตามแบบจีน รวมทั้งพระบรมฉายาลักษณ์ของรัชกาลที่ 5 ทรงฉลองพระองค์ชุดฮ่องเต้ และเจ้านายบางองค์ก็ทรงชุดแบบจีนเช่นกัน นอกจากนี้มีพระป้ายจารึกพระปรมาภิไธยของรัชกาลที่ 4 กับพระนามาภิไธยสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ประดิษฐานอยู่ที่ช่องตะวันตกของชั้นบน และพระป้ายจารึกพระปรมาภิไธยของรัชกาลที่ 5 กับพระนามาภิไธยสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ประดิษฐานอยู่ที่ช่องตะวันออกของชั้นบนการทำชื่อบรรพบุรุษจารึกบนแผ่นป้ายเป็นการทำตามคติการบูชาบรรพบุรุษของชาวจีนเพื่อการบูชาเช่นสรวงบรรพบุรุษในวันตรุษจีน ทั้งนี้ราชวงศ์จักรีมีความเกี่ยวข้องกับชาวจีนมาแต่แรกตั้งราชวงศ์ ด้วยพระชนกของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีเป็นชาวจีนแท้มาจากเมืองจีน ได้สมรสกับกรมสมเด็จพระศรีสุตดารักษ์ (เจ้าฟ้าแก้ว) เจ้าฟ้านางในรัชกาลที่ 1 กรมสมเด็จพระศรีสุตดารักษ์ประสูติพระธิดาชื่อ เจ้าฟ้าหญิงบุญรอด (ต่อมาดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ซึ่งเป็นพระราชชนนีของรัชกาลที่ 4) ด้วยเหตุที่มีความเกี่ยวข้องกับชาวจีน จึงมีการส่งเวพระป้ายทุกปีในวันตรุษจีน และพระป้ายประดิษฐานอยู่สองสถานที่ คือ พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญและพระที่นั่งอัมพรสถานในพระราชวังสวนจิตรลดา ในปลายรัชกาลที่ 5 พระองค์มีพระพลานามัยไม่แข็งแรง จึงไม่สามารถเสด็จขึ้นลงบันไดได้ จึงได้มีการสร้างลิฟต์ขึ้น พระที่นั่งองค์นี้จึงมีลิฟต์ใช้เป็นสถานที่แรกในประเทศไทย

นอกจากนี้ชั้นบนของพระที่นั่งองค์นี้ยังมีห้องทรงพระอักษรของรัชกาลที่ 6 ซึ่งมีโต๊ะทรงพระอักษร พระบรมฉายาลักษณ์ของรัชกาลที่ 6 และวรรณคดีจีนเรื่องต่างๆ เช่น ไคเก๊ก รัชกาลที่ 6 โปรดประทับที่พระที่นั่งเวหาศน์

จำรูญมาก โดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาว และมักจะทรงงาน แปลพระราชนิพนธ์วรรณกรรมต่างประเทศ เช่น เวนิสวานิช โรมิโอบุเลียด เป็นต้น ณ พระที่นั่งองค์นี้ รัชกาลที่ 6 ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ต่อห้องทรงออกไปโดยทำเป็นห้อง ทรงสมัยใหม่ มีฉากจีนกั้นอยู่ และฝักบัวทำเป็นรูปมังกร พ่นน้ำ (ตามคติของจีนถือว่า มังกรเป็นสัตว์ที่ให้น้ำ)

8. หอวิฑูรทัศนา

เป็นหอสูง มีบันไดเวียนขึ้นสู่ชั้นบน สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2424 ใช้เป็นหอส่งกลองชมภูมิประเทศโดยรอบ

9. หมู่อนุสาวรีย์

ทางทิศตะวันออกของพระราชวังประดิษฐานพระ ราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์และพระ อนุสาวรีย์พระองค์เจ้าเสาวภาคย์นารีรัตน์และเจ้าฟ้าสาม พระองค์ พระราชานุสาวรีย์และพระอนุสาวรีย์ทั้งสององค์ นี้สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5

พระราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทา กุมารีรัตน์ หรือที่เรียกอย่างสามัญว่า “อนุสาวรีย์พระนาง เรือล่ม” เป็นอนุสาวรีย์องค์ใหญ่ สร้างด้วยหินอ่อน ก่อเป็น แท่งทรงหกเหลี่ยม สูง 3 เมตร พระราชานุสาวรีย์องค์นี้ สร้างขึ้นเพื่อเป็นพระราชานุสรณ์แด่ สมเด็จพระนางเจ้า สุนันทากุมารีรัตน์ ซึ่งสวรรคตเพราะเรือพระที่นั่งล่มกลาง แม่น้ำเจ้าพระยาที่ตำบลบางพูด อำเภอบางเกร็ด จังหวัด นนทบุรี ในคราวเสด็จประพาสพระราชวังบางปะอินเมื่อ พ.ศ. 2423 ภายในพระราชานุสาวรีย์ประดิษฐานพระ สรีรังคารสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์บนแผ่น หินอ่อน ที่พระราชานุสาวรีย์มีบทพระราชนิพนธ์ร้อยแก้ว และ ร้อยกรอง ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงพระราชนิพนธ์ไว้อย่างไพเราะและซาบซึ้งเป็นอย่างมาก นอกจากนี้มีอักษรย่อพระนามสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทา

กุมารีรัตน์อยู่ในพวงหรีดว่า “สกร” พระราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์มีอีกสองแห่ง คือ ที่พระราชวังสราญรมย์ กรุงเทพมหานคร และที่น้ำตกพริว จังหวัดจันทบุรี

พระอนุสาวรีย์ พระองค์เจ้าเสาวภาคย์นารีรัตน์ และเจ้าฟ้าสามพระองค์ เป็นพระอนุสาวรีย์ที่สร้างขึ้นใน รัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2431 เพื่อเป็นพระอนุสรณ์แด่ พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคย์นารีรัตน์ รวมทั้ง พระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 อีก 3 พระองค์ ซึ่งสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2430 ปีเดียวกับพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคย์นารีรัตน์ รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีพระราชทานเพลิงพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคย์นารีรัตน์พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าฟ้า ทั้งสามพระองค์ที่ท้องสนามหลวง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างพระเมรุกลางเมือง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จิตรกรวาดภาพพงศาวดาร และให้กวีในราชสำนักแต่ง โคลงแปด ประกอบภาพวาดนั้นๆ ด้วย ลักษณะของพระ อนุสาวรีย์เป็นอนุสาวรีย์องค์เล็กสร้างด้วยหินอ่อนแท่ง สีเหลี่ยม มีพระรูปแกะสลักจำหลักติดไว้ที่แท่งหินอ่อน เป็นภาพของผู้หญิง 1 คน และรูปเด็กๆ อีก 3 คน พระรูป แกะสลักทั้งสี่ด้านเรียงรายกันดังนี้

1. พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคย์นารี รัตน์ (ทิศตะวันออก)
 2. สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง พายุ์รัตมณีนมัย กรมพระเทพ นารีรัตน์ (ทิศตะวันตก)
 3. สมเด็จพระเจ้าฟ้าชาย ตรีเพชรธรมย์ธำรงค์ (ทิศใต้)
 4. สมเด็จพระเจ้าฟ้าชาย ศิริราชกกุฎภักดิ์ (ทิศเหนือ)
- พระรูปแกะสลักของเจ้านายทั้งสี่พระองค์นี้ น่าจะเป็นฝีมือ ของช่างชาวตะวันตก ซึ่งเป็นผู้ออกแบบพระอนุสาวรีย์ด้วย

2. วัดนิเวศธรรมประวัติ

วัดนิเวศธรรมประวัติตั้งอยู่บนเกาะกลางแม่น้ำเจ้าพระยาด้านทิศใต้ ตรงข้ามกับพระราชวังบางปะอิน รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2419 เพื่อใช้สำหรับเป็นที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลต่างๆ ขณะเสด็จประพาสพระราชวังบางปะอิน วัดนี้สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2421 และได้รับการจดทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติเมื่อ พ.ศ. 2478

วัดนิเวศธรรมประวัติเป็นวัดฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร แม้จะเป็นวัดในพุทธศาสนา แต่สถาปัตยกรรมการก่อสร้างและศิลปะการตกแต่งเป็นแบบตะวันตก เหตุที่วัดนิเวศธรรมประวัติสร้างด้วยศิลปะแบบตะวันตกนั้น เนื่องมาจากรัชกาลที่ 5 มีพระราชดำริว่า “จะทรงบูชาพระพุทธรูปด้วยของแปลกประหลาดและเพื่ออาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงได้ชมเล่นเห็นเป็นของแปลกซึ่งไม่เคยมีในพระอารามอื่นมาก่อน ไซ้ว่าจะเลื่อมใสในลัทธิศาสนาอื่นนั้นห้ามมิได้

สิ่งที่ควรนำชม

1. พระอุโบสถ

พระอุโบสถมีลักษณะคล้ายกับโบสถ์ในศาสนาคริสต์ มีหลังคาเป็นลักษณะยอดแหลมและมีช่องหน้าต่างเจาะโค้ง ซึ่งเป็นลักษณะศิลปะยุโรปสมัยกลางที่เรียกว่า “ศิลปะโกธิก” (Gothic) ผนังพระอุโบสถเหนือหน้าต่างด้านประตูทางเข้ามีการประดับด้วยกระจกสี (Stain Glass) ทำเป็นพระบรมสาทิสลักษณ์ของรัชกาลที่ 5 ทรงเครื่องต้น สักทำในปี พ.ศ. 2420 จากร้านที่มีชื่อเสียงด้านการทำกระจกสีในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

พระประธานในพระอุโบสถมีที่ตั้งอยู่บนฐานชุกชี

อย่างเช่นในพระอุโบสถทั่วไป แต่ตั้งอยู่บนฐานที่ทำเหมือนที่ตั้งไม้กางเขนในโบสถ์คริสต์ รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าประดิษฐวรการหล่อพระประธานและพระราชทานนามว่า “**พระพุทธนฤมลธรรโมภาส**” เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ปางสมาธิ หล่อด้วยสัมฤทธิ์และกาไหล่ทองคำทั้งองค์ ขนาดหน้าตักกว้าง 47 เซนติเมตร สูง 104 เซนติเมตร

นอกจากพระพุทธรูปประธานแล้ว บนหิ้งตรงหน้าเรือนแก้วชั้นกลางยังประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ “**พระพุทธนรินทราย**” เดิมรัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อด้วยแบบพระพุทธรูปนรินทรายด้วยทองเหลืองจำนวน 18 องค์ เท่ากับปีเสวยราชย์ เพื่อพระราชทานไปตามพระอารามต่างๆ ของฝ่ายธรรมยุติกนิกาย แต่ยังมีทันได้กาไหล่ทอง รัชกาลที่ 4 เสด็จสวรรคตเสียก่อน รัชกาลที่ 5 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการกาไหล่ทองต่อมาจนสำเร็จ และพระราชทานไปตามพระอารามฝ่ายธรรมยุติกนิกายเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงองค์ผู้จัดตั้งนิกาย ซึ่งรัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานพระพุทธรูปนรินทราย ให้กับวัดนิเวศธรรมประวัติ

2. หอพระคันธารราษฎร์

ตรงมุมกำแพงแก้วด้านนอกพระอุโบสถทางทิศตะวันออก มีหอพระคันธารราษฎร์ (บางตำราเขียนว่าหอพระคันธารราษฎร์) หอมีลักษณะคล้ายปราสาทในยุโรป ภายในประดิษฐานพระคันธารราษฎร์ ปางขอฝน (ลักษณะคล้ายพระคันธารราษฎร์ที่หอพระคันธารราษฎร์ ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม) รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระคันธารราษฎร์ และอัญเชิญมาประดิษฐานในหอนี้ เพราะในระยะเวลาที่มีการก่อสร้างวัดนิเวศธรรมประวัตินั้นได้เกิดฝนแล้งติดต่อกัน 2-3 ปี ชาวนาในเขตอำเภอ

บางปะอินทำนาไม่ได้ผล รัชกาลที่ 5 ทรงทราบความเดือดร้อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระคันธารราษฎร์มาประดิษฐานที่วัดนี้

3. ดันพระศรีมหาโพธิ

ตรงมุมกำแพงแก้วด้านทิศตะวันตก มีต้นพระศรีมหาโพธิ ซึ่งเป็นพันธุ์ที่รัชกาลที่ 4 ทรงได้มาแต่เมืองพุทธคยา เบื้องหน้าต้นพระศรีมหาโพธิก่อแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปเพื่อการสักการะบูชา รวมทั้งยังมีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปปางนาคปรก

4. สวนหิน

ด้านข้างพระอุโบสถ มีสวนหินเรียกชื่อว่า “**ดิศกุลอนุสรณ์**” เป็นสถานที่เก็บรวบรวมหินชนิดต่างๆ ในบริเวณนี้มีที่บรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ รวมทั้งพระอัฐิของเจ้าจอมมารดาชุ่มในรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นพระมารดาของสมเด็จพระ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระอัฐิของเจ้านายในราชสกุล “ดิศกุล” อีกหลายพระองค์ ทั้งนี้เนื่องจากสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพผนวชและทรงมาประทับที่วัดนิเวศธรรมประวัติ และในขณะที่วัดแห่งนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงพระนิพนธ์หนังสือที่เรียกว่า “แบบเรียนเร็ว” ขึ้น ราชสกุลดิศกุลจึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวัดนี้เป็นพิเศษ

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาหรือกรุงศรีอยุธยาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของประเทศไทย ทั้งในฐานะเป็นราชธานีเก่าและในฐานะอุทยานประวัติศาสตร์ที่เป็นมรดกโลก ถึงแม้โบราณสถานส่วนมากจะถูกเผาทำลายและมีสภาพปรักหักพัง แต่ก็ยังคงความอลังการและมีคุณค่าอย่างมากในความภาคภูมิใจของคนไทยทุกคน

คำถามท้ายบท 1

โบราณสถานสำคัญจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1. พระราชวังหลวงในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตั้งอยู่ในบริเวณใด
2. เขตพระราชฐานชั้นกลางของพระราชวังหลวงกรุงเก่าประกอบด้วยพระที่นั่งอะไรบ้าง และพระที่นั่งแต่ละองค์มีประโยชน์ใช้สอยอย่างไร
3. พระที่นั่งองค์ใดในพระราชวังหลวงกรุงเก่าที่สร้างขึ้นจากฐานรากเดิม สร้างขึ้นในครั้งรัชกาลใดและเพื่อวัตถุประสงค์ใด
4. วิหารหลวงของวัดพระศรีสรรเพชญ์ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญมีชื่อว่าอะไร พระพุทธรูปองค์นั้นสร้างขึ้นในปีใด
5. ประวัติการสร้างพระเจดีย์สามองค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์เป็นอย่างไร และมีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบใด
6. พระมณฑปพิตรมีพุทธลักษณะอย่างไร เป็นศิลปกรรมสมัยใดและได้รับอิทธิพลจากศิลปะใด
7. แผนผังการสร้างวัดไชยวัฒนารามได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมใด และเป็นการสร้างตามคติใด สิ่งก่อสร้างใดเป็นประธานของวัด
8. พระปราสาทวัดไชยวัฒนารามแตกต่างจากปราสาทแบบเขมรอย่างไร และรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระปราสาทแตกต่างจากสถาปัตยกรรมแบบอยุธยายุคแรกอย่างไร
9. สิ่งก่อสร้างใดที่ล้อมรอบพระปราสาทวัดไชยวัฒนาราม และสร้างขึ้นเพื่อความหมายใด
10. วัดใหญ่ชัยมงคลมีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอย่างไร
11. พระประธานในพระอุโบสถวัดใหญ่ชัยมงคลมีชื่อว่าอะไร ทำด้วยวัสดุใด และมีรูปแบบศิลปกรรมในยุคใด
12. พระพุทธรูปที่ประดิษฐานในวิหาร วัดพนัญเชิง เดิมมีชื่อว่าอะไร มีความหมายว่าอย่างไร มีรูปแบบศิลปกรรมในยุคใด สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ใด และรัชกาลที่ 4 ได้พระราชทานนามว่าอะไร
13. พระราชวังบางปะอินสร้างเลียนแบบพระราชวังใดในยุโรป พระที่นั่งที่เห็นในปัจจุบันส่วนใหญ่สร้างขึ้นในครั้งรัชกาลใด
14. พระที่นั่งองค์ใดในพระราชวังบางปะอินถ่ายแบบมาจากพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวัง ปัจจุบันประดิษฐานอะไร หน้าบันของพระที่นั่งองค์นี้จำหลักด้วยรูปอะไร และมีความหมายอย่างไร
15. พระที่นั่งองค์ใดในพระราชวังบางปะอินที่สร้างด้วยสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก สังเกตได้จากสวนใดของพระที่นั่ง

คำถามท้ายบท 1**โบราณสถานสำคัญจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**

16. สิ่งก่อสร้างใดในพระราชวังบางปะอินมีลักษณะเป็นหอสี่เหลี่ยม เป็นอาคารสามชั้นและเครื่องไม้ฉลุแบบขนมปังขิง โดยรอบระเบียง และมีประโยชน์ใช้สอยอย่างไร
17. พระที่นั่งในพระราชวังบางปะอินที่สร้างเป็นแบบจีนมีชื่อว่าอะไร มีชื่อเรียกเป็นภาษาจีนว่าอย่างไร
18. พระป้าจารึกพระปรมาภิไธยและพระนามาภิไธยประดิษฐานอยู่ที่ใดบ้าง การสังเวชพระป้ายกระทำในโอกาสใด
19. พระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์มีลักษณะเป็นอย่างไร
20. วัดใดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีสถาปัตยกรรมต่างไปจากวัดในพุทธศาสนาทั่วไป มีลักษณะอย่างไรและเป็นศิลปะแบบใด
21. พระประธานในพระอุโบสถ วัดนิเวศธรรมประวัติมีชื่อว่าอะไร ทำด้วยวัสดุใด หล่อในครั้งรัชกาลใด

แนวคำตอบ 1

โบราณสถานสำคัญจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1. พระราชวังหลวงในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้สร้างขึ้นใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนืออยู่ชิดกับแม่น้ำลพบุรี สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงอุทิศพระราชมณฑลเศวตฉัตรในครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ให้เป็นวัดในเขตพระราชวัง
2. เขตพระราชฐานชั้นกลางของพระราชวังหลวงกรุงเก่าประกอบด้วย
 - พระที่นั่งวิหารสมเด็จใช้สำหรับเป็นที่ประทับ
 - พระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาทใช้สำหรับประกอบพระราชพิธีสำคัญต่างๆ
 - พระที่นั่งสุริยาสอมรินทร์ใช้สำหรับประทับทอดพระเนตรขบวนแห่ทางน้ำและประดิษฐานพระบรมศพ
3. พระที่นั่งในพระราชวังหลวงกรุงเก่าที่สร้างขึ้นใหม่จากฐานรากเดิมคือ พลับพลาดรีมุข สร้างในครั้งรัชกาลที่ 5 เพื่อเป็นมณฑลพิธีในการพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกและการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 และใช้ประกอบพระราชพิธีบวงสรวงอดีตสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งกรุงศรีอยุธยา
4. พระวิหารหลวงของวัดพระศรีสรรเพชญ์ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญมีชื่อว่า พระศรีสรรเพชญ์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2043
5. ประวัติการสร้างเจดีย์สามองค์

เจดีย์ 2 องค์แรก (องค์ทางทิศตะวันออกและองค์กลาง) สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) องค์ตะวันออกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2035 เพื่ออุทิศถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระราชบิดา องค์กลางสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2042 เพื่ออุทิศถวายสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 (พระเชษฐา) ส่วนเจดีย์องค์ตะวันตกสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 (สมเด็จพระหน่อพุทธางกูร) เพื่ออุทิศถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

เจดีย์ทั้งสามองค์เป็นเจดีย์ทรงกลมหรือทรงลังกา รับอิทธิพลมาจากเจดีย์ทรงกลมสมัยสุโขทัย เป็นเจดีย์ที่ตั้งอยู่บนฐานสูง องค์ระฆังมีขนาดเล็ก บัลลังก์เป็นรูปสี่เหลี่ยม มีปล้องไฉนทำเป็นแฉ่นๆ ซ้อนลดชั้นขึ้นไป เหนือบัลลังก์มีเสาเล็กๆ รอบรับปล้องไฉน เรียกว่า “เสاهدาน” มีซุ้มจตุรมุขทั้งสี่ด้าน เจดีย์บริวารบนยอดซุ้มทั้งสี่ ทั้งเสاهدานและซุ้มจตุรมุขเป็นศิลปกรรมที่ได้ดัดแปลงให้ต่างไปจากศิลปกรรมสมัยสุโขทัย
6. พระมณฑลพบิตรมีพุทธลักษณะดังนี้คือ พระพักตร์เป็นวงรี พระขนงโค้ง พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็กเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง ปางมารวิชัย พระมณฑลพบิตรเป็นศิลปกรรมแบบอยุธยายุคที่ 2 และได้รับอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัย

แนวคำตอบ 1

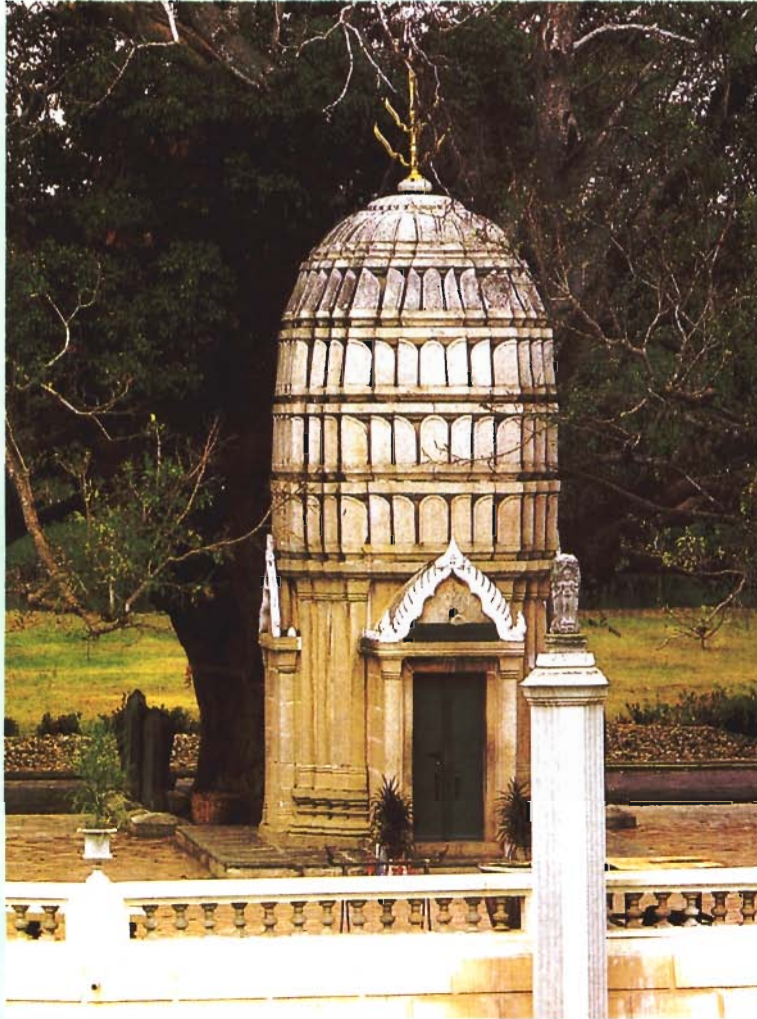
โบราณสถานสำคัญจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

7. แผนผังการสร้างวัดไชยวัฒนารามได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมแบบเขมร และสร้างตามคติของเขาพระสุเมรุ สิ่งก่อสร้างที่เป็นประธานของวัดคือ พระปรางค์
8. พระปรางค์วัดไชยวัฒนารามต่างจากปรางค์ของเขมร คือ พระปรางค์มีลักษณะเป็นปรางค์แบบไทย คือ ยึดส่วนต่างๆ ให้สูงชะลูดขึ้น และรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระปรางค์วัดไชยวัฒนารามแตกต่างจากสถาปัตยกรรมแบบอยุธยา ยุคแรก คือ พระปรางค์แบบอยุธยายุคแรก มีซุ้มตรีมุขตรงด้านหน้าพระปรางค์ ทำเป็นซุ้มยื่นออกมา ที่ก้นซุ้มบนบนชั้นเชิงบาตรมีลวดลายปูนปั้นประดับอยู่ ส่วนพระปรางค์ของวัดไชยวัฒนารามซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาปีที่ 3 ทำเป็นซุ้มจตุรมุขเท่ากันทั้งสี่ด้าน ไม่มีลวดลายปูนปั้นประดับก้นซุ้ม
9. สิ่งก่อสร้างที่ตั้งอยู่ล้อมรอบพระปรางค์วัดไชยวัฒนาราม คือ เมรุทิศ เมรุราย และสร้างขึ้นเพื่อเป็นปรางค์บริวาร หมายถึงเขาสัตบริภัณฑ์ที่รายล้อมเขาพระสุเมรุ
10. วัดใหญ่ชัยมงคลมีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพราะวัดนี้เดิมคือวัดเจ้าพระยาไท ซึ่งเป็นที่พำนักของสมเด็จพระวันรัต พระอาจารย์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และในคราวทำศึกยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาของพม่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงมีชัยชนะ แต่ก็ทรงพิโรธ เพราะบรรดาแม่ทัพนายกองตามเสด็จในการรบไม่ทัน จึงต้องพระราชอาญา สมเด็จพระวันรัตได้ทูลขอพระราชทานอภัยโทษแก่บรรดาแม่ทัพนายกองและขอให้ทรงสร้างพระเจดีย์เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งชัยชนะ
11. พระประธานในพระอุโบสถมีชื่อว่า พระพุทธชัยมงคล ทำด้วยหินทรายและมีรูปแบบศิลปกรรมแบบอยุธยา
12. พระพุทธรูปที่ประดิษฐานในวิหาร วัดพนัญเชิง เดิมมีชื่อว่า พระเจ้าแพงเชิง มีความหมายว่า พระพุทธรูปประทับนั่งขนาดใหญ่ เป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะเป็นพระพักตร์ค่อนข้างสี่เหลี่ยม มีโรพระศก ขมวดพระเกศาเป็นก้นขมุน ซึ่งเป็นศิลปกรรมแบบอู๋ทอง รุ่นที่ 2 สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1867 และรัชกาลที่ 4 ได้พระราชทานนามว่า พระพุทธไตรรัตนนายก
13. พระราชวังบางปะอินสร้างเลียนแบบพระราชวัง Rambouillet ในประเทศฝรั่งเศส พระที่นั่งที่เห็นในปัจจุบันส่วนใหญ่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5
14. พระที่นั่งในพระราชวังบางปะอินที่ถ่ายแบบมาจากพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวังคือ พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ ปัจจุบันประดิษฐานพระบรมรูปรัชกาลที่ 5 ทรงฉลองพระองค์เต็มยศจอมพล หน้าบันพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์

แนวคำตอบ 1

โบราณสถานสำคัญจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

- จำลองด้วยรูปตราแผ่นดิน แบ่งเป็น 3 ส่วน ส่วนบนเป็นรูปช้างสามเศียร คือ ช้างโอยราพต หมายถึงประเทศสยาม ส่วนล่างด้านซ้ายมือทำเป็นรูปช้างขนาดเล็กตัวเดียว ถึงประเทศลาว ส่วนล่างด้านขวามือทำเป็นรูปกฤษไชวี หมายถึงประเทศมลายู เหนือตราแผ่นดินมีตราจักรี หมายถึงราชวงศ์จักรี มีพระมหามงกุฎครอบ สองข้างตราจักรีชานด้วยคชสิทธิ์และราชสิทธิ์เชิดฉัตร
15. พระที่นั่งในพระราชวังบางปะอินที่สร้างด้วยสถาปัตยกรรมแบบนีโอ คลาสสิก คือ พระที่นั่งวโรภาสพิमान สังเกตได้จากด้านหน้าอาคารมีรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่ว เสารองรับเป็นเสาแบบ Corinthian
 16. สิ่งก่อสร้างในพระราชวังบางปะอินที่มีลักษณะเป็นหอสี่เหลี่ยม เป็นอาคารสามชั้นและเครื่องไม้ฉลุแบบขนมปังขิง โดยรอบระเบียง คือ หอวิฑูรทัศนา ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ทอดพระเนตรภูมิประเทศโดยรอบพระราชวังบางปะอิน
 17. พระที่นั่งในพระราชวังบางปะอินที่สร้างเป็นแบบจีนมีชื่อว่า พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ มีชื่อเรียกเป็นภาษาจีนว่า เทียนเม่ง เต๋ย
 18. พระป้าจาริกพระปรมาภิไธยและพระนามาภิไธยประดิษฐานอยู่ที่พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ พระราชวังบางปะอิน พระนครศรีอยุธยา และพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังสวนดุสิต กรุงเทพมหานคร
 19. พระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ มีลักษณะเป็นแท่งหินอ่อนรูปทรงหกเหลี่ยม สูง 3 เมตร มีฐานสี่เหลี่ยมสูง 2 เมตร รองรับแท่งหกเหลี่ยม มีอักษรย่อพระนามสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์อยู่ในพวงหรีด
 20. วัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่มีสถาปัตยกรรมต่างไปจากวัดในพุทธศาสนาทั่วไป คือ วัดนิเวศธรรมประวัติ เป็นวัดที่มีลักษณะคล้ายโบสถ์คริสต์ หลังคายอดแหลม ช่องหน้าต่างเจาะโค้ง เป็นศิลปะโกธิก
 21. พระประธานในพระอุโบสถวัดนิเวศธรรมประวัติมีชื่อว่า พระพุทธรูปมณฑลรัตนโมกษ หล่อด้วยสัมฤทธิ์และกาไหล่ทองคำทั้งองค์ หล่อในครั้งรัชกาลที่ 5

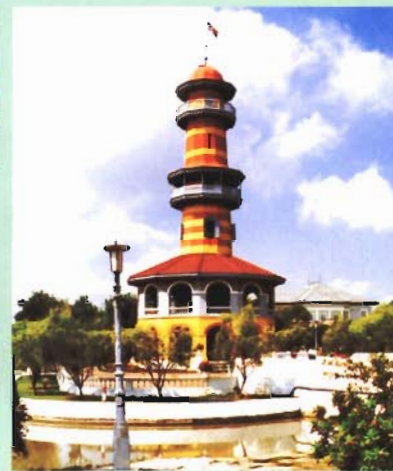
ภาพที่ 1 หอหมวกที่ขจรเขษุม
ที่มา : สำนักพระราชวัง,
Guide to Bang Pa-in Palace

ภาพที่ 2 พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ พระราชวังบางปะอิน

ภาพที่ 3 พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ พระราชวังบางปะอิน

ภาพที่ 4 หอวิรุณทศนา พระราชวังบางปะอิน

ภาพที่ 5 เจดีย์สามองค์ วัดพระศรีสรรเพชญ์

ที่มา : อนุสาร อสท ปีที่ 34 ฉบับที่ 3 ตุลาคม 2536 หน้า 46

ภาพที่ 6 วิหารพระมงคลมพิตร

ที่มา : อนุสาร จสท ปีที่ 34 ฉบับที่ 3 ตุลาคม 2536 หน้า 29

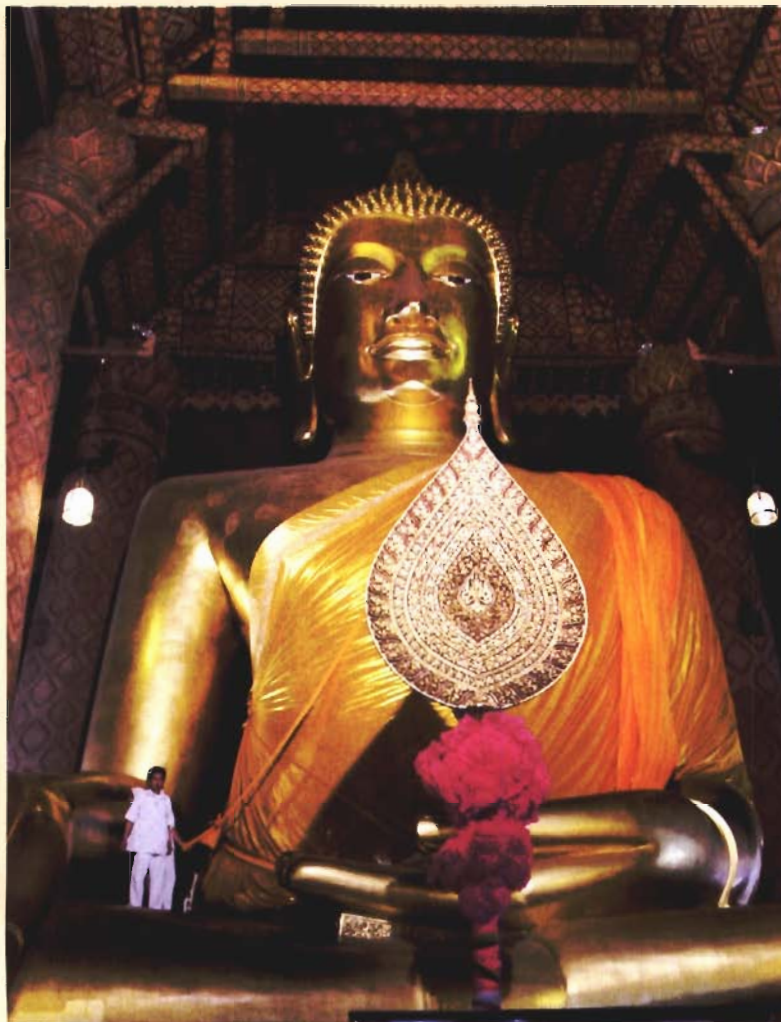

ภาพที่ 7 พระมงคลมุนี

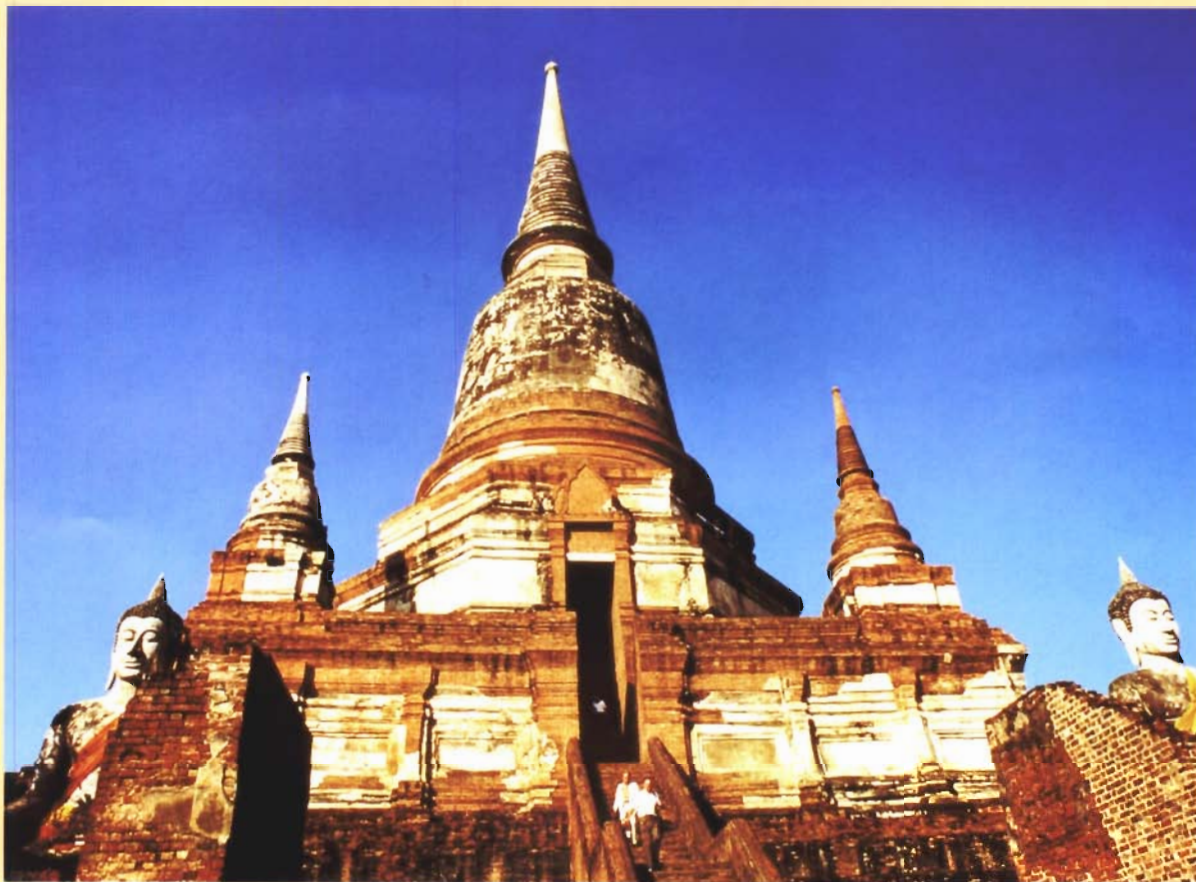
ที่มา : อนุสาร อสท ปีที่ 34 ฉบับที่ 3 ตุลาคม 2536 หน้า 28

ภาพที่ 8 พระอุโบสถและพระปรางค์ วัดราชบูรณะ
ที่มา : อนุสาร อสก ปีที่ 34 ฉบับที่ 3 ตุลาคม 2536 หน้า 46

ภาพที่ 9 พระพุทธไตรรัตนนายก
วัดพนังเชิงวรวิหาร
ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ภาพที่ 10 พระเจดีย์ วัดโพนงษ์ชัยมงคล

ภาพที่ 11 พระระเบียง วัดใหญ่ชัยมงคล

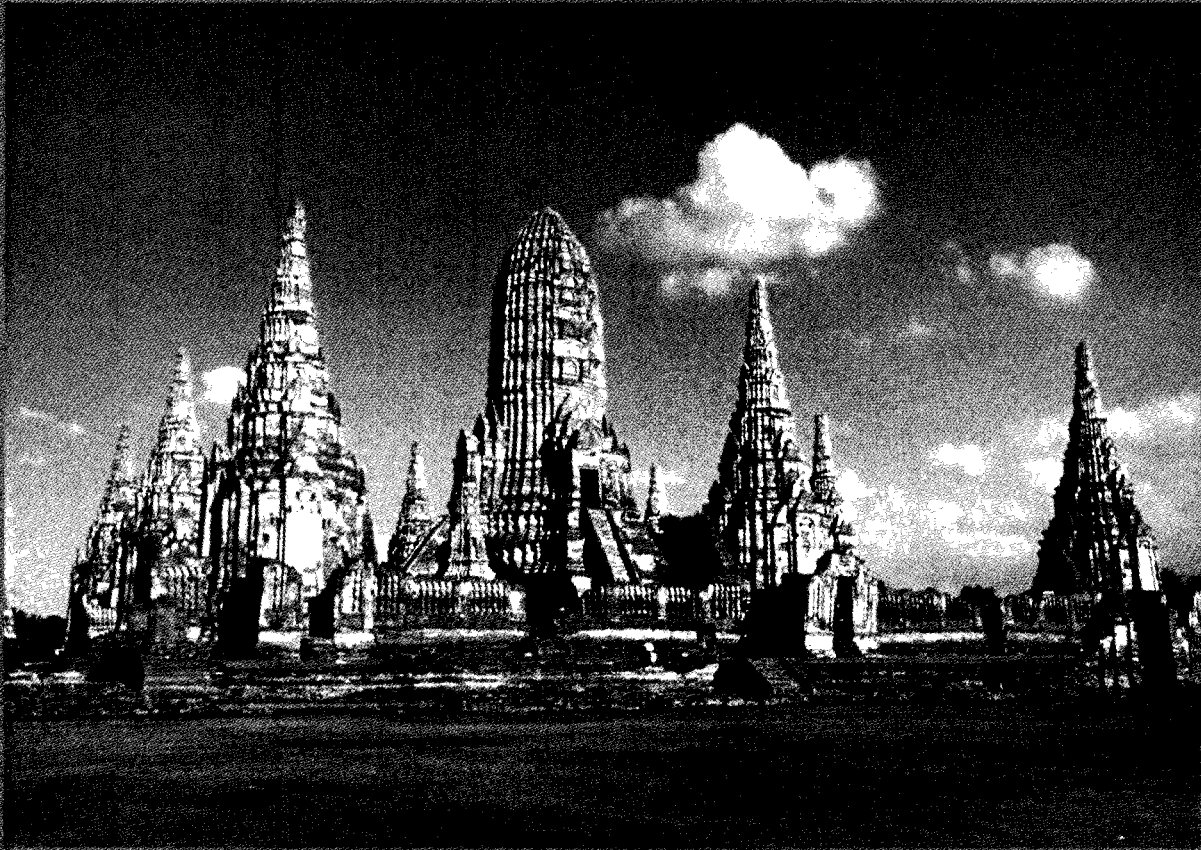
ภาพที่ 12 พระอุโบสถ วัดเขาพระมร

ภาพที่ 13 พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ วัดหน้าพระนเรนทร์

ภาพที่ 14 พระพุทธรูปหินควอทซ์สีเขียวในวิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุ

ภาพที่ 15 พระปรางค์ วัดพนม-พระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 16 พระพุทธรูปศิลาทรายในพระอุโบสถ วัดไชยวัฒนาราม
ที่มา : อนุสรณ์สถาน ปีที่ 34 ฉบับที่ 3 ตุลาคม 2536 หน้า 70

บทที่ 2

โบราณสถานสำคัญจังหวัดลพบุรี

เมืองลพบุรีเป็นเมืองโบราณ มีร่องรอยที่แสดงว่า เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชนโบราณมานับพันปี โบราณสถานต่างๆ ในเมืองลพบุรีแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองจากอดีตมากมาย เป็นเมืองที่มีความเจริญทั้งในด้านศิลปะ วัฒนธรรม อันเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีค่ายิ่ง

สภาพภูมิศาสตร์

จังหวัดลพบุรีตั้งอยู่ในบริเวณตอนกลางของประเทศ อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ เป็นระยะทาง 153 กิโลเมตรมีเนื้อที่ทั้งหมด 6,199.753 ตารางกิโลเมตร (<http://www.moi.go.th/province.htm>, 2542) ด้านทิศตะวันตกของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำลพบุรีไหลผ่าน มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ดังนี้คือ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดนครสวรรค์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดชัยภูมิและจังหวัดสระบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดสระบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทองและจังหวัดนครสวรรค์

จังหวัดลพบุรีแบ่งการปกครองออกเป็น 11 อำเภอ คือ อำเภอเมืองลพบุรี อำเภอโคกสำโรง อำเภอบ้านหมี่ อำเภอชัยบาดาล อำเภอท่าม่วง อำเภอพัฒนานิคม อำเภอท่าหลวง อำเภอสระโบสถ์ อำเภอโคกเจริญ อำเภอลำสนธิ และอำเภอหนองม่วง (<http://www.moi.go.th/province.htm>, 2542)

ประวัติ

ลพบุรีเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีความสำคัญมาแต่อดีต มีผู้คนอาศัยอยู่และตั้งชุมชนขึ้นตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้ค้นพบกระดูกและโบราณวัตถุ เครื่องมือ เครื่องใช้ของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ราวสมัยยุคโลหะ ประมาณ 2,000-3,000 ปีมาแล้ว ชุมชนดั้งเดิมอาจเป็นพวกละว้า เรียกชื่อเมืองว่า “เมืองละโว้” ต่อมาสมัยประวัติศาสตร์

เมื่ออารยธรรมอินเดียแพร่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ ชนชาติมอญได้เข้ามาครอบครองดินแดนในลุ่มน้ำเจ้าพระยา จึงได้เกิดวัฒนธรรมทวารวดี ครั้นเมื่ออิทธิพลขอมเริ่มมีอำนาจและสามารถตีเมืองละโว้ได้ในราวพุทธศตวรรษที่ 15 เมืองละโว้จึงเป็นศูนย์กลางการปกครองของขอมในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ได้มีการค้นพบศิลาจารึกที่

*อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปาชีพ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บริเวณศาลสูงและข้อความ ชื่อเมืองละโว้มีปรากฏในศิลาจารึกปราสาทพระขรรค์ รวมทั้งสถาปัตยกรรมและปฏิมากรรมพระพุทธรูปที่ปรากฏยังแสดงถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมของขอมที่เข้ามามีอำนาจในดินแดนแถบนี้

ในพุทธศตวรรษที่ 19 คนไทยเริ่มมีอำนาจขึ้น อิทธิพลของขอมจึงเสื่อมอำนาจลง เมืองละโว้ประกาศเอกราชจากขอม ครั้นถึงสมัยอยุธยาตอนต้น เมืองลพบุรีมีฐานะเป็นเมืองอุปราช สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระรามศวรพระราชโอรสมาครองเมืองลพบุรี เมืองลพบุรีจึงมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง พระรามศวรโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมขุดคูและสร้างกำแพงเมืองซึ่งมาเรือไปในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ หลังจากพระรามศวรเสด็จกลับไปครองราชย์ที่กรุงศรีอยุธยา ความสำคัญของเมืองลพบุรีก็ลดลง จนกระทั่งถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมืองลพบุรีจึงได้รับการทำนุบำรุงและสร้างเป็นเมืองขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2208 การสร้างเมืองลพบุรีสืบเนื่องมาจากข้อพิพาททางการค้าขายกับชาวฮอลันดา ซึ่งได้ยกทัพมาปิดปากอ่าว สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเห็นว่ากรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ใกล้ปากน้ำเจ้าพระยามากจะเป็นอันตราย ข้าศึกสามารถเข้าถึงกรุงศรีอยุธยาได้โดยสะดวก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างราชธานีสำรองขึ้นให้ห่างไกลจากแม่น้ำ เพื่อเป็นที่ตั้งมั่นไว้รับข้าศึกจากชาติตะวันตกได้ ในการสร้างเมืองลพบุรีขึ้นใหม่นี้ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงได้รับความช่วยเหลือจากช่างชาวฝรั่งเศสและชาวอิตาลี ในการสร้างพระราชวัง ป้อมปราการ สมเด็จพระนารายณ์

มหาราชเสด็จมาประทับที่เมืองลพบุรีปีละ 8-9 เดือน ในตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชขุนหลวงสรศักดิ์วางแผนชิงราชบัลลังก์ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเป็นห่วงบรรดาข้าราชการบริพารที่จงรักภักดีว่าจะมีภัย จึงได้พระราชทานที่ของวังอุทิศให้เป็นวัด เพื่อจะได้ทำพิธีอุปสมบทบรรดาข้าราชการบริพารเหล่านั้นให้พ้นจากภัยกบฏ เมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้ว ไม่ปรากฏว่ามีกษัตริย์รัชกาลต่อมาเสด็จมาประทับที่เมืองลพบุรี เมืองลพบุรีจึงลดความสำคัญลง

ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทหารอาณานิคมสำรวจ เนื่องจากในขณะนั้นชาติตะวันตกกำลังแผ่ขยายอิทธิพลในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และกรุงเทพฯ ตั้งอยู่ใกล้ทะเล เรือรบชาวตะวันตกสามารถแล่นเข้ามาถึงเมืองได้ง่าย จึงทรงเลือกลพบุรีให้เป็นราชธานีสำรองชั้นใน เมื่อทรงทราบว่าเมืองลพบุรีมีพระราชวัง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมแซมพระราชวังขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2399 และแล้วเสร็จประมาณปี พ.ศ. 2405 มีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหพระกลาโหมเป็นแม่กองควบคุมการก่อสร้างรัชกาลที่ 4 ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพาดิกรม¹ ใต้ถนนพระราชวังให้พ้นสภาพจากวัด โดยการสร้างวัดใหม่ขึ้นทดแทน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดขวิด ซึ่งเป็นวัดร้างใกล้พระราชวังเมืองลพบุรี และเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดกวิศาราม” ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นุรอนปฏิสังขรณ์วัดสนาสนารามที่อยุธยา (วัดที่อยู่ติดกับพระราชวังจันทร์เกษม

¹ การสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์วัดขึ้นใหม่ทดแทนวัดที่ถอนออกไป

ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเคยประทับเมื่อยังไม่ได้เสวยราชย์) และวัดชุมพลนิกายารามที่บางปะอิน (เป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระราชบิดาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสถาปนาไว้)

ครั้นถึงปี พ.ศ. 2483 สมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมืองลพบุรีได้รับการบูรณะขึ้นอีกครั้งหลังจากที่ทิ้งร้างมาแต่ครั้งรัชกาลที่ 4 โดยมุ่งจะให้เมืองลพบุรีเป็นศูนย์กลางสำคัญทางยุทธศาสตร์ และได้ขยายเมืองไปทางทิศตะวันออกของทางรถไฟ มีการทหารตั้งอยู่มากมาย ส่วนเมืองเก่าอยู่ทางทิศตะวันตกของทางรถไฟ ลพบุรีจึงมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

สิ่งที่ควรรำชม

1. พระนารายณ์ราชนิเวศน์

พระนารายณ์ราชนิเวศน์ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองลพบุรี ชาวเมืองลพบุรีเรียกว่า “วังนารายณ์” พระราชวังแห่งนี้สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเมื่อปี พ.ศ. 2208 เพื่อใช้เป็นที่ประทับจนสิ้นรัชกาล

พระนารายณ์ราชนิเวศน์ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น ได้รับการออกแบบและก่อสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมฝรั่งเศสโดยสถาปนิกและวิศวกรชาวฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาพร้อมกับการเจริญสัมพันธไมตรีทางการทูต นอกจากการก่อสร้างพระที่นั่งองค์ต่างๆ เป็นแบบดึกฝรั่งแล้ว การจัดตกแต่งสวนเป็นแบบฝรั่งเศสเช่นกัน มีการสร้างน้ำพุ ปลูกต้นไม้ จัดแต่งสวนเป็นรูปทรงเรขาคณิต

พระนารายณ์ราชนิเวศน์มีกำแพงล้อมรอบ ตอนบนกำแพงพระราชวังประดับด้วยใบเสมาตลอดแนว ตอนบนของประตูกำแพงทำเป็นรูปโค้งคล้ายกลีบบัว

ด้านในของกำแพงเจาะเป็นช่องเล็กๆ สำหรับตั้งตะเกียงเพื่อจุดให้แสงสว่าง พระราชวังแบ่งเป็นสามเขต คือ เขตพระราชฐานชั้นนอก ประกอบด้วยสิบสองห้องพระคลัง ดึกพระเจ้าเหา โรงช้าง โรงม้า ดึกเลี้ยงรับรองแขกเมือง ถังเก็บน้ำ เขตพระราชฐานชั้นกลาง ประกอบด้วยพระที่นั่งจันทรพิศาล หมูพระที่นั่งพืชมานมงกุฎ พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญาปราสาท และเขตพระราชฐานชั้นใน ประกอบด้วยพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ และหมู่ตึกพระประเทียบ แต่ละเขตมีกำแพงกันเป็นสัดส่วน

เขตพระราชฐานชั้นนอก

1. **ถังเก็บน้ำ** ก่อเป็นขอบสูงขึ้นมาทั้งสี่ด้านสำหรับเก็บกักน้ำซึ่งส่งมาตามท่อน้ำดินเผา โดยช่างชาวฝรั่งเศสและชาวอิตาลีช่วยสร้างระบบประปาขึ้น เนื่องจากเมืองลพบุรีตั้งอยู่บนที่ดอน แม่น้ำลพบุรีที่ขุดขึ้นเชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยา จึงไม่สามารถจัดสรรน้ำเข้าไปยังที่ดอนได้ตลอดทั้งปี ดังนั้นจึงต้องมีระบบประปาเพื่อนำน้ำจากแหล่งน้ำสองแห่งคือ ทะเลชุบศรและห้วยซับเหล็กเข้ามาใช้ภายในตัวเมืองและภายในพระราชวัง

2. **พระคลังศุภรัตน์** มีชื่อสามัญว่า “สิบสองห้องพระคลัง” เป็นตึกแถวยาว 2 แถว มีทั้งหมด 12 ห้องตั้งเรียงรายอยู่ใกล้กับถังเก็บน้ำ เป็นที่สำหรับเก็บสินค้ารวม 12 อย่าง ในสมัยนั้นประชาชนจะค้าขายกับพ่อค้าชาวต่างชาติจะต้องผ่านกรมพระคลังสินค้า ซึ่งทำหน้าที่เป็นคนกลางและผูกขาดการค้าขายสินค้าภายในประเทศให้แก่พ่อค้าต่างประเทศ ปัจจุบันพระคลังนี้คงเหลือแต่ซากผนังเท่านั้น

3. **ตึกรับรองราชทูตต่างประเทศ** (ตึกเลี้ยงรับรองแขกเมือง) เป็นอาคารที่อยู่ใกล้กับถังเก็บน้ำเช่นกัน ตั้งอยู่กลางอุทยาน มีสระน้ำล้อมอาคารทั้งสามด้าน สันนิษฐานว่า

พระบรมราชโอรสพิเศษ หลวงพ่อจ้อยได้รับสมณานามว่า พระยาพนมดงรัก

ใช้เป็นสำหรับรับรองราชทูตต่างประเทศที่มาเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

4. **ตึกพระเจ้าเหา** ตั้งอยู่ทางด้านใต้ของเขตพระราชฐานชั้นนอก เป็นอาคารทรงไทย รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง 10 เมตร ยาว 20 เมตร ก่ออิฐถือปูน ฐานก่อด้วยศิลาแลง หลังคาเป็นเครื่องไม้ ประตูละหน้าต่าง

ทำเป็นซุ้มเรือนแก้วฐานสิงห์ ผนังด้านสกัดสูงยื่นนอกโค้งตรงหน้าจั่วเจาะเป็นช่องโค้งแหลม กำแพงแก้วเจาะเป็นช่องสำหรับวางตะเกียง ปัจจุบันคงเหลือเพียงซากผนังเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงสันนิษฐานว่า “เหา” เป็นคำภาษาเขมร แปลว่า “เรียก” จึงคงหมายถึงสถานที่ที่สมเด็จพระนารายณ์

มหาราชทรงใช้เป็นที่ยี่งประชุมขุนนางข้าราชการ แต่จากหลักฐานการบันทึกของชาวฝรั่งเศสได้ระบุว่าที่ตั้งของอาคารหลังนี้เป็นวัด จึงสันนิษฐานได้อีกกรณีว่า ตึกพระเจ้าเหาคงเป็นหอพระประจำพระราชวัง เพราะภายในตึกมีฐานชุกชีซึ่งคงเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ตึกพระเจ้าเหามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์คือ ในตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ขุนหลวงสรศักดิ์ (ต่อมาสถาปนาเป็นสมเด็จพระเพทราชา) ได้ใช้เป็นที่ยี่งประชุมขุนนางและข้าราชการฝ่ายเดียวกันเพื่อยึดอำนาจ ในขณะที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงพระประชวร อยู่ในพระที่นั่งสุทธาสวรรย์

5. โรงช้าง โรงม้า ตั้งเรียงรายเป็นแถว ชิดแนวกำแพงเขตพระราชฐานชั้นนอก เป็นที่ยี่งสำหรับเลี้ยงช้างและม้าที่ใช้เป็นพาหนะของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปัจจุบันเหลือแต่ซากปรักหักพังเฉพาะที่ฐาน

เขตพระราชฐานชั้นกลาง

1. ทิม อยู่ชิดด้านในของกำแพงที่กั้นเขตพระราชฐานชั้นกลาง เป็นอาคารชั้นเดียว มี 2 หลัง สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ใช้เป็นที่พักของทหาร เจ้าหน้าที่รักษาการณ์

2. พระที่นั่งจันทรพิศาล เดิมใช้เป็นที่ยี่งประทับของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่เมื่อพระที่นั่งสุทธาสวรรค์สร้างเสร็จสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงทรงย้ายไปประทับที่พระที่นั่งองค์ใหม่ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระที่นั่งจันทรพิศาลเป็นที่เสด็จออกให้ขุนนางเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะพระที่นั่งจันทรพิศาลขึ้นใหม่ โดยสร้างบนฐานรากของพระที่นั่งองค์เดิมที่สร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลักษณะเป็นอาคารทรงไทย ด้าน

หน้ามีมุขเด็จเพื่อเสด็จออกให้เข้าเฝ้าฯ ปัจจุบันใช้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์

3. หมูพระที่นั่งพิมานมงกุฎ ตั้งอยู่ระหว่างกลางพระที่นั่งจันทรพิศาลและพระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งองค์นี้ขึ้นในปี พ.ศ. 2406 (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536 : 235 และวรวิทย์ วงษ์สุวรรณ, 2522 : 165) เพื่อเป็นที่ยี่งประทับส่วนพระองค์ ประกอบด้วยพระที่นั่งต่างๆ ดังนี้ พระที่นั่งอักษรศาสตราคม ใช้สำหรับเป็นที่ทรงพระอักษร พระที่นั่งไชยศาสตรากร ใช้สำหรับเป็นที่เก็บอาวุธ พระที่นั่งตั้งขวางองค์กลางคือ พระที่นั่งสุทิวินิจฉัย ใช้สำหรับเป็นท้องพระโรงเพื่อเสด็จออกว่าราชการ และด้านหลังสุดเป็นอาคารสามชั้น คือ พระที่นั่งพิมานมงกุฎ เป็นที่ยี่งประทับส่วนพระองค์

หมูพระที่นั่งนี้มีลักษณะเป็นอาคารตะวันตก แต่หลังคาเป็นรูปทรงศิลปะของจีน เพราะปูกระเบื้องมุงหลังคาที่มีลักษณะเป็นลอนเป็นอิทธิพลของจีน ปัจจุบันหมูพระที่นั่งองค์นี้ได้ใช้เป็นสถานที่จัดแสดงโบราณวัตถุสมัยต่างๆ มีทั้งปฏิมากรรมพระพุทธรูปที่ค้นพบในเมืองลพบุรี และประติมากรรมทับหลัง ชั้นที่สามของพระที่นั่งพิมานมงกุฎนั้นเดิมเคยใช้เป็นห้องบรรทมของรัชกาลที่ 4 ปัจจุบันได้จัดแสดงโบราณวัตถุ รูปภาพที่เกี่ยวข้องกับรัชกาลที่ 4 หมูพระที่นั่งพิมานมงกุฎจึงเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ เช่นเดียวกับพระที่นั่งจันทรพิศาล

4. พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท เป็นพระที่นั่งที่ช่างฝรั่งเศสสร้างถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สันนิษฐานว่าองค์พระที่นั่งก่ออิฐถือปูนตามแบบอาคารตะวันตก หลังคาเป็นเครื่องไม้แบบไทย และมี

ยอดปราสาทหรือยอดมณฑปเป็นยอดแหลม ปัจจุบันไม่มีส่วนหลังคาเหลืออยู่ ชุ่มหน้าตางและชุ่มสีหัตถ์ช่อเป็นวงโค้งตามแบบตะวันตก องค์พระที่นั่งแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนท้องพระโรงใหญ่ เป็นพื้นเตี้ย และมีผนังกัน ส่วนหลังเป็นมณฑป มีบันไดขึ้นทั้งสองด้าน มีพระทวารไปสู່ห้องที่ประทับพักอิริยาบถ ตรงกลางองค์พระที่นั่งมีสีหัตถ์ช่อซึ่งเป็นสำหรับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จออกรับราชทูตหรือรับแขกเมือง² สันนิษฐานว่าภายในท้องพระโรงของพระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาทนี้มีผนังท้องพระโรงบุด้วยกระจุกที่สั่งมาจากฝรั่งเศสตามแบบท้องกระจุกที่พระราชวังแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส รูเงาะที่ปรากฏทั่วผนังจึงน่าจะเป็นรูที่เงาะเชื่อมกับสลักกระจุกเงาะที่ประดับท้องพระโรง นอกจากนี้ยังมีกระจุกประดับด้วยผ้าจากฝรั่งเศส ทำระบายห้อยมีลีสันต่างๆ และมีโคมระย้าประดับ เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคต พระราชนิเวศน์จึงถูกทิ้งร้างไป ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าท้ายสระจึงได้มีการบูรณะกระจุกเงาะจากท้องพระโรงออก และนำไปบุมณฑปพระพุทธบาทที่สระบุรีแทน

5. หมู่ตึกพระประเทียบ ตั้งอยู่ด้านหลังดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาทและหมู่พระที่นั่งพิमानมงกุฎ ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น จำนวน 5 หลังเรียงรายกันไปสร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 สำหรับเป็นที่พักของข้าราชการฝ่ายในเมื่อตามเสด็จประพาสเมืองลพบุรี

เขตพระราชฐานชั้นใน

พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ตั้งอยู่ถัดจากพระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท มีกำแพงประตูกั้นสำหรับลงสู่

เขตพระราชฐานชั้นใน พระที่นั่งสุทไธสวรรย์เป็นที่บรรทมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหลังคาทรงเป็นแบบทรงไทย ตั้งอยู่กลางพระราชอุทยาน กล่าวกันว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงปลูกพันธุ์ไม้ต่างๆ ด้วยพระองค์เอง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดประทับที่พระที่นั่งองค์นี้จวบจนกระทั่งเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. 2231

2. บ้านหลวงรับราชทูต

บ้านหลวงรับราชทูตตั้งอยู่ทางเหนือของพระนารายณ์ราชนิเวศน์ สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีอาณาเขตกว้างขวางมาก ใช้เป็นที่พักของราชทูตที่เดินทางมาเข้าเฝ้า ณ เมืองลพบุรี และเนื่องจากสถานที่แห่งนี้ยังเป็นที่พักของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์หรือคอนสแตนติน ฟอลคอน ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ติดต่อกับราชทูตในฐานะล่ามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงได้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “บ้านวิชาเยนทร์”

บ้านหลวงรับราชทูตนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นที่พักของคณะทูต ประกอบด้วยอาคารสองชั้นหลังใหญ่ ก่อด้วยอิฐ และอาคารชั้นเดียว แคบและยาว ชุ่มประตูทางเข้าเป็นรูปครึ่งวงกลม ส่วนที่สองเป็นหอระฆังและโบสถ์คริสต์ ซึ่งยังคงมีฐานสิ่งก่อสร้าง ชุ่มประตูทางเข้าเป็นรูปจั่ว ส่วนที่สามเป็นห้องโถงที่เป็นกลุ่มอาคารสองชั้น มีบันไดทางขึ้นทางด้านหน้าเป็นรูปครึ่งวงกลม ชุ่มประตูทางเข้ามีลักษณะเช่นเดียวกับชุมประตูทางเข้าด้านทิศตะวันตก

² พระที่นั่งองค์นี้ไม่เคยได้ใช้เป็นสถานที่ถวายพระสาสน์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส เนื่องจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จออกรับคณะทูตที่พระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาทในพระราชวังหลวงที่กรุงศรีอยุธยา และในขณะนั้นพระราชวังแห่งนี้ยังมิได้สร้างขึ้น

ลักษณะสถาปัตยกรรมของอาคารบางหลังในบ้านหลวงรับราชทูตเป็นแบบยุโรป โดยเฉพาะอาคารใหญ่ทางทิศตะวันออก ก่อด้วยอิฐถือปูนสองชั้น หน้าต่างและซุ้มประตูมีลักษณะเป็นศิลปะตะวันตก แบบ Renaissance³ โบลต์คริสต์ซึ่งสร้างด้วยผังและแบบของโบลต์ตามแบบตะวันตก เป็นรูปไม้กางเขน แต่ซุ้มประตูและหน้าต่างกลับทำเป็นซุ้มเรือนแก้ว ปลายเสาทำเป็นรูปกลีบบัวยาว ซึ่งเป็นลักษณะของศิลปะแบบไทย

3. พระปราสาทสามยอด

พระปราสาทสามยอดตั้งอยู่บนเนินริมทางรถไฟทางทิศตะวันตก ใกล้กับศาลพระกาฬ มีลักษณะเป็นปราสาทเรียงต่อกันสามองค์ โดยมีฉนวนทางเดินเชื่อมต่อกันสูงประมาณ 15 เมตร ก่อด้วยศิลาแลง มีลวดลายปูนปั้นประดับ ตรงซุ้มประตูเดิมคงมีทับหลัง แต่ที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน คือ เสาประดับกรอบประตู แกะสลักเป็นรูปฤาษีนั่งชันเข้าในซุ้มเรือนแก้ว ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของเสาประดับกรอบประตูศิลปะแบบขายน พระปราสาทสามยอดนี้เป็นสถาปัตยกรรมแบบขายนในพุทธศตวรรษที่ 18 หรือราวรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

พระปราสาทสามยอดสร้างขึ้นในคติพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน สันนิษฐานว่าพระปราสาทองค์กลางคงเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางนาคปรก พระปราสาทองค์ขวาหรือองค์ทิศใต้ สันนิษฐานว่า ประดิษฐานพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระปราสาทองค์ซ้ายหรือองค์ทิศเหนือ

สันนิษฐานว่า ประดิษฐานรูปนางปรัชญาปรมิตา (นางปัญญาบารมี)⁴ ซึ่งเป็นเทพธิดาแห่งความเฉลียวฉลาด (หม่อมราชวงศ์ สूरียุติ สุขสวัสดิ์, บรรยาย)

ด้านหน้าทางทิศตะวันออกมีอุโบสถสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ ปางสมาธิ เป็นศิลปะแบบสมัยอยุธยาตอนต้น

4. ปราสาทแชก

ปราสาทแชกตั้งอยู่กลางเมืองเก่า และอยู่ระหว่างพระนารายณ์ราชนิเวศน์กับบ้านหลวงรับแขกเมือง เป็นเทวสถานของขอม สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 15 นับว่าเป็นปราสาทขอมที่เก่าที่สุดในภาคกลางของประเทศไทยซึ่งเก่ากว่าพระปราสาทสามยอดประมาณ 300 ปี มีลักษณะคล้ายกับปราสาทศิลปะเขมรแบบพะโค ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นปราสาทสามองค์ ก่อด้วยอิฐไม่สอปูน ไม่มีฉนวนต่อเชื่อมระหว่างปราสาททั้งสามองค์ ปราสาทองค์กลางยังคงแสดงรูปแบบดั้งเดิม มีการเข้ากรอบประตูเลียนแบบเครื่องไม้ ปราสาทอีกสององค์ปรักหักพังหมดแล้ว คงเหลือแต่ฐาน สันนิษฐานว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มหาราชได้บูรณะซ่อมแซมครั้งใหญ่ด้วยอิฐสอปูน พร้อมกับการสร้างวิหารเล็กด้านหน้าปราสาท ซึ่งมีประตูทางเข้าแบบโค้งแหลม และสร้างถึงเก็บน้ำทางด้านใต้ขององค์ปราสาท ปัจจุบันกรมศิลปากรได้บูรณะตกแต่งพระปราสาททั้งสามองค์ให้ครบสมบูรณ์แล้ว

³ ความเฟื่องฟูทางศิลปและวรรณกรรมในยุโรปลายศตวรรษที่ 14-17

⁴ ในสมัยขายนมีการนับถือคติที่เรียกว่า “รัตนตรัยมหายาน” โดยถือว่า ผู้ที่จะตรัสรู้ได้จะต้องประกอบด้วยความเมตตา มีพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเป็นตัวแทน และต้องประกอบด้วยปัญญา โดยมีรูปนางปรัชญาปรมิตาเป็นตัวแทน ทั้งความเมตตาและปัญญาจะนำไปสู่การตรัสรู้

5. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุตั้งอยู่หน้าสถานีรถไฟ มีเนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ (ประมาณ 7.92 เอเคอร์)⁵ ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้นเมื่อใด สันนิษฐานว่าคงสร้างขึ้นเมื่อไทยได้เข้ามาปกครองละโว้จากขอม แต่ยังคงมีอิทธิพลของขอมในดินแดนแถบนี้และสร้างขึ้นเป็นวัดในพุทธศาสนา มีหลักฐานว่ามีการบูรณะวัดพระศรีรัตนมหาธาตุถึงสองครั้งในสมัยอยุธยา คือ ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภายในวัดมีพระปรางค์องค์ใหญ่เป็นประธานของวัด ประดิษฐานพระบรมธาตุ นับว่าเป็นปรางค์ที่มีความสูงมากที่สุดในลพบุรี ก่อด้วยศิลาแลงตั้งแต่ฐานถึงหน้าบันเหนือขึ้นไปจนถึงยอดเป็นอิฐก่อและประดับลวดลายปูนปั้นงดงาม ด้านหน้าปรางค์มีมุขยื่นออกมา ปรางค์ประธานที่เห็นอยู่สันนิษฐานว่าเป็นปรางค์ที่ได้สร้างขึ้นตามลักษณะศิลปกรรมสมัยขอมยุคที่สองในปี พ.ศ. 1800-1850 มีรูปแบบผิดไปจากปรางค์ขอมยุคแรกแต่ยังคงปรากฏอิทธิพลศิลปะขอมอยู่ ซึ่งเห็นได้ชัดจากลวดลายปูนปั้นประดับองค์ปรางค์ (ศ.ดร.ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, บรรยาย) อย่างไรก็ตามภาพลวดลายที่ปรากฏรอบองค์พระปรางค์เป็นฝีมือของช่างต่างสมัยกัน เพราะมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ในหลายสมัย

ปรางค์องค์เล็กมียอดปรางค์แกะสลักเป็นรูปบัว ภายในปรางค์องค์เล็กมีภาพเขียนสีฝุ่น เป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าและพระสาวก เข้าใจว่าคงมีอายุรุ่นเดียวกับพระปรางค์องค์ใหญ่

ทางทิศตะวันออกด้านหน้าปรางค์ประธานเป็นวิหารหลวง สร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นวิหารขนาด 9 ห้อง ประตูทำเป็นเหลี่ยมแบบไทย หน้าต่างเจาะช่องโค้งตามแบบสถาปัตยกรรมยุโรป ภายในมีฐานชุกชีซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป

ภายในบริเวณวัดยังมีเจดีย์แบบต่างๆ ตั้งเรียงรายอยู่หลายองค์ เช่น เจดีย์ทรงกลม เจดีย์กลีบมะเฟือง เป็นต้น

6. ศาลพระกาฬ

ศาลพระกาฬตั้งอยู่ใกล้สถานีรถไฟและพระปรางค์สามยอด สันนิษฐานว่าเป็นเทวสถานเก่าของขอม สร้างด้วยศิลาแลงเรียงซ้อนกันเป็นฐานสูง เรียกชื่ออีกอย่างว่า “ศาลสูง” ปัจจุบันปรักหักพังไปหมดแล้ว

ด้านหน้าศาลพระกาฬเก่าเป็นศาลที่สร้างขึ้นใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2496 โดยสร้างขึ้นบนรากฐานเดิมที่สร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภายในประดิษฐานรูปพระนารายณ์ทำด้วยศิลา แต่มีเศียรเป็นพระพุทธรูปสมัยลพบุรี รูปพระนารายณ์นี้มีผู้นำมาตั้งไว้ในบริเวณศาลพระกาฬ แต่ไม่มีเศียร ต่อมาผู้นำเศียรพระพุทธรูปศิลาทรายมาต่อให้และกลายเป็นที่เคารพสักการะ ของประชาชนทั่วไป

บริเวณศาลพระกาฬมีฝูงลิงเป็นจำนวนมาก เดิมคงเป็นลิงป่า แต่อาศัยอยู่บริเวณนี้มานานและได้รับอาหารจากชาวบ้านใกล้เคียงและผู้ที่มาชม จึงมีนิสัยเชื่อง

7. พระที่นั่งไกรสรสีหราช

พระที่นั่งไกรสรสีหราชหรือพระที่นั่งเย็นตั้งอยู่นอกตัวเมือง ห่างไปประมาณ 4 กิโลเมตร สร้างขึ้นในสมัย

⁵ 1 ไร่ = .396 เอเคอร์

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพื่อเป็นที่ประทับสำราญพระราชอิริยาบถ บ้านทีกของชาวฝรั่งเศสได้กล่าวไว้ว่า เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จประพาสป่า ล่าช้างบริเวณภูเขาทางทิศตะวันออกแล้ว มักจะเสด็จประทับ ณ ที่พระที่นั่งองค์นี้

พระที่นั่งไกรสรสีหราชสร้างขึ้นบนเกาะกลางบึงขนาดใหญ่ที่มีชื่อว่า ทะเลชุบศร ซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ แต่ปัจจุบันพื้นดินดินชั้นบนไม่มีสภาพเป็นบึงหลงเหลืออยู่ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นพระที่นั่งชั้นเดียวทรงจตุรมุข ด้านหน้ามีมุขเด็จยื่นออกมา มีสีหบัญชรกลางมุขเด็จสำหรับเสด็จออก ณ สีหบัญชร ชุ่มประตู่และหน้าต่างเป็นชุมเรือนแก้ว ในบริเวณพระที่นั่งไกรสรสีหราชมีอาคารก่อด้วยอิฐหลังเล็ก มีชุมประตู่และหน้าต่างเป็นแบบโค้งแหลม คงเป็นที่พักสำหรับทหารและข้าราชการที่ตามเสด็จ ปัจจุบันพระที่นั่งไกรสรสีหราชคงเหลือเพียงแต่ผนัง ลวดลายบนพื้นกรอบชุมเรือนแก้วของชุมประตู่และหน้าต่างเพียงเล็กน้อย

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินมายังพระที่นั่งไกรสรสีหราช ได้เคยใช้เป็นที่สำราญจันทราปราศรัยและสุริยปราศรัย เพราะเป็นสถานที่ที่เหมาะสม สามารถมองเห็นฟ้าได้รอบด้าน และมีพื้นที่กว้างมากพอสำหรับการติดตั้งเครื่องมือในการดู ในครั้งที่พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้ส่งคณะทูตชุดแรกเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีทางการทูตกับไทยนั้น ได้มีคณะบาทหลวงนิกายเยซูอิตของฝรั่งเศสร่วมเดินทางเข้ามาด้วยจำนวน 6 รูป เพื่อการเผยแพร่คริสต์ศาสนา คณะบาทหลวงเยซูอิตชุดนี้เป็นทั้งนักดาราศาสตร์และนักคณิตศาสตร์ ซึ่งพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้ามาสังเกตการณ์ทางดาราศาสตร์และภูมิประเทศด้วย ในการนี้

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เสด็จทอดพระเนตรการเกิดจันทรุปราคา ในวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2228 ตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้นและในวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2231 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เสด็จทอดพระเนตรการเกิดสุริยุปราคา พระที่นั่งไกรสรสีหราชร่วมกับคณะบาทหลวงเยซูอิต เหตุการณ์การสำรวจทางดาราศาสตร์ทั้งสองครั้งนี้ ได้มีจิตรกรชาวฝรั่งเศสบันทึกเหตุการณ์ไว้ด้วย นับได้ว่าพระที่นั่งไกรสรสีหราชเป็นสถานที่ที่ใช้ศึกษาวิชาการทางดาราศาสตร์สมัยใหม่เป็นครั้งแรกในประเทศไทย

8. พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชประดิษฐานอยู่ที่กลางวงเวียนเทพสตรี ตรงทางเข้าสู่ตัวเมืองลพบุรี เป็นรูปปั้นในท่าประทับยืน ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก พระหัตถ์ขวาทรงพระแสงดาบ ที่ฐานอนุสาวรีย์จารึกพระเกียรติคุณของพระองค์ไว้ พระบรมราชานุสาวรีย์สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ค่าใช้จ่ายรวมทั้งสิ้นหนึ่งล้านบาทเศษ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536 : 238)

จังหวัดลพบุรียังคงมีลักษณะเป็นเมืองโบราณ เห็นหลักฐานได้จากแหล่งโบราณสถานและซากโบราณสถานมากมายที่หลงเหลืออยู่ นอกจากนี้ยังมีสิ่งดึงดูดใจที่นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศรู้จักดี คือ ผู่ลิงเป็นจำนวนมากที่อาศัยอยู่บริเวณศาลพระกาฬ และได้กลายเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของจังหวัดลพบุรี

คำถามท้ายบท 2

โบราณสถานสำคัญจังหวัดลพบุรี

1. พระนารายณ์ราชนิเวศน์สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ไต และก่อสร้างตามสถาปัตยกรรมแบบใด
2. วัดที่รัชกาลที่ 4 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นใหม่เพื่อการไถ่ถอนพระราชวังให้พ้นสภาพวัด มีชื่อว่าอะไร และได้พระราชทานนามวัดใหม่ว่าอย่างไร
3. พระนารายณ์ราชนิเวศน์แบ่งออกเป็นกี่ส่วน แต่ละส่วนประกอบด้วยอาคารอะไรบ้าง
4. แหล่งน้ำเพื่อการบริโภคภายในพระราชวังได้มาจากที่ใด และเก็บกักไว้ที่ใด
5. พระที่นั่งองค์ใดในพระนารายณ์ราชนิเวศน์ที่ใช้เป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์
6. พระที่นั่งองค์ใดในเขตพระนารายณ์ราชนิเวศน์ที่ได้รับการบูรณะโดยการสร้างบนฐานรากของพระที่นั่งองค์เดิมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
7. พระที่นั่งองค์ใดมีลักษณะเป็นแบบตะวันตกแต่หลังคาได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมจีน และในปัจจุบันใช้จัดแสดงอะไร
8. พระที่นั่งองค์ใดมีซุ้มหน้าต่างและซุ้มสีหบัญชรก่อเป็นวงโค้งแบบตะวันตก และมีประโยชน์ใช้สอยอย่างไร
9. สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. ไต และ ณ พระที่นั่งองค์ใด
10. อาคารใดใช้เป็นที่ประชุมขุนนางและข้าราชการเพื่อการยึดอำนาจในตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
11. อาคารใดใช้เป็นที่พักสำหรับข้าราชการบริพารฝ่ายในในคราวตามเสด็จรัชกาลที่ 4 ประพาสเมืองลพบุรี
12. พระปรางค์สามยอดสร้างขึ้นตามคติศาสนาใด เป็นสถาปัตยกรรมแบบใด และมีความสูงเท่าใด
13. รูปแกะสลักฤๅษีนั่งชันเข่าในซุ้มเรือนแก้วเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะแบบใด และมักปรากฏที่ส่วนใดของอาคาร
14. สิ่งก่อสร้างใดเป็นประธานของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ และเป็นศิลปะแบบใด ภายในประดิษฐานสิ่งสำคัญอะไร
15. ศาลพระกาฬสร้างด้วยวัสดุใด ภายในมีสิ่งสำคัญอะไรบ้าง
16. พระที่นั่งองค์ใดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชใช้เป็นที่ประทับในการเสด็จประพาสป่า
17. พระที่นั่งองค์ใดใช้เป็นที่สำรวจจันทบูรปราคาและศึกษาวิชาการทางดาราศาสตร์สมัยใหม่เป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
18. บ้านหลวงรับราชทูตมีศิลปกรรมไทยปรากฏอยู่ที่อาคารใด และมีลักษณะอย่างไร

แนวคำตอบ 2

โบราณสถานสำคัญของจังหวัดลพบุรี

1. พระนารายณ์ราชนิเวศน์สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2208 มีการก่อสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมฝรั่งเศส
2. วัดที่รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นใหม่เพื่อการไถ่ถอนพระนารายณ์ราชนิเวศน์ให้พ้นสภาพวัด คือ วัดขวิดซึ่งเป็นวัดร้าง และได้พระราชทานนามวัดใหม่ว่า “วัดกวิศยาราม”
3. พระนารายณ์ราชนิเวศน์แบ่งออกเป็น 3 เขต คือ เขตพระราชฐานชั้นนอก เขตพระราชฐานชั้นกลาง และเขตพระราชฐานชั้นใน แต่ละเขตประกอบด้วยพระที่นั่งและอาคารต่างๆ ดังนี้
 - เขตพระราชฐานชั้นนอกประกอบด้วย ลิบสองห้องพระคลัง ดิگพระเจ้าเหา โรงช้าง โรงม้า ดิกลีงรับรอง แหกเมือง ถังเก็บน้ำ
 - เขตพระราชฐานชั้นกลางประกอบด้วยพระที่นั่งจันทรพิศาล หมู่พระที่นั่งพิมานมงกุฏ พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท
 - เขตพระราชฐานชั้นในประกอบด้วยพระที่นั่งสุททาสวรรย์และหมู่ดิگพระประเทียบ
4. แหล่งน้ำเพื่อการบริโภคภายในพระราชวังได้มาจากทะเลชุบศรและห้วยชัยเหล็ก โดยใช้ระบบประป่านำน้ำมาเก็บกักไว้ที่ถังเก็บน้ำ
5. พระที่นั่งในพระนารายณ์ราชนิเวศน์ที่ใช้เป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์คือ พระที่นั่งจันทรพิศาลและหมู่พระที่นั่งพิมานมงกุฏ
6. พระที่นั่งที่ได้รับการบูรณะโดยการสร้างบนฐานรากของพระที่นั่งองค์เดิมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือ พระที่นั่งจันทรพิศาล
7. พระที่นั่งที่มีลักษณะเป็นแบบตะวันตก แต่หลังคาได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมจีน คือ หมู่พระที่นั่งพิมานมงกุฏ ปัจจุบันใช้จัดแสดงโบราณวัตถุ ประติมากรรมพระพุทธรูป ประติมากรรมทับหลัง และโบราณวัตถุ รูปภาพที่เกี่ยวข้องกับรัชกาลที่ 4
8. พระที่นั่งที่มีซุ้มหน้าต่างและซุ้มสิ่หับนุชรก่อเป็นวงโค้งแบบตะวันตก คือ พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท พระที่นั่งองค์นี้ใช้สำหรับเสด็จออกรับราชทูตหรือรับแขกเมือง
9. สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. 2231 ณ พระที่นั่งสุททาสวรรย์
10. อาคารที่ใช้เป็นที่ประชุมขุนนางและข้าราชการเพื่อการยึดอำนาจในตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

แนวคำตอบ 2

โบราณสถานสำคัญจังหวัดลพบุรี

11. อาคารที่ใช้เป็นที่พักสำหรับข้าราชการฝ่ายในเมื่อคราวที่รัชกาลที่ 4 เสด็จประพาสเมืองลพบุรี คือ หมู่ตึกพระประเทียบ
12. พระปรางค์สามยอดสร้างตามคติพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน เป็นสถาปัตยกรรมแบบขอม พุทธศตวรรษที่ 18 พระปรางค์มีความสูง 15 เมตร
13. รูปแกะสลักฤาษีนั่งชันเข่าในซุ้มเรือนแก้วเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะแบบขอม มักปรากฏอยู่ที่เสาประดับกรอบประตู
14. ประฐานของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ คือ พระปรางค์ เป็นศิลปะแบบขอมยุคที่ 2 ภายในพระปรางค์ประดิษฐานพระบรมธาตุ
15. ศาลพระกาฬสร้างด้วยศิลาแลง ภายในประดิษฐานรูปพระนารายณ์ทำด้วยศิลา มีเศียรเป็นพระพุทธรูปสมัยลพบุรี
16. พระที่นั่งที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชใช้เป็นที่ประทับในขณะที่เสด็จประพาสป่า คือ พระที่นั่งไกรสรสีหราช
17. พระที่นั่งที่ใช้เป็นที่สำรวจจันทบูรปราดาและศึกษาวิชาการทางดาราศาสตร์สมัยใหม่เป็นครั้งแรกคือพระที่นั่งไกรสรสีหราช
18. บ้านหลวงรับราชทูตมีศิลปกรรมไทยปรากฏอยู่ที่โบสถ์คริสต์ มีซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างทำเป็นซุ้มเรือนแก้ว ปลายเสาทำเป็นรูปกลีบบัวยาว

ภาพที่ 1 พระคลังศุภรัตน์ (สิบสองห้องพระคลัง)

ภาพที่ 2 ตึกรับรองราชทูตต่างประเทศ (ตึกเลี้ยงรับรองแขกเมือง)

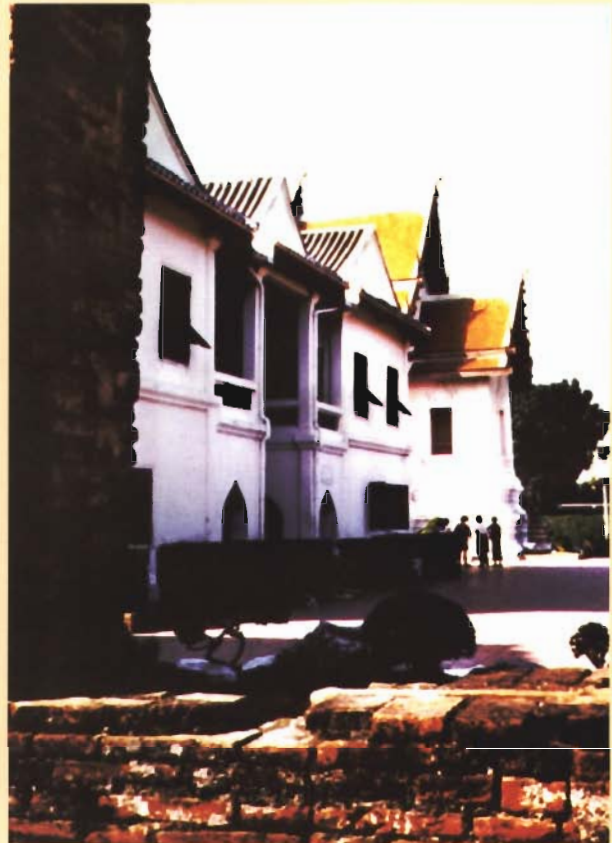
ภาพที่ 3 พระที่นั่งจันทรพิศาล

ภาพที่ 4 ประตูโค้งเข้าเขตพระราชวังชั้นใน พระที่นั่งสุทธาสวรรค

ภาพที่ 5 พระที่นั่งคูศิตถาวรศรีรัตนมหาปราสาท

ภาพที่ 6 หมู่พระที่นั่งพิมานมงกุฏ

ภาพที่ 7 บ้านหลวงรับราชทูต

ภาพที่ 8 พระปราสาทสามยอด
ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
ท่องเที่ยวภาคกลาง 22 จังหวัด. หน้า 21.

ภาพที่ 9 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
ท่องเที่ยวภาคกลาง 22 จังหวัด. หน้า 22.

บทที่ 3

โบราณสถานสำคัญของจังหวัดพิษณุโลก

จังหวัดพิษณุโลก หรือเมืองสองแควในอดีต เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาเป็นเวลายาวนาน เคยมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง ราชอาณาจักรและเมืองอุปราช ปัจจุบันพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางการคมนาคมระหว่างภาคกลางและภาคเหนือ เป็นทั้งศูนย์กลางของการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอีกด้วย

สภาพภูมิศาสตร์

จังหวัดพิษณุโลกตั้งอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ เป็นระยะทางประมาณ 377 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 10,896.05 ตารางกิโลเมตร (<http://www.moi.go.th/province.htm>, 2542) ลักษณะภูมิประเทศมีภูเขาและที่ราบสลับป่าไม้ในเขตตะวันออกและเป็นที่ราบลุ่มในเขตตะวันตก มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน 2 สายคือ แม่น้ำน่านและแม่น้ำยม เมืองนี้มีแม่น้ำผ่านกลางเมือง สันนิษฐานว่าในอดีตเกิดกันดารน้ำ จึงได้ขุดคุ้ยน้ำเข้ามาในเมืองเพื่อให้ชาวเมืองได้มีน้ำใช้ น้ำไหลเข้าคูที่ขุดขึ้นใหม่มากขึ้น จนกลายเป็นแม่น้ำน่านไป ทำให้แม่น้ำน่านเดิมทางทิศตะวันตกต้นเขินเป็นลำดับ ลักษณะที่เมืองมีแม่น้ำไหลผ่านกลางเมืองเช่นนี้เรียกว่า “เมืองเอกแตก” จังหวัดพิษณุโลกมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ดังนี้คือ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดอุตรดิตถ์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดเลย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดกำแพงเพชร
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดพิจิตร

จังหวัดพิษณุโลกแบ่งการปกครองออกเป็น 9 อำเภอด้วยกัน คือ อำเภอเมืองพิษณุโลก อำเภอวังทอง อำเภอพรหมพิราม อำเภอบางระกำ อำเภอบางกระทุ่ม อำเภอนครไทย อำเภอวัดโบสถ์ อำเภอชาติตระการ และอำเภอเนินมะปราง (<http://www.moi.go.th/province.htm>, 2542)

ประวัติ

จังหวัดพิษณุโลกเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ แต่เดิมเรียกชื่อเมืองว่า “เมืองสองแคว” โดยเรียกตามสภาพที่ตั้ง เพราะเมืองสองแควตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำ

น่านและแม่น้ำแควน้อย (ที่ตั้งของวัดจุฬามณีในปัจจุบัน) เมืองสองแควคงสร้างขึ้นแต่ครั้งสมัยที่ขอม มีอำนาจก่อนสุโขทัย ศูนย์กลางของเมืองสองแควอยู่ที่วัดจุฬามณี ซึ่งอยู่

ห่างไปทางทิศใต้ของตัวเมืองปัจจุบันประมาณ 5 กิโลเมตร ต่อมาเมืองสองแควได้ถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรสุโขทัย จนถึงสมัยสุโขทัยตอนปลาย ศิลปินหลักที่ 1 ได้กล่าวไว้ว่า ในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาสิทธิไทย) ได้ทรงย้ายมาประทับที่เมืองสองแควเพื่อป้องกันการรุกรานของกรุงศรีอยุธยา ระหว่างปี พ.ศ. 1905-1911 จึงทำให้เมืองสองแควมีฐานะเป็นราชธานีอีกแห่งหนึ่งในสมัยสุโขทัย ในครั้งนั้นพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาสิทธิไทย) ได้ทรงสร้างเมืองสองแควขึ้นใหม่ ณ บริเวณที่เป็นวัดพระศรีรัตนมหาธาตุในปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันยังมีส่วนที่เป็นคูเมืองและกำแพงเมืองเก่าบ้าง

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเมืองสองแควมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระรามศวร พระราชโอรส ซึ่งเป็นรัชทายาทมาประทับที่เมืองสองแควในฐานะเมืองอุปราช ต่อมาพระรามศวรได้เสด็จขึ้นครองราชย์สืบแทนในปี พ.ศ. 1991 ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” แต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังคงเสด็จมาประทับที่เมืองสองแควเป็นเวลายาวนานถึง 25 ปี จนสิ้นรัชกาล (พ.ศ. 2006-2031) จึงทำให้เมืองสองแควมีฐานะเป็นราชธานีด้วยและได้เปลี่ยนชื่อเมืองเป็น “เมืองพิษณุโลก” สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงพระราชสมภพที่เมืองพิษณุโลก และได้ครองเมืองพิษณุโลกในฐานะเมืองอุปราชจนได้เสด็จขึ้นครองราชย์ เมืองพิษณุโลกจึงหมดความสำคัญในฐานะเมืองอุปราช ตั้งแต่บัดนั้น อย่างไรก็ตามเมืองพิษณุโลกยังเป็นเมืองเอกดูแลภาคเหนือเพราะมีความเหมาะสมในทางยุทธศาสตร์ สามารถบัญชาการสงครามและสามารถป้องกันหัวเมืองฝ่ายเหนือจากการรุกรานของอาณาจักรทางตอนเหนือได้

ในสมัยรัตนโกสินทร์เมืองพิษณุโลกยังคงเป็นเมืองเอกและขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ เรื่อยมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้มีการเปลี่ยนการปกครองเป็นแบบมณฑล ยกฐานะเมืองพิษณุโลกเป็นมณฑลพิษณุโลก จนกระทั่งยกเลิกการปกครองแบบมณฑลไป เมืองพิษณุโลกจึงมีฐานะเป็นจังหวัดจนถึงปัจจุบัน

สิ่งควรรักษา

1. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุหรือวัดใหญ่ ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน เป็นวัดหลวงชั้นเอกชนิดวรมหาวิหาร วัดนี้สร้างขึ้นในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาสิทธิไทย) ประมาณ พ.ศ. 1900 และคงจะบูรณะครั้งใหญ่ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ วัดนี้เป็นวัดสำคัญที่สุดของจังหวัดพิษณุโลก แผนผังของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีพระปรางค์เป็นประธานของวัด มีวิหารทิศทั้งสี่ด้าน ล้อมรอบด้วยพระระเบียงที่ซีกปีกออกจากวิหารหลวง เป็นวงโอบล้อมไปทางด้านหลัง

พระปรางค์ พระปรางค์เป็นประธานของวัด เป็นที่ประดิษฐานพระมหาธาตุ เป็นธรรมเนียมของเมืองที่มีความสำคัญในสมัยโบราณ มักจะมีการสร้างวัดที่ประดิษฐาน องค์พระมหาธาตุไว้กลางเมือง และหากวัดใดมีการสร้างองค์พระมหาธาตุด้วยรูปทรงของพระปรางค์ จะเรียกวัดนั้นๆ ว่า “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ”

สันนิษฐานกันว่า พระมหาธาตุสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยตอนปลาย ในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาสิทธิไทย) ซึ่งได้เสด็จมาประทับที่เมืองสองแควในครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงสันนิษฐานว่า องค์พระมหาธาตุเดิม

คงมีรูปทรงเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (ทรงดอกบัวตูม) อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสถาปัตยกรรมแบบสุโขทัย ต่อมาเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เสด็จขึ้นครองเมืองพิษณุโลก คงได้มีการซ่อมแปลงโดยใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนต้น คือองค์ปราสาทสร้างครอบองค์พระมหาธาตุเดิม องค์พระมหาธาตุในปัจจุบันจึงมีรูปแบบทรงฝักข้าวโพด มียอดปราสาทสูงชะลูดขึ้นไปและมีกสิขชนวนแบนแนบชิดกับองค์ปราสาท องค์พระมหาธาตุมีความสูง 15 วา หรือ 30 เมตร (ประเสริฐ ณ นคร, บรรณาธิการ, 2535 : 171) มีบันไดสามารถเดินขึ้นไปถึงคูหาที่บรรจุพระบรมธาตุ องค์พระมหาธาตุได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 กสิขชนวนที่องค์พระมหาธาตุมีสีทอง จึงน่าจะเป็นการทาสีทองเพิ่มในคราวเดียวกันกับการบูรณะครั้งนั้นด้วย

วิหารทิศ

วิหารทิศเหนือ เดิมเคยประดิษฐานพระพุทธรูปชินสีห์ แต่ได้อัญเชิญลงมาประดิษฐานในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ ในครั้งรัชกาลที่ 3 และทางวัดได้จำลองพระพุทธรูปปูนปั้นตั้งไว้แทน

วิหารทิศใต้ เดิมเคยประดิษฐานพระศรีศาสดา รัชกาลที่ 3 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญลงมายังกรุงเทพฯ ในคราวเดียวกับพระพุทธรูปชินสีห์ ปัจจุบันมีพระพุทธรูปปูนปั้นองค์จำลองตั้งไว้แทนเช่นกัน

วิหารทิศตะวันออก เดิมเคยประดิษฐานพระอัฐารศ ซึ่งมีลักษณะเป็นพระพุทธรูปประทับยืนปางห้ามญาติ (ยกพระหัตถ์ขวา) สูง 18 คอก (9 เมตร) ได้ปรักหักพัง และได้บูรณะซ่อมแซมใหม่ในภายหลัง แต่เนื่องจากวิหารนั้นได้ผุพังไปหมดแล้ว เหลือแต่เพียงเสา จึงย้ายพระอัฐารศมาประดิษฐานอยู่ด้านหลังวิหารหลวง

ดังที่เห็นในปัจจุบัน สันนิษฐานว่าพระอัฐารศสร้างในสมัยเดียวกันกับพระพุทธรูปชินราช

วิหารทิศตะวันตก คือวิหารหลวง เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปชินราช

วิหารหลวง วิหารหลวงตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกทางด้านหน้าของวัดตรงทางเข้า เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปชินราช วิหารหลวงมีพระระเบียงซึ่งชักปีกออกมาจากด้านข้างของวิหารแล้วโอบล้อมรอบบริเวณทางด้านหลัง สันนิษฐานว่าวิหารหลวงสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ รูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นแบบอยุธยาตอนต้น แต่มีลักษณะศิลปะแบบล้านนาที่หน้าบัน หน้าบันของวิหารหลวงแห่งนี้มีองค์ที่ไม่เท่ากัน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ศิลปะทางภาคเหนือ หน้าบันจำหลักเป็นรูปแจกันดอกไม้ในกรอบเครื่องประกอบหลังคาเป็นแบบสถาปัตยกรรมไทย คือมีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ เสาเป็นเสากลม บัวหัวเสาทำเป็นรูปบัวตูม ผนังของวิหารทำตามศิลปกรรมแบบอยุธยาคือเจาะเป็นช่องสี่ลูกกรงเพื่อให้แสงสว่างสอดเข้าไปภายในได้ บานประตูวิหารหลวงตรงประตูทางเข้าเป็นบานประตูประดับมุก มีลักษณะเป็นลวดลายวงกลมล้อมลายก้านขดทำเป็นรูปราชสีห์คชสีห์ ฯลฯ เดิมเป็นบานประตูไม้แกะสลัก มาเปลี่ยนเป็นบานประตูประดับมุกในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเมื่อ พ.ศ. 2299 ลายประดับมุกของประตูบานนี้ได้เป็นแบบอย่างของลายประดับมุกในสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น ลายบานประตู หน้าต่างพระอุโบสถ และลายบานประตูพระมณฑป วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นต้น

พระพุทธรูปชินราช พระพุทธรูปชินราชหล่อด้วยสัมฤทธิ์ ปางมารวิชัย มีขนาดหน้าตักกว้าง 5 คอก 1 คืบ 5 นิ้ว (ประเสริฐ ณ นคร, บรรณาธิการ : 174) หรือมี

ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 2.90 เมตร¹ องค์พระพุทธรชินราช เป็นศิลปะแบบสุโขทัยตอนปลาย (หลังคลาสสิก) มีพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระขนงโก่ง พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิง มีอุณาโลม (กลุ่มขนระหว่างคิ้ว) พระองค์อวบอ้วน และมีนิ้วพระหัตถ์ยาวเสมอกันทั้งสี่นิ้ว ลักษณะนี้เป็นแม่แบบและเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปในหมวดพระพุทธรชินราชในสมัยต่อมา กรอบที่อยู่โดยรอบองค์พระคือเรือนแก้ว เป็นไม้แกะสลักปิดทองที่เก่าแก่ที่สุดชิ้นหนึ่ง อาจทำขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัยตอนปลาย ปลายซุ้มที่เรือนแก้วแกะสลักเป็นตัวมกร (สัตว์ในเทพนิยาย มีหัวคล้ายสิงห์หรือช้าง มีขาสี่ขาและมีลำตัวคล้ายปลา) ที่ซุ้มส่วนโค้งตอนบนของเรือนแก้วในระดับพระพาหาขององค์พระมีตัวเทรกายวงโค้งอยู่ (เทรกายหมายถึงสัตว์ในเทพนิยายเป็นครั้งนาค ครึ่งจระเข้)

ในคราวที่มีการหล่อพระพุทธรชินราช มีเศษทองที่เหลือจากการหล่อพระพุทธรชินราช จึงได้นำมาหล่อพระพุทธรูปได้อีกองค์หนึ่ง มีขนาดเล็ก ปางมารวิชัยประดิษฐานในวิหารน้อย เรียกกันโดยทั่วไปว่า “พระเหลือ” ซึ่งปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วิหารพระเหลือ

2. ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม ข้างศาลากลางจังหวัด ฝั่งตรงข้ามกับตัวเมือง เดิมที่เป็นบริเวณของพระราชวังจันทร์ ซึ่งเป็นที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชสมภพ (พ.ศ. 2098) ศาลหลังเดิมสร้างด้วยไม้ แต่มุงหลังคาไปแล้ว ในปี พ.ศ. 2504 ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี กรมศิลปากรดำเนินการสร้างศาลใหม่ภายในประดิษฐานพระบรมรูปหล่อของสมเด็จพระนเรศวร

มหาราชในท่าประทับนั่ง พระหัตถ์ขวาทรงถือพระสุวรรณภิงคาร (หม้อน้ำทำด้วยทองคำรูปคนโท) หลังน้ำทักษิโณทก ประกาศอิสรภาพกรุงศรีอยุธยา

3. วัดจุฬามณี

วัดจุฬามณีตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตก ห่างจากตัวเมืองไปตามถนนบรมไตรโลกนาถประมาณ 5 กิโลเมตร เป็นวัดเก่าแก่ เป็นโบราณสถานที่มีมาแต่เดิมครั้งสมัยขอมเรืองอำนาจและเคยเป็นที่ตั้งของเมืองสองแคว

วัดจุฬามณีมีปราสาทแบบขอมขนาดเล็ก ฐานกว้าง 11 เมตร ยาว 18 เมตร ก่อด้วยศิลาแลง มีปูนปั้นประดับลวดลายเป็นรูปหงส์ มีความสวยงามมาก ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะศาสนสถานของขอมและแปลงเป็นปราสาทในพุทธศาสนา และได้เสด็จออกผนวชร่วมกับข้าราชการและไพร่ฟ้า รวมทั้งสิ้น 2,348 รูปที่วัดแห่งนี้เมื่อ พ.ศ. 2007 เป็นเวลา 8 เดือน 15 วัน ได้มีการบันทึกไว้ในพระราชพงศาวดาร

นอกจากนี้ยังมีมณฑปพระพุทธรบาทจำลองและศิวารักษ์ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่สักการะบูชาของประชาชน

การเที่ยวชมจังหวัดพิษณุโลกของนักท่องเที่ยวชาวไทยมุ่งไปที่การสักการะพระพุทธรชินราช เพื่อขอพรให้ประสบความสำเร็จต่างๆ ในชีวิต แต่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจะชมความงามของศิลปกรรมตามวัดต่างๆ และวิถีการดำรงชีวิตของคนท้องถิ่นสองข้างฝั่งแม่น้ำน่าน

¹ หากคำนวณจากมาตราไทยเป็นมาตราเมตริกจะได้ 2.85 เมตร

คำถามท้ายบท 3**โบราณสถานสำคัญจังหวัดพิษณุโลก**

1. จังหวัดพิษณุโลกมีความสำคัญอย่างไรในสมัยสุโขทัย และสมัยอยุธยา
2. โครงสร้างและแผนผังของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุมีลักษณะอย่างไร
3. พระปรางค์ประธานของวัดมีลักษณะอย่างไร
4. วิหารหลวงมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์อย่างไร
5. พระพุทธชินราชที่ประดิษฐานที่วิหารหลวงมีลักษณะอย่างไร และทำด้วยวัสดุอะไร

แนวคำตอบ 3

โบราณสถานสำคัญจังหวัดพิษณุโลก

1. สมัยสุโขทัย เมืองสองแคว (จังหวัดพิษณุโลก) เป็นที่ประทับของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาลิไทย) จึงมีฐานะเป็นราชธานีอีกแห่งหนึ่ง ต่อมาในสมัยอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จมาประทับที่เมืองสองแควเป็นเวลาถึง 25 ปี จึงทำให้เมืองสองแควมีฐานะเป็นราชธานี นอกจากนี้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้ทรงพระราชสมภพที่เมืองนี้ และครองเมืองพิษณุโลกในฐานะเมืองอุปราช จนได้เสด็จขึ้นครองราชย์
2. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีพระปรางค์เป็นประธาน วัดพระศรีรัตนมหาธาตุมีวิหารทิศสี่ด้าน ซึ่งล้อมรอบด้วยพระระเบียงที่ซักปึกออกจากวิหารหลวงเป็นวงโอบล้อมไปทางด้านหลัง
3. พระปรางค์ประธานของวัดมีรูปแบบทรงฝักข้าวโพด มียอดปรางค์สูงชะลูด และมีลึบขนุนแบนแนบชิดกับองค์ปรางค์ ที่องค์ปรางค์มีบันไดสามารถเดินขึ้นไปถึงคูหาที่บรรจุพระบรมธาตุ องค์พระมหาธาตุมีความสูง 30 เมตร
4. วิหารหลวงมีพระระเบียงซึ่งซักปึกออกจากด้านข้างของวิหารหลวงแล้วโอบล้อมรอบบริเวณด้านหลังรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวิหารหลวงเป็นแบบอยุธยาตอนต้น และมีลักษณะศิลปะแบบล้านนาตรงที่หน้าบันของวิหารหลวงมีองค์ที่ไม่เท่ากัน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ศิลปะทางภาคเหนือ
5. พระพุทธชินราชที่ประดิษฐานที่วิหารหลวงหล่อด้วยสัมฤทธิ์ ปางมารวิชัย เป็นศิลปะสมัยสุโขทัยตอนปลายมีพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระขนงโก่ง พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิง พระองค์อวบอ้วนและมีนิ้วพระหัตถ์ยาวเสมอกันทั้งสี่นิ้ว

ภาพที่ 1 วิหารหลวง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ภาพที่ 2 หน้าบันวิหารหลวง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ภาพที่ 3 พระพุทธชินราชประดิษฐานในวิหารหลวง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ภาพที่ 4 พระปราสาทประธานของ
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ภาพที่ 5 พระอัญญาประดิษฐานด้านหลัง
วิหารหลวง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

บทที่ 4

โบราณสถานสำคัญของจังหวัดสุโขทัย

สุโขทัย เป็นจังหวัดหนึ่งทางภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย เคยเป็นอาณาจักรแห่งแรกของการรวมตัวขึ้นเป็นเผ่าไทย เป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีตบ้านเมืองมีความเป็นอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ตรงกับความหมายของคำว่า “สุโขทัย” ซึ่งแปลได้ความว่า “รุ่งอรุณแห่งความสุข”

สภาพภูมิศาสตร์

สุโขทัยเป็นจังหวัดทางภาคเหนือตอนล่าง อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ เป็นระยะทาง 427 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด 6,596.092 ตารางกิโลเมตร (<http://www.moi.go.th/province.htm>, 2542) พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การเกษตร มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้มีเศรษฐกิจดีและชาวเมืองสุโขทัยมีความเป็นอยู่ดีมาโดยตลอด สุโขทัยมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดแพร่และจังหวัดอุตรดิตถ์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดอุตรดิตถ์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดตากและจังหวัดลำปาง
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดกำแพงเพชรและจังหวัดพิษณุโลก

สุโขทัยแบ่งการปกครองออกเป็น 9 อำเภอ คือ อำเภอเมืองสุโขทัย อำเภอกงไกรลาศ อำเภอศรีนครินทร์ อำเภอทุ่งเสลี่ยม อำเภอบ้านด่านลานหอย อำเภอศรีสัชชนาลัย อำเภอศรีสำโรง อำเภอสวรรคโลก และอำเภอศรีนคร (<http://www.moi.go.th/province.htm>, 2542)

ประวัติ

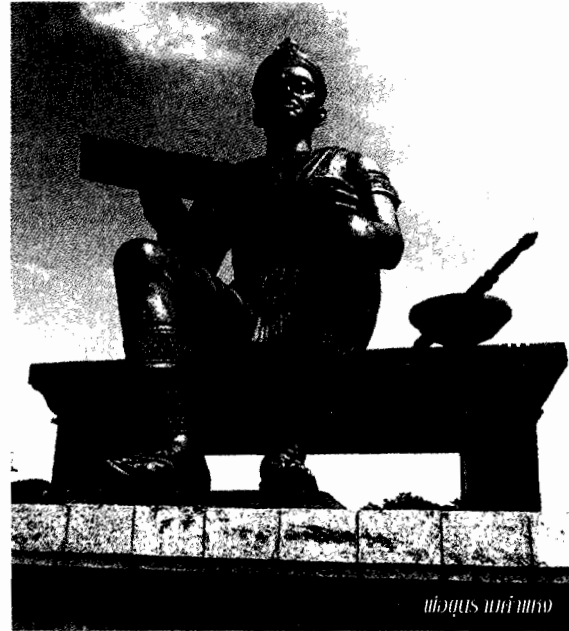
ดินแดนของอาณาจักรสุโขทัยแต่เดิม คงเป็นที่ตั้งของชุมชนเก่ามาก่อน ชุมชนนี้อยู่ภายใต้อิทธิพลของขอม ด้วยปรากฏว่ามีวัฒนธรรมของขอมทั้งในบริเวณเมืองและนอกเมือง วัฒนธรรมขอมโดยมากพบได้จากวัด ซึ่งมีลักษณะสถาปัตยกรรมเขมรแบบบายน เช่น ศาลาตาผาแดง

วัดพระพายหลวง วัดศรีสวาย ฯลฯ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่เกิดก่อนการสร้างกรุงสุโขทัย

จนกระทั่งคนไทยเริ่มตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้น ไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลของขอม ได้มีเจ้าเมืองสำคัญหลายพระองค์ ร่วมกันก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้น คือ พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด

พ่อขุนบางกลางหาว¹ เจ้าเมืองบางยาง ได้ร่วมกันขับไล่พวกขอมสบาดโขลญลำพง² ให้ออกไปจากเมืองสุโขทัยจนสำเร็จ และได้สถาปนาเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี พ่อขุนบางกลางหาว ได้ขึ้นครองราชย์เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์พระร่วงของกรุงสุโขทัยเมื่อพ.ศ. 1792 พร้อมกับการเฉลิมพระปรมาภิไธยว่า “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์” แต่การสงครามยังไม่จบสิ้น ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด ร่วมสมทบกำลังกับพวกขอมสบาดโขลญลำพงได้ยกทัพเข้าไปตีเมืองตาก พ่อขุนศรีอินทราทิตย์จึงทรงยกทัพไปขัดขวางพร้อมกับพระรามพระราชโอรสพระองค์เล็ก ซึ่งมีพระชนมายุเพียง 19 พรรษา แม่ทัพทั้งสองฝ่ายได้รบพุ่งกันและชนช้างต่อกัน พระรามได้ไล่ช้างเข้าชนจนได้รับชัยชนะ เมื่อเสร็จการสงคราม พระรามจึงได้เฉลิมพระนามาภิไธยว่า “รามคำแหง”

พ่อขุนรามคำแหง ได้ขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระเจ้าเชษฐาในปี พ.ศ. 1822 เป็นกษัตริย์องค์ที่ 3 แห่งอาณาจักรสุโขทัย ในสมัยนี้มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก มีอาณาเขตแผ่ขยายออกไปอย่างไพศาล จวบจนสิ้นสุดรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาสิทธิ) อาณาจักรสุโขทัยเริ่มอ่อนแอลง ขณะเดียวกันได้เกิดมีอาณาจักรใหม่เกิดขึ้นทั้งทางเหนือและทางใต้ ทำให้สุโขทัยเป็นเสมือนรัฐกันชนของสองอาณาจักร และเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นในปี พ.ศ. 1893 และต่อมาเมื่อพระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาสิทธิ) เสด็จสวรรคตแล้ว อาณาจักรสุโขทัยยอม

พ่อขุนรามคำแหง

อ่อนน้อมต่ออาณาจักรอยุธยา แต่ยังคงมีกษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัยปกครองสืบต่อมาอีก 3 พระองค์ จนถึงกษัตริย์องค์สุดท้ายคือ พระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल) สวรรคตในปีพ.ศ. 1981 กรุงสุโขทัยจึงถูกผนวกรวมเป็นอาณาจักรเดียวกับกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) แห่งกรุงศรีอยุธยาทรงส่งพระราชโอรสคือพระราเมศวร (ต่อมาคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) ขึ้นไปปกครองหัวเมืองเหนือ และประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลก สร้างแล้วอาณาจักรสุโขทัยปกครองด้วยกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง 9 พระองค์ และมีอายุประมาณ 200 ปี

¹ เดิมอ่านว่า “พ่อขุนบางกลางหาว” ต่อมาได้พบพระบาทจารึกในศิลาจารึกหลักที่ 2 ว่า พ่อขุนบางกลางหาว มีความหมายว่า กลางท้องฟ้า

² “ขอมสบาด” คือ ขอมป่าดง ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเป็นพวกข้าพระและศิลาบาล และทรงงานที่มีผู้ศรัทธากลับไปไปตามศาสนสถาน รวมตัวกันภายใต้นามขอมที่เรียกว่า “โกลนลำพง” (ธิดา สารสา, 2538 : 223)

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ลักษณะเมืองเก่าสุโขทัย

เมืองเก่าสุโขทัย อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 12 กิโลเมตร ลักษณะกายภาพของเมืองเก่าสุโขทัย เป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ 1,400 เมตร ยาว 1,800 เมตร ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำยม (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์และคณะ, 2531 : 17) มีกำแพงเมือง 3 ชั้น³ โดยการขุดเอาดินถมขึ้นเป็นกำแพง ส่วนพื้นที่ที่ได้นำดิน ขึ้นมาจึงกลายเป็นคูขังน้ำที่เป็นประโยชน์ใช้สอย และเป็นกำแพงน้ำด้วย นอกจากนี้เมืองเก่า มีประตูเมืองเข้าออกสี่ประตูคือ ประตูทางทิศเหนือเรียกว่า “ประตูศาลหลวง” ประตูทางทิศใต้เรียกว่า “ประตูนะโม” ประตูทางทิศตะวันตกเรียกว่า “ประตูอ้อ” และทางทิศตะวันออกเรียกว่า “ประตูกำแพงหัก”

ภายในกำแพงเมืองมีตระพัง (หรือสระบัวใหญ่) 4 ตระพัง⁴ คือ ตระพังเงิน ตระพังทอง ตระพังสอ และตระพังตระกวน บริเวณเมืองเก่าสุโขทัย ซึ่งมีอาณาบริเวณกว้างถึง 70 ตารางกิโลเมตร มีโบราณสถานมากมาย ทั้งภายในกำแพงเมืองและนอกเขตกำแพงเมือง โบราณสถานภายในกำแพงเมืองมี 21 แห่ง และภายนอกกำแพงเมืองในรัศมี 5 กิโลเมตร มีประมาณ 70 แห่ง วัสดุในการก่อสร้างอาคารใช้ศิลาแลงเป็นฐานและเสาอิฐก่อเป็นส่วนประกอบของผนังและฐานแท่นพระ โคร่ง

หลังคาเป็นไม้ กระเบื้องดินเผาเป็นวัสดุมุงหลังคา ทั้งนี้ กรมศิลปากรโดยอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้ร่วมกันปรับปรุงภูมิทัศน์ และพัฒนาชุดแต่งโบราณสถานเพื่อให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมจนแล้วเสร็จและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2531 และได้เสนอขอขึ้นทะเบียนมรดกโลกไปยังองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จนได้รับมติจากที่ประชุมครั้งที่ 15 ของคณะกรรมการมรดกโลก ประกาศให้เป็นมรดกโลกเมื่อวันที่ 13 ธันวาคม 2534 ณ เมืองคาร์เธจ (Carthage) ประเทศตูนิเซีย

1. วัดมหาธาตุ

ประวัติ

วัดมหาธาตุเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในสุโขทัย กว้างยาวด้านละ 200 เมตร ตั้งอยู่กลางเมืองสุโขทัย ตามธรรมเนียมของเมืองโบราณ จะมีวัดมหาธาตุตั้งอยู่กลางเมือง การเรียกชื่อวัดที่มีพระมหาธาตุประดิษฐานอยู่ มักจะเรียกตามสถาปัตยกรรมของสิ่งก่อสร้างที่ประดิษฐานพระมหาธาตุ หากพระมหาธาตุประดิษฐานในปรางค์จะเรียกว่า “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ” เช่น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุที่ราชบุรี สุพรรณบุรี เพชรบุรี ลพบุรี เป็นต้น ส่วนพระมหาธาตุที่

³ นักวิชาการบางคนเข้าใจกันว่า กำแพงเมือง 3 ชั้น เรียกกันในสมัยโบราณว่า “ตรีบูร” แต่เมื่อกรมศิลปากรมาทำการขุดแต่งกำแพงเมืองเก่าสุโขทัย จึงได้ทราบและเชื่อว่า กำแพงชั้นในสุดเท่านั้นที่น่าจะสร้างในสมัยสุโขทัย ส่วนกำแพงเมืองชั้นกลางและชั้นนอกน่าจะสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา คำว่า “ตรีบูร” ที่ปรากฏในศิลาจารึก จึงไม่น่าหมายถึงกำแพงเมือง 3 ชั้น แต่มีความหมายเพียงแต่กำแพงเมืองเท่านั้น (หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, บสรยบาย)

⁴ เข้าใจว่า “ตระพัง” คงเป็นคำภาษาเขมรที่เขียนมา ในภาษาเขมรเรียกสระน้ำว่า “ตระเนียง” เมื่อวัฒนธรรมทางภาษาเข้ามามีอิทธิพล วัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่รับเข้ามาเช่นเดียวกัน คือ การขุดสระไว้ใช้ในการทำพิธีกรรมและการบริโภค ทั้งนี้เป็นเพราะเมืองเก่าสุโขทัยนั้นไม่ได้ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำยม แต่ตั้งอยู่ไกลห่างออกไปถึง 8 กิโลเมตร จึงจำเป็นต้องขุดสระน้ำไว้ในเมืองเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้อุปโภคและบริโภค นอกจากนี้ยังใช้เป็น “นักษิมา” ด้วย โดยถือเอาน้ำเป็นเขตเสมา มีพิธีบวงพระกลองน้ำ ซึ่งนับว่าเป็นการบวงที่บริสุทธิ์ การบวงลักษณะเช่นนี้เป็นการรับเอาคติมาจากลังกา

ประดิษฐานอยู่ในเจดีย์ทรงอื่นๆ ที่มีใช้ปรารงค์ จะเรียกว่า “วัดมหาธาตุ” หรือ “วัดพระบรมธาตุ” เช่น วัดพระบรมธาตุที่นครศรีธรรมราช วัดพระบรมธาตุที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

สันนิษฐานว่า วัดมหาธาตุสร้างขึ้นในภายหลังรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง เพราะไม่ปรากฏว่ามีการเอียงถึงวัดมหาธาตุในศิลาจารึกหลักที่ 1 จึงน่าจะสร้างขึ้นในรัชสมัยพระยาสิทธิไทย เพราะในตอนปลายสมัยสุโขทัยนั้น พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก วัดมหาธาตุนี้คงจะเป็นวัดที่อยู่ในบริเวณพระราชวัง มีแต่เขตพุทธาวาส ไม่มีพระสงฆ์อาศัยอยู่ ซึ่งเป็นประเพณีการสร้างวัดในพระราชวัง

สิ่งที่ควรรำชม

เจดีย์ประธานและบริวาร ประธานของวัดที่ประดิษฐานพระมหาธาตุทำเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสุโขทัย คงมีวิวัฒนาการมาจากปราสาทของเขมร แต่มีรูปทรงผิดไปจากรูปทรงเดิม เพราะปราสาทเขมรมีรูปทรงค่อนข้างเตี้ย เมื่อไทยได้รับอิทธิพลมาก็ดัดแปลงให้เหมาะกับความงามแบบไทย โดยการยืดส่วนต่างๆ ให้สูงเพรียวขึ้นจนเป็นอย่างเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ แต่ตรงยอดแทนที่จะทำเป็นยอดปราสาทก็ทำเป็นรูปทรงดอกบัวตูมแทน ต่อมาปราสาทเขมรนี้ได้ดัดแปลงให้เป็นพระปรารงค์ทรงฝักข้าวโพดในสมัยอยุธยา

ตอนต้น (หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, บรรยาย)

เจดีย์ประธาน ขนาดขององค์เจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์มีความกว้างของส่วนฐานล่างทั้งหมด 12 เมตร สูงจากฐานล่างจรดยอดบนสุด 22.50 เมตร เจดีย์ประธานมีบริวารแวดล้อมอีก 8 องค์ โดยเป็นเจดีย์แบบล้านนา 4 องค์ ที่ตรงมุม (มุมละ 1 องค์) ของพระมหาธาตุ และเป็นปรารงค์อีก 4 องค์อยู่ตรงกลางทั้งสี่ด้าน (ด้านละ 1 องค์) เจดีย์ประธานและบริวารทั้งหมดตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน⁵ ฐานนี้ก่อเป็นรูปสี่เหลี่ยมซ้อนกันสามชั้น ก่อด้วยศิลาแลงฐานชั้นล่างสุดมีรูปพระสาวก⁶ ปูนปั้นประดับอยู่ เเดินเรียงแถวพนมมือคล้ายจะทำทักษิณาวัตรล้อมรอบฐาน ฐานชั้นที่สองทำเป็นซุ้มจรนำทั้งสี่ด้าน ภายในซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น แต่ถูกลักไป ยังปรากฏร่องรอยเป็นพระพุทธรูปยืนบ้าง เเดินบ้าง ส่วนฐานชั้นที่สามเป็นฐานที่ประดิษฐานพระเจดีย์ประธานและเจดีย์บริวารทั้งหมด

บริวาร ปรารงค์ 4 องค์ก่อด้วยศิลาแลง ทำเลียนแบบปราสาทเขมร มีปูนปั้นประกอบที่หน้าบันพระปรารงค์ด้านทิศตะวันออก ปูนปั้นเป็นภาพพุทธประวัติตอนพระพุทธรเจ้าประสูติ เป็นรูปผู้หญิงแสดงท่ายกมือขึ้นกำลังเหนียวกึ่งไม้คือภาพของพระนางสิริมหามายา พุทธมารดา และมีผู้หญิงอีกคนหนึ่งทำท่าประคอง คงเป็นภาพของพระนางประชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระน่านาง ส่วนตรงกลางนั้นภาพปูนปั้นหายไป สันนิษฐานว่าคงเป็นภาพเจ้าชายสิทธัตถะ นอกจากนี้มีรูปเทวดา คงหมายถึงพระอินทร์และพระพรหมกำลังเฝ้า

⁵ ภัททิย์หลายภักดิ์ ทักกล่าวถึงเหตุผลในการสร้างเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นองค์ประธานแล้วล้อมรอบด้วยเจดีย์แบบศรีวิชัยปูนปลังกาและปรารงค์ นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า แต่เดิมอาจมีปรารงค์ขอบ 5 องค์ตั้งอยู่บนฐาน ต่อมาในสมัยสุโขทัยได้มีการสร้างเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ครอบองค์ปรารงค์ที่อยู่ตรงกลาง นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า เจดีย์ประธานและบริวารทั้งหมดนั้นสร้างพร้อมกันในความหมายว่า ชนิดไทย (แสดงโดยเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์) มีอำนาจเหนือขอบ (แสดงโดยปรารงค์ 4 องค์) และอาจอ้างศรีวิชัยหรืออาณาจักรล้านนา (แสดงโดยเจดีย์ที่มุมทั้งสี่) แต่นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า เจดีย์ที่มุมทั้งสี่มาสร้างเพิ่มเติมขึ้นภายหลังในสมัยอยุธยา (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536 : 268)

⁶ ที่ทราบว่าเป็นพระสาวกเพราะรูปปั้นนั้นไม่มีพระเกตุมาลาและทำกิริยาประนมมือ แต่เดิมคงเหลืออยู่ไม่สู้รูปกรมศิลปากรได้ซ่อมแซมและปั้นเพิ่มเติมในภายหลัง

พระพุทธเจ้า ในความหมายของการเป็นสักขีพยานการประสูติที่บริสุทธิ์ คือการประสูติออกจากพระปรีศวี (สีข้างพระวรกาย) ส่วนพระปรางค์อีก 3 องค์ก็มีภาพปูนปั้นเช่นกัน ยังคงมีเหลือให้เห็นบ้าง เช่น ภาพพุทธประวัติตอนปรินิพพาน เป็นต้น

ส่วนพระเจดีย์อีก 4 องค์ที่มุมทั้งสี่นั้น เป็นเจดีย์ก่อด้วยอิฐ เดิมที่เข้าใจกันว่าเป็นเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากเจดีย์ศรีวิชัย มีลักษณะคล้ายกับพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่จากการศึกษาทำให้ทราบได้ว่า ไม่น่าจะได้รับอิทธิพลของศรีวิชัย เพราะมีฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยม มีเรือนธาตุสี่เหลี่ยม มีซุ้มเจดีย์ซ้อนชั้นขึ้นไป ปัจจุบันเชื่อว่าเป็นเจดีย์แบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากล้านนา ซึ่งรับอิทธิพลจากศิลปะพม่าแบบเมืองพุกามอีกทอดหนึ่ง (หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, บรรยาย)

พระวิหารหลวง ตั้งอยู่ด้านหน้าพระเจดีย์ไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าเป็นวิหารแบบโถงขนาด 11 ห้อง ก่อด้วยศิลาแลงไม่มีฝ้ากัน อันเป็นเอกลักษณ์การสร้างวิหารในสมัยสุโขทัย ซึ่งต่างไปจากการสร้างวิหารในสมัยอยุธยา ที่สร้างเป็นวิหารที่มีผนังก่ออิฐถือปูน นอกจากนี้สมัยสุโขทัยได้ให้ความสำคัญกับการสร้างวิหารมากกว่าพระอุโบสถ สังเกตได้ว่าวิหารจะมีขนาดใหญ่กว่าพระอุโบสถ เสาของพระวิหารหลวงนี้ก่อด้วยศิลาแลงซ้อนเป็นชั้นๆ ฉาบด้วยปูน ปูนที่ฉาบเป็นปูนขาวมีใช้ปูนซีเมนต์ เสาเป็นเสากลมต่างจากเสาศิลาแลงที่กำแพงเพชร ซึ่งทำเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม มีข้อสังเกตว่า เสาคู่ในจะค่อนข้างสูง เสา

คู่กลางลดหลั่นกันลงมาและเสาคู่นอกจะทำให้เตี้ยมาก คงจะทำให้หลังคาที่คลุมลาดลงไปใกล้กับพื้นให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันฝนไม่ให้น้ำสาดเข้ามาในอาคาร หลังคาคงเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง แต่ได้พังและสูญไปหมดแล้ว สันนิษฐานว่าพระวิหารหลวงแห่งนี้เคยประดิษฐานพระพุทธรูปประธานหล่อด้วยสัมฤทธิ์องค์ใหญ่ในสมัยสุโขทัยชื่อว่า “พระศรีศากยมุนี” หน้าตักกว้าง 6.25 เมตร ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2351 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ องค์ใหญ่ลงมาประดิษฐานที่พระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม

ด้านหน้าพระวิหารหลวงยังมีวิหารอีกหลังหนึ่งซึ่งมีขนาดย่อมกว่า สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่ออาณาจักรอยุธยาได้เข้ามาปกครองเมืองสุโขทัยแล้ว จึงได้สร้างวิหารแบบอยุธยาที่ตรงด้านหน้าพระวิหารหลวงและยกฐานให้สูงกว่าพระวิหารหลวงสมัยสุโขทัย เพื่อแสดงว่าอยุธยามีอำนาจเหนือสุโขทัย ภายในวิหารมีพระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐานอยู่ แสดงปางมารวิชัย มีพุทธลักษณะเป็นแบบอยุธยา พระพักตร์ไม่งามเท่ากับศิลปะแบบสุโขทัย

พระอัฐฐารศ¹ ประดิษฐานอยู่ในมณฑปที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ขององค์พระเจดีย์ พระอัฐฐารศเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืนขนาดใหญ่ ในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงพระอัฐฐารศด้วย ซึ่งคงหมายถึงพระพุทธรูปยืนทั้งสององค์นี้

¹ บางตำราเขียนชื่อพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “พระอัฐฐารศ” แต่ผู้เขียนใช้คำว่า “พระอัฐฐารศ” ตามพระราชนิพนธ์เรื่อง “เที่ยวเมืองพระร่วง” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และผู้เขียนมีความคิดเห็นว่า “พระอัฐฐารศ” มาจากคำว่า “อัฐฐ” (= แปด) และ “ารศ” เพียงมาจากคำว่า “กศ” ซึ่งแปลว่า “สิบ” สันนิษฐานได้คำว่า 18 สอก เชื่อกันตามคติลังกาวา พระพุทธเจ้ามีความสูง 18 สอก จึงสร้างพระพุทธรูปสูง 18 สอก (ประมาณ 9 เมตร)ต่อมาจึงใช้เรียกพระพุทธรูปประทับยืนขนาดใหญ่ แม้ว่าจะมีความสูง 18 สอกหรือไม่ ก็เรียกว่า พระอัฐฐารศทั้งสิ้น

พระอุโบสถ ตั้งอยู่ด้านข้างเจดีย์ประธานไปทางทิศเหนือ เป็นอาคารขนาดเล็ก สามารถบอกได้ว่าอาคารนี้คือพระอุโบสถ โดยสังเกตจากใบเสมาที่ปักล้อมรอบอาคาร พระประธานที่ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นซึ่งบูรณะขึ้นใหม่

วัดมหาธาตุ ถือว่าเป็นวัดที่มีเจดีย์มากที่สุดในประเทศไทย มีเจดีย์ทั้งหมดถึง 200 องค์ (ศ.ดร.ม.ร.ว. สूरียวุฒิสุขสวัสดิ์, บรรยาย) และมีรูปทรงต่างกัน นอกจากเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสุโขทัยแล้วยังมีเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา แต่มีลักษณะที่พัฒนาไปจากศิลปะแบบลังกา โดยปกติแล้วเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาจะมีฐานกลมซ้อนกันสามชั้นเตี้ยๆ และมีองค์ระฆังใหญ่เป็นครึ่งวงกลม เมื่อสุโขทัยรับอิทธิพลมาก็ได้ดัดแปลงให้มีฐานสูงขึ้น องค์ระฆังขนาดเล็กลง และเหนือองค์ระฆังมีบัลลังก์สี่เหลี่ยม มีปล้องไฉนลดชั้นกันขึ้นไป

2. เนินปราสาท

เนินปราสาท ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดมหาธาตุ เป็นเนินดินสูงขึ้นมา 1.50 เมตร เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สันนิษฐานว่าเป็นฐานของอาคาร ที่ตั้งของปราสาทซึ่งอาจเป็นพระราชวังหรืออาจเป็นที่ตั้งของบริเวณประกอบพระราชพิธีหลวงต่างๆ แต่เดิมในสมัยโบราณบริเวณนี้ประดิษฐานศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง ศิลาจารึกหลักที่ 4 (วัดป่ามะม่วง) ของพระยาสิทธิราช และพระแท่นมณีคศิลาบาตร (ปัจจุบันเรียกพระแท่นมณีคศิลาอาสน์)

เมื่อคราวสมเด็จพระเจ้าฟ้างกู (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) ขณะผนวชเป็นพระวชิรญาณภิกขุ ได้

เสด็จดูตั้งค้ายังเมืองสุโขทัย ทรงพบศิลาจารึก 3 หลักที่เนินปราสาทแห่งนี้ จากนั้นได้อัญเชิญลงมายังกรุงเทพฯ ไปเก็บรักษาที่วัดสมอรายก่อน (ปัจจุบันคือวัดราชาธิวาส) ต่อมาเมื่อได้รับอาราธนาให้ไปเป็นเจ้าอาวาสครองวัดบวรนิเวศ จึงได้อัญเชิญไปเก็บรักษา ณ วัดนั้น

พระแท่นมณีคศิลาบาตร (มณีคศิลาอาสน์) ทำด้วยหินชนวนขัดมัน กว้าง 1.20 เมตร ยาว 1.60 เมตร หนาประมาณ 3 เซนติเมตร ในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่าพ่อขุนรามคำแหงได้ทรงให้ช่างพันกระดานหิน ตั้งไว้กลางดงไม้ตาลสำหรับพระมหาเถระชั้นนั่งแสดงธรรมในวันธรรมสวนะให้แก่ทวยราษฎร์ หากไม่ใช้วันธรรมสวนะจะใช้เป็นพระแท่นที่ประทับว่าราชการแผ่นดินของพระองค์เอง การที่ใช้พระแท่นองค์เดียวกัน แสดงว่าสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันพุทธศาสนา มีความใกล้ชิดกัน ปัจจุบันกรมศิลปากรได้สร้างพระแท่นมณีคศิลาบาตรองค์จำลองขึ้น และประดิษฐานไว้ที่กลางดงตาล ซึ่งปลูกต้นตาลเพิ่มขึ้นให้ตรงตามที่ปรากฏในศิลาจารึก ส่วนพระแท่นมณีคศิลาบาตรองค์จริงนั้น ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่พิพิธภัณฑ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง

ศิลาจารึกหลักที่ 1 (หลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง) สร้างขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงในปี พ.ศ. 1835 เป็นศิลาสีเทาหรือหินทรายแป้ง เป็นแท่งสี่เหลี่ยมขัดพื้นเรียบสูง 1.11 เมตร กว้าง 45 เซนติเมตร จารึกด้วยอักษรไทยที่เรียกว่า “ลายสือไทย” ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงได้ทรงคิดค้นประดิษฐ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 1826 ศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงพระราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหง สภาพความเป็นอยู่ของชาวเมืองสุโขทัย การละเล่น การปกครอง และอาณาเขตของเมืองสุโขทัย รัชกาลที่ 4 ทรงพากเพียรใน

การอ่านศิลาจารึกหลักที่ 1 จึงทำให้ทรงทราบเรื่องราวต่างๆ ของสุโขทัยได้อย่างกระจ่างชัด แต่ก็มีคำบางคำที่อ่านได้ ผิดบ้าง ถูกบ้าง ต่อมา ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้พยายามอ่านจนได้ความโดยตลอด ในครั้งนั้นรัชกาลที่ 4 ได้พระราชทานสำเนาข้อความในศิลาจารึกที่ทรงอ่านได้ ให้กับเซอร์จอห์น บาวริง ราชทูตของอังกฤษซึ่งเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย เพื่อแสดงให้เห็นว่าเมืองไทยมีความเจริญรุ่งเรืองมาแล้วในอดีตกว่า 500-600 ปี ปัจจุบันศิลาจารึกหลักที่ 1 เก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ศิลาจารึกหลักที่ 4 (ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง) สร้างขึ้นในสมัยพระยาสิทธิไทย เป็นศิลาจารึกที่กล่าวถึงเหตุการณ์ในคราวเสด็จออกผนวชของพระยาสิทธิไทย ที่วัดป่ามะม่วง และถือเป็นประเพณีของพระมหากษัตริย์ไทยต่อมาที่จะต้องเสด็จออกผนวชให้เหมือนกับพระยาสิทธิไทย ดังเช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในสมัยอยุธยาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ปัจจุบันศิลาจารึกหลักที่ 4 เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

3. วัดศรีชุม

วัดศรีชุมตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือนอกกำแพงเมืองเก่าสุโขทัยประมาณ 2 กิโลเมตร ไม่มีหลักฐานว่ามีชื่อเดิมอย่างไร มาเรียกชื่อว่า “วัดศรีชุม” ในภายหลังสันนิษฐานว่า “ศรีชุม” อาจจะมีเพี้ยนมาจากคำว่า “ฤๅษีชุม” เป็นวัดที่ไม่มีเจดีย์เป็นประธานของวัด มีเพียงแท่นมณฑปรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง 32 เมตร สูง 15 เมตร ผนังหนา 3 เมตร ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่ คงเป็น

พระพุทธรูปที่กล่าวถึงในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงว่า “เบื้องตีนนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีตลาดปะสานมีพระอจนะ...” แต่เดิมเคยให้ความหมายของคำว่า “อจนะ” ว่า “เป็นพระพุทธรูปที่ไม่หวั่นไหว” แต่ปัจจุบันแปลว่า “พระพุทธรูปที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้” พระพุทธรูปองค์นี้ได้มาขึ้นชั้นใหม่ในปี พ.ศ. 2500 โดยอาจารย์เขียน ยัมศิริ และกรมศิลปากร

สันนิษฐานว่า แต่เดิมพระอจนะคงจะสร้างอยู่กลางแจ้งก่อนที่จะมีการสร้างมณฑปครอบเพื่อกันแดดและกันฝน ผนังมณฑปด้านซ้ายมือและด้านขวามือมีการแหวกผนังเจาะเว้าเข้าไป เพราะหากก่อผนังตรงลงมาจะทำให้ติดหัวเข้าพระพุทธรูป นักวิชาการบางท่านเชื่อว่าพระพุทธรูปกับมณฑปสร้างขึ้นพร้อมกัน แต่หากเป็นเช่นนั้นจริง คงไม่จำเป็นที่จะต้องเจาะผนังเว้าเข้าไปแต่น่าจะลดขนาดของพระพุทธรูปให้เล็กลง ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้เข้าใจได้ว่า พระพุทธรูปกับมณฑปสร้างขึ้นไม่พร้อมกัน

ปี พ.ศ. 2503 กรมศิลปากรได้สำรวจพบเศษกระเบื้องดินเผาที่ตกลงอยู่ข้างบน จึงทำให้รู้ว่าเครื่องบนของมณฑปเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง ผนังของมณฑปทั้งสองข้างมีการเจาะช่องทางเดิน ผนังซ้ายมือเจาะช่องทางเดินหรือช่องอุโมงค์ กว้างประมาณ 50 เซนติเมตรผ่าเข้าไปในผนัง อ้อมขึ้นไปยังด้านหลังขององค์พระ ภายในอุโมงค์มีช่องเปิดให้แสงสว่างและอากาศเข้าสู่ภายในได้บนเพดานในอุโมงค์มีภาพแกะสลักแผ่นหินชนวนกว่า 50 ภาพเป็นภาพชาดกในพุทธศาสนาที่เรียกว่า ชาดกพระเจ้า 500 พระชาติ เช่น เรื่องโคธานิยะชาดก พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นม้า ฯลฯ จากการศึกษาเชื่อว่า ภาพชาดกเหล่านี้น่าจะสลักขึ้นพร้อมกับการสร้างมณฑป เพราะมีการเรียงลำดับ

ก่อนหลังโดยตลอด หากเป็นการนำมาประดับในภายหลัง อาจมีการสลัพระชาติกัน ส่วนผนังด้านขวามือมีการเจาะช่องผนังทางเดินหรือช่องอุโมงค์ลงไปยังใต้ดิน บ้างก็สันนิษฐานว่า สามารถเดินไปได้ถึงเมืองศรีสัชชนาลัย และคงเป็นทางเดินพระร่วง ปัจจุบันอุโมงค์ด้านขวามือผุพังไปหมดแล้ว กรมศิลปากรจึงได้ปิดทางไว้

การเจาะช่องผนังทำเป็นอุโมงค์เดินขึ้นไปด้านหลังองค์พระประธานนั้น มีประโยชน์ในการสร้างความเชื่อมั่นและความศรัทธา คือจัดให้ดูเหมือนว่าพระพุทธรูปสามารถพูดได้ เพราะการที่จะให้บุคคลใดมาสั่งการ อาจไม่สัมฤทธิ์ผลในทางปฏิบัติ แต่หากพระพุทธรูปพูด จะก่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อถือ อันที่จริงพระพุทธรูปไม่สามารถพูดได้ แต่เป็นการให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งเดินขึ้นไปพูดจากด้านหลังองค์พระ ซึ่งหากพิจารณาจากสภาพแวดล้อมภายในมณฑปแล้ว ก็น่าจะทำให้เชื่อว่า พระพุทธรูปพูดได้จริง เพราะมณฑปไม่มีช่องหน้าต่างและภายในมณฑปค่อนข้างมืด

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้เสด็จยกทัพมายังเมืองสุโขทัยเพื่อจะไปปราบกบฏพระยาพิชัยและพระยาสุวรรคโลก ณ เมืองสุวรรคโลก เมื่อ พ.ศ. 2127 ในการนี้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุมนุมพลบรรดาแม่ทัพนายกองที่วัดศรีชุมเพื่อถือน้ำพิพัฒน์สัตยาเป็นการดื่มน้ำสาบานเพื่อความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ แล้วรุ่งขึ้นจึงเสด็จเคลื่อนทัพหลวงไปยังเมืองสุวรรคโลกพิธิน้ำพิพัฒน์สัตยานี้เป็นวัฒนธรรมของเขมร และได้กระทำสืบต่อมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัย

สภาพภูมิศาสตร์

เมืองศรีสัชชนาลัยเป็นเมืองที่มีความสำคัญอีกเมืองหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเมืองเก่าสุโขทัย ออกไปประมาณ 60-70 กิโลเมตร เดิมมีเส้นทางโบราณ เรียกว่า “ถนนพระร่วง” ติดต่อระหว่างเมืองสุโขทัยและศรีสัชชนาลัย ตัวเมืองโบราณมีพื้นที่ประมาณ 5 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่บริเวณที่ราบและที่ดอนริมฝั่งขวา (ทิศตะวันตก) ของแม่น้ำยม ในลำน้ำมีแก่งขนาดใหญ่เรียกว่า “แก่งหลวง” ตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านไม่เท่า ลักษณะของตัวเมืองสร้างขนานไปกับลำน้ำยม เป็นการสร้างเมืองโดยอาศัยสวนโค้งของแม่น้ำเป็นหลักทางทิศตะวันตกและทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเมือง มีภูเขาล้อมรอบอยู่ เรียกว่า “เขาพระศรี” แนวของภูเขานี้ต่อเนื่องเข้ามาทางตอนเหนือของเมือง ทำให้ตัวเมืองล้อมรอบภูเขาเล็กๆ 2 ลูก คือ เขาพนมเพลิงและเขาสุวรรคคีรี นับเป็นเมืองที่มีชัยภูมิที่ดี

ประวัติ

เมืองศรีสัชชนาลัยคงสร้างขึ้นหลังเมืองเชลียงที่อยู่บริเวณค้ำน้ำของแม่น้ำยม เมืองเชลียงมีอายุไม่น้อยกว่าพุทธศตวรรษที่ 16 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุมนุมพลบรรดาแม่ทัพนายกองที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งอยู่ห่างไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองศรีสัชชนาลัยประมาณ 1 กิโลเมตร ครั้นถึงสมัยสุโขทัยจึงได้ขยายอาณาเขตมาสร้างเมืองใหม่คือ ศรีสัชชนาลัย

เมืองศรีสัชชนาลัยเป็นเมืองหลวงคู่หรือเมืองแฝดกับเมืองสุโขทัย เพราะปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกทั้ง 3 หลัก เรียกเมืองทั้งสองคู่กันเสมอว่า “เมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัย”

ศรีสัชนาลัยมีฐานะเป็นเมืองหลวงคู่กับเมืองสุโขทัยอยู่ระยะหนึ่ง จนถึงรัชกาลพระยาเลอไทยจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสิทธิไทย พระราชโอรสไปครองเมืองศรีสัชนาลัย เมืองศรีสัชนาลัยจึงเป็นเมืองลูกหลวงต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 20 เมืองสุโขทัยตกอยู่ใต้อำนาจการปกครองของกรุงศรีอยุธยา และไม่ปรากฏชื่อเมืองศรีสัชนาลัยในพระราชพงศาวดารของอยุธยาอีกเลย ยังคงมีแต่ชื่อ “เมืองเซลียง” ซึ่งเข้าใจกันว่าหมายถึงศรีสัชนาลัยนั่นเอง เมืองเซลียง (ศรีสัชนาลัย) มีฐานะเป็นเมืองพญามหานคร และต้องตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรล้านนาในสมัยพระเจ้าติโลกราช เมืองเซลียงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “เมืองเชียงขึ้น” ต่อมาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทรงตีเอาเมืองเซลียงกลับคืนมาได้ ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้เปลี่ยนชื่อจากเมืองเซลียงมาเป็น “เมืองสวรรคโลก” และคงใช้ชื่อนี้เรื่อยมาจนถึงแผ่นดินกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองสวรรคโลกในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้นทรุดโทรมมากเพราะถูกทิ้งร้างมานาน รัชกาลที่ 1 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองใหม่ ณ ตำบลวังไม้ขอนซึ่งเป็นอำเภอสวรรคโลกในปัจจุบัน

เมืองโบราณศรีสัชนาลัยเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีโบราณสถานมากมายทั้งในเขตกำแพงเมืองและนอกเขตกำแพงเมือง ส่วนใหญ่เป็นโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับศาสนา โดยมากเป็นศาสนาสถานในศาสนาพุทธ โบราณสถานในเขตกำแพงเมืองที่สำคัญได้แก่ วัดช้างล้อม วัดเจดีย์เจ็ดแถว วัดนางพญา ส่วนโบราณสถานนอกเขตกำแพงเมืองที่สำคัญคือวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเซลียง กรมศิลปากรได้ปรับปรุงดูแลโบราณสถานต่างๆ และ

พัฒนาภูมิทัศน์โดยรอบทั้งในเขตและนอกเขตกำแพงเมือง และยกฐานะเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ซึ่งมีพื้นที่มากถึง 45.14 ตารางกิโลเมตร จนกระทั่งได้รับมติจากคณะกรรมการมรดกโลก ประกาศให้เป็นมรดกโลกในปี พ.ศ. 2534 พร้อมกับอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

สิ่งที่ควรเข้าชมในเขตกำแพงเมืองศรีสัชนาลัย

1. วัดช้างล้อม

วัดช้างล้อมเป็นวัดที่ตั้งอยู่ตรงกลางเมืองศรีสัชนาลัยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก คงเป็นวัดที่กล่าวถึงในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า “พ่อขุนรามคำแหงให้ขุดเอาพระธาตุออกทั้งหลาย เห็นกระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน จึงเอาฝังลงกลางเมืองศรีสัชนาลัย ก่อพระเจดีย์เหนือหกเข้า^๖ จึงแล้ว ตั้งเวียงผาล้อมพระมหาธาตุสามเข้าจึงแล้ว” พระมหาธาตุที่พ่อขุนรามคำแหงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฝังกลางเมืองและสร้างพระเจดีย์ทับไว้เป็นเจดีย์ที่วัดช้างล้อมนี้เอง กลุ่มโบราณสถานของวัดช้างล้อมอยู่ภายในกำแพงศิลาแลงสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง 96 เมตร ยาว 128 เมตร (ธิดา สารยา, 2538 : 317)

ภายในวัดช้างล้อม มีเจดีย์ประธานก่อด้วยศิลาแลง ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนกันสามชั้น กว้างด้านละ 31 เมตร ฐานชั้นล่างมีรูปช้างศิลาแลง 39 เชือกประดับอยู่โดยรอบ น่าจะเป็นการสร้างเพิ่มเติมในภายหลัง กรมศิลปากรได้ขุดเจาะเข้าไปในฐานด้านหนึ่งตรงทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ปรากฏว่ามีฐานข้างในอีกชั้นหนึ่ง

^๖ คำว่า “เข้า” หรือ “เข้า” ในที่นี้คงหมายถึง “ปี”

และมีลายสลักอยู่ด้วย จึงสันนิษฐานว่าเจดีย์องค์เดิมในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ไม่มีรูปช้างล้อมรอบฐาน แต่มาเติมรูปช้างล้อมรอบฐาน⁹ ในสมัยสุโขทัยตอนปลาย ซึ่งอาจเป็นสมัยพระยาสิทธิไทยหรือหลังกว่านั้น ระหว่างช้างแต่ละเชือก มีเสาดั่งอยู่ ซึ่งยังหาข้อสรุปไม่ได้ว่า เสาระหว่างช้างแต่ละเชือกมีไว้เพื่อประโยชน์ใด บ้างว่าเป็นเสาดะเกียงเพื่อจุดได้บนยอดเสาเพื่อให้ความสว่าง บ้างก็ว่าเป็นเสารองรับหลังคาที่ยื่นออกมาคลุมช้างเหล่านั้น

ฐานชั้นที่สามมีซุ้มจระนำล้อมรอบ ภายในซุ้มแต่ละซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย เศียรพระพุทธรูปส่วนใหญ่ถูกตัดไปหมด ปัจจุบันเหลืออยู่เพียงสององค์ ประดิษฐานทางทิศเหนือ 1 องค์ และอีก 1 องค์นั้นกรมศิลปากรได้นำไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย พุทธลักษณะของพระพุทธรูปปูนปั้นนี้คงจะไม่ใช้ศิลปะแบบสุโขทัยตอนต้น น่าจะเป็นศิลปะแบบสุโขทัยตอนกลางมากกว่า เพราะพระพุทธรูปมีพระพักตร์ที่แม้จะเป็นรูปวงรี แต่ยังคงมีลักษณะกลมอยู่ ซึ่งอาจเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างสุโขทัยตอนต้น กับสุโขทัยตอนปลาย (ยุคคลาสสิก) องค์เจดีย์ที่วัดช้างล้อม ศรีสัชชนาลัยนี้ยังคงสภาพสมบูรณ์ ลักษณะของพระเจดีย์วัดช้างล้อมเหมือนกับเจดีย์ทั่วไปในสมัยสุโขทัย คือเป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา มีองค์ระฆัง บัลลังก์สี่เหลี่ยม ปล้องไฉนเป็นแวนๆ ลดหลั่นกันขึ้นไป แต่องค์ระฆังของเจดีย์วัดช้างล้อมมีความพิเศษ คือ ปากระฆังมีบัวเป็นปูนปั้นกลีบบัวประดับอยู่ (ศัพท์ทางช่างเรียกว่า "บัวปากระฆัง") ลักษณะเช่นนี้ คงได้

รับอิทธิพลจากศิลปะพม่าแบบเมืองพุกาม นอกจากนี้ที่คอเหนือบัลลังก์ขึ้นไปจะมีก้านของปล้องไฉนซึ่งทำเป็นพิเศษกว่าเจดีย์แห่งอื่น คือ ทำเป็นรูปพระพุทธรูปลีลาล้อมรอบก้านของปล้องไฉน

ด้านหน้าของเจดีย์ช้างล้อมมีวิหารขนาดใหญ่ แต่เหลือเพียงเสาศิลาแลงและฐานอาคารเท่านั้น หลังคาคงเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง ซึ่งผู้ฟังไปหมด วิหารคงเป็นวิหารโถง ไม่มีฝาผนังตามแบบลักษณะการสร้างวิหารในสมัยสุโขทัย

2. วัดเจดีย์เจ็ดแถว

วัดเจดีย์เจ็ดแถวหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ บริเวณวัดมีคูและกำแพงศิลาแลง 2 ชั้นล้อมรอบ มีประตูทางเข้า 4 ประตู ไม่ปรากฏหลักฐานว่าวัดนี้เดิมมีชื่อเรียกอย่างไร สันนิษฐานว่าเรียกชื่อตามชาวบ้านที่เรียกกันจากการเดินนับเจดีย์ได้ 7 แถวที่เรียงรายอยู่ 2 ข้าง (แถว) ขององค์เจดีย์ประธาน ซึ่งนับได้แถวละ 7 องค์ จึงเรียกชื่อวัดว่า "วัดเจดีย์เจ็ดแถว" ต่อมากรมศิลปากรได้แผ้วถางเอาหน้าออก และได้นับเจดีย์ทั้งหมดซึ่งนับได้แถวละ 9 องค์ แต่ไม่ได้เปลี่ยนชื่อวัดเป็นอย่างอื่น ยังคงเรียกชื่อเดิมมาจนถึงปัจจุบัน

สันนิษฐานว่า วัดเจดีย์เจ็ดแถวสร้างขึ้นในสมัยพระยาสิทธิไทย แผนผังของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีเจดีย์ประธานของวัด เจดีย์ประธานล้อมด้วยเจดีย์บริวาร ซึ่งเป็นเจดีย์ประจำมุม เจดีย์ประจำทิศ และเจดีย์ราย ลักษณะของแผนผังที่มีเจดีย์ประธานและบริวารล้อมรอบ อาจจะเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องจักรวาลที่มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของโลก และมีเขาล้อมอยู่ 7 วง โดยมีเจดีย์

⁹ ศติการสร้างช้างล้อมรอบเจดีย์นั้นเป็นการสร้างตามคติของเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของมนุษย์โลกและมีช้างหนุนเขาพระสุเมรุอยู่ลักษณะเช่นนี้คงได้รับอิทธิพลมาจากลังกา แต่ยังคงมีความแตกต่างจากช้างล้อมเจดีย์ของลังกา คือ ช้างล้อมเจดีย์ที่ลังกาเป็นช้างที่ไพล่มาเพียงครึ่งตัว ในขณะที่ช้างล้อมรอบเจดีย์ที่วัดช้างล้อมศรีสัชชนาลัยนี้ ทำเป็นรูปช้างเต็มตัว

ประธานเป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุ เจดีย์บริวาร แทนเขาสัตตบริภัณฑ์ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า เจดีย์ในวัดเจดีย์เจ็ดแถวคงจะบรรจุพระอัฐิของเจ้านายในราชวงศ์พระร่วง

เจดีย์ประธานของวัดเจดีย์เจ็ดแถว คือ เจดีย์ทรงดอกบัวตูม หรือที่เรียกกันตามภาษาช่างว่า “ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์” ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในสมัยสุโขทัย เจดีย์ประธานตั้งอยู่บนฐานเขียง สี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง 13.50 เมตร ช้อนเป็นชั้นและสอบขึ้นไปเพื่อรองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ถัดขึ้นไปเป็นเรือนธาตุ เหนือเรือนธาตุมีรูปกลีบขนุนและรูปกลีบบัวประดับอยู่ตามมุมและตามด้านทั้งสี่ ส่วนบนเป็นรูปทรงดอกบัวตูม เหนือดอกบัวตูมทำเป็นวงแหวนเรียงซ้อนกันเป็นริ้วเล็กขึ้นไปรับส่วนที่เรียกว่า “ปลี”

นอกจากเจดีย์ประธานรูปทรงดอกบัวตูมแล้วยังมีเจดีย์บริวารรูปทรงอื่นๆ อีก 33 องค์ องค์ที่สำคัญ คือ เจดีย์ประจำมุขตรงทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นเจดีย์ทรงปราสาทเดิมเคยเชื่อว่าเป็นเจดีย์แบบศรีวิชัยซึ่งเป็นอิทธิพลของศิลปะแบบศรีวิชัยจากภาคใต้ แต่ปัจจุบันเชื่อว่าเป็นเจดีย์ที่รับอิทธิพลมาจากศิลปะแบบล้านนาทางภาคเหนือ เนื่องจากลักษณะคล้ายคลึงกับเจดีย์ล้านนามากกว่า โดยเฉพาะการทำเจดีย์ที่มีเรือนธาตุเป็นทรงสี่เหลี่ยม มีชุกฉนวนทั้งสี่ด้านของเรือนธาตุและภายในชุกประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืน ทำด้วยปูนปั้น และเหนือชุกนั้นมีขอบหรือกรอบเป็นปูนปั้นมีลักษณะเรียวยแหลมตั้งขึ้นเรียกว่า “ฝักเพกา” อันเป็นศิลปะล้านนาที่ได้รับอิทธิพลศิลปะพม่าแบบเมืองพุกามมาอีกทอดหนึ่ง ตามศิลปะพม่าแบบเมืองพุกาม ชุกที่มียอด

แหลมเช่นนี้เรียกว่า “ชุกเคล็ด”

เจดีย์บริวารอีกองค์หนึ่งที่มีความสำคัญเช่นกัน คือ เจดีย์องค์ทางทิศเหนือซึ่งมีพัฒนาการมาจากเจดีย์สุโขทัย ส่วนบนของเจดีย์เป็นทรงกลมแบบลังกาแต่มีองค์ระฆังขนาดเล็ก ใต้องค์ระฆังมีจะนำประดิษฐานพระพุทธรูป ถัดลงมาเป็นส่วนกลางซึ่งทำเป็นชุกจะนำทางด้านหน้าและด้านหลังเจดีย์ ชุกจะนำด้านหลังประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางนาคปรก¹⁰ เป็นเพราะสุโขทัยต่อต้านความเป็นเขมรที่เคยมีอิทธิพลอยู่ในบริเวณชุมชนแก่นันมาก่อน พระพุทธรูปนาคปรกในชุกด้านหลังองค์เจดีย์นี้จึงน่าจะได้รับอิทธิพลจากอินเดียภาคใต้ สังเกตได้จากเศียรนาคที่แผ่เป็นวงกลมหัวนาคเป็นหัวงูแบบอินเดียและหน้าขนาดหดสั้น ซึ่งต่างจากเศียรนาคในศิลปะเขมร มักทำเป็นรูปสามเหลี่ยมตั้งขึ้นไปจ मुखของนาคยื่นยาวเหมือนหมู พระพุทธรูปนาคปรกองค์นี้มีเพียงแต่องค์พระเท่านั้นที่เป็นของจริง เพราะเศียรเดิมของพระพุทธรูปถูกขโมยตัดไป แต่ก่อนที่จะถูกขโมย กรมศิลปากรได้ถอดพิมพ์พระเศียรพระพุทธรูปนาคปรกองค์นี้และหล่อปูนปลาสเตอร์เก็บไว้ เพราะเห็นว่าเป็นพระเศียรพระพุทธรูปที่มีความสวยงาม และนำพระเศียรที่หล่อใหม่ไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ रामคำแหงจังหวัดสุโขทัย จนกระทั่งพระเศียรจริงถูกลักขโมยไป จึงได้นำพระเศียรที่ทำขึ้นใหม่มาสวมต่อให้สมบูรณ์ดังที่เห็นในปัจจุบัน

ด้านหน้าของเจดีย์จะมีคูหาเข้าข้างในองค์เจดีย์ภายในมีภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยสุโขทัยที่ยังคงหลงเหลืออยู่เพียงแห่งเดียว เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ลบเลือนมากจนเกือบไม่เห็นแล้ว ภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพ

¹⁰ พระพุทธรูปปางนาคปรกเป็นเหตุการณ์ตอนหนึ่งในพุทธประวัติ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้เสด็จไปทรงบำเพ็ญสมาธิที่สระมูลินทร์ มีพญาคออย่างทรงพญานาคมูลินทร์จึงขึ้นจากสระน้ำและเอาขนดมาคทาพันเป็นรัดมณีลัดจ์ เอาเศียรนาคปกป้องกันพระพุทธเจ้าเป็นเวลา 7 วัน 7 คืน

เขียนเกี่ยวกับพระอดีตพระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งเรียงเป็นแถว ซึ่งคงจะได้รับอิทธิพลศิลปะพม่าแบบเมืองพุกามเช่นกัน ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏนี้เป็นภาพที่ใช้สีน้อยสีในการเขียน เช่น สีดำ สีขาวและสีแดง ที่เรียกว่า “เอกรงค์” ซึ่งต่างจากภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาตอนปลายที่เริ่มมีการใช้สีมากขึ้น

ด้านหน้าเจดีย์ประธานมีวิหารขนาดใหญ่ มีกำแพงแก้วล้อมรอบวิหาร ถัดกำแพงแก้วไปทางด้านหลังมีโบสถ์และศาลาสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซึ่งเหลือแต่ฐานเท่านั้น

3. วัดนางพญา

วัดนางพญาเป็นวัดที่อยู่ใต้สุดของเมืองศรีสัชชนาลัย หรือเป็นวัดที่อยู่ปลายแถวสุดของแกนหลักของวัดทั้งหลายในเมืองศรีสัชชนาลัย โดยมีวัดต่างๆ เรียงกันไปในระยะเดียวกัน และหันหน้าออกไปทางทิศตะวันออก ที่ตั้งของวัดต่างๆ จะเรียงลำดับตั้งนี้คือ วัดช้างล้อมตรงกลางเมือง ถัดมาทางทิศตะวันออกเป็นวัดเจดีย์เจ็ดแถว วัดสวนแก้ว อุทยานน้อยและวัดสวนแก้วอุทยานใหญ่ และวัดนางพญาตามลำดับ สันนิษฐานว่าวัดนางพญาเป็นวัดที่สร้างภายหลังวัดอื่นๆ จึงอยู่ติดกับกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเดิมมีชื่ออย่างไร และใครเป็นผู้สร้างขึ้น ชาวบ้านเรียกชื่อวัดตามลวดลายสวยงามที่ปรากฏที่วิหารของวัด จึงคิดว่าเป็นวัดที่ผู้หญิงสร้าง และเรียกชื่อวัดนั้นว่า “วัดนางพญา”

วัดนางพญามีกำแพงศิลาแลงชั้นเดียวล้อมรอบ มีประตูทางเข้า 3 ประตู ทิศใต้ 1 ประตู และทิศตะวันออก 2 ประตู เจดีย์ประธานของวัดนางพญาเป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง 16.50 เมตร มีซุ้มยื่นออกมาทั้งสี่ด้าน อันเป็นลักษณะของเจดีย์ทรงกลมในสมัยอยุธยาที่มีซุ้มจตุรมุขยื่นออกมาทั้งสี่ด้าน องค์เจดีย์ทำคล้าย

ที่บรรจุอัฐิซึ่งมีซุ้มประตูเข้าไปสู่ภายใน และสามารถเดินวนภายในได้รอบ ลักษณะเจดีย์องค์นี้คล้ายกับเจดีย์สามองค์ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา จึงสันนิษฐานว่าวัดนี้อาจสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น

ด้านหน้าของเจดีย์ประธานเป็นวิหารขนาด 7 ห้อง ก่อด้วยศิลาแลง คงสร้างขึ้นตามแบบศิลปะอยุธยา เพราะมีผนังกัน มีใช้ลักษณะเดียวกันกับวิหารโถงในสมัยสุโขทัย ฝาผนังของวิหารเจาะเป็นช่องสี่ลูกกรงเล็กๆ เพื่อให้แสงสว่างส่องเข้าไปภายในวิหารได้ ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับวิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา สิ่งสำคัญที่วิหารวัดนางพญาคือภาพปูนปั้นประดับตกแต่งอยู่ที่ผนังด้านนอก เป็นลวดลายพรรณพฤกษาอยู่ในกรอบ มีลวดลายเทพนมและเทพราอยู่ท่ามกลางลายพรรณพฤกษาลวดลายเช่นนี้เป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านนาทางภาคเหนือผสมกับศิลปะอยุธยาทางภาคกลางตอนล่าง จากการศึกษาประวัติศาสตร์พบว่าอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรอยุธยามีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จึงทำให้อิทธิพลของศิลปะทั้งสองรูปแบบผสมกลมกลืนกันได้

สิ่งที่ควรมำชมนอกเขตกำแพงเมืองศรีสัชชนาลัย

1. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุขี้เหล็ก

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุขี้เหล็กหรือวัดพระบรมธาตุเมืองขี้เหล็ก ชาวบ้านเรียกว่า “วัดพระปรางค์” ตั้งอยู่ริมแม่น้ำยม นอกกำแพงเมืองโบราณศรีสัชชนาลัย ห่างออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองประมาณ 1 กิโลเมตร ลงไปทางใต้ประมาณ 2 กิโลเมตร และหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าเป็นวัดที่มีมาก่อนสมัยสุโขทัย

ประธานของวัดคือพระปรางค์ ก่อด้วยศิลาแลงบนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนหลายชั้น ด้านหน้าของพระปรางค์

ตรงส่วนเรือนธาตุมีบันไดที่นำขึ้นไปถึงซุ้มประตู ภายในซุ้มประตูมีรูปปรางค์จำลองตั้งอยู่ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ บนเพดานภายในซุ้มมีภาพไม้แกะสลัก แต่กรมศิลปากรได้นำไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

นักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่า พระปรางค์องค์ที่เห็นปัจจุบันเป็นองค์ที่ก่อทับปรางค์องค์เดิมที่มีมาก่อนสุโขทัย (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536 : 275) แต่นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า พระปรางค์องค์ที่เห็นปัจจุบันสร้างครอบเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แบบสุโขทัย (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538 : 273) อย่างไรก็ตาม นักวิชาการล้วนกล่าวตรงกันว่า พระปรางค์องค์ที่เห็นสร้างขึ้นเมื่อสุโขทัยถูกรวมไว้ในอำนาจของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าติโลกราชแห่งเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 1991-2031) ได้ขยายอำนาจลงมาและยึดเอาเมืองเซียงไปไว้ในอำนาจ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงได้เสด็จขึ้นมาประทับที่เมืองสองแควเพื่อบัญชาการรบกับพระเจ้าติโลกราช จนได้เมืองเซียงคืนมา และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระปรางค์องค์ใหม่ครอบสิ่งก่อสร้างองค์เก่า ลักษณะพระปรางค์เป็นทรงฝักข้าวโพด กลีบขนุนแบนแนบชิดกับองค์พระปรางค์ พอดึงปลายสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ. 2275-2301) ได้มีการซ่อมพระปรางค์องค์นี้อีกครั้ง ลักษณะพระปรางค์ที่เห็นในปัจจุบันจึงเป็นปรางค์ที่ซ่อมในครั้งสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ รูปแบบสถาปัตยกรรมในตอนต้นสมัยและตอนปลายสมัยไม่ได้แตกต่างกันมากนัก

ด้านหน้าของพระปรางค์เป็นพระวิหารขนาดใหญ่ หลังคาผูกฟุ้งไปหมดแล้ว พระวิหารนี้ประดิษฐานพระพุทธรูปทำด้วยปูนปั้น ปางมารวิชัย พระพุทธรูปมีพุทธลักษณะแบบสุโขทัย ด้านขวามือของพระพุทธรูปประธานนี้มีภาพ

สลักนูนสูงปูนปั้น เป็นรูปพระพุทธรูปปางลีลา ศิลปะแบบสุโขทัย เป็นภาพพระพุทธรูปกำลังก้าวขาเดิน ยกมือซ้ายขึ้น ภาพสลักนูนสูงนี้มีความงดงามที่สุดและยังคงเหลือให้เห็นในปัจจุบัน ด้านหลังถัดออกไปจากองค์ปรางค์เป็นเจดีย์ฐานแปดเหลี่ยมทรงเตี้ยคล้ายเจดีย์มอญที่เรียกว่า “มูเตา” หลังฐานพระเจดีย์มีซุ้มพระอัฐฐารศและมีวิหารที่เรียกว่า “วิหารสองพี่น้อง” เหตุที่เรียกดังนั้นเป็นเพราะภายในวิหารมีพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ 2 องค์ พุทธลักษณะเป็นศิลปะแบบสุโขทัย

กำแพงวัดทำด้วยศิลาแลง มีประตูอยู่ 4 ด้าน ประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก มียอดทำเป็นซุ้มปูนปั้น เป็นรูปหน้าบุคคล 4 หน้า คล้ายกับหน้าบุคคลที่ยอดปราสาทบายานที่ประเทศกัมพูชา

ถัดจากประตูทิศตะวันออก มีโบสถ์สร้างใหม่บนรากฐานเดิม ด้านหน้ามีกุฏิพระร่วงและพระลือ คงหมายถึงพ่อขุนรามคำแหงและพระยาสิทธิไทย มีเทวรูปขนาดเล็กหล่อด้วยสัมฤทธิ์ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

จังหวัดสุโขทัยมีชื่อเสียงทางการท่องเที่ยวมาก นอกจากจะมีแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นปูชนียสถานและโบราณสถานมากมายแล้ว ยังมีเทศกาลและงานประเพณี เช่น งานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ ที่เป็นที่ชื่นชอบของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศอีกด้วย

คำถามท้ายบท 4**โบราณสถานสำคัญของจังหวัดสุโขทัย**

1. ชื่อจังหวัด “สุโขทัย” แปลว่าอะไร และลักษณะของบ้านเมืองสมกับชื่อหรือไม่
2. ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์พระร่วงคือใคร อาณาจักรสุโขทัยมีกษัตริย์ปกครองกี่พระองค์ เป็นเวลานานเท่าใด
3. ลักษณะเมืองเก่าสุโขทัยเป็นอย่างไร และอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลกเมื่อใด
4. วัดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในสุโขทัยคือวัดอะไร สำคัญอย่างไร และการเรียกชื่อวัดที่มีพระมหาธาตุประดิษฐานอยู่มีการเรียกต่างกันอย่างใด
5. พระวิหารหลวงมีลักษณะเด่นอย่างไร และเคยมีความสำคัญอย่างไรบ้าง
6. พระอัฐฐารศ มีลักษณะอย่างไร มีความหมายในปัจจุบันอย่างไร
7. เนินปราสาทคืออะไร เดิมเคยใช้ทำอะไร
8. ศิลปจารึกหลักที่ 1 และหลักที่ 4 กล่าวถึงอะไรบ้าง
9. พระอนันะ แปลว่าอะไร ประดิษฐานอยู่ที่ไหน และได้มีการพูดถึงความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระอย่างไรบ้าง
10. เมืองศรีลีขณาไลย เมืองเซลิยง เมืองเชียงชื่น และเมืองสวรรคโลก เป็นเมืองเดียวกันหรือไม่ มีความสำคัญอย่างไร
11. วัดช้างล้อมมีลักษณะเด่นอย่างไร และสร้างตามคติอะไร
12. วัดเจดีย์เจ็ดแถวได้ชื่อมาอย่างไร แขนงของวัดเป็นอย่างไร
13. พระพุทธรูปนาครปรกในซุ้มด้านหลังเจดีย์องค์ทางทิศเหนือมีลักษณะอย่างไร
14. วัดนางพญาได้ชื่อมาอย่างไร สร้างขึ้นเมื่อไร
15. เพราะเหตุใดชาวบ้านจึงเรียกวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเซลิยงว่า วัดพระปรารงค์

แนวคำตอบ 4

โบราณสถานสำคัญจังหวัดสุโขทัย

1. ชื่อจังหวัด “สุโขทัย” แปลว่า รุ่งอรุณแห่งความสุข จังหวัดนี้มีความเจริญรุ่งเรือง ร่มเย็นมาแต่อดีต พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การเกษตร มีความอุดมสมบูรณ์ ชาวเมืองสุโขทัยมีการกินดีอยู่ดี มีความสุข
2. ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์พระร่วง คือ พ่อขุนบางกลางหาว อาณาจักรสุโขทัยมีกษัตริย์ปกครอง 9 พระองค์ เป็นเวลา 200 ปี
3. เมืองเก่าสุโขทัยมีบริเวณกว้างถึง 70 ตารางกิโลเมตร มีตระพัง (สระบัวใหญ่) 4 ตระพัง มีโบราณสถานมากมายภายในกำแพงเมืองมี 21 แห่ง และภายนอกกำแพงเมืองในรัศมี 5 กิโลเมตร มีประมาณ 70 แห่ง กรมศิลปากรได้พัฒนาชุดแต่งโบราณสถานเพื่อให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลกเมื่อวันที่ 13 ธันวาคม 2534
4. วัดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในสุโขทัยคือ วัดมหาธาตุ ตั้งอยู่กลางเมืองสุโขทัย และเป็นวัดที่มีเจดีย์มากที่สุดในประเทศไทย การเรียกชื่อวัดที่มีพระมหาธาตุประดิษฐานอยู่ จะเรียกตามสถาปัตยกรรมของสิ่งก่อสร้างที่ ประดิษฐานพระมหาธาตุ เช่น หากพระมหาธาตุประดิษฐานในปราสาท เรียกว่า “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ” ส่วนพระมหาธาตุที่ประดิษฐานอยู่ในเจดีย์ทรงอื่น เรียกว่า “วัดมหาธาตุ” หรือ “วัดพระบรมธาตุ” พระมหาธาตุที่วัดนี้ประดิษฐานในเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์
5. พระวิหารหลวงเป็นวิหารแบบโถงขนาด 11 ห้อง ก่อด้วยศิลาแลง ไม่มีฝ้ากัน และเป็นเอกลักษณ์การสร้างวิหารในสมัยสุโขทัย ซึ่งต่างจากสมัยอยุธยาคือ ให้ความสำคัญกับการสร้างวิหารมากกว่าพระอุโบสถ จึงมีขนาดใหญ่กว่าพระอุโบสถ พระวิหารหลวงแห่งนี้เคยประดิษฐานพระพุทธรูปประธานหล่อด้วยสัมฤทธิ์องค์ใหญ่ที่มีชื่อว่า “พระศรีศากยมุนี” ซึ่งต่อมา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้อัญเชิญมาประดิษฐานที่พระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม
6. พระอัฐจารตเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืนขนาดใหญ่ เมื่อรวมคำว่า “อัฐ” และ “รต” แปลว่า 18 คอก เชื่อกันตามคติลังกาว่า พระพุทธเจ้ามีความสูง 18 คอก จึงสร้างพระพุทธรูปสูง 18 คอก ปัจจุบันจะเรียกพระพุทธรูปประทับยืนขนาดใหญ่ว่า พระอัฐจารต ไม่ว่าจะมีความสูง 18 คอกหรือไม่ก็ตาม
7. เนินปราสาทเป็นเนินดินสูง 1.50 เมตร เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สันนิษฐานว่าอาจเป็นพระราชวังหรือบริเวณประกอบพระราชพิธีหลวง เคยประดิษฐานศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ 4 (วัดป่ามะม่วง) ของพระยาสิทธิไทยและพระแท่นมนังคศิลาอาสน์

แนวคำตอบ 4

โบราณสถานสำคัญจังหวัดสุโขทัย

8. ศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงพระราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหง สภาพความเป็นอยู่ของชาวเมืองสุโขทัย การละเล่น การปกครองและอาณาเขตของเมืองสุโขทัย หลักที่ 4 กล่าวถึง เหตุการณ์ในคราวเสด็จออกผนวชของพระยาสิทธิราชที่วัดป่ามะม่วง
9. พระอจนะ แปลว่า พระพุทธรูปที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดศรีชุม ซึ่งเป็นวัดที่ไม่มีเจดีย์ เป็นประธานของวัด ด้านหลังองค์พระมีการเจาะช่องทำเป็นอุโมงค์ เมื่อต้องการสังการที่สำคัญจะให้บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ขึ้นไปพูดจากด้านหลังองค์พระนี้ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระว่าพระพุทธรูปสามารถพูดได้
10. เมืองศรีสัชชนาลัยเป็นเมืองหลวงคู่หรือเมืองแฝดกับเมืองสุโขทัย ในสมัยพระยาสิทธิราชไทยได้กลายเป็นเมืองลูกหลวง และเมื่อสุโขทัยอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยาที่ไม่ปรากฏชื่อเมืองศรีสัชชนาลัย มีแต่ชื่อเมืองเซียงแทน จึงเข้าใจว่าเป็นเมืองเดียวกัน เมื่อเมืองเซียงอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านนา ได้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองเชียงขึ้น และในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้เปลี่ยนชื่อเมืองเซียงเป็น เมืองสวรรคโลก มาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองโบราณศรีสัชชนาลัยมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีโบราณสถานมากมายที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธทั้งในเขต และนอกเขตกำแพงเมือง มีพื้นที่มากถึง 45.14 ตารางกิโลเมตร ได้รับการยกฐานะเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัย และได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลกในปี พ.ศ. 2534
11. วัดช้างล้อมมีเจดีย์ประธานก่อด้วยศิลาแลง ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนกัน 3 ชั้น กว้างด้านละ 31 เมตร ฐานชั้นล่างมีรูปช้างศิลาแลง 39 เชือกประดับอยู่โดยรอบ สร้างตามคติของเขาศรีสุเมรุ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของมนุษย์โลก และมีช้างหนูนางพระสุเมรุอยู่ ลักษณะเช่นนี้คงได้รับอิทธิพลมาจากลังกา
12. วัดเจดีย์เจ็ดแถวได้ชื่อตามที่ชาวบ้านเรียกกันจากการเดินนับเจดีย์ได้ 7 แถว ที่เรียงรายอยู่ 2 ข้างขององค์เจดีย์ประธาน นับได้แถวละ 7 องค์ ถึงแม้ว่าต่อมาจะนับได้แถวละ 9 องค์ ก็ไม่ได้เปลี่ยนชื่อวัดเป็นอย่างอื่น แผนผังของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีเจดีย์ประธาน และบริวารล้อมรอบ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องจักรวาลที่มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของโลก และมีเขาล้อมอยู่ 7 วง
13. พระพุทธรูปนาคปรกในซุ้มด้านหลังเจดีย์องค์ทางทิศเหนือ ได้รับอิทธิพลจากอินเดียภาคใต้ เศียรนาคแม่เป็นวงกลม หัวนาคเป็นงูแบบอินเดีย หน้าผากหดสั้น จมูกของนาคยื่นยาวเหมือนหมู องค์พระเป็นของจริง แต่เศียรของพระได้หล่อขึ้นใหม่แทนของเดิมที่ถูกลักขโมยไป

แนวคำตอบ 4

โบราณสถานสำคัญจังหวัดสุโขทัย

14. วัดนางพญาได้ชื่อจากการที่ชาวบ้านเรียก โดยเรียกตามลวดลายสวยงามที่ปรากฏที่วิหารของวัด จึงคิดว่าเป็นวัดที่ผู้หญิงสร้างขึ้น สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยอยุธยาตอนต้น เนื่องจากเจดีย์ประธานของวัดนี้เป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา คล้ายกับเจดีย์สามองค์ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา
15. ชาวบ้านเรียกวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเชลียงว่า วัดพระปรางค์ เพราะประธานของวัดคือ พระปรางค์ ก่อด้วยศิลาแลง บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนหลายชั้น มีเรือนธาตุอยู่หน้าพระปรางค์ มีบันไดนำขึ้นไปถึงซุ้มประตู ภายในซุ้มประตูมีรูปปรางค์จำลองตั้งอยู่ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

ภาพที่ 1 วัดมหาธาตุ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
ที่มา : อนุสาร อสท ปีที่ 34 ฉบับที่ 6 มกราคม 2538 หน้า 50.

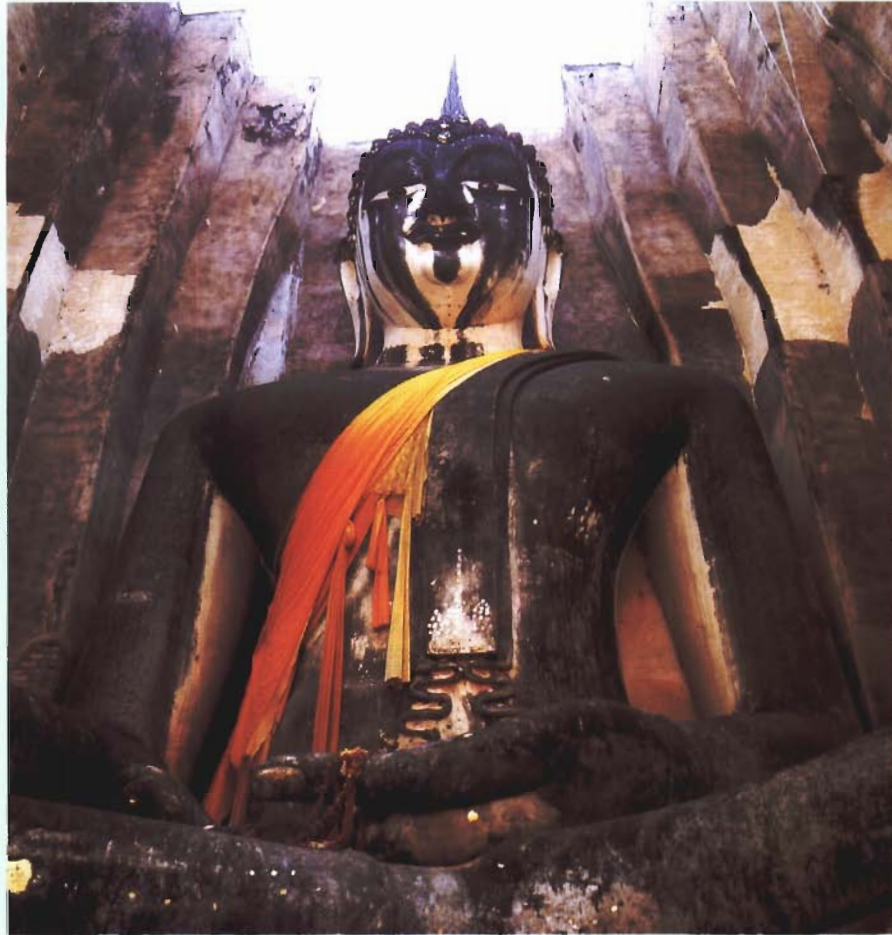
ภาพที่ 2 เป็นปราสาท อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ภาพที่ 3 เจดีย์ทรงกลมในวัดมหาธาตุ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ภาพที่ 4 เจดีย์ประธาน
ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดมหาธาตุ

ภาพที่ 5 พระอจนะ วัดศรีชุม
ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

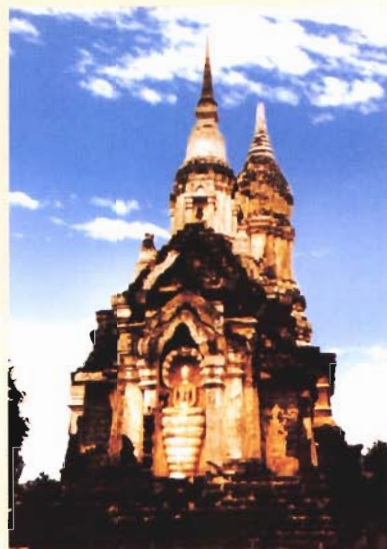
ภาพที่ 6 เจดีย์ทรงกลม วัดช้างล้อม อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

ภาพที่ 7 รูปช้างโพงสร้างตัวที่ฐานเจดีย์ วัดช้างล้อม อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

ภาพที่ 8 เจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดเจดีย์เจ็ดแถว อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

ภาพที่ 10 เจดีย์บริวารทางทิศเหนือ
วัดเจดีย์เจ็ดแถว

ภาพที่ 9 เจดีย์บริวารทรงปราสาท
มีฐานรองรับ เทน็อนซุ้มมีขอบเป็นรูปเรือขลุ่ยกลม
"ซุ้มเคล็ด" วัดเจดีย์เจ็ดแถว

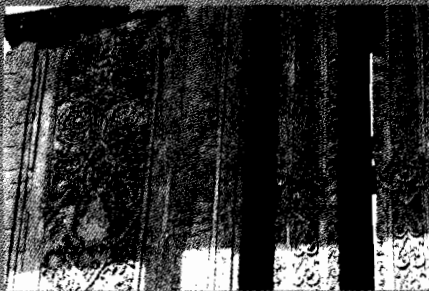

พระพุทธรูปปางสมาธิ
ในซุ้มประตูหน้าพระอุโบสถ
วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร

REFERENCE BOOK

หนังสืออ้างอิง
ใช้เฉพาะภายในห้องสมุด

ภาพที่ 12 ส่วนหนึ่งของตึกโรงเรียน
สุราษฎร์ธานีวิทยาลัย

ภาพที่ 13 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

บทที่ 5

โบราณสถานสำคัญจังหวัดกำแพงเพชร

กำแพงเพชรเป็นเมืองเก่าแก่ ตัวเมืองเก่าดั้งเดิมตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง มีซากกำแพงเมืองและป้อมปราการที่แข็งแรง แสดงถึงความสำคัญในอดีตควบคู่กับเมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย เมืองพิษณุโลกและเมืองพิจิตร ตำแหน่งของเมืองตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างศูนย์กลางอำนาจทางฝ่ายเหนือและศูนย์กลางอำนาจทางฝ่ายใต้ จึงเป็นเมืองหน้าด่านหรือปราการตั้งรับในทางยุทธศาสตร์ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สภาพภูมิศาสตร์

กำแพงเพชรเป็นจังหวัดหนึ่งในเขตภาคเหนือตอนล่าง ลักษณะพื้นที่โดยทั่วไปเป็นป่าเขา มีภูเขาสลับซับซ้อนทางทิศตะวันตกทางทิศตะวันออกมีที่ราบใหญ่ ลักษณะพื้นที่ของเมืองกำแพงเพชรลาดเอียงจากทิศตะวันตกไปยังทิศตะวันออกทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ ป่าไม้ แร่พลูออไรต์ หินอ่อนและน้ำมันปิโตรเลียม ปัจจุบันกำแพงเพชรมีพื้นที่ทั้งหมด 8,607,490 ตารางกิโลเมตร ([http : //www.moi.go.th/province.htm](http://www.moi.go.th/province.htm), 2542) มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดตากและจังหวัดสุโขทัย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดพิจิตรและจังหวัดพิษณุโลก
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดตาก
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดนครสวรรค์

กำแพงเพชรแบ่งการปกครองออกเป็น 7 อำเภอและ 4 กิ่งอำเภอ ดังนี้ อำเภอเมืองกำแพงเพชร อำเภอคลองขลุง อำเภอไทรงาม อำเภอขามเฒ่า อำเภอบางบาล อำเภอพรานกระต่าย อำเภอลานกระบือ อำเภอคลองลาน กิ่งอำเภอยางชุมน้อย กิ่งอำเภอปางศิลาทอง กิ่งอำเภอโกสัมพีนครและกิ่งอำเภอบึงสามัคคี ([http : //www.moi.go.th/province.htm](http://www.moi.go.th/province.htm), 2542)

ประวัติ

สันนิษฐานว่า กำแพงเพชรเกิดขึ้นประมาณระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18-19 ภายหลังจากเกิดเมืองนครชุม ซึ่งทั้งสองเมืองเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของอาณาจักรสุโขทัย ศิลจารึกสมัยสุโขทัย หลักที่ 3

(จารึกนครชุม) กล่าวว่า พ.ศ. 1900 พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาสิทธิชัย) ทรงสร้างพระมหาธาตุเจดีย์บรมจุพระบรมธาตุที่นำมาจากลังกาไว้ที่เมืองนครชุม ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ส่วนเมืองที่อยู่ฝั่งตะวันออกของ

*อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปาชีพ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แม่น้ำปิง มีชื่อว่า ชากังราว สันนิษฐานว่าเมืองนี้มาสร้างขึ้นภายหลังเมืองนครชุม ในสมัยที่พระมหาธรรมราชาลิไทยเสด็จฯ ไปประทับที่เมืองสองแคว (พิษณุโลก) ระหว่าง พ.ศ. 1905-1911 เมืองชากังราว (กำแพงเพชร) ได้ขยายอาณามากขึ้นจนกลายเป็นเมืองสำคัญแทนที่เมืองนครชุม เมืองชากังราว (กำแพงเพชร) ต้องรับศึกสงครามกับกรุงศรีอยุธยาบ้าง เชียงใหม่บ้าง จนกระทั่งได้ผนวกเข้ากับอยุธยาในสมัยต่อมา ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมืองชากังราว (กำแพงเพชร) มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงของอยุธยา และได้กลายเป็นเมืองหน้าด่านทางฝ่ายเหนือในการรับศึกจากพม่ามาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันได้เรียกชื่อเมืองชากังราวว่า “กำแพงเพชร” การที่ได้ชื่อเมืองกำแพงเพชร อาจเป็นเพราะว่า เมืองนี้มีกำแพงเมืองเป็นศิลาแลงที่มั่นคง แข็งแรงประดุจเพชร

สิ่งที่ควรรำชม

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ประกอบด้วยโบราณสถานประมาณ 60 แห่ง ในพื้นที่ 3.4 ตารางกิโลเมตร (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536 : 279) แบ่งเขตอุทยานเป็น 2 เขต คือ เขตเมืองและเขตนอกเมืองซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือออกไปเป็นระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร โบราณสถานในเขตอุทยาน¹ มักเกี่ยวเนื่องกับการป้องกันบ้านเมือง สาธารณูปโภคและการศาสนา ซึ่งทำให้ทราบได้ว่า พุทธศาสนาเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวเมืองและได้รับการอุปถัมภ์เป็นอย่างดี โบราณสถาน

ในกำแพงเพชรได้รับการบูรณะ ปรับแต่งและจัดตั้งขึ้นเป็นอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2534

โบราณสถานในเขตเมือง

เขตตัวเมืองกำแพงเพชรมีกำแพงศิลาชั้นเดียวสูงประมาณ 5 เมตรล้อมรอบเมือง ตามแนวกำแพงมีป้อม 10 ป้อม และประตูเมือง 10 ประตู โบราณสถานในเขตเมืองโดยมากจะชำรุด หักพังไปเกือบหมดแล้ว แต่ยังคงเหลือสถานที่สำคัญ 2 แห่ง ได้แก่ วัดพระแก้ว วัดพระธาตุ ซึ่งเป็นวัดในเมืองที่เรียกกันว่า “คามวาสี” หมายถึง เขตของพระสงฆ์ฝ่ายที่ศึกษาพระปริยัติธรรม

วัดพระแก้ว

วัดพระแก้วตั้งอยู่กลางเมืองกำแพงเพชร แผนผังของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนานไปกับกำแพงเมือง วัดพระแก้วเป็นวัดที่ใหญ่มาก ซึ่งทราบจากหลักฐานในการขุดแต่งว่า วัดพระแก้วมีฐานเจดีย์แบบต่างๆ 35 ฐาน วิหารใหญ่และเล็ก 8 วิหาร นอกจากนี้วัดพระแก้วมีความสำคัญเพราะวัดนี้ติดต่อกับวังโบราณ ซึ่งอยู่ทางเหนือของวัด

สิ่งก่อสร้างภายในวัดใช้ศิลาแลงเป็นพื้น กำแพงวัดเป็น ศิลาแลงทรงกลมทั้งท่อน สูงประมาณเมตรเศษ ตรงกลางวัดมีพระเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาเป็นประธาน

¹ มีข้อสังเกตว่า แม้โบราณสถานสองฟากฝั่งแม่น้ำปิงจะมีลักษณะร่วมสมัยสุโขทัยและอยุธยาเหมือนกัน แต่วัสดุการก่อสร้างที่ใช้กลับมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ โบราณสถานในเมืองกำแพงเพชรสร้างด้วยศิลาแลงและมีขนาดใหญ่ ในขณะที่โบราณสถานในเมืองนครชุมมักก่อสร้างด้วยอิฐและมีขนาดเล็ก

ของวัด มีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมที่ฐานทำเป็นซุ้มคูหาโดยรอบ มีลึงหียืนอยู่ในคูหารวม 32 ตัว แต่ชำรุดแล้ว ถัดจากซุ้มคูหาขึ้นไปเป็นซุ้มพระพุทธรูปประทับนั่งรวม 16 ซุ้ม องค์พระชำรุดเสียหายแล้วเช่นกัน เหนือขึ้นไปเป็นบัลลังก์ มีซุ้มยื่นออกมาทั้งสี่ทิศ

ด้านตะวันออกของพระเจดีย์มีพระวิหารที่ชำรุดแล้ว คงสภาพเพียงแต่เสาศิลาแลงและฐานยกพื้นสูง ด้านตะวันตก ของพระเจดีย์เป็นวิหารโถงประดิษฐานพระนอน และมีเจดีย์องค์เล็กๆ รายรอบฐานซุกชี ส่วนพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่อยู่ข้างหลังพระนอน สันนิษฐานว่าสร้างเติมในภายหลังเพราะงานฝีมือต่างสมัยกัน

ปัจจุบัน วัดพระแก้วได้ใช้สำหรับการจัดงานนบพระ-เล่นเพลง² และงานสารทไทยกล้วยไข่ เมืองกำแพงเพชร³

วัดพระธาตุ

วัดพระธาตุตั้งอยู่ในเขตเมืองกำแพงเพชร เป็นวัดใหญ่รองจากวัดพระแก้ว มีเจดีย์ประธานก่อด้วยศิลาแลง ปนอิฐ ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่กว้าง 15 เมตร ด้านตะวันออกของเจดีย์มีฐานวิหารใหญ่ก่อด้วยศิลาแลง มีระเบียงเชื่อมต่อกับวิหารใหญ่โดยรอบเจดีย์ประธาน สองข้างของวิหารมีเจดีย์รายอยู่ข้างละองค์ เจดีย์และวิหารมีกำแพงศิลาแลงล้อมรอบและมีประตูทั้ง 4 ด้าน

โบราณสถานนอกเขตเมือง

โบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเขตเมืองโดยมากเป็นวัด ซึ่งห่างจากเขตเมืองประมาณ 2 กิโลเมตรเศษ และเป็นวัด

ของพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี ซึ่งเป็นฝ่ายที่มุ่งปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน วัดเหล่านี้จึงเป็นวัดในเขตอรัญญิกหรือที่เรียกทั่วไปว่า “วัดป่า” เป็นที่นำสังเกตว่าวัดในเขตอรัญญิกของเมืองกำแพงเพชรมีอยู่เป็นจำนวนมากและแต่ละแห่งก็มีขนาดใหญ่ด้วย แสดงว่าในสมัยสุโขทัยหรือสมัยอยุธยาตอนต้นนี้ เมืองกำแพงเพชรคงจะนิยมนับถือพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีมาก วัดในเขตอรัญญิกตั้งอยู่ไม่ห่างจากตัวเมืองมากนักเพราะพระสงฆ์สามารถเดินทางเข้าไปบิณฑบาตในเมืองได้โดยสะดวก หรือในทางกลับกัน ชาวบ้านก็สามารถเดินทางไปทำบุญได้อย่างสะดวกเช่นกัน

วัดในเขตอรัญญิก 3 แห่งที่ควรนำชมคือ วัดพระนอน วัดพระสี่อิริยาบถ และวัดช้างรอบ

วัดพระนอน

วัดพระนอนอยู่นอกเขตกำแพงเมืองไปทางทิศเหนือ มีกำแพงศิลาตั้งล้อมทั้ง 4 ด้าน บริเวณวัดปูด้วยศิลาแลง โบลต์ของวัดตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงยกพื้นสูง 80 เซนติเมตร ด้านหน้าและด้านหลังของโบลต์มีบันไดขึ้นด้านละ 2 บันได เสาโบลต์ทำด้วยศิลาแลงเป็นแท่งใหญ่รูป 8 เหลี่ยม

ด้านหลังของโบลต์เป็นวิหารพระนอน เสาวิหารทำด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมทั้งแท่ง ขนาดกว้าง 1 เมตร ยาว 4-5 เมตร น้ำหนักตันละ 30 ตัน มีจำนวนทั้งหมด 12 ตัน (ฝ่ายวิชาการและอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร, กรมศิลปากร) ผนังเจาะเป็นช่องลูกกรงยาวๆ ตรงกลางวิหารมีผนังศิลาแลงใหญ่ และมีฐานซุกชีประดิษฐานพระนอนขนาดใหญ่ แต่ถูกทำลายจนเหลือแต่ฐาน

² จัดขึ้นระหว่างวันมาฆบูชาหรือวันเพ็ญเดือนสาม ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ เป็นการขึ้นขบวนประเพณีดั้งเดิม ตามหลักฐานในศิลาจารึกเมืองพระนบุ หรือ เมืองนครนบุ

³ จัดล่องวันสารทไทยในวันขึ้น 15 ค่ำ แรม 1 ค่ำ ของเดือนกันยายนทุกปี เพื่อเผยแพร่กล้วยไข่ซึ่งเป็นผลไม้พื้นเมืองที่มีชื่อเสียงของจังหวัด

ทางทิศตะวันตกของวิหารพระนอน มีเจดีย์ใหญ่ก่อด้วยศิลาแลง ฐานสี่เหลี่ยม ระฆังเป็นรูปกลม ด้านหลังเจดีย์ใหญ่เป็นซุ้มพระ มีวิหารขนาดย่อมอยู่ข้างหน้า และมีฐานเจดีย์อีก 17 ฐาน

วัดพระสี่อิริยาบถ

วัดพระสี่อิริยาบถเป็นวัดใหญ่ อยู่ต่อจากวัดพระนอนไปทางทิศเหนือ ไม่ทราบชื่อเดิมของวัด คงมาเรียกชื่อกันในภายหลัง ด้านหน้าวัดมีอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ คือ พระวิหาร

พระวิหารหันหน้าไปทางทิศตะวันออก หลังคาของพระวิหารคองเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง ซึ่งผุพังไปหมดแล้ว อาคารของพระวิหารตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงสูงประมาณ 2 เมตร ด้านข้างมีบันไดสำหรับขึ้นไปเดินบนลานทักษิณที่ล้อมรอบฐานชั้นที่สอง และบนฐานชั้นที่สองนี้มีเสาสี่เหลี่ยมก่อด้วยศิลาแลง ในพระวิหารมีฐานชุกชีซึ่งมีรอยตั้งพระพุทธรูปนั่ง

อาคารที่อยู่ทางด้านหลังถัดมาคือพระมณฑป ซึ่งเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีผนังและเสาอยู่โดยรอบ เสาบางต้นยังคงมีสภาพสมบูรณ์ แสดงว่าอาคารทั้งหมดแม้จะก่อด้วยศิลาแลงแล้ว ยังมีการฉาบปูนอีกด้วย นอกจากศิลาแลงแล้วยังมีการใช้อิฐเป็นวัสดุเสริมตรงส่วนยอดของพระมณฑป ด้วยอิฐมีน้ำหนักเบา สามารถวางอยู่ที่ส่วนบนของอาคาร หากใช้ศิลาแลงเป็นส่วนบนของอาคารอาคารจะรับน้ำหนักไม่ได้

พระมณฑป มีผนังสี่ด้านสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปสี่องค์ซึ่งหันหลังชนกัน พระพุทธรูปทั้งสี่องค์ต่างมีอิริยาบถที่ต่างกัน

ผนังทิศเหนือ ประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ (พระพุทธรูปนอน)

ผนังทิศตะวันออก ประดิษฐานพระพุทธรูปปางลีลา
ผนังทิศตะวันตก ประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืน
ห้อยพระหัตถ์ขวาและยกพระหัตถ์ซ้าย

ผนังทิศใต้ ประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่ง ปางมารวิชัย

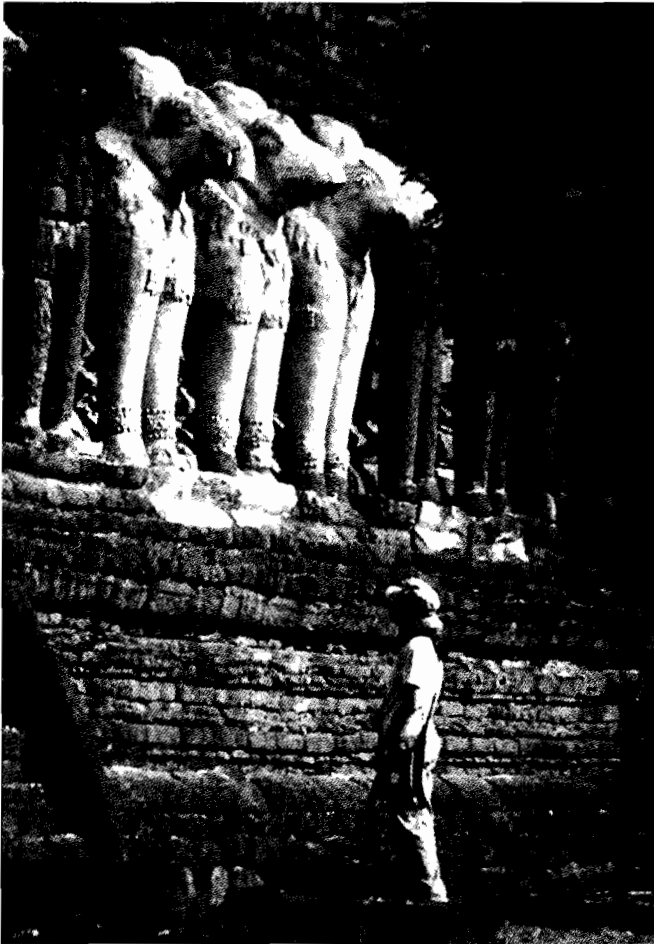
พระพุทธรูปทั้งสี่อิริยาบถที่ประดิษฐานที่ผนังพระมณฑปนี้ ชำรุดเสียหายมากแล้ว ยังพอมิได้โครงและมีความสมบูรณ์เฉพาะพระพุทธรูปประทับยืนทางทิศตะวันตกเท่านั้น ลักษณะของพระพุทธรูปเป็นพุทธศิลป์แบบสุโขทัย สกุลช่างกำแพงเพชร มีพระนลาฏ (หน้าผาก) กว้างและพระหนุ (คาง) เลี้ยว

เหตุของการสร้างของพระพุทธรูปสี่อิริยาบถที่ผนังพระมณฑปนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะต้องการให้ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้ถือเป็นสัญลักษณ์ เพื่อการพิจารณาให้รู้จักรูปและรู้จักนามจากอิริยาบถทั้งสี่ ซึ่งจะต้องกระทำหมุนเวียนเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา ผู้ทำวิปัสสนาจะต้องแยกให้ออกระหว่างรูปและนาม อันเป็นหลักสำคัญในการบรรลุมรรคผลนิพพาน เพื่อไปสู่จุดที่ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป (หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, บรรยาย)

วัดข้างรอบ

วัดข้างรอบเป็นวัดที่สร้างบนยอดเนินสูงสุดของเขตรอรัญญิก ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเดิมมีชื่ออย่างไร วัดข้างรอบคงจะเรียกขึ้นภายหลังตามอย่างชาวบ้านเรียกกัน โดยเรียกตามลักษณะที่ปรากฏให้เห็นที่อาคารหลักของวัด คือ มีข้างโพลีศรีระออกมาล้อมรอบฐานทั้งสี่ด้านของพระเจดีย์

ประธานของวัดคือ พระเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา มีฐานทำเป็นรูปสี่เหลี่ยม ด้านล่างมีบันไดขึ้นลงที่ตรงกลาง ฐานทั้งสี่ด้านสำหรับขึ้นไปเดินประทักษิณชั้นบนได้ ด้านบนมีพระเจดีย์ฐานทรงกลม แต่พังหมดแล้ว ภายในพระเจดีย์มี

เจดีย์องค์เล็ก บ้างว่าเจดีย์องค์นอกสร้างชั้นทีหลัง แต่ไม่น่าจะเป็นเช่นนั้นเพราะเจดีย์องค์เล็กข้างในมีขนาดเล็กมาก ไม่ได้สัดส่วนกับฐานสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ด้านล่าง จึงสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกันและสร้างตามคติการสร้างเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระบรมธาตุ ซึ่งมักจะสร้างซ้อนกันหลายชั้น

ลานทักษิณที่ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสจะมีช้างโผล่ศีรษะและขาหน้าออกมาเพียงครึ่งตัว ช้างเหล่านี้ทำด้วยศิลาแลงมีลายปูนปั้นประดับเป็นช้างทรงเครื่องจำนวน 68 เชือก เป็นรูปช้างที่มีเครื่องประดับ เช่น สายสร้อย กำไลข้อเท้า กำไลต้นขา ฯลฯ ถือว่าเป็นช้างทรงเครื่องที่สมบูรณ์ที่สุดในบรรดาเจดีย์ที่มีช้างล้อมในประเทศไทย ระหว่างช่องไฟของช้างแต่ละเชือกมีลวดลายปูนปั้นทำเป็นรูปต้นไม้ ซึ่งคงจะหมายถึงต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ในป่าหิมพานต์บริเวณเชิงเขาพระสุเมรุ การทำช้างโผล่ออกมาโดยรอบฐานเจดีย์เป็นการทำตามคติในพุทธศาสนาหรือศาสนาฮินดูที่เชื่อว่าเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของมนุษย์โลก ซึ่งมีช้างแบกหรือหนุนเขาพระสุเมรุอยู่โดยรอบ การทำเจดีย์ช้างล้อมนี้คงได้รูปแบบมาจากลังกา ซึ่งเข้ามาจากการสืบทอดพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ในสมัยสุโขทัย แต่มีข้อสังเกตว่าบรรดาช้างที่ล้อมรอบเจดีย์ที่เกาะลังกานั้นเป็นช้างที่ไม่มีเครื่องประดับ ซึ่งแตกต่างจากช้างทรงเครื่องที่ล้อมรอบฐานเจดีย์ที่วัดช้างรอบแห่งนี้

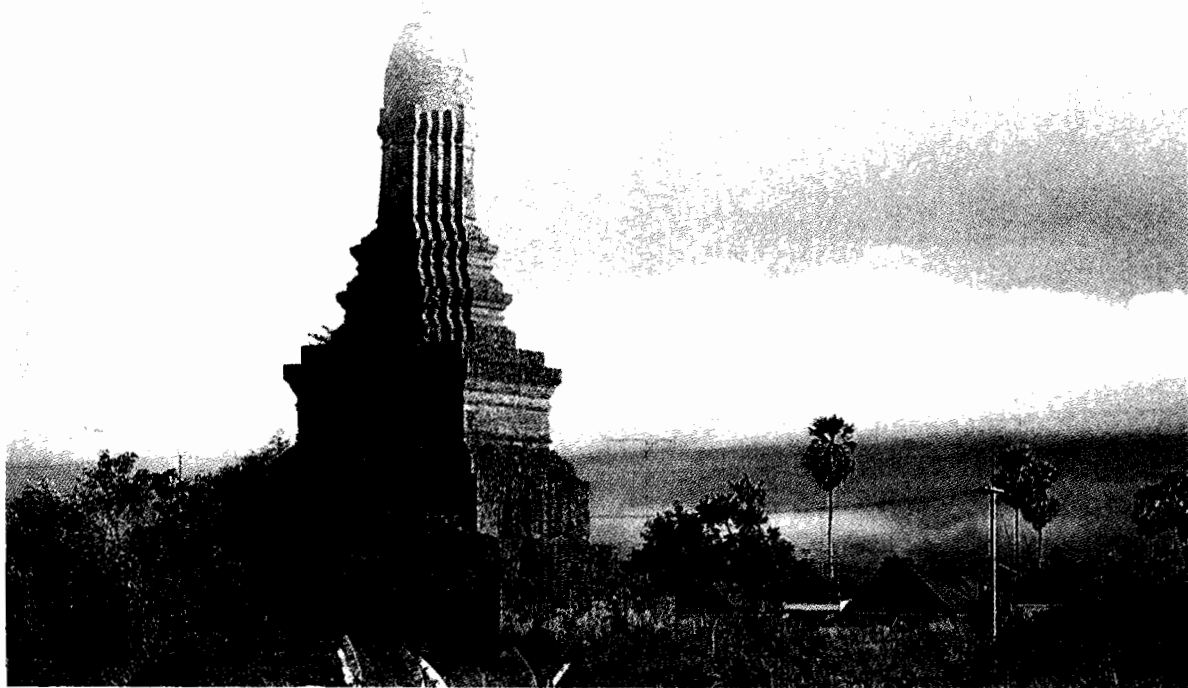
ด้านหน้าของเจดีย์ประธานของวัด มีวิหารขนาดใหญ่ตั้งอยู่ตรงกลางด้านหน้าของวัด เป็นการให้ความสำคัญกับวิหารมากกว่าพระอุโบสถ ซึ่งเป็นคตินิยมในการสร้างวิหารในสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยาตอนต้นฐานวิหารทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ซ้อนกันสองชั้น ด้านบนประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งพังไปหมดแล้ว เสาของพระวิหารบางต้นเป็นเสาศิลาแลง เสาแต่ละต้นมีน้ำหนักถึง 30-40 ตัน ที่น่าสังเกตคือ เสาของวิหารนี้เป็นเสาสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซึ่งแตกต่างจากเสาศิลาแลงในสมัยสุโขทัย มักจะทำเป็นเสากลม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะลักษณะที่แตกต่างกันไปของแต่ละสกุลช่าง หลังคาของวิหารคงจะเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง ซึ่งได้พังไปหมดแล้ว

ด้านหน้าของพระวิหารมีป้อมขนาดใหญ่ ซึ่งเกิดจากการขุดศิลาแลง ประโยชน์ที่ได้รับจากการขุดศิลาแลงมี 2 ประการคือ การนำมาใช้งาน และการได้บ่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ ซึ่งนับว่าได้ประโยชน์มาก

อาคารที่ตั้งอยู่เอียงมุมหนึ่งด้านหน้าวัด คือ พระอุโบสถ สามารถทราบได้จากใบเสมาที่ปักล้อมรอบอาคาร นับว่าเป็นพระอุโบสถที่มีขนาดเล็กและมีความสำคัญน้อยกว่าพระวิหาร อาจเนื่องมาจากวัดนี้คงจะมีพระสงฆ์ไม่กี่รูป จึงไม่จำเป็นต้องใช้เนื้อที่ในการทำสังฆกรรมมากนัก ใบเสมามีขนาดใหญ่ เป็นใบเสมาหินชนวนสีเทา ปักอยู่บนพื้นดิน

ซึ่งเป็นลักษณะการปักใบเสมาในสมัยสุโขทัย และสมัยอยุธยาตอนต้น

จังหวัดกำแพงเพชรยังมีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอีกหลายแห่ง เช่น อุทยานแห่งชาติน้ำตกคลองลาน อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ อุทยานแห่งชาติคลองวังเจ้า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสน-เขาสนามเพ็รียง ศูนย์หัตถกรรมชาวเขาคลองลาน หมู่บ้านเกษตรกรรม ในเครือบริษัทเจริญโภคภัณฑ์ ฯลฯ จึงนับได้ว่าจังหวัดกำแพงเพชร เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพอีกแห่งหนึ่ง

คำถามท้ายบท 5**โบราณสถานสำคัญจังหวัดกำแพงเพชร**

1. กำแพงเพชรมีความสำคัญอย่างไรในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา
2. วัด “คามวาสี” หมายถึงอะไร ในกำแพงเพชรมีวัดคามวาสีที่สำคัญกี่วัด อะไรบ้าง
3. ประฐานของวัดพระแก้วคืออะไร และมีลักษณะเช่นใด
4. ปัจจุบันวัดพระแก้วเป็นสถานที่สำหรับจัดงานพิธีอะไร
5. สิ่งก่อสร้างของวัดพระแก้วและวัดพระธาตุสวนใหญ่ทำด้วยอะไร
6. วัดในเขตอรัญญิกหมายถึงอะไร และวัดในเขตอรัญญิกที่สำคัญของกำแพงเพชรมีวัดใดบ้าง
7. สิ่งก่อสร้างในวัดพระนอนมีอะไรบ้าง
8. วัดพระสี่อิริยาบถมีสิ่งก่อสร้างที่สำคัญอะไรบ้าง
9. ประฐานของวัดช้างรอบคืออะไร มีลักษณะเด่นเช่นไร
10. การทำรูปช้างที่รอบฐานของเจดีย์เป็นการทำตามคติในศาสนาใด และคตินี้ดังกล่าวมีความหมายอย่างไร

แนวคำตอบ 5

โบราณสถานสำคัญจังหวัดกำแพงเพชร

1. ในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทยแห่งอาณาจักรสุโขทัย เมืองชากังราวได้ขยายอำนาจมากขึ้นจนเป็นที่รับศึกสงครามกับกรุงศรีอยุธยาและเชียงใหม่ ต่อมาในสมัยอยุธยา ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมืองชากังราวมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงของอยุธยา และกลายเป็นเมืองหน้าด่านทางฝ่ายเหนือในการรับข้าศึกจากพม่าและเป็นเมืองหน้าด่านมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
2. วัด “คามวาสี” หมายถึง วัดในเมืองที่มีเขตของพระสงฆ์ฝ่ายที่ศึกษาพระปริยัติธรรม ในกำแพงเพชรมีอยู่ 2 แห่งคือวัดพระแก้วและวัดพระธาตุ
3. ประฐานของวัดพระแก้วเป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา มีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยม ที่ฐานทำเป็นซุ้มคูหาโดยรอบ ซึ่งมีสิงห์ยืนอยู่ในคูหารวม 32 ตัว ถัดจากซุ้มคูหาเป็นซุ้มพระพุทธรูปประทับนั่ง เหนือขึ้นไปเป็นบัลลังก์ มีซุ้มยื่นออกมาทั้งสองทิศ
4. ปัจจุบันวัดพระแก้วเป็นสถานที่สำหรับจัดงานนบพระ-เล่นเพลงและงานสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพงเพชร
5. สิ่งก่อสร้างของวัดพระแก้วและวัดพระธาตุส่วนใหญ่ทำด้วยศิลาแลง
6. วัดในเขตอรัญญิกหมายถึง วัดป่าซึ่งเป็นวัดของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน วัดในเขตอรัญญิกที่สำคัญของกำแพงเพชรมี 3 แห่งคือ วัดพระนอน วัดพระสี่อริยาบถ และวัดช้างรอบ
7. สิ่งก่อสร้างที่สำคัญในวัดพระนอนได้แก่ โบสถ์ วิหารพระนอนและเจดีย์ใหญ่ ซึ่งวัสดุที่สำคัญในการก่อสร้างคือศิลาแลง
8. สิ่งก่อสร้างที่สำคัญในวัดพระสี่อริยาบถ คือ พระมณฑป ประดิษฐานพระพุทธรูปสี่องค์ที่มีอริยาบถต่างๆ กัน ได้แก่ พระพุทธรูปปางไสยาสน์ พระพุทธรูปปางลีลา พระพุทธรูปประทับยืนและพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย
9. ประฐานของวัดช้างรอบคือ เจดีย์ทรงกลมแบบลังกา มีฐานทำเป็นรูปสี่เหลี่ยม ลานทักษิณที่ฐานจะมีรูปช้างทรงเครื่องโผล่ศีรษะออกมามาจากฐานเจดีย์ ระหว่างช่องไฟของรูปปั้นช้างทรงเครื่อง มีลวดลายปูนปั้นทำเป็นรูปต้นไม้
10. การทำรูปช้างโดยรอบฐานเจดีย์เป็นการทำตามคติในพุทธศาสนาหรือศาสนาฮินดูที่เชื่อว่า มนุษย์โลกมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางซึ่งมีช้างแบกหรือหนุนเขาพระสุเมรุอยู่โดยรอบ

ภาพที่ 1 วัดพระแก้ว อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
ที่มา : อุตสาหกรรม 30 ฉบับที่ 11 มิถุนายน 2533 หน้า 48.

ภาพที่ 2 พระพุทธรูปประทับยืนที่ผนังด้านตะวันตกของมณฑป วัดพระสี่อิริยาบถ

ภาพที่ 3 เจดีย์ประธาน วัดช้างรอบ

ภาพที่ 4 รูปช้างทรงเครื่องไพศิระหะที่ฐานเจดีย์ วัดช้างรอบ

บทที่ 6

โบราณสถานสำคัญจังหวัดนครราชสีมา

นครราชสีมาที่มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “โคราช” เป็นเมืองหน้าด่านสำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เคยเป็นที่ตั้งชุมชนโบราณนับแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ที่มีทั้งวัฒนธรรมของทวารวดีและวัฒนธรรมขอม มีศาสนสถานที่ใหญ่โตและงดงามอย่างยิ่ง อีกทั้งยังเป็นจังหวัดแรกที่มีการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติแห่งแรกของไทย

สภาพภูมิศาสตร์

จังหวัดนครราชสีมาตั้งอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ เป็นระยะทาง 255 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด 20,493.964 ตารางกิโลเมตร ([http : //www.moi.go.th/province.htm](http://www.moi.go.th/province.htm), 2542) มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดชัยภูมิและจังหวัดขอนแก่น
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดขอนแก่น
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดชัยภูมิ จังหวัดสระบุรีและจังหวัดลพบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดนครนายก จังหวัดปราจีนบุรีและจังหวัดสระแก้ว

จังหวัดนครราชสีมาแบ่งการปกครองออกเป็น 27 อำเภอ กับอีก 6 กิ่งอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองนครราชสีมา อำเภอปากช่อง อำเภอสีคิ้ว อำเภอสูงเนิน อำเภอขามทะเลสอ อำเภอด่านขุนทด อำเภอโนนไทย อำเภอโนนสูง อำเภอพิมาย อำเภอขามสะแกแสง อำเภอดง อำเภอโนนแดง อำเภอประทาย อำเภอชุมพวง อำเภอบัวใหญ่ อำเภอแก้งสนามนาง อำเภอบ้านเหลื่อม อำเภอจักราช อำเภอห้วยแถลง อำเภอปักธงชัย อำเภอโชคชัย อำเภอครบุรี อำเภอเสิงสาง อำเภอหนองบุญนาค อำเภอวังน้ำเขียว อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอขามทะเลสอและกิ่งอำเภอบัวลาย กิ่งอำเภอสีดา กิ่งอำเภอเมืองยาง กิ่งอำเภอเทพารักษ์ กิ่งอำเภอพระทองคำ กิ่งอำเภอทะเลเม่นชัย ([http : //www.moi.go.th/province.htm](http://www.moi.go.th/province.htm), 2542)

ประวัติ

เดิมบริเวณนี้มีเมืองสำคัญสองเมือง คือ เมืองเสมา ตั้งอยู่ทางฝั่งใต้ลำตะคอง และเมืองโคราชปุระตั้งอยู่ทางฝั่งเหนือของลำตะคอง ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองใหม่ ซึ่ง

ตัวเมืองเดิมนั้นตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ในท้องที่อำเภอสูงเนินในปัจจุบัน มีป้อมปราการและคูล้อมรอบสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีพระราชประสงค์จะให้ เป็นเมืองหน้าด่าน และเอาชื่อเมืองเสมาและเมือง

โคราชปุระมาผูกเป็นชื่อเมืองใหม่เรียกว่า นครราชสีมา แต่คนทั่วไปยังคงเรียกติดปากว่า “เมืองโคราช” (มานิต วัลลิโกดม, 2502 : 20) กล่าวกันว่านายช่างชาวฝรั่งเศสที่เข้ามารับราชการในขณะนั้น เป็นผู้ออกแบบวางผังเมืองพิมาย เมืองนี้มีกำแพงก่อด้วยอิฐมีใบเสมาตั้งเรียงรายตลอด และมีป้อม 15 แห่ง และประตูเมืองทั้งสี่ด้านสร้างด้วยศิลาแลง ปัจจุบันคงเหลือเพียงประตูเมืองทางทิศตะวันตก ที่มีชื่อว่า “ประตูชุมพล” ซึ่งยังคงรักษารูปแบบเดิมไว้เป็นแบบอย่าง และกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเมื่อปี พ.ศ. 2480 ปัจจุบันด้านหน้าประตูชุมพลจะมือนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีหรือคุณหญิงโมตั้งเด่นเป็นสง่า

เนื่องจากเมืองนครราชสีมาเป็นเมืองสำคัญและเมืองหน้าด่าน ประกอบกับมีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น จึงมีผู้คนคิดตั้งตัวเป็นใหญ่ เมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในขณะที่สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ทรงรวบรวมพรรคพวกขับไล่พม่าไปจากพระนครศรีอยุธยาและตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้ว กรมหมื่นเทพพิพิธได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นที่เมืองนครราชสีมา สมเด็จพระเจ้าตากสินจึงได้ทรงเริ่มปราบปราม พรรคใหญ่น้อยทั้งหลายจนสิ้น และได้เมืองนครราชสีมาเป็นเมืองขึ้นต่อกรุงธนบุรี

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) เมืองเวียงจันทน์คิดเป็นกบฏและยกทัพมายังกรุงเทพฯ โดยเข้ามาทางเมืองนครราชสีมา พร้อมทั้งกวาดต้อนผู้คนไปเป็นเชลย คุณหญิงโมซึ่งเป็นภริยาพระยาปลัดนครราชสีมา ได้คิดอุบายต่อสู้กับกองทัพเมืองเวียงจันทน์จนสำเร็จ ที่ตำบลทุ่งสัมฤทธิ์ เมื่อเสร็จสิ้นการสงครามแล้ว รัชกาลที่ 3 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งคุณหญิงโมเป็นท้าวสุรนารี

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาล

ที่ 4) มีการค้าขายกับนานาประเทศได้โดยสะดวก มีพ่อค้าพากันขึ้นไปรับซื้อสินค้าทางหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือแล้วส่งลงมายังกรุงเทพฯ และรับสินค้ากรุงเทพฯ ไปจำหน่ายในหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือ ในครั้งนั้นรัชกาลที่ 4 มีพระราชดำริที่จะสร้างราชธานีสำรองซึ่งตั้งอยู่ห่างไกลทะเล เมืองนครราชสีมาจึงเป็นเมืองหนึ่งที่ได้รับการพิจารณาเลือกแต่ด้วยเมืองนครราชสีมาอึดคักน้ำ และระยะทางระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองนครราชสีมายังทुरกันดารมาก การเดินทางไปมาจึงไม่สะดวก

ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้มีการจัดระเบียบการปกครองท้องถิ่นใหม่ โดยรวมหัวเมืองต่างๆ ขึ้นเป็นมณฑลเทศาภิบาล เมืองนครราชสีมาจึงเป็นมณฑลนครราชสีมา จนเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย มีการยกเลิกการจัดหัวเมืองอย่างมณฑลเทศาภิบาลและจัดแบ่งการปกครองออกเป็นภาค เมืองนครราชสีมาเป็นภาคที่สาม มีจังหวัดในการปกครองถึง 6 จังหวัด มีที่ว่าการตั้งอยู่ ณ ศาลากลางจังหวัดนครราชสีมา

อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

เมืองพิมาย มีชื่อปรากฏในศิลาจารึกภาษาสันสกฤตว่า “วิมาย” หรือ “วิมายปุระ” แปลว่า ผู้ปราศจากมายา ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้า นอกจากนี้เมืองพิมายมีชื่อปรากฏในศิลาจารึกสมัยพระเจ้าอริศานวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1159-1172) ว่า “ภิมปุระ” ซึ่งตรงกับนิทานพื้นเมืองว่า “เมืองพืมา” ต่อมาจึงเพี้ยนมาเป็นคำว่า “เมืองพิมาย” (มานิต วัลลิโกดม : 47)

เมืองพิมายเคยเป็นเมืองโบราณในลุ่มน้ำมูลที่มีอดีตอันรุ่งเรืองและมีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมากตั้งอยู่

ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดนครราชสีมา ประมาณ 56 กิโลเมตร ลักษณะเมืองพิมายเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 565 เมตร ยาว 1,030 เมตร มีกำแพงเมืองทั้งสี่ด้าน ประตูเมืองสร้างด้วยหินทราย ปัจจุบันเหลือเพียงสามด้าน คือด้านทิศเหนือ ทิศตะวันตกและทิศใต้ โดยเฉพาะประตูด้านทิศใต้ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ประตูชัย” (ประตูไชย) นั้น นับว่าเป็นประตูเมืองที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นประตูเมืองที่รับกับถนนโบราณที่ตัดผ่านมาจากเมืองพระนครของอาณาจักรเขมรเข้าสู่ตัวปราสาทหินพิมายทางทิศใต้ ประตูเมืองทั้งสี่ด้านนี้สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้า

ชัยวรมันที่ 7 ด้วยได้ค้นพบประติมากรรมสมัยบายอน อาทิ เศียรพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เศียรนางปรัชญาปรมิตา รวมทั้งพระพิมพ์รัตนตรียมหายาน ทั้งหมดนี้ทำให้ทราบได้แน่นอนว่า ประตูเมืองสร้างขึ้นในสมัยบายอน นอกจากนี้ ศิลปินปราสาทพระขรรค์กล่าวว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างที่พักคนเดินทางจากราชธานีมายังเมืองวิมายถึง 17 แห่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสัมพันธภาพอย่างแน่นแฟ้นระหว่างเมืองวิมายและอาณาจักรเขมร (หม่อมราชวงศ์ สूरียวุฒิ สุขสวัสดิ์, บรรยาย)

เมืองพิมายนี้มีลักษณะพิเศษต่างไปจากเมืองในวัฒนธรรมเขมรทั่วไป คือ เมืองพิมายตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำมูล แต่เมืองในวัฒนธรรมเขมรนั้นโดยมากตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำลำคลองและมีการขุดสระน้ำที่เรียกว่า “บาราย” เพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการอุปโภคและบริโภค ไม่นิยมใช้น้ำจากแม่น้ำ ลำคลองโดยตรง เมืองพิมายในสมัยโบราณคงเป็นเมืองที่มีความสำคัญและยังเป็นเมืองศูนย์กลางการคมนาคมและศูนย์กลางของพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน โดยมีศาสนสถานสำคัญคือ ปราสาทหินพิมาย

ประวัติอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

ปราสาทหินพิมาย เป็นปราสาทหินขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 115 ไร่ (46 เอเคอร์)¹ สร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธสถานในลัทธิมหายาน ปราสาทหินแห่งนี้สร้างหันหน้าไปทางทิศใต้ ซึ่งผิดกับปราสาทหินอื่นๆ ที่มักสร้างหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเพื่อให้รับกับเส้นทางที่ตัดมาจากเมืองยโสธรปุระเมืองหลวงของอาณาจักรเขมร สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นใน

¹ 2 1/2 ไร่ = 1 เอเคอร์

รัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 มีรูปแบบศิลปกรรมเป็นแบบบาปวนและแบบนครวัด มีความสำคัญและยังคงทิ้งร่องรอยอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ในอดีต ปราสาทหินพิมายได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานแห่งชาติเมื่อปี พ.ศ. 2479 และต่อมากรมศิลปากรได้บรรจุโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) และเริ่มดำเนินการโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พิมายมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 และทำพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พิมายเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2532 (ธิดา สารยา, 2538 : 64)

ปราสาทหินพิมาย ได้รับการบูรณะตามวิธีอนัสติโลซิส (Anastylosis)² นับว่าเป็นปราสาทแห่งแรกในประเทศไทยที่ได้รับการบูรณะด้วยวิธีการดังกล่าว โดยความช่วยเหลือจากประเทศฝรั่งเศสผ่านองค์การสนธิสัญญาการป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สปอ.) ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายไทยคือ หม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงศ์ฝ่ายฝรั่งเศสคือ นายแบรนาร์ด ฟิลิป โกรลลิเย่ (Groslier)

สิ่งที่ควรรำชม

ปราสาทหินพิมายประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างต่างๆ ซึ่งควรอธิบายนำชมสิ่งก่อสร้างที่อยู่ใกล้ทางเข้าอุทยานประวัติศาสตร์เรื่อยไปจนถึงปราสาทประธาน ตามลำดับ

1. **สิงโตทวารบาลและสะพานนาคร** (สะพานนาคราช) ตรงบันไดทางขึ้นด้านหน้าของสะพานนาครมีสิงโต 2 ตัว

ซึ่งได้รับอิทธิพลจากอินเดีย แต่ปรับเปลี่ยนให้มีรูปลักษณะเป็นแบบเขมร เป็นศิลปะร่วมแบบนครวัด คือ จะยืนด้วยสองขาหน้า และครึ่งนั่ง ครึ่งยืนด้วยสองขาหลังในลักษณะที่เรียกว่า “นั่งแบบยองโย่ ยงหยก” รูปปั้นสิงโตทั้งสองตัวนี้เป็นทวารบาล ผู้พิทักษ์รักษากันเฝ้าทางขึ้น ศาลนสถานเพื่อป้องกันและขับไล่ภูตผีปีศาจไม่ให้เข้ามาในสถานศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้

สะพานนาครเปรียบเสมือนสะพานรุ่งที่เชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ ตั้งอยู่หน้าประตูซุ้มทางทิศใต้ก่อนเข้าสู่ปราสาทหินพิมาย สะพานนาครยกพื้นขึ้นสูงจากพื้นดินประมาณ 2.50 เมตร มีบันไดทางขึ้น 3 ทางที่เชิงบันไดแต่ละทิศจะทำเป็นรูปนาค 7 เศียรประดับอยู่ทั้งสองข้างทางขึ้น ราวสะพานหรือบันไดทำเป็นลำตัวพญานาค รูปนาค 7 เศียรมีรัศมีเชื่อมเป็นแผ่นเดียวกัน แต่ล้วนเป็นของที่ทำขึ้นใหม่ด้วยปูนซีเมนต์ มีเพียงนาคสองเศียรเท่านั้นที่มีสีคล้ำเป็นของดั้งเดิม

2. **กำแพงชั้นนอกและโคปุระ** ถัดจากสะพานนาครเป็นกำแพงชั้นนอก ซึ่งก่อด้วยหินทราย แนวกำแพงสร้างเชื่อมติดกันเป็นผนังสี่เหลี่ยมผืนผ้า กำแพงทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกมีความยาวด้านละ 277.50 เมตร กำแพงทางด้านทิศเหนือและทิศใต้มีความกว้างด้านละ 220 เมตร ตรงกึ่งกลางของกำแพงแต่ละด้านมีซุ้มประตูซึ่งเรียกว่า “โคปุระ” ซุ้มประตูนี้ทำเป็นคูหา 3 คูหาเรียงติดกันไป 3 แถว เป็นคูหาหน้า คูหากลางและคูหาท้าย ซุ้มประตูที่สำคัญที่สุด คือ ซุ้มประตูทางทิศใต้ เพราะเป็นซุ้ม

² การบูรณะตามวิธีอนัสติโลซิส หมายถึง การซ่อมโบราณสถานให้คงรูปในสภาพเดิม จะไม่ทำของใหม่หรือประดับลวดลายไปมากกว่าของที่มีอยู่ นอกจากนี้โบราณสถานชำรุด ปรักหักพังมากหรือชิ้นส่วนสำคัญต่างๆ หายสาบสูญจนไม่สามารถประกอบให้เป็นโครงสร้างอาคารได้ ก็พอมจับให้มีการเสริมของใหม่เพื่อสามารถรับหรือยึดอาคารไว้ได้ แต่ต้องซ่อมไว้หรือทำให้กลมกลืนกับของเก่าให้มากที่สุด (หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, 2531 : 343)

ประตูที่รองรับทางเข้าและสะพานนาค ส่วนซุ้มประตูที่น่าสนใจ คือ ซุ้มประตูทางทิศตะวันตก เพราะคูหากลางของซุ้มประตูนี้มีทับหลังศิลาสลักเป็นรูปชบวนแห่ มีพระพุทธรูปนาคปรกประดิษฐานอยู่เหนือคานหาม จึงสันนิษฐานว่าพระพุทธรูปประธานองค์เดิมที่อยู่ในปรangkองค์กลางคงเป็นพระพุทธรูปนาคปรก ศิลปะขอมแบบบาปวน (หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541 : 357)

3. ลานชั้นนอก (พลับพลา) ถัดจากกำแพงชั้นนอกเข้าไปเป็นลานกว้าง แต่ละมุมของลานนี้มีสระน้ำอยู่ 1 สระ ใกล้ประตูซุ้มทางทิศตะวันตกมีซากอาคาร สร้างด้วยศิลาขนาดยาว 26.50 เมตร กว้าง 25.50 เมตร (มานิต วัลลิโกดม, 2502 : 57) สันนิษฐานว่าเป็นบรรณาลัยหรือที่เก็บรักษาตำราทางศาสนา หรืออาจเป็นพระตำหนักสำหรับพระมหากษัตริย์ประทับในเวลาเสด็จฯ มาประกอบพิธีที่ศาสนสถานแห่งนี้

4. ระเบียงคดหรือกำแพงชั้นใน ตั้งอยู่ถัดจากลานชั้นนอก ระเบียงคดนี้ใช้หินทรายสีเทาสำหรับสร้างส่วนที่รองรับน้ำหนักหลังคาหรือเครื่องบน เช่น เสา คาน กรอบประตู กรอบหน้าต่าง และใช้หินทรายสีชมพูสำหรับการทำผนังเช่นเดียวกับส่วนของโคปุระ ระเบียงคดมีลักษณะเป็นห้องยาวต่อเนื่องกันคล้ายเป็นทางเดินและมีหลังคาหินทรายคลุม ปัจจุบันเหลือหลังคาทางเดินเพียงบางส่วน ระเบียงคดมีผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กำแพงทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกมีความยาว 80 เมตร กำแพงทางด้านทิศเหนือและทิศใต้กว้าง 72 เมตร การก่อหลังคาของสถาปัตยกรรมแบบเขมรเป็นการก่อหลังคาแบบสันเหลี่ยม โดยการวางอิฐหรือหินไปที่ละส่วนจนบรรจบกัน จึงทำให้เกิดข้อจำกัดไม่สามารถขยายความกว้าง

ของอาคารออกไปได้มาก เพราะส่วนของหลังคาอาจพังทลายลงมาได้ จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ต้องสร้างระเบียงคดขยายออกไปตามแนวด้านยาว และซักปึกเป็นวงล้อมรอบอาคารที่สำคัญ

กำแพงชั้นใน หรือระเบียงคดมีลักษณะคล้ายกับกำแพงชั้นนอก คือ มีซุ้มประตูอยู่ตรงกึ่งกลางของกำแพงทั้งสี่ด้าน และซุ้มประตูแต่ละซุ้มทำเป็นคูหา 3 คูหาเรียงติดกันไป ซุ้มประตูที่สำคัญ คือ ซุ้มประตูทางทิศใต้ มีจารึกบนแผ่นหินที่กรอบประตูของคูหากลาง เป็นอักษรขอมโบราณ ซึ่งกล่าวถึงนามของผู้ปกครองเมืองพิมายและอายุของปราสาท

5. ลานชั้นใน อยู่ถัดจากระเบียงคดเข้าไป บริเวณลานชั้นในมีอาคารใหญ่ 3 หลังด้วยกัน ประกอบด้วยอาคารที่สำคัญที่สุด เรียกว่า “ปรangkประธาน” ซึ่งตั้งอยู่กลางลานชั้นใน และปรangkอีกสองหลังตั้งอยู่ข้างปรangkประธาน อาคารหลังที่อยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปรangkประธานคือ ปรangkพรหมทัต และอาคารที่อยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปรangkประธานคือ ปรangkหินแดง

6. ปราสาทประธาน ปราสาทประธานสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 สร้างด้วยหินทรายสีขาวยาวทั้งหลัง ประกอบด้วยมณฑปและองค์ปราสาท (ศ.ดร. ม.ร.ว. สूरียุติ สุขสวัสดิ์, บรรยาย) องค์ประกอบทั้งสองตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ฐานนี้ขนาดกว้าง 18 เมตร ความยาวตลอดรวมถึงมุขที่ยื่นทางทิศใต้ประมาณ 32.5 เมตร องค์ประกอบต่างๆ ของปราสาทประธานมีรายละเอียดดังนี้

องค์ปราสาท สูงจากพื้นถึงยอดประมาณ 28 เมตร ตัวปราสาทประกอบด้วยฐานซ้อนลดชั้นขึ้นไป ส่วนกลางที่

อยู่ถัดจากฐานเรียกว่า “เรือนธาตุ” ซึ่งมีมุขยื่นออกมา 3 ด้าน ทางทิศเหนือ ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ส่วนผนังเรือนธาตุทางทิศใต้ติดกับมณฑป ซึ่งเป็นทางเข้าหลักของปราสาทประธาน ถัดจากเรือนธาตุขึ้นไปเป็นยอดของปราสาท เรียกว่า “เครื่องบน” ทำเป็นชั้นซ้อนลดกันขึ้นไปเป็นชั้นเชิงบาตร ซึ่งประดับด้วยกลีบขนุนที่แกะสลักเป็นรูปภาพต่างๆ ตรงกลางทั้งสี่ด้านของชั้นเชิงบาตรแต่ละชั้นแกะเป็นซุ้ม ส่วนมุมทั้งสี่มุมของชั้นเชิงบาตร³ แต่ละชั้นทำเป็นรูปนาคปักหรือเป็นรูปพญานาค นาคปักรูปสามเหลี่ยมแต่ละตัวจะไม่ตั้งตรง 90 องศา แต่จะมีลักษณะการตั้งให้เอนไปทางข้างหลังเล็กน้อย ซึ่งก่อให้เกิดเป็นเส้นโค้งต่อกันขึ้นไปและไปโค้งบรรจบกันที่ยอดปราสาท ทำให้อยอดขององค์ปราสาทมีลักษณะสอบเป็นพุ่ม ลักษณะการทำให้หลังคาเป็นพุ่มนี้ ได้เป็นต้นแบบการทำหลังคาปราสาทเขมรสมัยต่อมา เช่น ปราสาทหินนครวัด เป็นต้น (ศ.ดร. ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, บรรยาย)

ภายในปราสาทตรงส่วนเรือนธาตุเป็นห้องครรภคฤหะหรือห้องคลัง ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ประชาชนสามารถเข้าไปถึงห้องครรภคฤหะเพื่อสรงน้ำพระพุทธรูปได้ ตรงมุมห้องด้านทิศตะวันออกมีท่อรางน้ำที่เรียกว่า “ท่อโสมสูตร” สำหรับเป็นทางน้ำไหลออกไปด้านนอกตัวปราสาทหิน เพื่อผู้ที่ไม่สามารถเข้าไปยังภายในห้องครรภคฤหะ สามารถรองรับน้ำอยู่ด้านนอกได้ ห้องครรภคฤหะเป็นห้องที่ประดิษฐานรูปเคารพที่มีชื่อว่า “กมรเตงชคตวิมาย” ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปนาคปรก เนื่องจากปราสาทหินแห่งนี้สร้างในศาสนาพุทธและประติมากรรมพระพุทธรูปเขมรนั้นนิยมทำเป็น

พระพุทธรูปนาคปรก พระพุทธรูปนาคปรกองค์เดิมคงเป็นพระพุทธรูปแบบนครวัด ซึ่งเป็นสมัยเดียวกับตัวปราสาทหิน แต่ได้สูญหายไปแล้ว พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในห้องครรภคฤหะในปัจจุบันนี้เป็นพระพุทธรูปแบบบายัน ซึ่งมีลักษณะของศิลปะแบบบายันคือ มีพระเนตรปิดสนิท พระโอษฐ์อมยิ้ม พระพุทธรูปแบบบายันองค์นี้เป็นองค์จำลอง ทำด้วยปูนซีเมนต์ ส่วนองค์จริงเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย

นอกจากนี้ ผนังทั้งสี่ทิศภายในห้องครรภคฤหะมีภาพสลักบนทับหลังโดยรอบ ด้านทิศใต้สลักเป็นพระพุทธรูปนาคปรกประทับอยู่ตรงกลางระหว่างพระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางสมาธิ ด้านทิศตะวันตกสลักเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนอยู่ระหว่างต้นไม้ด้านทิศเหนือเป็นภาพพระวัชรสัตว์ (วัชรสัตว์เป็นนามหนึ่งของพระอาทิตย์พุทธ ซึ่งเป็นพระพุทธรเจ้าองค์ประดมหรือสวयัมภู เกิดขึ้นเอง ไม่มีเขตต้นและเขตปลาย) ส่วนด้านทิศตะวันออกจำหลักเป็นรูปประติมา 4 พักตร์ 8 กร เชื่อกันว่าเป็นรูปพระโพธิสัตว์ไตรโลกวิชัยกำลังทรงพ้อนรำ ภาพสลักทั้งหมดนี้มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาลัทธิมหายานทั้งสิ้น ภาพสลักบนทับหลังภายในห้องครรภคฤหะจะมีความสำคัญกว่าภาพที่สลักประดับอยู่บนหน้าบันหรือทับหลังด้านนอก เพราะภาพสลักภายในสามารถบอกได้ว่า ปราสาทหินแต่ละหลังนั้นเป็นศาสนสถานของศาสนาพุทธหรือพราหมณ์ ถึงแม้ว่าจะไม่ปรากฏรูปเคารพประดิษฐานอยู่ก็ตาม

มณฑป เป็นทางเข้าทางทิศใต้ที่จะนำไปสู่องค์ปราสาท มณฑปเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่แยกตัวอาคารออกมาจากองค์ปราสาท โดยมีฉนวนเป็นทางเชื่อม ภาพ

³ มุขชั้นเชิงบาตรทั้งสี่มุมของปราสาทหินโดยทั่วไปจะประดับรูปนาคจำลอง

สลักบนหน้าบันของมณฑปทำเป็นรูปศิวะนาฏราช คือ ภาพของพระอิศวรทรงพ้อนรำ⁴ รูปศิวะนาฏราชนี้แวดล้อมด้วยรูปบุคคลที่เป็นบริวาร ภาพสลักโดยรอบเป็นเรื่องรามายณะหรือรามเกียรติ์ การที่ปราสาทหินพิมายมีภาพสลักของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธปะปนกัน เพราะในอาณาจักรเขมรโบราณ กษัตริย์ทรงอุปถัมภ์ทั้งสองศาสนา ไม่ว่าจะทรงนับถือศาสนาพุทธหรือศาสนาพราหมณ์ก็ตาม

7. ปราสาทหินแดง ปราสาทหินแดงก่อด้วยหินทรายสีแดงและศิลาแลง ขนาดกว้าง 11.40 เมตร มีความสูง 15 เมตร ฐานทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุม สันนิษฐานว่ามีอาคารที่สร้างขึ้นมาก่อนแล้วและได้รื้ออาคารนั้นแล้วนำวัสดุออกมาสร้างใหม่ตรงบริเวณที่เป็นปราสาทหินแดงในปัจจุบัน ซึ่งสังเกตได้ว่ามีหินทรายบางก้อนที่สลักลวดลายกลับหัวลง ลวดลายดังกล่าวคงจะตั้งขึ้นในปราสาทหลังเดิม แต่เมื่อรื้อหินเก่าจากสถานที่เดิมมาใช้ในการก่อสร้าง กลับนำเข้ามาประกอบโดยกลับด้านกัน คือกลับข้างบนลงข้างล่าง จึงสันนิษฐานว่าปราสาทหินแดงน่าจะเป็นอาคารที่ประกอบขึ้นในภายหลังและคงสร้างขึ้นภายหลังปราสาทประธาน

8. ปราสาทพรหมทัต ปราสาทพรหมทัตสร้างด้วยศิลาแลงทั้งหลัง มีความสูง 16 เมตร กว้าง 14.50 เมตร สร้างในสมัยบายัน ภายในปราสาทพรหมทัตมีประติมากรรมสลักด้วยหินทรายเป็นรูปบุคคล ซึ่งองค์ที่เห็นในปัจจุบันเป็นองค์จำลอง ส่วนองค์จริงได้เก็บรักษาไว้ที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสสันนิษฐานว่าเป็นรูปประติมากรรมฉลองพระองค์ของพระเจ้าชัยวรมัน

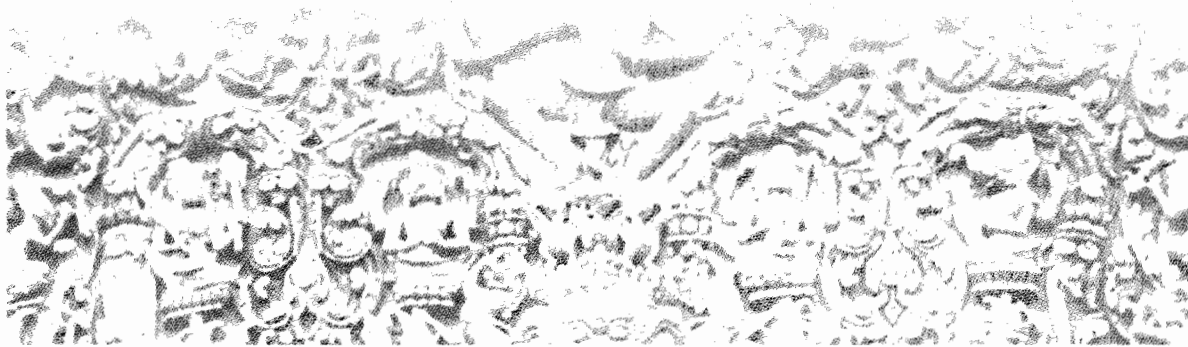
ที่ 7 ในลักษณะประทับนั่ง พระกรขาดหายไปแล้ว สันนิษฐานว่าแต่เดิมคงทำเป็นรูปนั่งพนมมือไหว้พระพุทธรูปนาคปรกในปราสาทประธาน ประติมากรรมรูปบุคคลนี้ชาวบ้านมักเรียกว่า “ท้าวพรหมทัต” ซึ่งเชื่อตามนิทานพื้นบ้านที่เล่า ถึงรักสามเส้าระหว่างนางอรพิม ท้าวปาจิตต์และท้าวพรหมทัต นางอรพิมและท้าวปาจิตต์เป็นคู่รักกัน แต่ด้วยกิตติศัพท์ความสวยงามของนางอรพิม ท้าวพรหมทัตซึ่งเป็นเจ้าเมืองมีอายุมากแล้ว จึงอยากได้นางและขัดขวางมิให้ท้าวปาจิตต์และนางอรพิมรักกัน จนท้าวพรหมทัตได้ลักพานางอรพิมมาอยู่ที่เมืองพิมาย และท้าวปาจิตต์ตามหานางอรพิมมาถึงเมืองพิมาย จึงได้ตะโกนบอกว่า “พืมา” ซึ่งอาจเพี้ยนเป็นชื่อ “พิมาย” มาจนถึงปัจจุบัน

นครราชสีมาเป็นเมืองหน้าด่านสู่ภาคอีสาน เคยมีฐานะเป็นเมืองเจ้าพระยามหานคร มีอำนาจปกครองหัวเมืองน้อยใหญ่ในอีสานหลายแห่ง ตั้งอยู่บนที่ราบสูง มีภูเขาและป่าสลับซับซ้อน โบราณสถานสมัยขอมที่มีชื่อเสียง คือ ปราสาทหินพิมาย สำหรับชาวไทย นครราชสีมายังเป็นเมืองแห่งวีรกรรมอันกล้าหาญของวีรสตรีไทย คือ ท้าวสุรนารีหรือคุณหญิงโมอีกด้วย

⁴ มีความเชื่อกันว่าจังหวะในการผ่อนรำของพระอิศวรนั้นอาจบันดาลให้เกิดสิ่งดีหรือสิ่งชั่วร้ายต่อโลกได้ จึงต้องมีการบวงสรวงให้พระอิศวรผ่อนรำอยู่ในจังหวะที่พอดี โลกจึงจะอยู่เย็นเป็นสุข หากพระอิศวรกริ้ว การผ่อนรำรุนแรงจะเกิดแผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด น้ำท่วม ฯลฯ จังหวะที่พอดีในการผ่อนรำ คือ การโยกพระบาทขึ้นเหนือพื้นดิน

คำถามท้ายบท 6**โบราณสถานสำคัญของจังหวัดนครราชสีมา**

1. นครราชสีมามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างไรในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
2. ผังเมืองพิมายมีลักษณะอย่างไร และมีลักษณะต่างจากเมืองในวัฒนธรรมเขมรอย่างไร
3. ประตุมืองพิมายสร้างขึ้นในสมัยใด และทำไมประตูเมืองพิมายด้านทิศใต้จึงมีความสำคัญที่สุด
4. ปราสาทหินพิมายเป็นศาสนสถานศาสนาใด สร้างขึ้นในสมัยใด และมีรูปแบบศิลปกรรมแบบใด
5. สิ่งก่อสร้างนับตั้งแต่ทางเข้าอุทยานประวัติศาสตร์จนถึงปราสาทประธานมีอะไรบ้าง อธิบายเรียงลำดับ
6. ปราสาทประธานมีลักษณะเช่นใด อธิบายโดยสังเขป
7. ห้องครรภคฤหะหมายถึงอะไร มีความสำคัญอย่างไร
8. สิ่งก่อสร้างหรือส่วนใดของปราสาทประธานที่สามารถบอกได้ว่า ศาสนสถานนั้นๆ เป็นของศาสนาพุทธหรือศาสนาพราหมณ์
9. ฉนวนหมายถึงอะไร
10. ทำไมปราสาทหินพิมายจึงมีภาพสลักของศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธปนกัน

แนวคำตอบ 6

โบราณสถานสำคัญจังหวัดนครราชสีมา

1. เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี กรมหมื่นเทพพิพิธ ได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นที่เมืองนครราชสีมา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงได้ทรงเริ่มปราบปรามพรรคใหญ่น้อย และได้เมืองนครราชสีมาเป็นเมืองขึ้นต่อกรุงธนบุรี ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองเวียงจันทน์คิดเป็นกบฏและยกทัพมายังกรุงเทพฯ โดยเข้ามาทางเมืองนครราชสีมา ทั้งกวาดต้อนคนไปเป็นเชลย คุณหญิงโมได้คิดอุบายต่อสู้กับกองทัพเมืองเวียงจันทน์จนสำเร็จ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคุณหญิงโมเป็นท้าวสุรนารี
2. เมืองพิมายมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีกำแพงเมืองทั้งสี่ด้าน ประตูเมืองสร้างด้วยหินทราย โดยทั่วไปเมืองในวัฒนธรรมเขมร ปราสาทหินมักตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำลำคลอง และมีการขุดสระน้ำที่เรียกว่า “บาราย” แต่เมืองพิมายนี้กลับตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำมูล จึงมีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก
3. ประตูเมืองพิมายทั้งสี่ด้านสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ประตูเมืองพิมายด้านทิศใต้มีความสำคัญที่สุดเพราะเป็นประตูเมืองที่รับกับถนนโบราณที่ตัดผ่านมาจากเมืองพระนครของอาณาจักรเขมรเข้าสู่ตัวปราสาทหินพิมาย
4. ปราสาทหินพิมายเป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธ ลัทธิมหายาน สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ศิลปกรรมเป็นแบบบาปวนและนครวัด
5. ลิงก่อสร้างนับตั้งแต่ทางเข้าอุทยานประวัติศาสตร์มาจนถึงปราสาทประธานเรียงตามลำดับดังนี้
 1. สิงโตทวารบาลและสะพานนาคร
 2. กำแพงชั้นนอกและโคปุระ
 3. ลานชั้นนอก
 4. ระเบียงคด
 5. ลานชั้นใน
 6. ปราสาทประธาน (มณฑปและองค์ปราสาท)
 7. ปรางค์หินแดง
 8. ปรางค์พรหมทัต
6. ปราสาทประธานสร้างด้วยหินทรายสีขาวทั้งหลัง ประกอบด้วยมณฑปและองค์ปราสาท ทั้งมณฑปและองค์ปราสาทตั้งอยู่บนฐานย่อมุมไม้สิบสอง ตัววิมานตั้งอยู่บนฐานลดชั้น มีเรือนธาตุเป็นส่วนกลาง และมีเครื่องบนเป็นชั้นซ้อน

แนวคำตอบ 6

โบราณสถานสำคัญจังหวัดนครราชสีมา

- ลดกันขึ้นไปและสอบเป็นพุ่มตรงยอด ผนังด้านนอกของส่วนเรือนธาตุมีมุขยื่นออกไป 3 ทาง คือ ทางทิศเหนือ ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ส่วนทางทิศใต้ติดกับมณฑป ทำเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า
7. ห้องครรภคฤหะ คือ ห้องที่อยู่ภายในองค์ปราสาทตรงส่วนบริเวณเรือนธาตุ ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและประดิษฐานรูปเคารพ
 8. รูปเคารพและภาพแกะสลักบนทับหลังภายในห้องครรภคฤหะจะเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่สามารถบอกได้ว่า ศาสนสถานนั้นเป็นของศาสนาพุทธหรือพราหมณ์
 9. ฉนวน หมายถึง ทางเชื่อมระหว่างมณฑปและองค์ปราสาท
 10. การที่ปราสาทหินพิมายมีภาพสลักของศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธปะปนกัน เพราะในอาณาจักรเขมรโบราณ กษัตริย์ทรงอุปถัมภ์ทั้งสองศาสนา ไม่ว่าจะทรงนับถือศาสนาพุทธหรือศาสนาฮินดูก็ตาม

ภาพที่ 1 สะพานนาคร ปรสาทหินพิมาย
ที่มา : กองโบราณคดี, กรมศิลปากร. อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย.
(เอกสารการเข้าชมอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย)

ภาพที่ 2 ประตูลิขุม

ที่มา : กองโบราณคดี, กรมศิลปากร. อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย.
(เอกสารการนำชมอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย)

ภาพที่ 3 ปราสาทประธาน ปราสาทหินพิมาย
ที่มา : แผนภาพจำหน่าย, บริษัท VIS ART จำกัด.

ภาพที่ 4 มณฑป ปราสาทหินพนมาย

ที่มา : สำนักงานเขานุการกรม กรมศิลปากร. 2531.

๙ อุทยานประวัติศาสตร์. หน้า 61.

ภาพที่ 5 หน้าบันเจ้าหลักรูปศิวะนาถราช แวดล้อมด้วยรูปบุคคล ที่มณฑล ปราสาทหินพิมาย

ภาพที่ 6 กลีบขนุนและนาคปึกที่ชั้นเชิงบาตร แสดงลักษณะสอบนูนโค้งไปบรรจบที่ยอดปราสาท

บทที่ 7

โบราณสถานสำคัญจังหวัดบุรีรัมย์

บุรีรัมย์เป็นจังหวัดหนึ่งในอีสานใต้ มีเทือกเขาพนมดงรักกันเป็นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศสาธารณรัฐกัมพูชาประชาธิปไตย เป็นจังหวัดที่มีปราสาทหินศิลปะร่วมแบบเขมรมากมายซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ

สภาพภูมิศาสตร์

จังหวัดบุรีรัมย์มีภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง สลับพื้นที่ราบเป็นตอนๆ พื้นที่ทางด้านใต้เป็นที่สูง ติดเทือกเขาบรรทัด และเทือกเขาพนมดงรัก ซึ่งกันเขตแดนไทย-กัมพูชา มีที่ราบลุ่มลำน้ำ ได้แก่ ลุ่มแม่น้ำมูล ลำบากและลำน้ำชี มีเนื้อที่ประมาณ 10,322,885 ตารางกิโลเมตร ([http : //www.moi.go.th/province.htm](http://www.moi.go.th/province.htm), 2542) ตั้งอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ เป็นระยะทาง 410 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่นจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดนครราชสีมา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดปราจีนบุรีและสาธารณรัฐกัมพูชาประชาธิปไตย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา

จังหวัดบุรีรัมย์แบ่งการปกครองออกเป็น 20 อำเภอกับ 3 กิ่งอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองบุรีรัมย์ อำเภอละหานทราย อำเภอประโคนชัย อำเภอหนองกี่ อำเภอนางรอง อำเภอสตึก อำเภอพุทไธสง อำเภอกระสัง อำเภอลำปลายมาศ อำเภอบ้านกรวด อำเภอคูเมือง อำเภอนาโพธิ์ อำเภอประคำ อำเภอหนองหงส์ อำเภอพลับพลาชัย อำเภอห้วยราช อำเภอโนนสุวรรณ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอชำนิ อำเภอโนนดินแดง กิ่งอำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ และกิ่งอำเภอบ้านด่าน กิ่งอำเภอแดนคง

ประวัติ

บุรีรัมย์ แปลว่า เมืองที่น่าพอใจหรือเมืองแห่งความรื่นรมย์ยินดี เมืองบุรีรัมย์ไม่ปรากฏประวัติการก่อตั้งอย่างชัดเจน บุรีรัมย์เป็นเมืองที่รวมตัวกันจากเมืองเล็กๆ ที่มีฐานะเท่าเทียมกันหลายเมือง ผนวกเข้าเป็นเมืองเดียวและพัฒนาขึ้นเป็นจังหวัดในที่สุด

จากการสำรวจทางโบราณคดี พบว่าดินแดนที่ตั้งเมืองบุรีรัมย์มีชุมชนโบราณอยู่เป็นจำนวนมากตั้งแต่สมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16) จนถึงสมัยลพบุรี (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-18) จากนั้นจึงเสื่อมอำนาจลงแตกกระจายไปเป็นชุมชนเล็กๆ ตามป่าหรือชายแดน เรียกว่า

*อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปาชีพ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

“เขมรป่าดง”

ตั้งแต่นั้นมา ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นเมืองบุรีรัมย์ก็ขาดหายไปช่วงหนึ่ง จนถึงสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงแต่งตั้งให้พระยายมราช (สิงห์) ครองเมืองนครราชสีมา ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ในสมัยนั้น เมืองนครราชสีมา มีเมืองขึ้น 5 เมือง คือ นครจันทิก ชัยภูมิ พิมาย บุรีรัมย์ และนางรอง (พูนผล รัตติชุนด์โชติ, 2526 : 28) ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2319) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาจักรี (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรี) เป็นแม่ทัพไปปราบพระยานางรอง ซึ่งเป็นกบฏและเกลี้ยกล่อมเมืองต่างๆ ไกลเคียงให้เป็นเมืองขึ้นของนครราชสีมาตามเดิมและได้รวบรวมผู้คนมาตั้งเมืองขึ้นใหม่ในเขตเมืองร้าง เรียกว่า “เมืองแปะ”

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้มีการรวมเมืองนางรอง เมืองพิมาย เมืองพุทไธสมัน เมืองรัตนบุรี เมืองตลุงและเมืองแปะ เข้าเป็นเมืองใหญ่เรียกว่า “บริเวณนางรอง” ต่อมาอาณาเขตของนางรองเปลี่ยนไป คือเมืองรัตนบุรีได้แยกไปขึ้นกับเมืองสุรินทร์ เมืองพิมายแยกไปขึ้นกับเมืองนครราชสีมา “บริเวณนางรอง” จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “บุรีรัมย์” และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้มีการประกาศเรียกชื่อหัวเมืองในภาคอีสานเป็นหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก (จำปาศักดิ์) หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ (อุบลราชธานี) หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ (หนองคาย) และหัวเมืองลาวกลาง (นครราชสีมา) โดยให้บุรีรัมย์ขึ้นกับหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ มีเมืองนางรองอยู่ในสังกัดด้วย ครั้นถึง พ.ศ. 2442 ได้มีการประกาศเรียกชื่อ “มณฑล” ใหม่ เช่น มณฑลลาวเฉียง มณฑลลาวพวน มณฑลลาวกาว มณฑลเขมร เป็นต้น เมืองนางรอง

เมืองบุรีรัมย์ เมืองตลุง เมืองพุทไธสมันและเมืองรัตนบุรี จึงได้ยุบรวมกันเป็นเมืองนางรอง มีฐานะเป็นเมืองจัตวา ต่อมาในปี พ.ศ. 2450 ได้มีการปรับปรุงหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นมณฑลอีสาน มณฑลอุดรและมณฑลนครราชสีมา มณฑลนครราชสีมาประกอบด้วย 3 เมือง คือ เมืองนครราชสีมา เมืองชัยภูมิและเมืองบุรีรัมย์ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2476 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ได้มีการตราพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแห่งราชอาณาจักรสยามโดยจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัดและอำเภอ ยกเลิกการแบ่งเขตออกเป็นมณฑล ตั้งแต่นั้นบุรีรัมย์จึงมีฐานะเป็นจังหวัดเป็นต้นมา

อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

ประวัติ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ตั้งอยู่ที่ตำบลตาเป็ก อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ อยู่ใกล้กับชายแดนไทยและกัมพูชา อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งสามารถเดินทางไปได้สองเส้นทาง โดยใช้เส้นทางที่มาจากทางเหนือของอำเภอนางรองหรือเส้นทางที่มาจากทางทิศตะวันออกของอำเภอประโคนชัย เส้นทางที่สะดวกที่สุดคือเส้นทางที่มาจากทางเหนือของอำเภอนางรอง

โบราณสถานที่สำคัญในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง คือ ปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นปราสาทแบบเขมรที่มีความงดงามที่สุด ปราสาทพนมรุ้งได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานเมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2478 จากนั้นจึงมีการบูรณะและขุดแต่งโบราณสถานเรื่อยมาจนกระทั่งได้รับการบรรจุเข้าอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 4 (2520-2525) เพื่อดำเนินโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เมื่อแล้วเสร็จ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งเป็นการเมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2531

ปราสาทพนมรุ้งตั้งอยู่บนยอดเขาพนมรุ้ง ซึ่งเป็นภูเขาขนาดใหญ่และสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 383 เมตร เขาพนมรุ้งเป็นภูเขาไฟเก่าที่ดับสนิทแล้วและเป็นเขาที่อยู่ติดต่อกับเขาปลายบัดและเขาอังคาร เขาพนมรุ้งเป็นภูเขาหินบะซอลท์ เป็นหินอัคนีสีเข้ม เนื้อละเอียด เกิดจากการปะทุของหินหนืดที่มีการเย็นตัวอย่างรวดเร็ว

ในพระราชวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต เรื่อง “จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง” ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระองค์ทรงชี้ให้เห็นว่า คำว่า “วนรุง” อ่านว่า “พนมรุ้ง” ปรากฏอยู่ในจารึกภาษาเขมร และในจารึกภาษาสันสกฤตเรียกปราสาทบนภูเขาแห่งนี้ว่า “สถูลาทร” ซึ่งทั้งสองคำล้วนมีความหมายเดียวกันคือ “ภูเขาอันกว้างใหญ่” ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่ยอมรับกันว่า คำว่า “พนมรุ้ง” น่าจะมีความหมายว่า ภูเขาอันกว้างใหญ่ (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อ้างถึงในหม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2539 : 48) ส่วนคำว่า “ปราสาท” นั้นหมายถึง ศาสนสถาน ไม่ใช่เป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน

ปราสาทพนมรุ้งเดิมสร้างขึ้นเพื่อเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ซึ่งบูชาพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุด คงสร้างขึ้นในความหมายเพื่อเป็นที่ประทับของพระศิวะบนยอดเขาไกรลาส และต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 18 (ตรงกับคริสต์ศตวรรษที่ 13) ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งทรงเลื่อมใสพระพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน ปราสาทพนมรุ้งจึงได้รับการเปลี่ยนแปลงจากเทวาลัยเป็นพุทธสถานในศาสนาพุทธ ลัทธิมหายาน ปราสาทพนมรุ้ง

เป็นปราสาทหนึ่งในจำนวนปราสาทอื่นๆ ที่ตั้งเรียงรายอยู่บนเส้นทางการเดินทางระหว่างราชอาณาจักรโบราณของเขมร ตรงมาอยู่ที่ราบสูงโคราชและยังเป็นศูนย์กลางของชุมชนโบราณแห่งหนึ่งในเขตอีสานใต้ เพราะในสมัยก่อนปราสาท เปรียบเสมือนเป็นวัดของชุมชน

ประวัติของสิ่งก่อสร้างในปราสาท ปราสาทพนมรุ้งเริ่มสร้างขึ้นตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 (ตรงกับคริสต์ศตวรรษที่ 9) จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 18 รวมระยะเวลาการสร้างต่อเนื่องประมาณ 250 ปี สังเกตได้จากรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏตามสิ่งก่อสร้างต่างๆ ซึ่งสามารถกำหนดอายุของศิลปะแต่ละยุคสมัยได้ อาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่ปราสาทพนมรุ้งสามารถแบ่งตามระยะเวลาการก่อสร้างดังนี้

กลุ่มที่ 1 ปราสาทอิฐมีอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ตรงกับศิลปะร่วมแบบบาแคว็ง

กลุ่มที่ 2 พลับพลาหรือโรงช้างเผือกมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 คืออายุราว พ.ศ. 1500-1550 (หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ : 180) สร้างขึ้นในศิลปะร่วมแบบประตูประราชวังหลวง

กลุ่มที่ 3 ปราสาทน้อยสร้างขึ้นในศิลปะร่วมแบบบาปวนอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 (หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ : 145)

กลุ่มที่ 4 ปราสาทประธาน ระเบียงคด (ด้านทิศตะวันออก ทิศตะวันตกและทิศใต้) ซาลาและบันได ตรงกับศิลปะร่วมแบบนครวัด มีอายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 หรือราวคริสต์ศตวรรษที่ 11-12 (หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ : 134)

กลุ่มที่ 5 บรรณาลัยสองหลัง ระเบียงคด (ด้านทิศเหนือ) และโรงช้างเผือก (ซ่อมเพิ่มเติม) มีลักษณะสถาปัตยกรรม

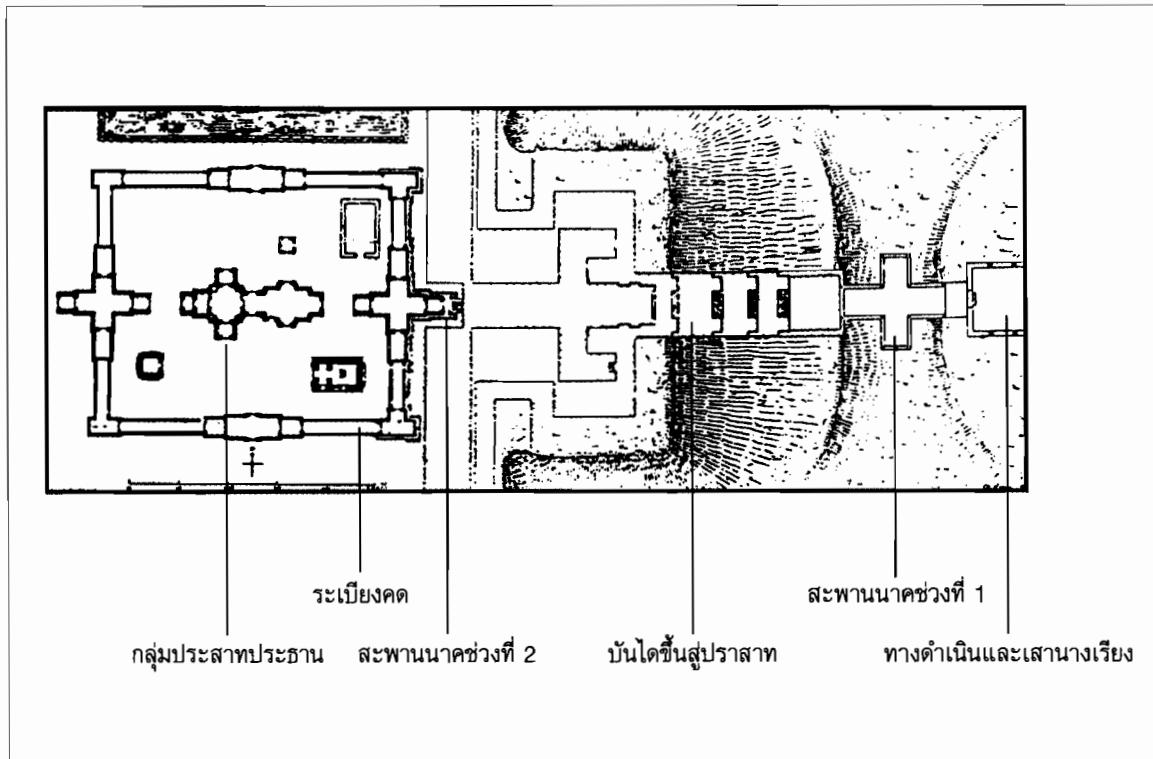
แบบบายน สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จึงน่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 18

หลังจากพุทธศตวรรษที่ 18 แล้ว ชุมชนแถบนี้อาจเคลื่อนย้ายไปที่อื่น ปราสาทพนมรุ้งจึงถูกทิ้งร้างไปเป็นโบราณสถานที่อยู่ในสภาพพังทลายและทรุดตัวลง จนกระทั่งได้มีการค้นพบและบูรณะ ซุดแต่งโบราณสถานให้สมบูรณ์ด้วยวิธีซ่อมให้คงรูปในสภาพเดิม ไม่ทำของใหม่

หากจำเป็นต้องเสริมของใหม่จะต้องซ่อนไว้หรือทำให้กลมกลืนของเก่า วิธีการเช่นนี้เรียกว่า อนัสติโลซิส (Anastylosis)

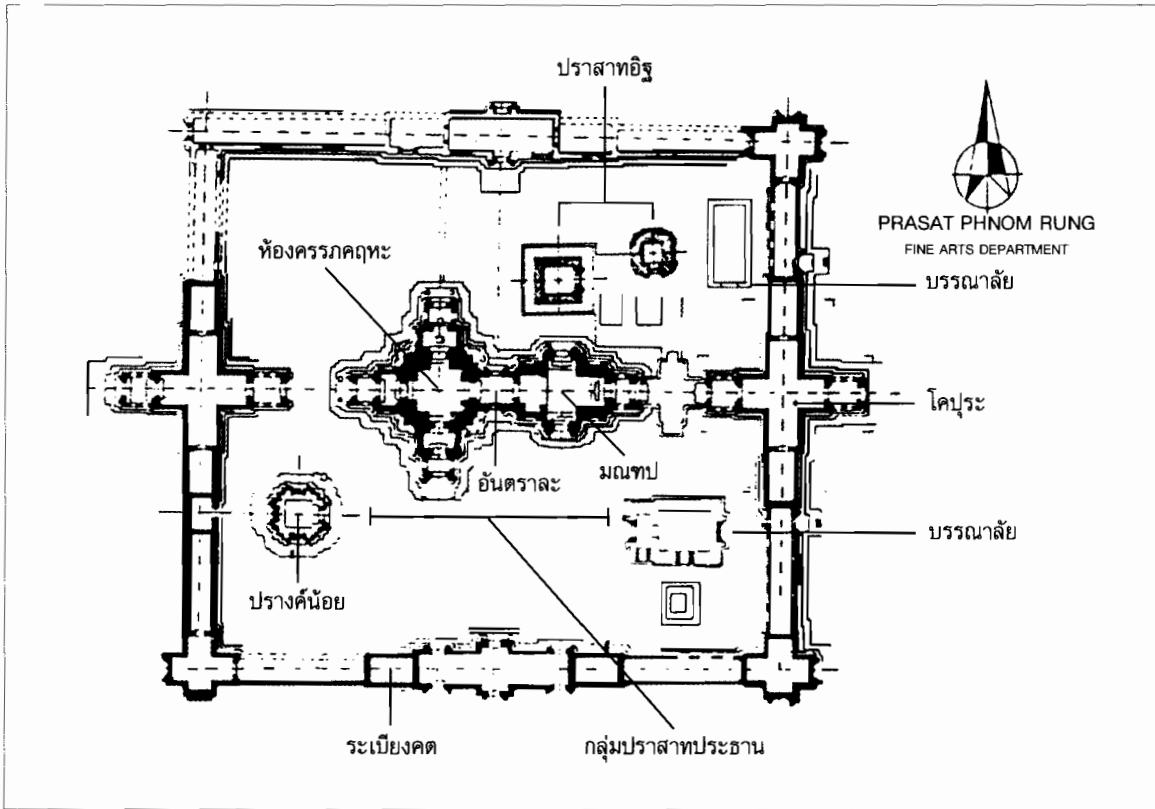
ปราสาทพนมรุ้งสร้างด้วยวัสดุหลัก ได้แก่ อิฐ ศิลาทราย และศิลาแลง โดยมีไม้เป็นองค์ประกอบสำคัญในการก่อสร้าง ศิลาทรายที่เป็นวัสดุหลักมีสีค่อนข้างแดง สีชมพู ศิลาทรายอาจนำมาจากแหล่งตัดศิลาทรายที่ใกล้ที่สุด คือ อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ 1 ผังรวมของปราสาทพนมรุ้ง

ที่มา : ตัดแปลงจาก หนองบรวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2539. ปราสาทเขาพนมรุ้ง ศาสนาพุทธถึงจุดงามที่สุดในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 85.

ภาพที่ 2 โครงสร้างและผังของกลุ่มปราสาทประธาน

ที่มา : ตัดแปลงจาก หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2539. ปราสาทเขาพนมรุ้ง ศาสนบรรพตศักดิ์งามที่สุดในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 86.

สิ่งที่น่าสนใจ (เริ่มจากลานจอดรถไปจนถึงปราสาทประธาน)

1. บันไดต้นทาง

บันไดต้นทางเป็นจุดเริ่มต้นของทางเดินขึ้นชมปราสาทพนมรุ้ง เริ่มจากลานจอดรถด้านล่างทางทิศตะวันออก บันไดก่อสร้างด้วยศิลาทรายเป็นขั้นๆ มี 3 ระดับ สุดบันไดต้นทางขึ้นไปเป็นซาลารูปกากบาท ตรงกลางของซาลายกพื้นสูงกว่าบีกทั้งสองข้าง สันนิษฐานว่าเป็นฐานของพลับพลารูปกากบาท ซึ่งเป็นซุ้มประตูทางเข้าอันเป็นด่านแรกของปราสาท (กรมศิลปากร. 2531 ก : 23)

2. พลับพลาเปลื้องเครื่อง

พลับพลาเปลื้องเครื่องตั้งอยู่เยื้องกับศาลารูปกากบาทไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นอาคารโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยศิลาทรายปนศิลาแลง ตัวอาคารหันไปทางทิศใต้ ชาวบ้านมักเรียกอาคารนี้ว่า “โรงช้างเผือก” ด้วยเข้าใจผิดว่าเป็นโรงช้างที่อยู่ด้านหน้าที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน อันที่จริงแล้วอาคารนี้สันนิษฐานว่าเป็นพลับพลาสำหรับพระมหากษัตริย์เปลื้องเครื่องทรงที่แสดงยศศักดิ์ก่อนที่จะเสด็จเข้าสู่ทวารวลัย พลับพลาเปลื้องเครื่องคงสร้างขึ้นในศิลปะร่วมแบบประตูประราชวังหลวงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 และมาซ่อมแซมเพิ่มเติมภายหลังในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 18

3. ทางดำเนิน

ทางดำเนินเป็นทางเท้าที่ต่อมาจากศาลารูปกากบาท ทางดำเนินนี้ทอดยาวไปยังสะพานนาครและบันไดขึ้นสู่ปราสาทพันบุด้วยศิลาทราย สองข้างทางดำเนินมีเสานางเรียงหรือเสานางจรัล เป็นเสาทินทรายสี่เหลี่ยมยอดเสาสลักคล้ายรูปดอกบัว ตั้งเรียงเป็นแถวสองข้างทางดำเนิน มีจำนวนทั้งหมด 68 ต้น

4. สะพานนาคร

ซาลาที่เป็นจุดเชื่อมระหว่างทางดำเนินกับบันไดขึ้นสู่ปราสาท คือ “สะพานนาคร” ก่อด้วยศิลาทรายมีผังเป็นรูปกากบาท ยกพื้นสูงประมาณ 1.50 เมตร มีบันไดทางขึ้น 3 ทาง คือ ด้านทิศเหนือ ทิศใต้และทิศตะวันออก ซาลานี้ล้อมรอบด้วยนาคราวลูกกรง (ราวสะพานทำเป็นลำตัวพญานาค) ปลายสุดแต่ละด้านของราวลูกกรงมีเศียรนาคเป็นนาคห้าเศียร มีรัศมีเชื่อมติดต่อกันเป็นแผ่นเดียวกัน ประดับลวดลายตกแต่งในแนวนอน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์สำคัญของศิลปะร่วมแบบนครวัด หรือมีอายุราว พ.ศ. 1650-1700

สะพานนาคร สร้างตามความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลของศาสนาฮินดูว่า สายรุ้งเป็นสะพานที่เชื่อมระหว่างโลกมนุษย์และสวรรค์ และนาครเป็นสัญลักษณ์แทนสายรุ้ง สะพานนาครจึงเปรียบเสมือนสะพานรุ้งที่เชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ ลายดอกบัวบาน 8 กลีบที่สลักลงบนศิลาทรายตรงบริเวณกึ่งกลางสะพานนาคร หมายถึงความอุดมสมบูรณ์

นอกจากสะพานนาครตรงบันไดขึ้นสู่ปราสาทนี้ ยังพบสะพานนาครอีก 2 แห่ง คือ สะพานนาครช่วงที่สอง ซึ่งอยู่ที่บริเวณโคปุระด้านทิศตะวันออก อันเป็นทางเข้าสู่ปราสาทและสะพานนาครช่วงสุดท้าย ซึ่งอยู่ภายในระเบียงคดตรงหน้ามณฑป แต่สะพานนาครทั้งสองนี้จะมีขนาดย่อมกว่า

5. บันได ซาลาขึ้นปราสาท

บันไดขึ้นปราสาทพนมรุ้งเชื่อมต่อจากสะพานนาครช่วงที่ 1 เป็นบันไดที่ก่อด้วยศิลาทราย มี 5 ระดับ (ตะพัก) ซึ่งแต่ละระดับมีชันพัก สองข้างทางบันไดเป็นบริเวณชันพักแต่เดิมคงมีรูปสิงห์ทวารบาล ปัจจุบันสิงห์ทวารบาลคงเหลือเพียงตัวเดียวและอยู่ในสภาพที่ชำรุดมาก จากบันไดระดับที่ 5 ขึ้นไปเป็นซาลาโล่งอยู่หน้าระเบียงชั้นนอกด้านทิศตะวันออก ซาลาโล่งนี้เป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมและมีทางเดินที่ยกพื้นสูงตัดกันเป็นรูปกากบาท จึงทำให้เกิดช่องว่าง 4 ช่องบนซาลานี้ ถัดจากซาลาโล่งขึ้นไปเป็นสะพานนาครช่วงที่ 2 ซึ่งอยู่หน้าซุ้มประตูกลางของระเบียงชั้นนอก สะพานนาครช่วงที่สองมีลักษณะเช่นเดียวกับสะพานนาครช่วงที่ 1 แต่มีขนาดย่อมกว่า และตรงกึ่งกลางซาลาของสะพานนาครช่วงที่สองมีรูปสลักบนศิลาทรายเป็นรูปดอกบัวบาน 8 กลีบอยู่ในวงกลมล้อมรอบด้วยเส้นคูขนาน สะพานนาครช่วงที่ 2 มีบันไดทางขึ้น 3 ด้าน คือ ด้านตะวันออก ด้านเหนือและด้านใต้ ส่วนด้านตะวันตกของสะพาน

ขนาดเชื่อมต่อกับซุ้มประตูกลางของระเบียงชั้นใน

6. ระเบียงชั้นนอก

ด้านข้างทั้งสองข้างของสะพานนาคราชช่วงที่ 2 เป็นทางเดินโล่ง ยกพื้นเตี้ยๆ จากการพบร่องรอยหลุมเสาที่ขอบทั้งสองข้างของทางเดินนี้ และพบกระเบื้องดินเผาจำนวนมาก จึงทำให้เชื่อว่า ทางเดินยกพื้นเตี้ยๆ นี้ เดิมเป็นระเบียงโถงซึ่งเป็นระเบียงชั้นนอกล้อมรอบระเบียงชั้นในอีกทีหนึ่ง แต่ปัจจุบันไม่เห็นซากของระเบียงชั้นนอก เห็นเพียงทางเดินยกพื้นเท่านั้น

7. ระเบียงชั้นใน (ระเบียงคด)

ระเบียงชั้นในหรือระเบียงคดสร้างขึ้นล้อมรอบอาคารต่างๆ คือ ปราสาทประธาน ปรางค์น้อย ปราสาทอิฐ และบรรณาลัย ระเบียงคดก่อด้วยศิลาทราย ยกเว้นระเบียงคดด้านทิศเหนือก่อด้วยศิลาแลง ระเบียงคดด้านทิศตะวันออก เป็นระเบียงคดที่มีความสมบูรณ์กว่าอีกสามด้านที่เหลือ ห้าคาของระเบียงคดเป็นรูปโค้ง มุงด้วยศิลาทรายด้วยวิธีการก่อสร้างแบบสันเหลี่ยม มีการสลักลายเป็นริ้วๆ เหมือนกับลวดลายของกระเบื้องดินเผา บนสันของหลังคามีลักษณะเป็นยอดแหลมๆ เรียงกันเรียกว่า “บราลี”

บริเวณกึ่งกลางแต่ละด้านของระเบียงคดทำเป็นประตูทางเข้าที่เรียกว่า “โคปุระ” โคปุระทิศตะวันตกและทิศตะวันออกมีมุขทั้งด้านหน้า (ด้านนอก) และด้านหลัง (ด้านใน) ด้านข้างของโคปุระทั้งสองเป็นมุข ซึ่งซอกปีกออกไปต่อกับแนวของระเบียงคด โคปุระของสองหลังจึงมีลักษณะเป็นห้องรูปกากบาท โคปุระด้านทิศเหนือและทิศใต้ไม่มีมุขยื่นออกมาทางด้านหน้าและด้านหลัง โคปุระแต่ละทิศมีโคปุระรองหรือประตูข้างขนานทั้งสองข้างของโคปุระหลักยกเว้นด้านทิศเหนือที่มีเพียงโคปุระหลักเท่านั้น (ศ.ดร.ม.ร.ว. สूरियวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2539 : 171)

โคปุระมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ 4 อย่างคือ 1. ทับหลัง 2. หน้าบัน 3. เสาประดับกรอบประตู 4. เสาติดกับผนัง โคปุระที่น่าสนใจสำหรับการนำชมองค์ประกอบทั้งสี่ คือ โคปุระด้านทิศตะวันออกซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (ศ.ดร.ม.ร.ว. สूरियวุฒิ สุขสวัสดิ์, บรรยาย)

ทับหลัง หมายถึงภาพสลักศิลปะแห่งสี่เหลี่ยมประดับอยู่เหนือกรอบประตู เป็นรูปเทวดานั่งชันเข่าในท่ามหาราชลีลาสนะอยู่ภายในซุ้มเหนือหน้ากาล (รูปหน้าสัตว์ มองเห็นทางด้านหน้า ไม่มีลำตัว เป็นรูปหน้าที่กลืนกินเวลา) พระหัตถ์ขวาถือดอกบัวบาน มีท่อนพวงมาลัยออกมาจากเบื้องล่าง ไม่มีอุบะแบ่งที่เสี้ยว รูปเทวดานั้นคงหมายถึงพระอินทร์ ในความหมายว่าเป็นเทพผู้รักษาทิศตะวันออก เพราะทับหลังหันหน้าไปทางทิศตะวันออก หน้ากาลคือพาหนะของพระอินทร์แทนช้างเอราวัณสามเศียร ส่วนดอกบัวบานเป็นสิ่งของอีกชิ้นหนึ่งที่พระอินทร์ทรงถือ นอกเหนือไปจากวัชระซึ่งเป็นอาวุธคู่พระหัตถ์ของพระองค์

หน้าบัน คือ ส่วนที่เป็นรูปสามเหลี่ยมอยู่ถัดจากทับหลังขึ้นไป หน้าบันประกอบด้วยกรอบหน้าบันและตัวหน้าบัน กรอบหน้าบันมีลักษณะเป็นรอยระกาคดโค้งลงมาตอนปลายกรอบหน้าบันมีรูปพญานาค 5 เศียร รูปพญานาคมีรัศมีเชื่อมต่อเป็นแผ่นเดียวกัน เป็นลักษณะศิลปะร่วมแบบนครวัด ตัวหน้าบันเป็นภาพสลักเล่าเรื่องทั้งแผ่น โดยมากเป็นภาพบุคคลซึ่งนิยมมากในศิลปะร่วมแบบนครวัด ภาพบุคคลที่ปรากฏอยู่บนหน้าบันโคปุระทิศตะวันออกนี้เป็นภาพฤษีอยู่ข้างบนและมีรูปบุคคลอื่นๆ แวดล้อม คงจะหมายถึงนเรนทราทิตย์เปรียบเทียบกับตนเองเสมอด้วยพระศิวะ ได้เสด็จมาทรงบำเพ็ญพรตเป็นพระฤษี ณ ปราสาทพนมรุ้งดังที่ปรากฏในศิลาจารึกที่ค้นพบว่านเรนทราทิตย์ทรงปฏิบัติโยคะรักษาผู้ป่วย ด้านล่างของภาพหน้าบันมีรูปบุคคลนอน

เหยียดยาวอยู่กับพื้น หมายถึงนเรนทราทิพย์ใช้เวทย์มนต์คาถารักษาผู้ที่ถูกอสรพิษขบกัดให้รอดชีวิตได้ ภาพนี้เป็นภาพสลักเกี่ยวกับชีวประวัติของบุคคลซึ่งต่างจากภาพสลักในปราสาทเขมรทั่วไปที่มักจะสลักเป็นเรื่องราวของพุทธประวัติหรือเทพประวัติ

เสาประดับกรอบประตู เป็นเสาที่ขนานอยู่สองข้างรองรับทับหลัง ลักษณะเป็นเสาแปดเหลี่ยม มีลายวงแหวนประดับอยู่ตลอด เป็นวงแหวนที่มีขนาดใหญ่และขนาดเล็กสลับกัน มีลายใบไม้เล็กประดับ เป็นศิลปะร่วมแบบนครวัดที่น่าสังเกตคือ เสาประดับกรอบประตูของโคปุระด้านทิศตะวันออกนี้ยังสลักไม่เสร็จ จึงไม่มีลายใบไม้

เสาดัดกับผนัง เป็นเสาสี่เหลี่ยมรองรับหน้าบัน สลักเป็นลายก้านตอดอกเรียงซ้อนลดกันขึ้นไป และมีขีดสองขีดแบ่งก้านของลายออกเป็นสามส่วน เป็นลักษณะของศิลปะร่วมแบบบาปวน

8. ปราสาทอิฐ (ปรางค์อิฐ)

เมื่อเดินผ่านโคปุระด้านทิศตะวันออกเข้ามายังบริเวณลานชั้นใน จะพบปราสาทอิฐสองหลังอยู่ทางด้านขวามือ เป็นปราสาทอิฐที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 5 x 5 เมตร ปราสาทอิฐทั้งสองหลังในปัจจุบันปรากฏเฉพาะฐาน ปราสาทอิฐหลังแรกหันไปทางทิศตะวันออก ส่วนหลังที่สองหันไปทางทิศใต้ เป็นปราสาทที่ก่อด้วยอิฐโดยไม่มีการสอดด้วยปูนเหนื่อฐานศิลาแลง ปราสาทอิฐอยู่ในสภาพที่ชำรุดมาก ทำให้ไม่สามารถทราบรูปแบบและอายุของศิลปกรรมได้ แต่ยังปรากฏเสาประดับกรอบประตู

ซึ่งค้นพบในบริเวณใกล้เคียงปราสาทอิฐ มีลักษณะเป็นเสาแปดเหลี่ยม ก่อด้วยศิลาทราย มีวงแหวนประดับโดยตลอดเสา แต่เสาเหลี่ยมมีลายใบไม้เต็มใบหนึ่งใบ และลายใบไม้ครึ่งใบจำนวนสองใบ ลายใบไม้ทั้งหมดมีขนาดใหญ่ที่เสี้ยวของเสามีเพียงลายวงแหวนประดับโดยยังไม่มีการเข้าไปไม่เข้ามาประกอบ ลักษณะเช่นนี้เป็นรูปแบบของศิลปะร่วมแบบบาเค็งราวช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ดังนั้นจึงทำให้สามารถกำหนดอายุของปราสาทอิฐได้ว่าสร้างขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 จึงนับว่าเป็นอาคารที่เก่าที่สุดของปราสาทพนมรุ้ง

9. บรรณาลัย

บรรณาลัย คือ ที่เก็บรักษาพระคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ตั้งอยู่ภายในวงระเบียงคดด้านทิศตะวันออกมีทั้งหมดสองหลังอยู่ตรงมุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือและมุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ แผนผังของบรรณาลัยเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดต่างกันและก่อด้วยศิลาแลง บรรณาลัยหลังที่อยู่มุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือพังทลายแล้วคงเหลือเฉพาะผนังศิลาแลง ส่วนบรรณาลัยหลังที่อยู่ตรงมุมทิศตะวันออกเฉียงใต้มีความสมบูรณ์กว่า บรรณาลัยทั้งสองหลังสร้างขึ้นในศิลปะร่วมแบบบาปวน¹ (ราวพุทธศตวรรษที่ 18 หรือ พ.ศ. 1720-1773) ในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

10. ปราสาทประธาน

ภายในวงระเบียงคดมีอาคารที่สำคัญที่สุด คือ ปราสาทประธาน ตั้งอยู่กลางลาน มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสออกมุม ขนาด 8.20 x 8.20 เมตร สูง 27 เมตร

¹ สมัยบายนับว่าเป็นสมัยเสื่อมอารยธรรมของเขมร สิ่งก่อสร้างมีรูปทรงไม่สวยงาม ใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุในการก่อสร้าง ศิลาแลงมีลักษณะเป็นรูปวงกลมไม่สามารถแกะสลักลวดลายได้ อีกทั้งยังใช้เทคนิคในการก่อศิลาแลงให้ประชิดต่อกัน รอบต่อของศิลาแลงที่ตรงกันจะก่อให้เกิดอาคารพังทลายลงมาได้โดยง่าย เพราะไม่มีการถ่ายเทน้ำหนักของศิลาแลงแต่ละก้อน หากศิลาแลงก้อนล่างเคลื่อน จะทำให้ศิลาแลงก้อนบนล้มลงมาด้วย

ปราสาทประธานมีทางเข้า 4 ทาง ทางเข้าทิศตะวันออกมีลักษณะเป็นอาคารทรงมณฑป ส่วนทางเข้าทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตกมีรูปทรงและลักษณะเป็นมุข ซึ่งอาคารที่เป็นตัวปราสาท มณฑปและมุขนี้เชื่อมติดอยู่ด้วยกันและตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

10.1 **มณฑป** (ทางเข้าทิศตะวันออก) มณฑปเป็นอาคารที่มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 8 x 10 เมตร ซึ่งสร้างติดกับอันตราละหรือทางเชื่อมที่นำไปสู่ตัวอาคาร

ปราสาท ตัวมณฑปเองมีทางเข้า 4 ประตู โดยมีประตูทางทิศตะวันออก เป็นประตูที่สำคัญที่สุดของมณฑป มณฑปมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ 4 อย่าง คือ ทับหลัง หน้าบัน เสาศลัปกรณ์รอบประตูและเสาดัดผนัง

ทับหลังด้านทิศตะวันออกของมณฑป มีภาพสลักนูนต่ำเป็นภาพพระวิษณุบรรทมตะแคงขวาอยู่เหนือพญาอนันตนาคราชในเกษียรสมุทร (ภาพพระนารายณ์บรรทมสินธุ์) มีกรทอดตัวรองรับอีกต่อหนึ่ง เคียรของพญานาคแผ่ป้องเศียรพระวิษณุ ที่พระนาภีของพระวิษณุมีดอกบัวผุดขึ้นมา ปลายพระบาทของพระวิษณุมีรูปพระลักษมี (ชายาของพระวิษณุ) ประทับนั่ง ตรงเสี้ยวของทับหลังมีรูปหน้ากาลคายพวงอุบะขนาดใหญ่และเหนือหน้ากาลมีรูปครุฑใช้มือยุคนาคไวก้างละตัว นอกจากนี้ยังมีรูปสลักรูปอีกหลายประเภทเป็นองค์ประกอบของทับหลัง

ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์แผ่นนี้เดิมเป็นแผ่นศิลาขนาดใหญ่ตกลงมาที่พื้นและถูกขโมยไปจนกระทั่งกรมศิลปากรสามารถติดตามกลับคืนมาได้เพียงชิ้นเล็กชิ้นเดียว ซึ่งเป็นชิ้นส่วนด้านปลายพระบาทของพระวิษณุ และนำมาติดไว้ดังเดิม ส่วนชิ้นใหญ่ชิ้นกลางของภาพนั้นต่อมาทราบว่าได้ไปตั้งแสดงอยู่ที่สถาบันศิลปะแห่งชาติ ณ นครชิคาโก สหรัฐอเมริกา กรมศิลปากรและคณะกรรมการวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวของสภาผู้แทนราษฎรได้ร่วมกันเรียกร้องขอให้สหรัฐอเมริกาส่งคืนทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ให้แก่ประชาชนชาวไทย จนกระทั่งสถาบันศิลปะแห่งชาติ ณ นครชิคาโกได้จัดส่งทับหลังชิ้นนี้กลับคืนสู่ประเทศไทยเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2531 และกรมศิลปากรได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานเหนือประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกของมณฑปปราสาทประธาน (หม่อมมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, บรรยาย)

ถัดจากทับหลังด้านทิศตะวันออกขึ้นไปเป็นหน้า
บันของมณฑปสลักเป็นภาพนูนต่ำ เล่าเรื่อง "ศิวะนาฏราช"
เป็นภาพพระอิศวรทรงพ้อนรำอยู่บนแท่น และมีรูปบุคคล
ในทำนองคุกเข่าท่อมล้อมประกอบ แต่มีสภาพชำรุดเพราะ
ถูกกระแทะใบหน้าออก ด้านหน้าแท่นพ้อนรำมีสิ่งของ
ประเภทเครื่องบูชา ได้แก่ ดอกไม้และขนมหวาน ภาพสลัก
ที่กล่าวมานี้อยู่ในกรอบวงโค้งหยักซึ่งประดับด้วยใบระกา ริม
สุดด้านซ้ายมือของพระอิศวรคงเป็น รูปพระคเณศ ซึ่งเป็น
เทพเจ้าแห่งอักษรศาสตร์เป็นโอรสของพระอิศวร มีร่องรอย
เป็นรูปศิระะข้าง

ที่หน้าบันชั้นลดตรงด้านทิศใต้และทิศเหนือของ
มณฑปมีภาพสลักที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมของลัทธิฮินดู
หน้าบันทางทิศใต้เป็นภาพสลักเกี่ยวกับการเบิกพรหมจรรย์
มีรูปบุคคลนั่งอยู่ มีนักบวชทำพิธีเบิกพรหมจรรย์เด็กหญิง
อายุ 7-11 ปี ก่อนการแต่งงาน ซึ่งเป็นประเพณีของชาว
เขมรโบราณ ส่วนหน้าบันทิศเหนือเป็นภาพสลักเกี่ยวกับ
เหตุการณ์ตอนแท่นักบวชมาทำพิธีเบิกพรหมจรรย์ นับว่า
เป็นการบันทึกเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันหรือ
เรื่องราวในประวัติศาสตร์

เสาประดับกรอบประตูของมณฑปมีลักษณะเป็น
เสาแปดเหลี่ยม สลักลวดลายเป็นวงแหวนไม่มีลายใบไม้
ปรากฏอยู่ เพราะยังสลักไม่เสร็จสมบูรณ์

เสาดัดกับผนังสลักเป็นลายก้านขด ตรงโคนเสา
สลักเป็นภาพเล่าเรื่อง

ภายในมณฑปประดิษฐานประติมากรรมลอยตัว
รูปโคนนทิตี ซึ่งเป็นพาหนะของพระศิวะหรือหมายถึงพระ
ศิวะในรูปของโค ประติมากรรมลอยตัวรูปโคนนทิตีอยู่ใน
สภาพชำรุด ไม่มีศิระะ มีเฉพาะลำตัวกำลังหมอบโดยงอ
ข้างหลังสองข้าง และขาหน้าด้านขวาพันอยู่ใต้ลำตัว ส่วน

ขาหน้าด้านซ้ายตั้งขึ้น

10.2 มุขทางเข้าทิศเหนือ ทิศตะวันตกและทิศใต้
นอกจากทางเข้าที่เป็นมณฑปทางทิศตะวันออกแล้วยังมี
ทางเข้าอีก 3 ทาง ซึ่งเป็นมุขอยู่ทางทิศเหนือ ทิศตะวันตก
และทิศใต้ มุขทั้งสามทิศเป็นประตูทางเข้าสู่ห้องครรภคฤหะ
ที่อยู่ภายในตัวปราสาท ประตูทางเข้าทั้งสามสร้างติดอยู่กับ
ผนังของส่วนกลางหรือส่วนเรือนธาตุของตัวปราสาท ประตู
หรือมุขทั้งสามจึงดูเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเรือนธาตุนั้นเอง
มุขแต่ละทิศมีเครื่องประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมของ
ปราสาทแบบเขมร ซึ่งประกอบด้วยทับหลัง หน้าบัน เสาติด
กับผนังและเสาประดับกรอบประตูตามรายละเอียดดังนี้

ทับหลังด้านบนของมุขปราสาททิศเหนือและ
ทิศใต้มีรูปบุคคลปรากฏที่กึ่งกลางของทับหลังนอกจากนี้
ทับหลังยังประดับด้วยรูปท่อนพวงมาลัยซึ่งออกมาจากส่วน
ล่างของทับหลัง และวกขึ้นมาเบื้องบนโดยไม่มีพวงอุษะ
แบ่งที่เสี้ยว อันเป็นลักษณะของศิลปะร่วมแบบบาปวน
(หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2539 : 131) ส่วนทับ
หลังด้านบนของมุขด้านทิศตะวันตกสลักเป็นภาพเล่า
เรื่องเช่นเดียวกับทับหลังด้านใน เป็นรูปนุชทรงภูษามพต
จีบเป็นริ้ว ชายเป็นวงโค้งใต้อุทร

หน้าบันของมุขด้านทิศเหนือ ทิศใต้และทิศ
ตะวันตกเป็นหน้าบันซ้อนชั้น สลักภาพเล่าเรื่องต่างๆ
กรอบหน้าบันเป็นรูปโค้งหยัก ปลายกรอบหน้าบันเป็นรูป
พญานาคห้าเศียรมีรัศมีเข้ามาประกอบเป็นแผ่นเดียวกัน
เป็นศิลปะร่วมแบบนครวัด

ภาพสลักนูนต่ำบนทับหลังและหน้าบันของ
ปราสาทประธานล้วนมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดู
ส่วนใหญ่เป็นเรื่องมหากาพย์รามายณะฉบับภาษาสันสกฤต
แต่งโดยฤาชาลมิถิ เช่น ตอนพระรามและพระลักษมณ์

รบริวารปรากฏบนหน้าบันชั้นที่สองด้านทิศใต้ของมณฑปตอนท้าวราพณ์ลักพานางสีดาปรากฏอยู่บนหน้าบันด้านทิศเหนือของอินทรालะ ภาพพระกฤษณะต่อสู้กับช้างและสิงห์ปรากฏบนทับหลังด้านทิศเหนือของอินทราละ ตอนพระรามยกทัพปรากฏบนหน้าบันชั้นที่หนึ่งของมุขทิศเหนือปราสาทประธาน ตอนนาคบาศปรากฏบนทับหลังของมุขทิศตะวันตกของปราสาทประธาน ตอนนางสีดาเสด็จโดยบุษบกมายังสนามรบปรากฏอยู่บนหน้าบันชั้นที่หนึ่งของมุขทิศตะวันตกของปราสาทประธาน ตอนพระรามเดินดงปรากฏบนหน้าบันชั้นที่สองของมุขทิศตะวันตกของปราสาทประธาน และตอนวิราธลักพานางสีดาปรากฏบนหน้าบันชั้นที่สองของมุขทิศใต้ของปราสาทประธาน

เสาดัดกับผนังของมุขปราสาททิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตกมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ตกแต่งด้วยรูปสิงห์คายลายพรรณพฤกษาทอนล่าง เสาบางต้นสลักเป็นลายก้านขด บางต้นสลักเป็นลายก้านต่อดอก ที่สำคัญยังปรากฏขีดสองขีดแบ่งก้านดอกออกเป็นสามส่วน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์สำคัญของศิลปะร่วมแบบบาปวน

เสาประดับกรอบประตูทั้งสองข้างของมุขปราสาททิศเหนือ ทิศใต้และทิศตะวันตก เป็นเสาแปดเหลี่ยม มีวงแหวนประดับ 13 วง ยังสลักไม่เสร็จ โคนเสา มีรูปสี่เหลี่ยมจำหลักรูปฤๅษีอยู่ในซุ้ม ในทำนองขัดสมาธิ โดยเข้าทั้งสองยกขึ้น (โยคาสนะ) และฝ่ามือทั้งสองประกบกัน (อัญชลี)

10.3 อินทราละ อินทราละหรือมุขกระสันเป็นทางเดินที่มีหลังคาคลุมเชื่อมมณฑปกับอาคารหลังใหญ่ ซึ่งคือตัวปราสาทเอง อินทราละมีประตูทางเข้าสองทาง คือด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ ทางเข้าทั้งสองทางนี้ตั้งอยู่

ในแกนเดียวกับประตูของระเบียบงคคด้านทิศเหนือและประตูกลางของระเบียบงคคด้านทิศใต้

10.4 ปราสาท อาคารที่อยู่ตรงกลางเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของปราสาทประธาน มีลักษณะเป็นอาคารหลังใหญ่ซึ่งมีส่วนประกอบ 3 ส่วน คือ ฐาน เรือนธาตุ (ส่วนกลางของอาคาร) และเครื่องบน (เรือนยอด)

ฐานนี้เป็นการรองรับทั้งอาคารองค์กลาง (ตัวปราสาท) มณฑป อินทราละและมุขปราสาท ฐานมีลักษณะเป็นฐานเตี้ยประกอบด้วยชั้นฐานเชิงและฐานปัทม์ ซึ่งสลักลวดลายเป็นลายกลีบบัว

ส่วนกลางองค์ปราสาท คือ เรือนธาตุ ซึ่งอยู่ถัดจากฐานขึ้นไปด้านทิศเหนือ ทิศใต้และทิศตะวันตกของเรือนธาตุจะมีมุขเป็นประตูทางเข้า ส่วนด้านทิศตะวันออกจะติดกับอินทราละ ซึ่งเป็นฉนวนเชื่อมกับมณฑป ภายในเรือนธาตุมีห้องที่เรียกว่า ครอบภคฤหะ เป็นที่สำหรับประดิษฐานรูปเคารพ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นคิวลิงค์อยู่ภายในห้องครอบภคฤหะนี้ ปัจจุบันรูปเคารพ “คิวลิงค์” ได้สูญหายไป คงเหลือแต่ร่องรับน้ำสรงคิวลิงค์ ซึ่งเป็นท่อต่อลอดพื้นห้อง และลอดลานปราสาทออกไปนอกกระเบื้องทางทิศเหนือ ท่อนี้เรียกว่า “ท่อโสมสูตร”

ส่วนเครื่องบนประกอบด้วยชั้นเชิงบาตรห้าชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป ชั้นเชิงบาตรแต่ละชั้นประดับด้วยซุ้มบัวชรู มิกลีสขนุนที่สลักเป็นรูปเศียรนาค ฤๅษี เทพสตรี และเทพประจำทิศต่างๆ ที่มุมทั้งสี่ด้านของชั้นเชิงบาตรแต่ละชั้น มิกลีสขนุนรูปสามเหลี่ยม เรียกว่า “นาคปัก” ซึ่งจะตั้งเอียงเข้าหาตัวปราสาท ทำให้มุมแต่ละชั้นเชิงบาตรเกิดเป็นเส้นโค้งขึ้นไปบรรจบที่ยอดของปราสาท ทำให้รูปทรงเครื่องบนสอบเข้ามีลักษณะเป็นพุ่ม ส่วนยอดของเครื่องบนมีกลดปักด้วยตรีศูล ปัจจุบันสูญหายไปแล้ว

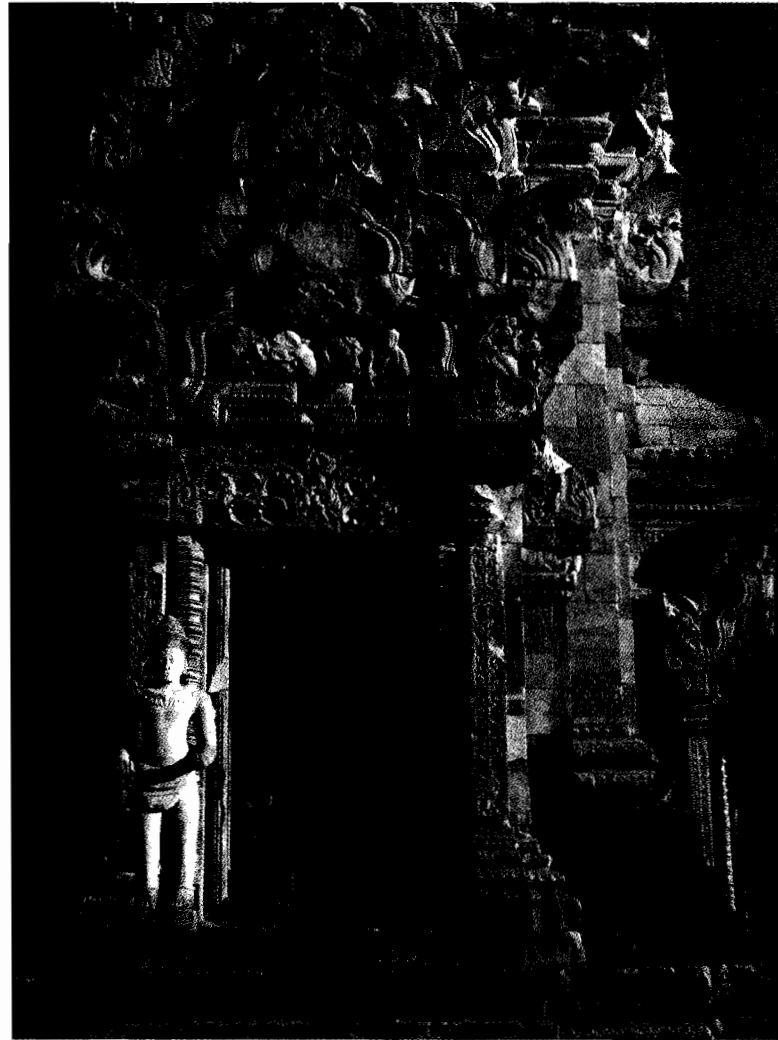
แต่ยังคงเห็นได้จากภาพสลักของยอดเครื่องบนของนุชบกบนหน้าบันของมุขปราสาทด้านทิศตะวันตก

ลักษณะของสถาปัตยกรรมและลวดลายเครื่องประดับที่ปราสาทประธานนี้ มีลักษณะของศิลปะร่วมแบบบาปวนตอนปลายต่อกับศิลปะร่วมแบบนครวัดตอนต้น ดังนั้นปราสาทประธานคงสร้างขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ที่ยังคงมีอิทธิพลบางประการของศิลปะร่วมแบบบาปวน ซึ่งเป็นศิลปะสมัยก่อนหน้าศิลปะร่วมแบบนครวัด อย่างไรก็ตามปราสาทประธานของปราสาทพนมรุ้งนี้คงสร้างขึ้นภายหลังปราสาทประธานของปราสาทหินพิมายเล็กน้อย เพราะลวดลายต่างๆ ของปราสาทประธานของปราสาทพนมรุ้งได้มีวิวัฒนาการเป็นศิลปะร่วมแบบนครวัดมากกว่าปราสาทหินพิมาย ซึ่งยังคงมีลักษณะศิลปะร่วมแบบบาปวนอยู่

11. ปรากฏการณ์น้อย

ปรากฏการณ์น้อยตั้งอยู่ภายในระเบียงคด อยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน ลักษณะสูง 5.5 เมตร ไม่มีส่วนยอด สันนิษฐานว่ายังก่อสร้างเครื่องบนไม่สำเร็จ มีประตูทางเข้าทิศตะวันออกเพียงทางเดียว ประตูทางเข้าทิศอื่นเป็นประตูหลอก ปรากฏการณ์น้อยก่อสร้างด้วยศิลาทราย แต่ใช้ศิลาแลงกรุผนังด้านใน อาคารตั้งบนฐานศิลาแลงซึ่งมีระดับต่ำอยู่ในระดับเดียวกับพื้นดิน ส่วนของเรือนธาตุแต่ละด้านประกอบด้วยเครื่องประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมที่สำคัญได้แก่ เสาติดกับผนัง เสาประดับกรอบประตู ทับหลังและหน้าบัน เสาติดกับผนังทั้งสี่ด้านยังแกะสลักลวดลายไม่เสร็จ เสาประดับกรอบประตูเป็นเสาแปดเหลี่ยม ยังไม่ได้สลักลวดลายวงแหวนและลายใบไม้ ทับหลังแกะสลักลวดลายเสร็จเพียงสองด้านคือ ทับหลังทิศตะวันออกและทิศใต้ ทับหลังทิศตะวันออกจำหลัก

ลายหน้ากาลแลบลิ้นออกมาเป็นรูปสามเหลี่ยม คายท่อนพวงมาลัยออกมาจากปาก มีมือยึดท่อนพวงมาลัย ท่อนพวงมาลัยวกขึ้นเบื้องบนและแยกออกไปยังส่วนปลายของทับหลังทั้งสองข้าง เหนือหน้ากาลมีรูปบุคคลภายในซุ้ม

แสดงศิลปะร่วมแบบบาปวนแต่เนื่องจากท่อนพวงมาลัยที่ประดับอยู่ มีพวงอุบะแบ่งที่เสี้ยวตามรูปแบบศิลปะร่วมแบบประตูประราชวังหลวงจึงสามารถกำหนดอายุปรากฏได้ว่าเป็นศิลปะร่วมแบบบาปวนตอนต้นต่อจากศิลปะร่วมแบบประตูประราชวังหลวง อันเป็นสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อของศิลปะร่วมแบบเขมรทั้งสองยุค ทับหลังทิศใต้จำหลักลายหน้ากาลคายนท่อนพวงมาลัยเช่นกัน ต่างกันที่เหนือหน้ากาลเป็นลายก้านต่อดอกตามแบบศิลปะร่วมแบบประตูประราชวังหลวง หน้าบันทั้งสี่ด้านของปราสาทน้อยมีรูปแบบคล้ายคลึงกัน ประกอบด้วยกรอบหน้าบันและตัวหน้าบันกรอบหน้าบันคล้ายวงเกือกม้าขนาดใหญ่ มีลายก้านต่อดอกเรียงจากบนลงล่าง ปลายกรอบหน้าบันจำหลักรูปพญานาคห้าเศียร ไม่มีรัศมีเข้ามาประกอบ นาคเศียรที่อยู่ตรงกลางคายนท่อนพวงอุบะโดยปราศจากหน้ากาลที่ค่อนาคซึ่งเป็นลักษณะศิลปะร่วมแบบประตูประราชวังหลวงตอนปลายต่อศิลปะร่วมแบบบาปวนตอนต้น หน้าบันด้านทิศตะวันออกจำหลักเป็นรูปบุคคลเท้าเอว ยกแขนขึ้น คงเป็น

รูปพระกฤษณะกำลังยกภูเขาโควรวรณะเพื่อป้องกันลมฝนที่พระอินทร์บันดาลให้ตกลงมา มิให้ทวมโคและผู้เลี้ยงโคตายหมด หน้าบันทิศใต้จำหลักรูป พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณสามเศียร ส่วนหน้าบันทิศเหนือและทิศตะวันตกไม่ปรากฏรูปบุคคล

ปราสาทน้อยคงสร้างขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 โดยมีสถาปัตยกรรมเป็นแบบศิลปะร่วมแบบบาปวนตอนต้นและยังได้รับอิทธิพลของศิลปะร่วมแบบประตูประราชวังหลวงด้วย

ปราสาทพนมรุ้งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญที่สุดในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เนื่องจากเป็นปราสาทแบบเขมรที่มีความงดงามที่สุด ลักษณะของศิลปกรรมสถาปัตยกรรมและวัสดุที่ใช้ก่อสร้างยังคงความงดงามสะท้อนถึงความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถานแห่งนี้ได้เป็นอย่างดี สมควรที่นักท่องเที่ยวชาวไทยจะช่วยกันอนุรักษ์ให้คงอยู่ตลอดไป

คำถามท้ายบท 7**โบราณสถานสำคัญจังหวัดบุรีรัมย์**

1. บริเวณที่เป็นที่ตั้งของเมืองบุรีรัมย์มีอายุมาตั้งแต่สมัยใด
2. ภูเขาพนมรุ้งอันเป็นที่ตั้งของปราสาทพนมรุ้งเป็นภูเขาลักษณะใด
3. ปราสาทพนมรุ้งเป็นศาสนสถานในศาสนาใด
4. ปราสาทพนมรุ้งสร้างขึ้นตั้งแต่เมื่อใด มีระยะเวลาในการก่อสร้างทั้งหมดนานเท่าใด และอาคารก่อสร้างที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงศิลปะแบบใดบ้าง
5. วัสดุหลักที่ใช้สร้างปราสาทพนมรุ้งคืออะไร
6. สะพานนาครสร้างตามความเชื่อของอะไร และเป็นสัญลักษณ์แทนอะไร
7. โคปุระหมายถึงอะไร และประกอบด้วยอะไรบ้าง
8. ทับหลังและหน้าบันหมายถึงอะไร
9. เสาประดับกรอบประตูต่างจากเสาดัดกับผนังอย่างไร
10. สิ่งก่อสร้างส่วนใดของปราสาทอิฐที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะศิลปะร่วมแบบบาแคว็ง
11. บรรณาลัยคืออะไร และบรรณาลัยที่ปราสาทพนมรุ้งเป็นศิลปะสมัยใด

แนวคำตอบ 7

โบราณสถานสำคัญจังหวัดบุรีรัมย์

- บริเวณที่เป็นที่ตั้งของเมืองบุรีรัมย์นั้นมีชุมชนโบราณอยู่เป็นจำนวนมากตั้งแต่สมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16) จนถึงสมัยลพบุรี (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-18)
- ภูเขาพนมรุ้งเป็นภูเขาหินบะซอลท์ เป็นหินอัคนีสีเข้ม เนื้อละเอียดซึ่งเกิดจากการปะทุของหินหนืดที่มีการเย็นตัวอย่างรวดเร็ว
- ปราสาทพนมรุ้งเดิมเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 18 ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ปราสาทพนมรุ้งจึงได้รับการเปลี่ยนแปลงจากเทวาลัยเป็นพุทธสถาน ในศาสนาพุทธ ลัทธิมหายาน
- ปราสาทพนมรุ้งเริ่มสร้างขึ้นตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 18 รวมระยะเวลาการก่อสร้างทั้งหมดประมาณ 250 ปี อาคารสิ่งก่อสร้างที่ปราสาทพนมรุ้งแสดงให้เห็นถึงศิลปะหลายสมัย ได้แก่

ปราสาทอิฐ	แสดงให้เห็นถึง	ศิลปะร่วมแบบบาแคว็ง
โรงช้างเผือก	แสดงให้เห็นถึง	ศิลปะร่วมแบบประตูพระราชวังหลวง
ปรางค์น้อย	แสดงให้เห็นถึง	ศิลปะร่วมแบบบาปวน
ปราสาทประธานและระเบียงคด	แสดงให้เห็นถึง	ศิลปะร่วมแบบนครวัด
บรรณาลัย	แสดงให้เห็นถึง	ศิลปะร่วมแบบบายน
- วัสดุหลักที่ใช้สร้างปราสาทพนมรุ้ง คือ ศิลาทรายสีชมพู อิฐและศิลาแลงโดยมีไม้เป็นองค์ประกอบ
- สะพานนาครสร้างตามความเชื่อของศาสนาฮินดู เป็นความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลว่า สายรุ้งเป็นสะพานที่เชื่อมระหว่างโลกมนุษย์และสวรรค์ และนาครเป็นสัญลักษณ์แทนสายรุ้ง สะพานนาจึงเปรียบเสมือนสะพานรุ้งที่เชื่อมต่อกับมนุษย์กับสวรรค์
- โคปุระหมายถึง ประตูทางเข้า ซึ่งประกอบด้วยทับหลัง หน้าบัน เสาประดับกรอบประตูและเสาดัดกับผนัง
- ทับหลัง หมายถึง ภาพสลักศิลาแท่งสี่เหลี่ยมประดับอยู่เหนือกรอบประตู หน้าบัน คือ ส่วนที่เป็นรูปสามเหลี่ยมอยู่ถัดจากทับหลังขึ้นไป หน้าบันประกอบด้วยกรอบหน้าบันและตัวหน้าบัน
- เสาประดับกรอบประตูเป็นเสาที่ติดและขนานอยู่สองข้างของประตู มีไว้เพื่อรองรับทับหลัง ส่วนใหญ่ทำเป็นเสาแปดเหลี่ยม เสาติดกับผนังเป็นเสาสี่เหลี่ยมรองรับหน้าบัน

แนวคำตอบ 7

โบราณสถานสำคัญจังหวัดบุรีรัมย์

10. สิ่งก่อสร้างของปราสาทอิฐที่แสดงให้เห็นถึงศิลปะร่วมแบบบาแคว็ง คือ ส่วนของเสาประดับกรอบประตูที่มีลักษณะเป็นเสาแปดเหลี่ยม มีวงแหวนประดับโดยตลอดเสา ที่เสาประดับด้วยลายใบไม้เต็มใบหนึ่งใบ และประกอบด้วยลายใบไม้ครึ่งใบจำนวนสองใบ แต่ที่เสี้ยวของเสามีเพียงลายวงแหวนประดับโดยไม่มีลายใบไม้ประกอบ ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะร่วมแบบบาแคว็ง
11. บรรณาลัย คือ ที่เก็บรักษาพระคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ บรรณาลัยที่ปราสาทพนมรุ้งเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยศิลาแลง ซึ่งสร้างในศิลปะร่วมแบบขายน (ราวพุทธศตวรรษที่ 18 หรือ พ.ศ. 1720-1773) ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

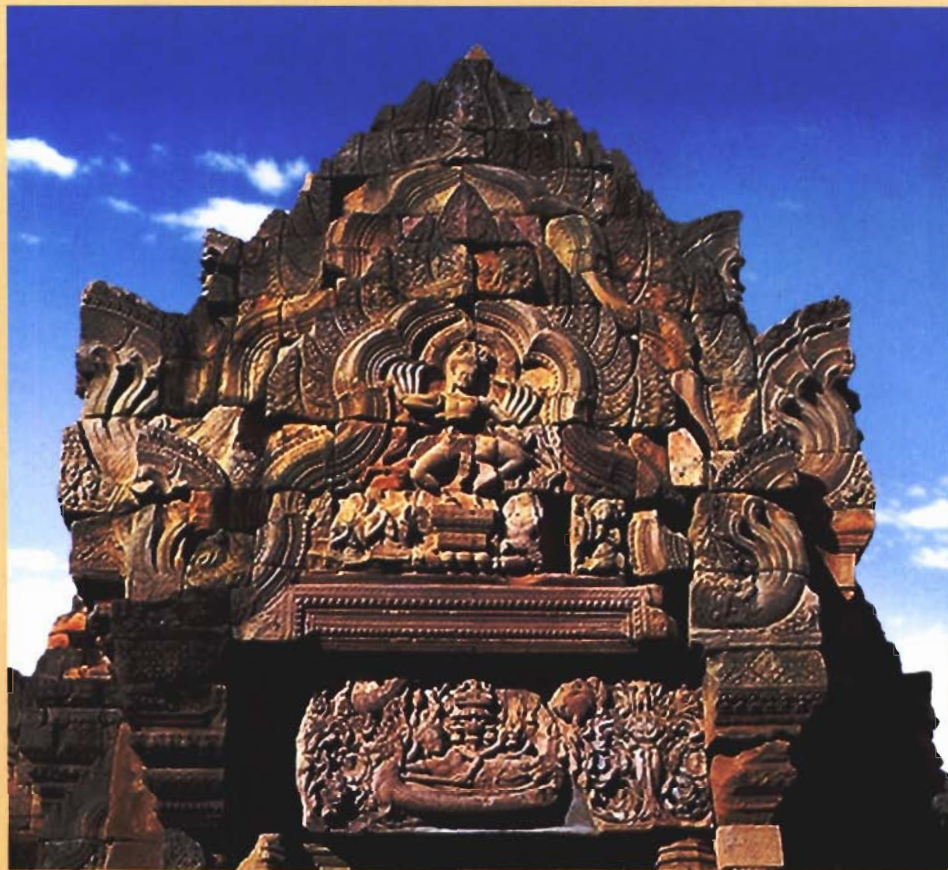
ภาพที่ 3 สะพานนาคร ศิลปะแบบนครวัด

ภาพที่ 4 ทางดำเนินและเสนาทางเรียง

ภาพที่ 5 บันไดขึ้นสู่ปราสาทพนมรุ้ง
ที่มา : กรมศิลปากร, 2531 ก หน้า 30.

ภาพที่ 6 หน้าบันนันทยต์้านทิศตะวันออกจำหลักรูปศิวะนาฏราช
ที่มา : กรมศิลปากร, 2531 ก หน้า 48.

ภาพที่ 7 ทับหลังรูปนารายณ์บรมภมสินธุ์ที่มณฑปด้านทิศตะวันออก
ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

ภาพที่ 8 กลุ่มปราสาทประธาน ปราสาทพนมรุ้ง : ปราสาทประธาน อินทราละและมณฑป
ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

บทที่ 8

โบราณสถานสำคัญจังหวัดนครปฐม

จังหวัดนครปฐมเป็นเมืองเก่าแก่ที่สุดเมืองหนึ่ง มีประวัติเกี่ยวข้องกับการสถาปนาพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรกในสุวรรณภูมิ เป็นจังหวัดที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยว สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้มาเยือน ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางท่องเที่ยวภายในวันเดียวหรือผ่านไปเยี่ยมชมจังหวัดอื่นๆ

สภาพภูมิศาสตร์

จังหวัดนครปฐมมีเนื้อที่ 2,168.327 ตารางกิโลเมตร ([http : //www.moi.go.th/province.htm](http://www.moi.go.th/province.htm), 2542) พื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีภูเขา ที่ราบลุ่มตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำท่าจีน (แม่น้ำนครชัยศรี) เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก การเกษตรกรรมและการเลี้ยงสัตว์ จังหวัดนครปฐมตั้งอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ เป็นระยะทาง 56 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดนนทบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและกรุงเทพมหานคร
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดสมุทรสาครและจังหวัดราชบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดราชบุรีและจังหวัดกาญจนบุรี

จังหวัดนครปฐมมีการปกครองแบ่งออกเป็น 7 อำเภอ คือ อำเภอเมืองนครปฐม อำเภอกำแพงแสน อำเภอนครชัยศรี อำเภอบางเลน อำเภอสามพราน อำเภอดอนตูมและอำเภอพุทธมณฑล ([http : //www.moi.go.th/province.htm](http://www.moi.go.th/province.htm), 2542)

ประวัติ

จังหวัดนครปฐมเคยเป็นเมืองโบราณแห่งหนึ่งที่มีขนาดกว้างใหญ่ที่สุดในสมัยทวารวดี เมืองนครปฐมโบราณตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองปัจจุบันไปทางทิศตะวันออกประมาณ 2 กิโลเมตร ตรงบริเวณที่เป็นวัดพระประโทนในปัจจุบัน ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของเมืองทวารวดี เป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก ต่อมาเกิดความแห้งแล้งเพราะกระแสน้ำ

ที่ไหลผ่านตัวเมืองได้เปลี่ยนเส้นทาง ผู้คนในชุมชนจึงย้ายไปตั้งหลักแหล่งใหม่ เมืองนครปฐมจึงกลายเป็นเมืองร้างไป ครั้นเมื่อขอมมีอำนาจขึ้น เมืองนครปฐมก็ตกอยู่ในอำนาจของขอมจนถึงปี พ.ศ. 1800 เมื่อคนไทยยึดอำนาจการปกครองได้จากพวกขอม แต่ไม่ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงว่า เมืองนครปฐมเป็นเมืองขึ้นของสุโขทัย

*อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปาชีพ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมศาสตร์

นครปฐมจึงร้างผู้คนมาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กษัตริย์องค์ที่ 15 ในสมัยอยุธยา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองนครไชยศรีขึ้นตรงที่ตำบลท่านา ริมน้ำนครชัยศรีทางทิศตะวันออกของนครปฐม เมืองนครไชยศรีจึงมีผู้คนอพยพเข้ามาอาศัยอยู่มากมาย แต่เมืองนครปฐมเดิมยังคงอยู่ในสภาพกร้างเรื่อยมาอีกหลายร้อยปี ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการบูรณะพระปฐมเจดีย์และสิ่งก่อสร้างต่างๆ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองเจดีย์บูชาขึ้นเพื่อให้การคมนาคมระหว่างเมืองนครปฐมและกรุงเทพฯ สะดวกมากขึ้นกว่าเดิม อย่างไรก็ตามเมือง

นครปฐมก็ยังไม่มียุทธอพยพเข้ามาตั้งภูมิลำเนาบริเวณพระปฐมเจดีย์มากนัก จนกระทั่งได้มีการสร้างทางรถไฟตัดผ่านในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เมืองนครปฐมจึงเริ่มกลับมามีความสำคัญอีกครั้ง เนื่องจากรัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองนครไชยศรีจากตำบลท่านามาตั้งที่บริเวณพระปฐมเจดีย์ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนวางผังเมืองใหม่ อีกทั้งสร้างอาคารสถานที่ขึ้นมากมาย พลเมืองจึงเริ่มอพยพเข้ามาอยู่ที่เมืองนครไชยศรีแห่งใหม่นี้มากขึ้น ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) มีการตัดถนนเพิ่มขึ้นอีกหลายสาย สร้างสะพานใหญ่ข้ามคลองเจดีย์บูชา และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามสะพานใหม่นี้ว่า “สะพานเจริญศรัทธา” และให้เปลี่ยนชื่อเมืองนครไชยศรีมาเป็น “เมืองนครปฐม” ในปี พ.ศ. 2456 แต่ยังคงเรียกมณฑลนครไชยศรีตามเดิม จนกระทั่งมีการยุบเลิกมณฑลในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7)

พระปฐมเจดีย์

วัดพระปฐมเจดีย์เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม เป็นวัดที่ประดิษฐานพระปฐมเจดีย์ ซึ่งเป็นสถูปเจดีย์ที่สูงใหญ่ที่สุดในประเทศไทยและเป็นสถานที่แห่งแรกที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานอย่างมั่นคงในประเทศไทย

1. ประวัติ

ไม่ปรากฏหลักฐานว่า มีการก่อสร้างพระปฐมเจดีย์เมื่อใดและใครเป็นผู้สร้าง ปรากฏมีแต่เพียงตำนาน

พญาางและพญาพาน อย่างไรก็ตามจากคัมภีร์มหาวงศ์พงศาวดารเกาะลังกาได้กล่าวไว้ว่า พระเจ้าอโคทมหาราชเอกัศรศาสนูปถัมภกองค์หนึ่งในพุทธศาสนา ได้ส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พุทธศาสนายังทิศต่างๆ สมณทูตสายที่ 8 ซึ่งมีพระโสณเถระกับพระอุตระเถระได้เดินทางมาประกาศพุทธศาสนายังสุวรรณภูมิ และดินแดนที่สมณทูตทั้งสองได้เดินทางมานั้น สันนิษฐานกันว่าเป็นเมืองนครปฐม โดยมีองค์พระปฐมเจดีย์สี่ขาเป็นหลักฐานเนื่องจากลักษณะของเจดีย์เป็นเจดีย์ทรงกลมองค์ระฆังเป็นรูปครึ่งวงกลมขนาดใหญ่ นั่นคล้ายคลึงกับสถูปสาญจีในสมัยพระเจ้าอโคทมหาราช ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 3 ต่อกับพุทธศตวรรษที่ 4 จึงทำให้เชื่อตรงกันว่า องค์พระปฐมเจดีย์สร้างมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโคทมหาราช ส่วนยอดปราสาทบนฐานแบบโอคว่านั้น สันนิษฐานว่ามีผู้มาดัดแปลงรูปทรงของเจดีย์ให้เป็นยอดปราสาท ในวงการโบราณคดีนั้น ยังไม่เป็นที่ยืนยันอย่างชัดเจน จึงไม่อาจสรุปได้ว่า องค์พระปฐมเจดีย์มีอายุจริงเท่าใดแน่

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ (ทรงขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ในเวลาต่อมา) ในระหว่างผนวชได้เสด็จจุดศิไปตามหัวเมืองต่างๆ ได้ทรงพบพระเจดีย์องค์ใหญ่ที่เมืองนครไชยศรี สูง 4 วา 2 คอก (81 เมตร) ฐานเป็นแบบโอคว่า ตอนบนมีองค์ปราสาท ทรงสันนิษฐานว่า เป็นพระเจดีย์องค์แรกสุดในสยามประเทศ และมีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ จึงพระราชทานนามว่า “พระปฐมเจดีย์” และนำความกราบบังคมทูลพระกรุณารัชกาลที่ 3 เพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์เสียใหม่ รัชกาลที่ 3 มีพระบรมราชวินิจฉัยว่า พระเจดีย์องค์นี้เป็นของอยู่ในป่า หากปฏิสังขรณ์ก็ยังไม่เป็นประโยชน์

การปฏิสังขรณ์จึงไม่ได้มีขึ้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว จึงทรงกระทำตามพระราชประสงค์เดิม การก่อสร้างเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2396 โดยก่อสร้างแบบพระเจดีย์เดิม ไม่มีฐานทักษิณ แมกกองอำนวยการก่อสร้างคือ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ข้า บุนนาค) ต่อมาในปี พ.ศ. 2402 ได้เกิดฝนตกหนัก อีฐที่ก่อไว้เลื่อนทรุดลงมา จึงต้องรื้อออกทำใหม่หมด รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์และกรมขุนราชสีหวิกรมคิดแบบสถูปใหม่ให้มีฐานขนาดใหญ่ สามารถทานน้ำหนักข้างบนได้ โดยก่อเป็นพระสถูปอย่างพระเจดีย์ทรงลังกา สวมครอบพระมหาธาตุองค์เดิม ฐานของเจดีย์ขยายกว้างขึ้นโดยใช้ซุงทั้งต้นปักเป็นเข็มโดยรอบ แล้วใช้โซ่ขนาดใหญ่รัดเป็นเปลาะๆ ยึดซุงไม่ให้หัวเสาบานออกเมื่อต้องรับน้ำหนักข้างบนตอนบนของพระเจดีย์ใช้เสานางเรียงปักไว้และใช้สายโซ่รัดเป็นเปลาะๆ ขึ้นไปจนถึงปล้องโฉนและฝาละมี จากนั้นจึงก่ออิฐถือปูนหุ้มภายนอก ขณะที่ทำการก่อสร้างนั้น รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างจำลองรูปพระเจดีย์เดิมไว้บนกะเปาะด้านทิศตะวันออก นอกลานพระระเบียงพระเจดีย์จำลองสูง 19 เมตร และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ส่งกระเบื้องเคลือบจากจีนมาประดับองค์พระปฐมเจดีย์ และให้ยกนกกุศและมงกุฎยอดเจดีย์ขึ้นประดิษฐานใน พ.ศ. 2413 การก่อสร้างเสร็จสิ้นสมบูรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) รวมเวลาก่อสร้างทั้งหมด 17 ปี ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะวัดพระปฐมเจดีย์ให้สง่างามมากยิ่งขึ้น

2. สิ่งควรรำชม

2.1 องค์พระปฐมเจดีย์ พระปฐมเจดีย์ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาส ซึ่งมีอาณาบริเวณกว้างขวางมากมีรั้วล้อมรอบ พระปฐมเจดีย์เป็นรูปเจดีย์ทรงกลมฐานผายกว้าง มีความสูงโดยวัดจากพื้นดินถึงยอดมงกุฎ 3 เส้น 1 คืบ 6 นิ้วไทย หรือ 120.45 เมตร¹ ฐานรอบองค์พระเจดีย์วัดได้ 5 เส้น 16 วา 3 คอก หรือ 233.50 เมตร² มีฐานกลมซ้อนขึ้นไปเป็นชั้นๆ ถัดจากฐานเป็นองค์ระฆัง ที่องค์ระฆังด้านทิศตะวันออก มีซุ้มจรนำประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งจำลองมาจากพระพุทธรูปองค์นี้รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้นำมาประดิษฐานไว้ที่ตรงซุ้มจรนำด้านทิศตะวันออก ถัดจากองค์ระฆังเป็นบัลลังก์สี่เหลี่ยมจัตุรัส เหนือบัลลังก์ทำเป็นเสาด้านเล็กๆ รองรับปล้องไฉน ซึ่งทำเป็นแฉกซ้อนลดชั้นขึ้นไป 27 ปล้อง ถัดจากปล้องไฉนเป็นปลียอด เหนือปลียอดทำเป็นนภศูล เหนือนภศูล มีพระมหามงกุฎ ซึ่งเป็นพระราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 4 ครอบไว้

2.2 พระระเบียง พระระเบียงกลมล้อมรอบพระสถูปซึ่งเป็นประธานของวัด มีวิหารทิศเชื่อมต่อกับพระระเบียงทั้งสี่ทิศ ทางเข้าพระระเบียงเป็นประตูกลม ด้านในของพระระเบียงมีจารึกกถาธรรมเขียนเป็นภาษามคธสำหรับเตือนใจสัปบุรุษ ส่วนด้านนอกของพระระเบียงเดิมเป็นที่ตั้งชั้นส่วนของโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบในบริเวณนครปฐม แต่ปัจจุบันของเหล่านั้นได้ย้ายไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานของวัด และได้นำพระพุทธรูปหล่อด้วยสัมฤทธิ์แสดงปางต่างๆ ซึ่งมีผู้สร้างถวายให้แก่วัดมาตั้งที่ด้านนอกของพระระเบียงแทน

2.3 วิหารทิศ วิหารทิศเชื่อมต่อกับพระระเบียงทั้งสี่ทิศ มีทั้งหมด 4 หลังด้วยกันคือ วิหารทิศตะวันออกวิหาร

ทิศใต้ วิหารทิศตะวันตก และวิหารทิศเหนือ

วิหารทิศตะวันออก ถือว่าเป็นวิหารทิศที่สำคัญที่สุด เรียกอีกอย่างว่า "วิหารหลวง" (หลวงมีความหมายว่า "ใหญ่") เป็นอาคารขนาดใหญ่ หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี ลดสามชั้น มีเครื่องประกอบหลังคาตามแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างทำเป็นลายหงส์ล้อมรอบพระมหามงกุฎ วิหารหลวงแบ่งออกเป็นสองห้อง ห้องนอกประดิษฐานพระพุทธรูปปางตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปที่ไม่มีพระเกตุมาลา ครองจีวรเป็นริ้วเหมือน จีวรพระสงฆ์ตามแบบธรรมชาติ ซึ่งเป็นพุทธลักษณะตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 4 ผนังด้านหลังพระพุทธรูปเขียนเป็นรูปต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระยาอนุศาสน์จิตรกร (จันทร์ จิตรกร) ช่างเขียนในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นผู้เขียนภาพต้นพระศรีมหาโพธิ์ซึ่งดูเหมือนจริง เพราะใช้เทคนิคในการระบายสีให้มีความเข้มของสี สีส่อนและสีแก่สลับกันไป ภาพเขียนนี้ใช้เวลาในการเขียนทั้งสิ้นรวม 6 ปีจึงแล้วเสร็จ ส่วนห้องด้านในเป็นห้องโถง (จากห้องโถงนี้สามารถมองเห็นพระพุทธรูปหิ้งองค์จำลอง ซึ่งประดิษฐานอยู่ในซุ้มจรนำที่องค์ระฆัง) ประดิษฐานพระแท่นมัสการของรัชกาลที่ 4 ผนังห้องด้านในตรงด้านสกัดเขียนเป็นภาพองค์พระปฐมเจดีย์ซึ่งเขียนขึ้นโดยพระยาอนุศาสน์จิตรกรเช่นกัน เป็นภาพเขียนที่แสดงให้เห็นองค์พระปฐมเจดีย์สององค์ซ้อนกัน โดยที่องค์เจดีย์ภายในเป็นสีขาว องค์เจดีย์ภายนอกเป็นสีเหลือง ภาพนี้ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะการซ้อนองค์พระเจดีย์ทั้งสององค์เจดีย์ใหม่มิใช่เป็นการซ้อนทับครอบองค์เจดีย์เดิมเสียทีเดียว แต่มีช่องว่างคั่นอยู่ เพื่อให้อากาศ

¹ ความสูงนี้วัดจากการคำนวณจากมาตราไทยเป็นมาตราเมตร

² ความกว้างนี้วัดจากการคำนวณจากมาตราไทยเป็นมาตราเมตร

ภายในสามารถถ่ายเทได้ ภาพเขียนนี้จึงทำให้ทราบได้ว่า พระเจดีย์ที่อยู่ภายในองค์พระเจดีย์ปัจจุบันมีรูปร่างเป็นเจดีย์แบบโอคว่ำ มียอดเจดีย์เป็นแบบปรางค์วางซ้อนอยู่ข้างบน ผนังทั้งสองข้างของห้องด้านในเขียนภาพเทพชุมนุม ภาพเทวดา ครุฑ ฤๅษี นาค โดยหันหน้าไปสู่องค์พระเจดีย์เพื่อนมัสการพระปฐมเจดีย์ ภาพเขียนเทพชุมนุมเหล่านี้เขียนขึ้นในครั้งรัชกาลที่ 6 เป็นฝีมือของพระยาอนุศาสน์จิตรกร ภาพเทพชุมนุมบนผนังทั้งสองด้านนี้มีลักษณะพิเศษที่สังเกตได้คือ มีการแรเงาข้างหลังรูปบุคคลแต่ละรูป ลักษณะเช่นนี้เป็นเทคนิคการเขียนภาพแบบตะวันตก มีลักษณะเป็นภาพสามมิติ มีความลึกเข้ามาประกอบ

วิหารทิศใต้ แบ่งเป็นสองห้อง ห้องนอกประดิษฐานพระพุทธรูปปางเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ ส่วนห้องในประดิษฐานพระพุทธรูปปางนาคปรก ด้านหน้าของวิหารทิศใต้มีเสาสี่เหลี่ยมขนานทั้งสองข้างเป็นเสาตะเกียงเจาะช่องกลม มีกระจกสีเขียวสำหรับใส่หลอดไฟไว้เปิดให้แสงสว่างในตอนกลางคืน การออกแบบเสาตะเกียงลักษณะเช่นนี้คงได้อิทธิพลของจีนผสมกับฝรั่ง

ตรงลานชั้นลดทางทิศใต้ระหว่างวิหารทิศตะวันออกกับวิหารทิศใต้ มีองค์พระปฐมเจดีย์องค์เดิมจำลองไว้เพื่อแสดงให้เห็นประชาชนทั่วไปได้ทราบว่า พระปฐมเจดีย์องค์เดิมเป็นอย่างไร พระปฐมเจดีย์องค์จำลองนี้สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นเจดีย์ที่มีองค์ระฆังเป็นครึ่งวงกลมขนาดใหญ่ ส่วนบนของเจดีย์ทำเป็นทรงปรางค์องค์พระปฐมเจดีย์จำลองนี้มีขนาดเล็กกว่าองค์จริงนอกจากนี้รัชกาลที่ 4 ยังมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชมาก จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้

สร้างรูปจำลองพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช³ ไว้ด้วยเป็นลักษณะเจดีย์ทรงลังกาเช่นกัน มียอดแหลมมีขนาดเล็กกว่าองค์จริง

วิหารทิศตะวันตก มีสองห้อง ห้องนอกประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 4 ส่วนห้องในประดิษฐานพระพุทธรูปปางปรีณิพพานเบื้องพระพักตร์มีพระสาวก 3 องค์

วิหารทิศเหนือ ตั้งอยู่ตรงประตูทางเข้าด้านหน้าวัด วิหารทิศเหนือประกอบด้วยห้องสองห้อง ห้องนอกประดิษฐานพระพุทธรูปปางประสูติ ส่วนห้องในประดิษฐานพระพุทธรูปปางป่าเลไลย์ เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท มีช้างเอาหมอน้ำมาถวายข้างหนึ่ง อีกข้างมีลิงเอารวงผึ้งมาถวาย

ในสมัยรัชกาลที่ 6 วิหารทิศเหนือได้มีการขยายมุขด้านหน้าออกเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปโบราณซึ่งรัชกาลที่ 6 ขณะดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารได้เสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือ ได้ทรงพบพระพุทธรูปแบบสุโขทัยองค์หนึ่งที่เหลือเพียงพระเศียร พระหัตถ์และพระบาท จากศรีสัชนาลัยจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญลงมาয়กรุงเทพฯ เมื่อได้เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อพระพุทธรูปขึ้นใหม่ โดยเอาพระเศียร พระหัตถ์และพระบาทมาต่อเข้ากับองค์พระที่หล่อขึ้นใหม่นี้ให้สมบูรณ์ เป็นพระพุทธรูปประทับยืนปางประทานอภัย หรือเรียกว่าปางห้ามญาติ ยกพระหัตถ์ขวาขึ้นเสมอพระอุระ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญมาประดิษฐานที่มุขหน้าของ

³ พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชขององค์จริงนั้นสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 21 ร่วมสมัยกับสมัยอยุธยาตอนต้น

วิหารทิศเหนือและพระราชทานนามพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ธรรโมภาส มหาวชิราวุธราชบุชนียบพิตร” เรียกสั้นๆ ว่า “พระร่วงโรจนฤทธิ์” โดยเป็นการเอาพระนามที่เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์สุโขทัยรวมกับพระนาม “มหาวชิราวุธ” เป็นสร้อยนามของพระพุทธรูปองค์นี้ ที่ฐานตรงผนังด้านหลังของพระร่วงโรจนฤทธิ์มีช่องบรรจุพระศรีรังคาร ตรงผนังด้านหลังพระร่วงโรจนฤทธิ์ เนื้อช่องบรรจุพระศรีรังคารมีพระบรมรูปของรัชกาลที่ 6 ประดับอยู่ ส่วนอีกข้างหนึ่งเป็นช่องบรรจุพระอังคารของพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวีในรัชกาลที่ 6 และมีพระรูปประดับไว้เหนือช่องบรรจุพระอังคารเช่นกัน การประดิษฐานพระบรมราชศรีรังคารในรัชกาลที่ 6 นั้นเป็นการกระทำตามพระราชพิธีนัยกรรมที่รัชกาลที่ 6 ได้ทรงรับสั่งไว้ก่อนเสด็จสวรรคต

2.4 พระอุโบสถ พระอุโบสถตั้งอยู่ที่ลานชั้นลดด้านทิศตะวันออกเป็นพระอุโบสถหลังใหม่แทนพระอุโบสถหลังเดิมที่สร้างขึ้นในครั้งรัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 6 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเป็นผู้ออกแบบพระอุโบสถหลังใหม่นี้แล้วเสร็จในสมัยรัชกาลที่ 7 ไม่มีการตกแต่งและประดับประดา ดังเช่นที่ปรากฏในพระอุโบสถทั่วไป ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นตัวอย่างแก่อุโบสถของวัดในต่างจังหวัด จะได้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างแรงงานและสามารถก่อสร้างได้เสร็จรวดเร็ว

พระอุโบสถเป็นอาคารทรงไทย ขนาดไม่ใหญ่นัก โบริเสมามีความพิเศษและต่างไปจากโบริเสมาของอุโบสถ

ทั่วไปคือ แทนที่จะเป็นการปักโบริเสมาภายในซุ้มให้ห่างจากตัวอาคาร แต่เป็นโบริเสมาที่สลักเป็นรูปท้าวจตุโลกบาล⁴ ซึ่งเป็นผู้ปกป้องรักษาโลกทั้งสี่ทิศ ประดับไว้ที่ผนังของอาคารทั้งสี่มุม

พระประธานในพระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปศิลา ทำด้วยหินควอทซ์สีขาว เป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบทวารวดีมีพระพักตร์ค่อนข้างแบน พระขนงเป็นสันนูนโค้งต่อเป็นปีกกา พระเนตรโปน พระนาสิกแบน พระโอษฐ์หนา มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13 เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท มีฐานทำเป็นรูปกลีบบัวบานรองรับพระบาท ปางทรงแสดงธรรม (ปางวิตรรกะ) พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลาซ้าย พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอระดับพระอุระ หันฝ่าพระหัตถ์ออก ปลายพระดัชนี (นิ้วชี้) และพระอังคุฐ (นิ้วหัวแม่มือ) ทำเป็นวงโค้งจรดกัน อีกสามนิ้วกางออก พระพุทธรูปศิลาลองค์นี้ได้มาจากวัดพระเมรุ จังหวัดนครปฐม เดิมมีอยู่ด้วยกัน 4 องค์ รัชกาลที่ 4 ได้อัญเชิญพระพุทธรูปศิลาที่สมบูรณ์ที่สุดมาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถเมื่อ พ.ศ. 2404 ส่วนอีก 3 องค์ซึ่งแตกหักเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยนั้น รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำมาเก็บไว้ในพระระเบียง จนกระทั่งกรมศิลปากรได้ไปค้นพบเศียรพระพุทธรูปจำนวน 3 เศียรที่วัดพระยาแก่ง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าเป็นเศียรของพระพุทธรูปลักษณะเดียวกับที่พระปฐมเจดีย์ จึงได้นำมาต่อเข้าด้วยกัน ทำให้ได้พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทอีก 3 องค์แต่ไม่สมบูรณ์เท่ากับพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถแห่งนี้

⁴ ท้าวจตุโลกบาลประกอบด้วยท้าวธตรฐ เจ้าแห่งคนธรรพ์ประจำอุทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหก เจ้าแห่งเทวดาประจำอุทิศใต้ ท้าววิรุฬเพชฌิม เจ้าแห่งนาคประจำอุทิศตะวันตกและท้าวเวสส เจ้าแห่งยักษ์ประจำอุทิศเหนือ

ปัจจุบันพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาททั้งสององค์นั้นประดิษฐานอยู่ในที่ต่างๆ ดังนี้คือ

1. วัดพระปฐมเจดีย์ จำนวน 2 องค์ เป็นพระประธานในพระอุโบสถหนึ่งองค์และอีกองค์ ประดิษฐานที่เชิงบันไดลานชั้นลดด้านทิศใต้ขององค์พระเจดีย์
2. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
3. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

นอกจากพระพุทธรูปศิลาสมัยทวารวดีทั้งสององค์แล้วยังปรากฏพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทแบบทวารวดีอีกองค์หนึ่งที่วิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระพุทธรูปองค์นี้สลักด้วยหินควอทซ์สีเขียว สันนิษฐานว่าแต่เดิมคงอยู่ที่วัดพระเมรุ จังหวัดนครปฐมเช่นกัน

จากการตรัสเล่าเรื่องของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเสด็จประพาสชวา ทำให้ทราบทั่วโลกมีพระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ ประทับนั่งห้อยพระบาท ศิลปะแบบทวารวดีเพียง 6 องค์ อยู่ในประเทศไทย 5 องค์และอีก 1 องค์อยู่ที่เมืองเมนดุต เกาะชวา ประเทศอินโดนีเซีย

แหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดนครปฐมส่วนใหญ่เป็นโบราณสถานและปูชนียสถาน นักท่องเที่ยวที่สนใจศิลปวัฒนธรรมด้านอื่นๆ อาจไปเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หุ่นขี้ผึ้งไทย เทศกาลงานประเพณีนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ประเพณีสงกรานต์ ฯลฯ นอกจากนี้สินค้าพื้นเมืองของฝากที่มีชื่อเสียงของจังหวัดนครปฐม ได้แก่ ข้าวหลามผลไม้มันนาชนิด โดยเฉพาะส้มโอ มะพร้าว น้ำหอมก็สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

คำถามท้ายบท 8**โบราณสถานสำคัญจังหวัดนครปฐม**

1. สถาปัตยกรรมที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยชื่อว่าอะไร และตั้งอยู่ที่ใด
2. ใครคือผู้ค้นพบพระปฐมเจดีย์ และพระเจดีย์มีลักษณะอย่างไร
3. พระเจดีย์องค์นั้นได้รับการปฏิสังขรณ์ในรัชกาลใด และเมื่อบูรณะแล้วมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมอย่างไร
4. วัสดุที่ใช้ประดับองค์พระเจดีย์เป็นวัสดุชนิดใด และประดับในรัชกาลใด
5. พระเจดีย์มีความสูงและความยาวที่ฐานรอบองค์พระเจดีย์เท่าใด
6. เหนือบนกุศลของเจดีย์ประดิษฐานอะไร
7. พุทธศิลป์ตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 4 เป็นอย่างไร
8. ภาพจิตรกรรมบนผนังห้องदानในของวิหารทิศตะวันออกเฉียงรูปอะไร ลักษณะการเขียนภาพต่างไปจากการเขียนภาพจิตรกรรมไทยอย่างไร
9. สิ่งก่อสร้างที่ตั้งอยู่ตรงบริเวณลานชั้นลดทางทิศใต้ระหว่างวิหารทิศตะวันออกเฉียงและวิหารทิศใต้คืออะไร
10. พระพุทธรูปที่ประดิษฐานที่มุขหน้าวิหารทิศเหนือมีชื่อว่าอะไร และมีประวัติความเป็นมาอย่างไร
11. ฐานพระพุทธรูปที่วิหารทิศเหนือประดิษฐานอะไร
12. พระอุโบสถสร้างขึ้นในรัชกาลใด ผู้ออกแบบคือใคร และมีลักษณะแตกต่างจากพระอุโบสถทั่วไปอย่างไร
13. พระประธานในพระอุโบสถทำจากวัสดุชนิดใด และเป็นศิลปะในยุคใด
14. ในประเทศไทยมีพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทกึ่งองค์ และอยู่ที่ใดบ้าง

แนวคำตอบ 8

โบราณสถานสำคัญจังหวัดนครปฐม

1. สถูปเจดีย์ที่สูงใหญ่ที่สุดในประเทศไทยคือ พระปฐมเจดีย์ วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
2. ผู้ค้นพบพระปฐมเจดีย์คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ เป็นพระเจดีย์เก่าแก่ ยอดตอนบนของเจดีย์เป็นองค์ปรางค์ มีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่
3. พระเจดีย์ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ก่อสร้างอย่างทรงลังกาครอบพระมหาธาตุองค์เดิม
4. วัสดุที่ใช้ประดับองค์พระเจดีย์คือ กระเบื้องเคลือบสีมาจากประเทศจีน ซึ่งนำมาประดับพระเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ 5
5. พระเจดีย์สูง 120.5 เมตร ฐานรอบองค์พระเจดีย์ยาว 233.5 เมตร
6. เหนือนภศูลของพระเจดีย์มีพระมหามงกุฎ ซึ่งเป็นพระราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 4 ประดิษฐานอยู่
7. พุทธศิลป์ตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 4 คือ พระพุทธรูปมีพระเกตุมาลา ครองจีวรเป็นริ้วอย่างธรรมชาติ
8. ภาพจิตรกรรมฝาผนังห้องด้านในของวิหารทิศตะวันออก เขียนภาพเทพชุมนุม เป็นภาพเทวดา ครุฑ ฤๅษี และนาค หันหน้าไปสู่องค์พระเจดีย์เพื่อนมัสการพระปฐมเจดีย์ เป็นภาพเขียนที่มีมิติความลึก มีการแรเงาหลังรูปบุคคลแต่ละรูป ซึ่งเป็นเทคนิคการเขียนภาพแบบตะวันตก
9. สิ่งก่อสร้างที่ตั้งอยู่ตรงบริเวณลานชั้นลดทางทิศใต้คือ พระปฐมเจดีย์องค์จำลอง เป็นเจดีย์ที่มีองค์ระฆังครึ่งวงกลม ส่วนบนทำเป็นทรงปรางค์ และรูปจำลองพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช
10. ที่มูขหน้าของวิหารทิศเหนือประดิษฐานพระพุทธรูปยืนชื่อ พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ธรรมโฆสิตมหาราชวรราชูปถัมภ์ รัชกาลที่ 6 ขณะดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เสด็จประพาสหัวเมืองฝั่งเหนือ ทรงพบพระพุทธรูปโบราณที่เหลือเพียงพระเศียร พระบาทและพระหัตถ์จากศรีสังขาลย์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อพระพุทธรูปขึ้นใหม่ โดยเอาพระเศียร พระหัตถ์และพระบาทมา ต่อเข้ากับองค์พระที่หล่อขึ้นใหม่เป็นพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย
11. ฐานของพระพุทธรูปที่วิหารทิศเหนือประดิษฐานพระศรีรังคารของรัชกาลที่ 6 และของพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวีในรัชกาลที่ 6

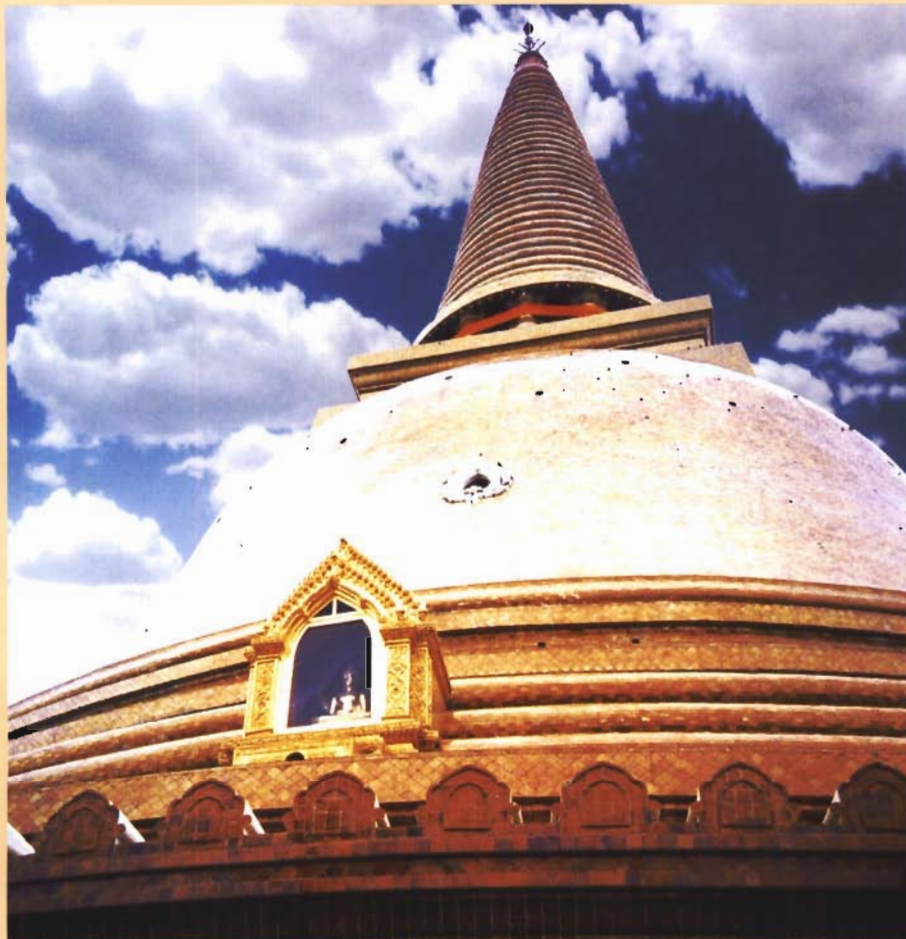
แนวคำตอบ 8**โบราณสถานสำคัญจังหวัดนครปฐม**

12. พระอุโบสถสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เป็นผู้ออกแบบ อุโบสถมีลักษณะเรียบง่าย ไม่มีการตกแต่งติดภาพและเครื่องประกอบหลังคาแบบอย่างสถาปัตยกรรมไทย
13. พระประธานในพระอุโบสถทำจากศิลาหินควอซซีสีขาว และเป็นศิลปะแบบทวารวดี
14. ในประเทศไทยมีพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาท 5 องค์ หินควอซซีสีขาว 4 องค์ หินควอซซีสีเขียว 1 องค์ ประดิษฐานที่วัดพระปฐมเจดีย์ 2 องค์ ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สามพระยา 1 องค์ และที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร 1 องค์

ภาพที่ 1 พระปฐมเจดีย์

ที่มา : แผ่นภาพจำหน่าย, ห้างหุ้นส่วน พรทิพย์พัฒนา จำกัด

ภาพที่ 2 ชุมเจ้านำประดิษฐานพระพุทธรูปจำลองที่องค์ระฆังด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ 3 พระร่วงโรจนฤทธิ์

ภาพที่ 4 พระระเียบง

ภาพที่ 5 พระปฐมเจดีย์จำลอง ที่ลานปั้นลวดลายดินเผา

ภาพที่ 6 ไภสมารูปที่วางศูโลกบาทประดับไว้
ที่ผนังพระอุโบสถ

บทที่ 9

โบราณสถานสำคัญของจังหวัดเพชรบุรี

จังหวัดเพชรบุรีเป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่งที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและวัฒนธรรม เป็นจังหวัดที่ได้ชื่อว่าเพชรเม็ดงามของประเทศ และมีศักยภาพทางการท่องเที่ยวอย่างมาก ทั้งในเชิงนิเวศ เชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งยังเป็นเมืองที่เหมาะแก่การพักผ่อน เพราะมีสถานตากอากาศที่ขึ้นชื่อ คือ หาดชะอำ และหาดเจ้าสำราญ

สภาพภูมิศาสตร์

จังหวัดเพชรบุรีตั้งอยู่ในเขตภาคกลาง อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ เป็นระยะทาง 120 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 6,225.138 ตารางกิโลเมตร ([http : //www.moi.go.th/province.htm](http://www.moi.go.th/province.htm), 2542) ลักษณะภูมิประเทศทางด้านตะวันตกเป็นภูเขาโดยตลอด เชื่อมต่อกับทิวเขาตะนาวศรี ส่วนทางด้านตะวันออกเป็นที่ราบชายฝั่งอ่าวไทย มีแม่น้ำเพชรบุรีไหลผ่าน จังหวัดเพชรบุรีมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดราชบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอ่าวไทย
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดประจวบคีรีขันธ์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับเทือกเขาตะนาวศรีและประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทย

จังหวัดเพชรบุรีแบ่งการปกครองออกเป็น 8 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอชะอำ อำเภอเขาย้อย อำเภอท่ายาง อำเภอบ้านลาด อำเภอบ้านแหลม อำเภอหนองหญ้าปล้องและอำเภอแก่งกระจาน ([http : //www.moi.go.th/province.htm](http://www.moi.go.th/province.htm), 2542)

ประวัติ

จังหวัดเพชรบุรีเป็นดินแดนเก่าแก่แห่งหนึ่ง มีความเจริญรุ่งเรืองมาทุกยุคทุกสมัย สันนิษฐานว่าเมืองเพชรบุรีเคยเป็นเมืองหนึ่งในอาณาจักรทวารวดี ที่มีการปกครองเป็นอิสระ บ้างก็สันนิษฐานว่าเมืองเพชรบุรีเคยเป็นเมืองของมอญมาก่อน ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 14 กษัตริย์ผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราชได้แผ่อำนาจขึ้นมา เมือง

เพชรบุรีจึงตกอยู่ใต้อำนาจของกษัตริย์นครศรีธรรมราช เมื่อขอมเข้ามามีอำนาจในดินแดนสุวรรณภูมิ เมืองเพชรบุรีจึงผนวกเข้าในอาณาจักรขอมด้วย มีหลักฐานแสดงถึงอิทธิพลของขอมได้แผ่ขยายเข้ามาในเมืองเพชรบุรีที่วัดกำแพงแลงเป็นปราสาทที่สร้างขึ้นตามแบบสถาปัตยกรรมของขอมสมัยบายัน และพบรูปพระอุมา

*อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปฯ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในบริเวณปราสาท ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 19 ตรงกับสมัยสุโขทัย คนไทยเริ่มมีอำนาจขึ้น เมืองเพชรบุรีจึงเป็นเมืองหนึ่งในอาณาจักรสุโขทัยในสมัยอยุธยาเมืองเพชรบุรีเป็นหัวเมืองฝ่ายตะวันตกเป็นทั้งเมืองท่าที่สำคัญที่เรือสินค้าจอดแวะพักก่อนเข้าไปยังเมืองหลวงและเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในสมัยอยุธยาเมืองเพชรบุรี มีความสำคัญอย่างยิ่งทางประวัติศาสตร์ดังเช่นในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาในปี พ.ศ. 2118 นักพระสัญญา ผู้ครองกรุงละแวกเมืองเขมร ส่งกำลังมาปล้น เมืองเพชรบุรี แต่พระยาสุรินทรภักข์ เจ้าเมืองเพชรบุรีต่อสู้ นักพระสัญญาจึงทำการไม่สำเร็จ ต่อมาในปี พ.ศ. 2124 เขมรได้ส่งกำลังเข้ามาอีกครั้ง คราวนี้สามารถตีเมืองเพชรบุรี ได้และกวาดต้อนผู้คนไปเป็นอันมาก

ใน พ.ศ. 2153 พระอินทราชา (พระราชโอรสในสมเด็จพระเอกาทศรถ) ได้แย่งราชสมบัติจากพระศรีเสาวภาคย์เพื่อขึ้นครองราชสมบัติ และทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เป็นเหตุให้ทหารอาสาญี่ปุ่นซึ่งเป็นพวกพระศรีเสาวภาคย์ ก่อการกบฏ แต่ก็ตกลงกันได้โดยทหารญี่ปุ่นจะลงเรือออกไปจากกรุงศรีอยุธยา แต่พอพ้นปากน้ำ ทหารญี่ปุ่นกลับเข้ายึดเมืองเพชรบุรี สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จึงทรงส่งทหารไปปราบ ซึ่งต้องใช้เวลายาวนาน (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536 : 253) ใน พ.ศ. 2308 พม่ายกทัพเข้ามาตีเมืองราชบุรี กาญจนบุรีและเมืองเพชรบุรี

จนพม่าสามารถตีล้อมกรุงศรีอยุธยาได้ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาตากสินและพระยาเพชรบุรีคุมกองทัพเรือคนละกองออกไปรับทัพพม่า พระยาเพชรบุรีตายในที่รบ ส่วนพระยาตากสินถอยมาตั้งรับที่วัดพิชัย จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310

ในสมัยกรุงธนบุรี เมืองเพชรบุรีเป็นเมือง 1 ใน 11 เมืองของกรุงธนบุรี และได้มีส่วนร่วมในการศึกสงครามกับพม่าถึง 2 ครั้งในปี พ.ศ. 2312 และ พ.ศ. 2317

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3) เมืองเพชรบุรี โดยพระยาเพชรบุรีได้ร่วมสนองพระบรมราชโองการด้วยความจงรักภักดีในการทำศึกสงครามอีกหลายครั้ง เช่น สงครามเก้าทัพและการปราบหัวเมืองปักษ์ใต้และมลายู ในสมัยรัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 เมืองเพชรบุรีเป็นเมืองสำหรับการประทับแรมพักผ่อนพระอิริยาบถ จึงมีการสร้างพระราชวังขึ้นถึง 3 องค์ในเมืองเพชรบุรี รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังพระนครคีรี รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังบ้านปืนและรัชกาลที่ 6 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล เมืองเพชรบุรีจึงขึ้นตรงต่อมณฑลราชบุรี เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตยในสมัยรัชกาลที่ 7 เมืองเพชรบุรีจึงได้ยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัด

โบราณสถานในเขตอำเภอเมืองเพชรบุรี

1. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี

ประวัติ เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎผนวช ได้เสด็จจาริกมายังยอดเขาสมณ จังหวัดเพชรบุรี เพื่อประทับนั่ง

¹ ในสมัยอยุธยา ชาวต่างประเทศเรียกเมืองเพชรบุรีว่า “พิปรี” (Pipry) บ้าง “พิปเลีย” (Piplys) บ้าง “พิฟริ” (Piphri) บ้าง และมาเรียกชื่อเป็นภาษาไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่า “เมืองพิบพิริ” ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กลับมาใช้ชื่อเมืองเพชรบุรีเหมือนอย่างในสมัยสุโขทัยอีกครั้ง

หาวิเวกภาวนาอยู่เป็นประจำ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎพระทัย
ชยภูมิของภูเขาสูงนี้เป็นอย่างมากจนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2394
ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็น พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) และได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังขึ้นบนยอดเขาสมณ การ
ก่อสร้างทางขึ้นไปบนยอดเขายอดแรกเพื่อชนวิสดูอุปถัมภ์
ขึ้นไป เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2401 รัชกาลที่ 4 ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบศาสนพิธีก่อฤกษ์ พระ
ที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์เป็นพระที่นั่งองค์แรก เมื่อสร้างแล้ว
เสร็จพระราชทานนามพระราชวังว่า “พระนครคีรี” และยัง
ได้พระราชทานนามเขาสมนใหม่่ว่า “เขามหาสวรรค์” ปัจจุบัน
เรียกชื่อเขานี้ว่า “เขามโศวรรย์”

พระราชวังพระนครคีรี ได้รับการบูรณะมาหลายครั้ง
ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2426 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
ซ่อมแซมบูรณะพระนครคีรี เพื่อใช้เป็นที่ประทับแรม
พักผ่อนพระอิริยาบถและเพื่อใช้รับรองแขกเมือง ครั้งที่
สองในปีพ.ศ. 2496 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล
อดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) และสมเด็จพระนางเจ้า พระบรม
ราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนยอดเขา ได้ทอด
พระเนตรอาคารชำรุดทรุดโทรมมาก จึงมีพระราชดำริให้
ซ่อมแซมให้คงสภาพที่งดงาม ต่อมากรมศิลปากร ได้จัดทำ
“โครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี” และบรรจุไว้ใน
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5
(พ.ศ. 2525 - พ.ศ. 2529) งบประมาณในการบูรณะทั้งสิ้น
31,026,800 บาท การบูรณะอุทยานประวัติศาสตร์พระนคร
คีรีแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2531 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิพลอดุลยเดชได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดอุทยาน
ประวัติศาสตร์พระนครคีรีเมื่อปี พ.ศ. 2532 (กุลทรัพย์
เกษมณกิจ และคนอื่นๆ, บรรณาธิการ, 2532 : 65)

ลักษณะของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี อุทยาน
ประวัติศาสตร์พระนครคีรีตั้งอยู่บนยอดเขาสูง 95 เมตร
ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “เขาสมน” (สะหมน) ตามชื่อของวัดที่
สร้างขึ้นตรงไหล่เขาด้านทิศตะวันออก พระราชวังพระนคร
คีรีเป็นพระราชวังบนภูเขาสูงแห่งแรกในประเทศไทย
เป็นภูเขาที่มียอดเขาใหญ่ 3 ยอดเรียงติดกัน มีอาณา
บริเวณกว้างขวางถึง 600 ไร่ รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังบนยอดเขาถึง 3 ลูก คือ
ยอดเขาลูกกลางประดิษฐานพระเจดีย์มี ชื่อว่า พระธาตุ
จอมเพชร ยอดเขาทิศตะวันออกเป็นที่ตั้งวัดพระแก้วน้อย
ซึ่งเป็นวัดประจำพระราชวัง และยอดเขา ทิศตะวันตก

เป็นส่วนที่ใช้ก่อสร้างพระราชมณเฑียร มีหมู่พระที่นั่งและอาคารต่างๆ หมู่พระราชมณเฑียรและอาคารต่างๆ นั้นได้นำเอาสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบนีโอคลาสสิกมาเป็นแบบในการก่อสร้าง รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งดำรงตำแหน่งสมุหกลาโหม เป็นแม่กองในการก่อสร้างและให้พระยาเพชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (ทั้วม บุนนาค) ปลัดเมืองเพชรเป็นนายงานก่อสร้าง การก่อสร้างเป็นไปด้วยความยากลำบากเพราะไม่มีเครื่องทุ่นแรงในการขนวัสดุอุปกรณ์และไม่มีเทคโนโลยีในการก่อสร้างที่ทันสมัย

สิ่งที่ควรรักษา

ยอดเขาศิขิตตะวันตก

1. เขตพระราชฐานชั้นนอก ประกอบด้วยโรงรถโรงม้า ศาลาลูกขุน ราชวัลลภาคารและศาลาด่านหน้า

1.1 โรงรถและโรงม้า ตั้งอยู่ทางซ้ายมือและทางขวามือของทางขึ้นลาดเขา เหนือวัดมหาสมณาราม

1.2 ราชวัลลภาคาร ตั้งอยู่ทางซ้ายมือของทางขึ้น อยู่เหนือโรงรถเล็กน้อย เป็นที่พักของมหาดเล็กและข้าราชการบริพาร

1.3 ศาลาลูกขุน ตั้งอยู่ทางขวามือของทางขึ้น ตรงข้ามกับราชวัลลภาคาร เป็นที่ทำการของศาลาลูกขุน ณ ศาลหลวง เพื่อพิจารณาคดีความต่างๆ

1.4 ศาลาด่านหน้า ตั้งอยู่ทางขวามือของทางขึ้นใกล้กับโรงโซน เป็นที่ทำการของกรมพระตำรวจหลวงและโชลนทวารมหาดเล็กและข้าราชการบริพารในพระราชสำนัก ใช้เป็นที่พักขณะออกตรวจตรา

2. เขตพระราชฐานชั้นใน เขตพระราชฐานชั้นในประกอบด้วยพระที่นั่งต่างๆ ได้แก่ พระที่นั่งสันดาการสถาน

พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ พระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรยพระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาท พระที่นั่งราชธรรมสภา หอชัชวาลเวียงชัย หอพิमानเพชรมเหศวร์

2.1 พระที่นั่งสันดาการสถาน เป็นหมู่พระที่นั่งขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ทางขวามือทางขึ้นก่อนถึงพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ ใช้เป็นที่พักสำหรับแขกเมือง มีห้องรับแขกอยู่ตอนกลาง สองข้างเป็นห้องนอน มีมุขหน้ายื่นออกไปเพื่อเป็นที่ประทับทอดพระเนตรการแสดง นาฏศิลป์ ห่างจากเวทีมหรสพประมาณ 10 เมตร

2.2 พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ เป็นพระที่นั่งองค์ใหญ่ที่สุดในหมู่พระที่นั่งมหามณเฑียรสถาน บนพระนครคีรีก่อฤกษ์เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2402 สร้างเป็นแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์กับสถาปัตยกรรมจีน แบ่งเป็น 4 ส่วน ส่วนแรกเป็นท้องพระโรงสำหรับออกขุนนางและว่าราชการ อีกสามส่วนเป็นห้องบรรทม ห้องแต่งพระองค์และห้องเสวย ในปี พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขดัดแปลงเพื่อใช้เป็นที่ประทับสำหรับพระราชอาคันตุกะจากต่างประเทศ โดยจัดท้องพระโรงด้านหน้าเป็นห้องเสวยและห้องออกขุนนาง ท้องพระโรงด้านหลังจัดเป็นห้องบรรทม มุขทิศตะวันออกจัดเป็นห้องทรงพระสำราญ มุขทิศตะวันตกจัดเป็นห้องทรง ซึ่งยังคงเป็นอยู่ดังเช่นในปัจจุบันนี้ มีเครื่องราชูปโภคตลอดจนเครื่องเรือนประจำอยู่แต่ละห้อง ซึ่งเป็นศิลปะเครื่องเรือนดังกล่าว ได้แก่ โต๊ะอาหารขนาดใหญ่พร้อมเก้าอี้ โต๊ะประชุมที่ท้องพระโรงด้านหน้า, พระแท่นบรรทมตั้งอยู่กลางห้องที่ท้องพระโรงด้านหลัง, โต๊ะเล่นไพ่ เก้าอี้ประทับพักผ่อนพระอิริยาบถที่มุขทิศตะวันออก, อย่าน้ำสำหรับสรงและโต๊ะแต่งพระองค์ที่มุขทิศตะวันตก

2.3 พระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรย์ อยู่ติดกับพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ อาคารมีลักษณะคล้ายกังฉิน เป็นพระที่นั่ง 2 ชั้น ชั้นล่างมีห้องโถง 2 ห้อง ชั้นบนมีห้องโถง ห้องบรรทม 2 ห้องและห้องแต่งพระองค์

ปัจจุบันพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์และพระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรย์จัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครคีรี ถือเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภทแหล่งอนุสรณ์สถาน โดยจัดแสดงสิ่งของ เครื่องใช้ให้มีสภาพสอดคล้องใกล้เคียงกับยุคสมัยเดิมให้มากที่สุด ศิลปวัตถุ และโบราณวัตถุที่จัดแสดง แบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ

1. เครื่องราชูปโภคของรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 เช่น โต๊ะทรงพระอักษร โต๊ะและเก้าอี้รับแขก โต๊ะเสวย พระแท่นบรรทม โต๊ะสำออง เป็นต้น เครื่องราชูปโภคเหล่านี้บางอย่างได้รูปแบบมาจากยุโรปและให้ช่างจีนในเมืองไทยทำขึ้นตามแบบยุโรป จึงมีลักษณะผสมผสานระหว่างศิลปะไทย จีนและยุโรป

2. รูปหล่อโลหะสัมฤทธิ์และทองเหลือง เป็นของใช้สำหรับตกแต่งประดับห้องต่างๆ ได้แก่ ตุ๊กตา แจกัน เชิงเทียน สันนิษฐานว่ารัชกาลที่ 5 ทรงนำกลับมาเมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรป

3. เครื่องกระเบื้องทั้งของจีนและญี่ปุ่น ได้แก่ กระถางต้นไม้และเครื่องกระเบื้องยุโรปโดยมากเป็นเครื่องถ้วยชาม ชุดทรงพระพักตร์ แจกัน เชิงเทียน

2.4 พระที่นั่งเวชยันต์วิเชียรปราสาท เป็นปราสาททรงจตุรมุข สูง 14 เมตร ยอดปราสาทเป็นปรางค์ 5 ยอด มีองค์ปรางค์ใหญ่อยู่ตรงกลางและยอดปรางค์เล็กที่มุขทั้งสี่ ตัวปราสาทตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นตั้งอยู่บนฐานสูงชัน

3 ชั้น มุมทั้งสี่ที่ฐานชั้นเดียวกับตัวปราสาทมีหอไฟ ทำเป็นรูปโดม

ภายในพระที่นั่งเวชยันต์วิเชียรปราสาทประดิษฐานพระบรมรูปหล่อด้วยสัมฤทธิ์ เป็นพระบรมรูปของรัชกาลที่ 4 ในฉลองพระองค์ที่มีพระราชดำริขึ้นเป็นแบบใหม่ พระหัตถ์ขวาทรงพระแสงดาบ พระหัตถ์ซ้าย ทรงถือหนังสือประทับยืนภายใต้พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร พระบรมรูปหล่อนี้ รัชกาลที่ 4 มีพระราชปรารภให้สร้างขึ้นเพื่อจะส่งไปถวายพระเจ้าันโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ส่งพระบรมฉายาลักษณ์ไปให้ช่างชาวฝรั่งเศสเพื่อหล่อจำลองหุ่นด้วยปูนปลาสเตอร์ก่อนเมื่อช่างได้ส่งรูปหล่อจำลองกลับมาถวายทอดพระเนตรปรากฏว่ารัชกาลที่ 4 ไม่โปรด เพราะไม่เหมือน พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างไทยลงปั้นถวายช่างปั้นไทยคือ พระยาหัตถการบัญชา ซึ่งเป็นจางวางช่างสิบหมู่ในขณะนั้น เมื่อรัชกาลที่ 4 ได้ทอดพระเนตรรูปหล่อที่ช่างปั้นไทยแล้ว พอพระทัย แต่ยังมีได้ดำเนินการต่อตามพระราชประสงค์ เพราะรัชกาลที่ 4 เสด็จสวรรคตเสียก่อน พระบรมรูป² จึงประดิษฐานอยู่ที่หอเสถียรธรรมปริตในพระบรมมหาราชวังและย้ายมาไว้ในหอพระราชพงษานุสร จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระบรมรูปไปประดิษฐาน ณ พระที่นั่งเวชยันต์วิเชียรปราสาท ต่อมาเกิดฟ้าผ่ายอดกลางของพระที่นั่งเวชยันต์วิเชียรปราสาท ทำให้อิฐปูนและเสาพังลงมาและพระบรมรูปรัชกาลที่ 4 ชำรุด ในปี พ.ศ. 2503 ทั้งพระบรมรูปและองค์พระที่นั่งจึงได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยพระ

² สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ กรมพระยานริศมานุวัตติวงศ์เข้าพระทัยว่า หลวงเทพจนกจะเป็นผู้ปั้นพระรูปพระองค์นี้

ราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ในปี พ.ศ. 2504 พระบรมวงศานุวงศ์และประยูรญาติ ได้รวบรวมพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้กรมศิลปากรหล่อพระบรมรูปถวายและนำมาประดิษฐานที่พระที่นั่งเวษยนต์วิเชียรปราสาทเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2505 ส่วนพระบรมรูปเดิมได้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

2.5 พระที่นั่งราชธรรมสภา อยู่ต่อจากพระที่นั่งเวษยนต์วิเชียรปราสาท เป็นพระที่นั่งชั้นเดียวคล้ายกังฉิน ประตูหน้าต่างทำวงโค้ง ตกแต่งด้วยเสาปลอมติดผนัง หัวเสาทำเป็นศิลปะกรีกแบบไอโอนิก (Ionic) เหนือหัวเสาทำลวดลายเป็นโกลีธอสอดดอกไม้ประดิษฐ์ พระที่นั่งองค์นี้ใช้สำหรับประชุมสภายาเยธรรมและประชุมส่วนพระองค์ภายในพระที่นั่งจึงมีโต๊ะบูชาประดิษฐานพระพุทธรูปไว้เป็นที่เคารพสักการะ

2.6 หอชัชวาลเวียงชัย ตั้งอยู่หน้าพระที่นั่งราชธรรมสภา เป็นอาคารทรงกลมคล้ายกระโจมไฟ มีบันไดเวียนอยู่ข้างในเพื่อขึ้นข้างบน ชั้นบนรอบนอกเป็นระเบียงมีลูกกรงทำด้วยกระเบื้องเคลือบสีเขียวจากเมืองจีน หลังคาเป็นรูปโดม มุงด้วยกระจะงโค้ง ภายในห้อยโคมไฟซึ่งใช้จุดในเวลากลางคืน จึงส่องแสงเห็นไฟไปได้ไกลถึงชายทะเล ในเวลากลางคืนนักเดินเรือได้อาศัยแสงไฟจากโคมไฟนี้ในลักษณะประกาศการเพื่อนำเรือเข้าอ่าวบ้านแหลม ราษฎรมักเรียกหอชัชวาลเวียงชัยนี้ว่า “กระโจมแก้ว” หรือ “หอส่องกล้อง” ทั้งนี้เพราะรัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อจะทรงส่องกล้องทอดพระเนตรดวงดาว

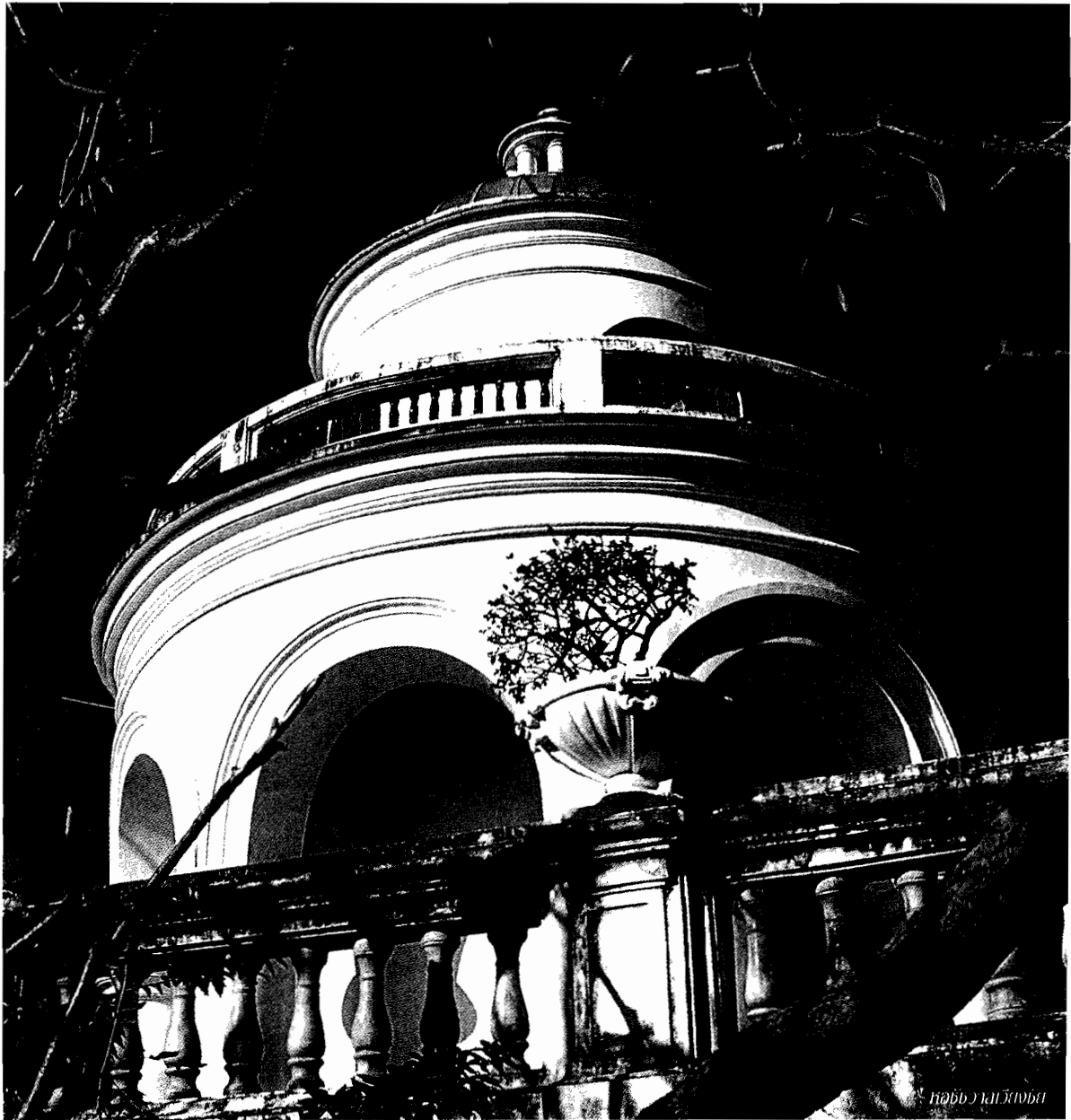
ที่หน้าหอชัชวาลเวียงชัยมีเสาธงสูง 20 เมตร ในครั้งรัชกาลที่ 4 เสานี้ใช้สำหรับอัญเชิญธงมหาราชขึ้นสู่ยอดเสาแสดงว่ารัชกาลที่ 4 ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับ

ณ พระนครคีรี

2.7 หอพิมานเพชรมเหศวร์ ตั้งอยู่บนเนินเขาตรงหน้าพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ เป็นหมู่อาคารเล็ก 3 หลังเชื่อมต่อกัน หอกลางประดิษฐานพระพุทธรูปและมีห้องเล็กใช้เป็นที่บรรทมของรัชกาลที่ 4 ในคราวทรงถืออุโบสถศีลในวันธรรมสวนะ หอขวามือเป็นศาลาเทพารักษ์ ส่วนหอซ้ายมือเป็นที่ประโคมสังคีตเวลาประกอบพิธีกรรมซึ่งยังมีเสาไม้สำหรับแขวนฆ้องชัยปรากฏอยู่ สันนิษฐานว่าหอพิมานเพชรมเหศวร์เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ซึ่งเป็นพระอนุชาพระองค์เล็กของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ซึ่งร่วมพระราชชนนีเดียวกัน

ยอดเขากลาง ปัจจุบันยอดเขากลางเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุดจอมเพชร เดิมเคยเป็นที่ตั้งของวัดอินทคีรี มีเจดีย์ก่อองค์หนึ่ง ชำรุดทรุดโทรมมาก รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์ใหม่ทับองค์เดิมและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและพระราชทานนามว่า “พระธาตุดจอมเพชร” พระเจดีย์องค์นี้สูงจากฐานถึงยอด 40 เมตร ฐานกว้าง 20 เมตร เป็นเจดีย์ทรงกลม ภายในองค์พระธาตุดตรงส่วนฐานทำเป็นห้องกลมที่มีลักษณะกลวง มีเสาใหญ่รองรับน้ำหนักอยู่ตรงกลาง โดยรอบฐานมีช่องทาง 4 ทางเข้าไปยังห้องกลมได้ ห้องกลมมีทางเดินขึ้นไปยังฐานทักษิณของพระมหาธาตุได้ 4 ช่องทาง จากฐานทักษิณสามารถมองเห็นทัศนียภาพโดยรอบเมืองเพชรบุรี

ยอดเขาคีรีศตะวันออก รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดประจำพระราชวังบนพระนครคีรี ทำนองเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวังที่กรุงเทพฯ วัดนี้เรียกกันโดยทั่วไปว่า วัดพระแก้ว ประกอบด้วยอาคารต่างๆ ได้แก่ พระอุโบสถ พระสุทธเสล

หอระฆัง วัดมหาธาตุ

เจดีย์ หอระฆัง อาคารทั้งสามตั้งอยู่บนเนินสูงลดหลั่นกันไป นอกจากนี้ยังมีพระปรางค์แดงอีกด้วย

1. หอระฆัง ตั้งอยู่ตรงเนินระดับต่ำสุด ที่อยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ หอระฆังเป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมขนาดเล็ก สร้างย่อส่วนเช่นเดียวกับพระอุโบสถ มีบันไดขึ้นลง 2 ข้าง

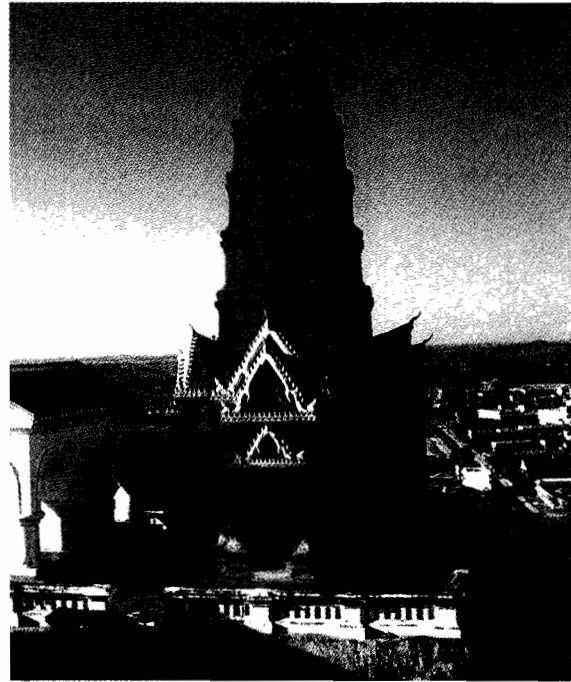
2. พระอุโบสถ มีขนาดเล็ก ตั้งอยู่บนเนินระดับกลาง ผนังพระอุโบสถประดับด้วยหินอ่อน หลังคามุงกระเบื้องสี มีเครื่องประกอบหลังคาตามแบบสถาปัตยกรรมไทยมีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มีมุขหน้าและมุขหลัง หน้าบันจำหลักเป็นรูปพระราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ 4 คือพระมหาพิชัยมงกุฎ ทำด้วยปูนปั้น บานประตูและหน้าต่างเป็นไม้สักแกะสลักเป็นภาพเทวดาปิดทองประดับกระจก ชุ้มประตูและหน้าต่างทำลวดลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจก ภายในพระอุโบสถมีฐานชุกชีสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน เดิมเคยประดิษฐานพระแก้วพลีกเมื่อรัชกาลที่ 4 เสด็จสวรรคต ได้มีการอัญเชิญพระแก้วพลีกกลับกรุงเทพฯ และได้อัญเชิญพระพุทธรูปหินอ่อนมาประดิษฐานแทน

3. พระสุทธเสลเจดีย์ ตั้งอยู่บนเนินชั้นสูงสุด หลังพระอุโบสถ เป็นเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมกว้างด้านละ 3 เมตร องค์เจดีย์สูงจากฐานถึงยอด 9 เมตรเป็นเจดีย์หินเนื้อสีเทาอมเขียว อันที่จริงองค์เจดีย์ประกอบขึ้นที่เกาะสีชัง แล้วถอดเป็นชิ้นๆ ขนลงมาทางเรือมายังเพชรบุรี เพื่อนำมาประกอบเป็นองค์เจดีย์ที่วัดพระแก้วแห่งนี้

4. หอจตุเวทปริตพจน์ ตั้งอยู่ใกล้กับพระอุโบสถวัดพระแก้ว ก่อสร้างเป็นศาลาการเปรียญ มีแท่นอาสนสงฆ์และธรรมาสน์เทศน์ ก่ออิฐถือปูน เป็นสถานที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสดับพระธรรมเทศนาและสวดพระปริตรในวันธรรมสวนะ รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้

นิมนต์พระสงฆ์จากเมืองเพชรบุรีขึ้นมาสวดและเทศน์ เนื่องจากวัดพระแก้วแห่งนี้ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา

5. พระปรางค์แดง เป็นปรางค์โปร่งทั้งองค์ ส่วนล่างของปรางค์ก่อเป็นรูปจตุรมุข มีทางเข้า 4 ด้านส่วนบนของปรางค์ก่อเป็นยอดปรางค์ซ้อนกันสูงขึ้นไปเป็นชั้นๆ 5 ชั้น ชาวบ้านเรียกพระปรางค์องค์นี้ว่า “เจดีย์แดง”

ปัจจุบันการเดินทางขึ้นชมพระนครคีรีมีความสะดวกยิ่งขึ้น เพราะมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวโดยภาครัฐกิจเอกชนจากบริษัท เพชรบุรีท่องเที่ยวพัฒนา จำกัดเข้ามาลงทุนจัดสร้างรถรางไฟฟ้าเขาวังเคเบิลคาร์ขึ้นพระนครคีรี และกรมศิลปากรเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินทั้งหมด

รถรางไฟฟ้ามีลักษณะเป็นพาหนะขับเคลื่อนบนราง ใช้เครื่องต้นกำลังพลังงานไฟฟ้า (Funicular System) ฉุดสายเคเบิลพร้อมด้วยระบบรักษาความปลอดภัย รถรางไฟฟ้ามี 2 คัน จุผู้โดยสารได้คันละ 20 คน วิ่งสวนกันตามความยาวแนวเขา 126 เมตร ด้วยความเร็ว 2 เมตรต่อวินาที

2. วัดมหาสมณาราม

วัดมหาสมณารามตั้งอยู่บนไหล่เขาทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระนครคีรี เดิมมีชื่อว่า “สมณะ” เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร เป็นวัดธรรมยุติกนิกาย รัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เมื่อทรงสร้างพระนครคีรีและพระราชทานนามว่า “วัดมหาสมณาราม”

ภาพในพระอุโบสถที่ผนังทั้งสี่ด้าน มีภาพเขียนเป็นฝีมือขรัว อินโชง ซึ่งเป็นชาวเมืองเพชรบุรี ภาพจิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องการไปนมัสการพระพุทธบาท พระปฐมเจดีย์ พระบรมธาตุนครคีรีธรรมราช ภาพพระนครคีรี ภาพพระพุทธโฆษาจารย์แปลคัมภีร์ที่ลังกา นับว่าเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง ฝีมือ ขรัว อินโชง เพียงแห่งเดียวในจังหวัดเพชรบุรี

3. พระรามราชนิเวศน์

ประวัติ พระรามราชนิเวศน์ตั้งอยู่ ณ ตำบลบ้านหม้อ อำเภอเมือง ห่างจากพระนครคีรีราว 3 กิโลเมตร อยู่ภายในรั้วของกองพันที่ 3 กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์จังหวัดทหารบกเพชรบุรี

พระรามราชนิเวศน์ หรือชาวบ้านเรียกว่า “พระราชวังบ้านปืน” สาเหตุของการเรียกเช่นนั้นเพราะเป็นพระราชวังที่มีปืนใหญ่ตั้งอยู่โดยรอบทั้งสี่ทิศ พระรามราชนิเวศน์แห่งนี้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อเป็นพระราชนิเวศน์สำหรับประทับแรมในฤดูฝน ซึ่งเป็นช่วงฤดูกาลที่พระองค์มักจะประชวรและพระองค์ทรงเห็นว่า เมืองเพชรบุรีมีอากาศเหมาะในการรักษาพระโรค แต่การเสด็จประทับแรม ณ พระนครคีรี ซึ่งตั้งอยู่บนเขาไม่สะดวกและลำบากยิ่ง จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เกศ บุนนาค) เลือกลำหอสถานที่ใกล้แม่น้ำเพชรบุรีที่ตำบลบ้านหม้อและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดซื้อที่ดินจากราษฎรในปี พ.ศ. 2447 และซื้อเพิ่มเติมในปี พ.ศ. 2452

พระราชวังบ้านปืนนี้สร้างตามสถาปัตยกรรมตะวันตก มีลักษณะย่อส่วนจากพระราชวังฤดูร้อนของพระเจ้าวิลเลียมส์ โกวเซอร์แห่งเยอรมนี โดยมีมิสเตอร์คาลเดอร์ริง ชาวเยอรมัน เป็นนายช่างก่อสร้างและจอมพลเรือสมเด็จเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นแม่กองจัดการก่อสร้างฐานรากพระตำหนักเริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. 2452 และรัชกาลที่ 5 เสด็จพระราชดำเนินมาทรงวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2453 แต่รัชกาลที่ 5 ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับพักผ่อนพระอิริยาบถ เพราะได้เสด็จสวรรคตในปีต่อมา การก่อสร้างมาแล้วเสร็จในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ในปี พ.ศ. 2459 และได้พระราชทานนามพระรามมณฑลเถียรว่า “พระที่นั่งศรเพ็ชรปราสาท” ต่อมาเมื่อประกาศพระบรมราชโองการเปลี่ยนนามพระราชวังเป็น “พระรามราชนิเวศน์” เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2461 ตั้งแต่นั้นมาทรงใช้พระรามราชนิเวศน์เป็นที่รับรองแขกเมือง

ลักษณะสถาปัตยกรรม อาคารมีรูปทรงแบบยุโรป ประมาณคริสต์ศักราชที่ 1900 อาคารสูง 2 ชั้น บนหลังคา มีหอคอยยอดโดมหลังคาเป็นโครงเหล็ก มุงด้วยกระเบื้องเคลือบแบบกบกล้วย สีเปลือกกมั่งคุด ซึ่งสั่งทำจากประเทศจีน อาคารมีขนาดใหญ่เป็นคอนกรีตสีน้ำตาล โดยรอบอาคารทั้งสี่ทิศตั้งปืนใหญ่จำนวน 4 กระบอกหล่อด้วยสัมฤทธิ์และมีชื่อคล้องจองกัน คือ “รามสูรขว้างขวาน ยมบาลจับสัตว์ ลอยชายเข้าวัง กำลังเพชรหึง” เดิมด้านหน้าพระราชวังเคยมีรูปหล่อพระนารายณ์ทรงปืน ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ดำเนินการหล่อ แต่ปัจจุบันรูปหล่อพระนารายณ์ทรงปืนได้ย้ายมาตั้งไว้ที่หน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภายในอาคารมีลักษณะโอโถง พื้นเป็นหินอ่อนและพื้นไม้ ผนังประดับประดาด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบหลากสีสันทันและมีกระจกสี (Stain Glass) ประดับตามช่องแสงภายในมีภาพเขียนสีรูปดอกไม้ รูปปั้นตุ๊กตาดินเผาเป็นรูปเด็กผู้หญิงเกาะราวบันได มีโคมไฟระย้าประดับเพดานเสาวางห้องบุด้วยทองเหลืองดูนวล บางห้องบุด้วยกระเบื้องเคลือบ ชุ่มช่องหน้าต่างภายในบางส่วนเป็นลวดลายดอกไม้ ใบไม้ ทำด้วยกระเบื้องเคลือบ

ภายในพระที่นั่งประกอบด้วยห้องทั้งหมด 44 ห้อง ดังตัวอย่างเช่น

- ชั้นล่างแบ่งเป็นห้องรอเฝ้า ห้องพระโรง ห้องเสวย และห้องเครื่อง ห้องเสวยประดับด้วยกระเบื้องลายหอยปู ปลา
- ชั้นบนแบ่งเป็นห้องต่างๆ คือ ห้องบรรทมใหญ่ ห้อง

บรรทมพระราชินี ห้องบรรทมเจ้านาย ห้องทรงพระอักษร ห้องเครื่อง เป็นต้น

พระรามราชินีเวศน์เคยใช้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนผู้กำกับลูกเสือในพระบรมราชูปถัมภ์ โรงเรียนฝึกหัดครูเกษตรกรรม โรงเรียนประชาบาลประจำตำบล กองพันที่ 2 กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ กองพันที่ 3 และกองพันที่ 4 กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของกองพันที่ 3 กรมทหารราบที่ 11 รักษาพระองค์

เมื่อ พ.ศ. 2529 กองทัพบกได้มอบให้กรมศิลปากรดำเนินการบูรณะ โดยใช้งบประมาณของกรมศิลปากรประมาณ 2,800,000 บาทเศษ และงบประมาณกองทัพบกอีกประมาณ 8,300,000 บาทเศษ

4. วัดมหาธาตุวรวิหาร

วัดมหาธาตุวรวิหารเป็นวัดใหญ่ และสำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดเพชรบุรี เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเพชรบุรี ชาวบ้านในสมัยก่อนเรียกว่า “วัดหน้าพระธาตุ” ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “วัดหน้าพระธาตุ” และในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “วัดมหาธาตุ”

วัดมหาธาตุวรวิหารตั้งอยู่บนเนื้อที่ 8 ไร่ 1 งาน 9 ตารางวา (3.28 เอเคอร์)³ ด้านหน้าติดถนนดำเนินเกษมภายในวัดแบ่งออกเป็น 2 ส่วนโดยมีถนนคั่นกลาง ส่วนแรกเป็นเขตสังฆาวาสอยู่ทางทิศใต้ ประกอบด้วยกุฏิ หอฉัน เสนาสนะ ส่วนที่สองเป็นเขตพุทธาวาสอยู่ทางทิศเหนือประกอบด้วย

³ 1 ไร่เท่ากับ 0.396 เอเคอร์

ด้วยพระปรางค์ 5 ยอด พระวิหารหลวง พระอุโบสถ เจดีย์ พระหมสีหน้า ศาลาอเนกประสงค์ ศาลาราย วิหารหลวงพ้อ อุ้ทอง

ไม่มีหลักฐานปรากฏว่า วัดมหาธาตุวรวิหารสร้างขึ้นในสมัยใด สันนิษฐานว่าเป็นวัดที่สร้างมาตั้งแต่สมัยทวารวดีถึงสมัยสุโขทัย มีการขุดพบซากอิฐสมัยทวารวดีเป็นจำนวนมาก น่าจะเป็นวัดที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อน ต่อมาชำรุดทรุดโทรม จนถึงรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระอารามหลวงเมื่อปี พ.ศ. 2459

สิ่งที่ควรนำชม

1. **พระปรางค์ 5 ยอด** พระปรางค์ 5 ยอด เป็นประธานของวัด ตั้งอยู่ตรงกลางภายในวงล้อมของพระระเบียง สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นตามคติพุทธศาสนาฝ่ายมหายานของขอม พระปรางค์แต่ละองค์มีลวดลายรูปปั้นเป็นรูปยักษ์ ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของช่างเมืองเพชรประดับอยู่

ปรางค์ประธาน (องค์กลาง) มีฐานก่อด้วยศิลาแลง มีมุขยื่นออกมาทั้งสี่ด้านและมีช่องคูหาทั้งสี่มุมเพื่อเป็นทางเข้า 1 แห่งและทางออก 3 แห่ง ปรางค์ประธานมีความสูงวัดจากฐานถึงยอดนภศูล 55 เมตรวัดโดยรอบฐานยาว 120 เมตร (บุญมี พิบูลสมบัติ, บรรณาธิการ, 2536 : 9) ภายในปรางค์ประธานประดิษฐาน พระบรมสารีริกธาตุ โดยบรรจุเมื่อปี พ.ศ. 2472 ครั้งหนึ่ง และอีกครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ได้พระราชทานพระบรมสารีริกธาตุ 3 องค์และได้เสด็จพระราชดำเนินมา ทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อให้ประชาชนได้สักการะบูชาในวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2497

ปรางค์ทิศทั้งสี่มีความหมายดังนี้ ปรางค์ทิศตะวันออก

หมายถึงอุเทสิกเจดีย์ ปรางค์ทิศตะวันตกหมายถึงบริโกคเจดีย์ ปรางค์ทิศเหนือหมายถึงธรรมเจดีย์และปรางค์ทิศใต้หมายถึงธาดเจดีย์

พระปรางค์ได้เคยพังทลายลงมาหลายครั้งและได้รับการบูรณะหลายครั้งเช่นกัน ต่อมาพระสุวรรณมุนี ซึ่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุวรวิหารได้บูรณะองค์ปรางค์ขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2471 การบูรณะแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2479 ต่อมาใน พ.ศ. 2535 ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระปรางค์ 5 ยอดอีกครั้งหนึ่ง

2. **พระอุโบสถ** พระอุโบสถตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดหน้าบันพระอุโบสถตอนล่างทำเป็นลวดลายปูนปั้นรูปจระเข้ 2 ตัว ส่วนตอนบนเป็นลายปูนปั้นรูปดอกไม้ ด้านหน้าพระอุโบสถมีเจดีย์ราย 3 องค์เรียงกัน เจดีย์เหล่านี้ตั้งอยู่บนฐานสูงย่อมุม และมีฐานบัวรองรับองค์ระฆังตรงทางเข้าด้านหน้าพระอุโบสถมีพระพุทธรูปหินทรายเป็นศิลปะแบบอุ้ทอง ปางมารวิชัย ฐานพระพุทธรูปประดับลวดลายปูนปั้นแบบช่างเมืองเพชร เบื้องหลังของพระพุทธรูปหินทรายมีพระพุทธรูปปางนาคปรก ภายในพระอุโบสถมีพระพุทธรูปประธาน เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย

3. **พระวิหารหลวง** พระวิหารหลวงตั้งอยู่ด้านหน้าตรงกับประตูทางเข้าวัดมหาธาตุวรวิหาร เป็นอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้าสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ราวรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ หลังคาพระวิหารหลวงทำเป็นหลังคาลดชั้น ด้านหน้ามีมุขหน้ายื่นออกมา ผนังด้านนอกตรงทางเข้าพระวิหารหลวง มีพระพุทธรูปปางลีลาประดิษฐานอยู่ตรงกลางระหว่างประตูทางเข้าทั้งสองข้าง และตรงกลางผนังหน้าพระวิหารหลวงมีภาพเขียนเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าและพระ 2 รูป เรียกว่า “หน้าพระฉาย” หน้าบันพระวิหารหลวงทำเป็นลวดลายปูน

ป็นรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณและมีหนุมานแบกครุฑแวดล้อมด้วยลายก้านขด มีเครื่องประกอบหลังคาตามแบบสถาปัตยกรรมไทย แต่ช่อฟ้าและหางหงส์เป็นรูปเทพนม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหารหลวงเขียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2464 - 2466 ผนังตอนบนด้านหน้าพระประธานเป็นภาพเรื่องพุทธประวัติตอนมารผจญ ผนังด้านหลังพระประธานเขียนเป็นภาพสวรรค์ผนังด้านสกัดทั้งสองด้านเขียนภาพเทพชุมนุม ส่วนตอนล่างของช่อหน้าต่างเขียนเรื่องมหานาคี

พระประธานของพระวิหารหลวงเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องตั้งอยู่บนฐานชุกชี เบื้องหน้ามีพระพุทธรูปปางมารวิชัย 2 องค์ประดิษฐานอยู่

5. วัดใหญ่สุวรรณาราม

วัดใหญ่สุวรรณารามตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองเพชรบุรี อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดประมาณ 500 เมตร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี นับเป็นวัดที่มีศิลปกรรมแบบอยุธยาที่ยังเหลืออยู่มากกว่าแห่งอื่นใด

ประวัติ วัดใหญ่สุวรรณารามสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง เดิมมีชื่อว่า “วัดใหญ่” เนื่องจากเป็นวัดที่มีเนื้อที่กว้างใหญ่ถึง 20 ไร่เศษ (7.9210 เอเคอร์) จนเมื่อพระสุวรรณมุนีหรือสมเด็จพระเจ้าแดงโม (นามเดิมว่า “ทอง”) ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ ได้ปฏิสังขรณ์วัดนี้ ซึ่งเป็นสถานที่ศึกษาชั้นต้นของท่านจึงได้เรียกชื่อวัดนี้ในเวลาต่อมาว่า “วัดสุวรรณาราม” แต่ชาวบ้านยังคงนิยมเรียก “วัดใหญ่” และบางครั้งเรียกชื่อวัดรวมกันเป็น “วัดใหญ่สุวรรณาราม” และได้กลายมาเป็นชื่อที่เรียกเป็นทางการในปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์

วัดใหญ่สุวรรณารามอีกครั้งหนึ่ง โดยได้สร้างพระระเบียงล้อมรอบพระอุโบสถ

สิ่งที่ควรนำมาชม

1. พระอุโบสถ

โบเสมา โบเสมาทำด้วยหินทรายสีแดง เป็นโบเสมาคู่ มีขนาดเล็ก แสดงฐานะเป็นวัดหลวง ตั้งอยู่บนฐานสูง ซึ่งมีเชิงสิงห์ ฐานบัว ฐานปัทม์และมีกัลปพฤกษ์รายรอบรับอีกชั้นหนึ่ง

ลักษณะสถาปัตยกรรม พระอุโบสถเป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนกลางถึงตอนปลาย มีฐานอ่อนโค้ง ซึ่งแสดงเอกลักษณ์ของศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย หลังคาทำลดสองชั้น มุงด้วยกระเบื้องกาบูน เครื่องบนประกอบหลังคาเป็นแบบไทยประเพณี หน้าบันเป็นลายปูนปั้นแบบสกุลช่างเมืองเพชร หน้าบันทิศตะวันออกจำหลักเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑอยู่ตรงกลาง ล้อมรอบด้วยลายกระหนกก้านขด หน้าบันทิศตะวันตกเป็นรูปเทพชื่อสูรอยู่ตรงกลาง ล้อมรอบด้วยลายกระหนกเปลว ด้านนอกพระอุโบสถมีเสารองรับชายคาปีกนกเรียกว่า “เสาพาไล” เป็นเสาย่อมุม มีบัวหัวเสาเป็นบัวแวง (บัวกัลปพฤกษ์) ซึ่งเป็นศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย ผนังพระอุโบสถด้านทิศเหนือและทิศใต้ไม่มีการเจาะหน้าต่าง อุโบสถลักษณะเช่นนี้เรียกว่า “โบสถ์มหาอุด” ด้านหน้าและด้านหลังพระอุโบสถมีประตูด้านละ 2 บาน ด้านหน้าพระอุโบสถมีการเจาะประตูกลาง แต่ไม่สามารถเข้าออกได้ เพราะไม่มีบันได แต่ทำขึ้นเพื่อเป็นความหมายว่า เป็นประตูทางเข้าของเทวดา บานประตูด้านในเขียนภาพสีรูปทวารบาล เพื่อป้องกันภูติผีปีศาจและสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามา ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ บานประตูด้านนอกทาสีแดง

ภายในพระอุโบสถ เครื่องบนภายในพระอุโบสถทำเป็นแบบเครื่องไม้เปลือย มีฝ้าเพดานปิดตลอด เฉพาะตรงกลางของหลังคา นอกนั้นปล่อยให้เห็นซ้อคานไม้ จึงทำให้เห็นความประณีตในการเข้าเครื่องไม้ของช่างโบราณ ตรงกลางมีลายดาวเพดานสีทอง ดาวเพดานนี้อาจมีความหมายของท้องฟ้าในจักรวาล

เสากภายในพระอุโบสถเป็นเสาย่อมุม บัวหัวเสาทำเป็นรูปบัวตูม ลายที่เขียนบนเสาเป็นลายเขียนด้วยสี ปิดทองลายของเสาแต่ละคู่เขียนไม่ซ้ำกัน เป็นลายผ้าถุงในสมัยโบราณ เสาด้านบนเขียนเป็นลายผ้าถุง เชิงเสาเป็นลายเชิงผ้าถุง ซึ่งนับเป็นความชาญฉลาดของช่างในการนำลวดลายบนผืนผ้าถุงสมัยโบราณมาใช้กับสถาปัตยกรรมได้อย่างประณีตวิจิตร

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ผนังด้านหน้าพระประธาน เขียนเป็นภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ มีพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ภายใต้ชุ้มโพธิพฤกษ์อยู่ด้านบน มีพญามารผจญและพระแม่ธรณีบีบมวยผมอยู่ด้านล่าง ผนังด้านหลังพระประธานเขียนเป็นลายกั้นขด ผนังด้านข้างแต่ละข้างเขียนรูปเทพชุมนุม⁴ ซึ่งเรียงกันเป็น 5 แถว ประกอบด้วยเทพ คนธรรพ์ ฤาษี นาค ภาพเขียนรูปเทพชุมนุมเขียนตรงตามพุทธประวัติ คือ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ มีพระอินทร์ พระพรหม พระยมและยักษ์ทั่วทั้งจักรวาลมาบูชาพระพุทธเจ้า ดังนั้นภาพเทพชุมนุมภายในพระอุโบสถจึงเป็นภาพของเหล่าเทพนั่งพนมมือ หันหน้าไปทางพระประธาน รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทอดพระเนตรและทรงชมว่าเป็น

ฝีมือช่างชั้นครู โดยเฉพาะหน้ายักษ์ไม่ได้เขียนเหมือนกับหน้าของหัวโขน แต่เขียนเป็นหน้าของคนแก่ มีลักษณะเหมือนธรรมชาติ ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถนี้ค่อนข้างลบเลือนไปมาก เนื่องจากน้ำฝนไหลลงมาจากหลังคาและความชื้นที่เกิดจากพื้นดิน จึงมีส่วนทำให้ภาพจิตรกรรมหลุดออกมา⁵

พระประธาน พระประธานเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 2.20 เมตร ศิลปะแบบอยุธยา ประดิษฐานบนฐานอ่อนโค้งทำด้วยปูนปั้นลายกลีบบัว ประดับกระจก เหนือพระเศียรพระประธานมีฉัตรกางกั้นอยู่ ห้อยลงมาจากเพดาน คงทำใน ความหมายว่า พระพุทธเจ้าเป็นพระธรรมราชา (พระราชาที่ประกาศอานุกาภาพด้วยพระธรรม) จึงนิยมถวายฉัตรกางกั้นเหนือพระเศียรพระประธาน

ด้านหน้าพระประธานประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่ง ปางมารวิชัย 3 องค์เรียงกัน และมีพระพุทธรูปประทับยืนแทรกอยู่ระหว่างพระพุทธรูปปางมารวิชัยอีก 2 องค์ แถวถัดมามีพระพุทธรูปปางสมาธิ 2 องค์ ประดิษฐานอยู่ตรงริม ซึ่งมีรูปหล่อสมเด็จพระเจ้าตากสินและรูปหล่อพระครูมหาวิหาริรักษ์ประดิษฐานอยู่ตรงกลาง

ด้านหลังพระประธานติดกับผนังพระอุโบสถมีพระพุทธรูปหล่อด้วยสัมฤทธิ์อีกองค์หนึ่งประดิษฐานบนฐานชุกชี พระพุทธรูปมีขนาดหน้าตักกว้าง 1.40 เมตร พระบาทเบื้องขวามีนิ้วถึง 6 นิ้ว บางท่านสันนิษฐานว่า อาจเป็นพระประธานองค์เดิมของพระอุโบสถ ก่อนจะมีการ

⁴ ภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาตอนกลางและตอนปลายนิยมเขียนเป็นภาพเทพชุมนุม

⁵ เทคนิคการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยจะเขียนต่อเนื่องกันทั้งตัวจึงเขียนสีลงไปบนผิวของผนัง สีที่เขียนจะติดบนผิว ไม่ได้ซึมลงไปใ้เนื้อผนัง เมื่อถูกความชื้น ถูกน้ำฝนชะลงมา ก็จะหลุดออกได้ง่าย

ปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในสมัยอยุธยา

2. ศาลาการเปรียญ

ประวัติ ศาลาการเปรียญหลังนี้เดิมเคยเป็นพระตำหนักของพระเจ้าเสือในเขตพระราชฐาน พระราชวังกรุงเก่าอยุธยา ซึ่งได้พระราชทานแด่สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศเป็นคนเมืองเพชรและได้ไปศึกษาพระปริยัติธรรมที่กรุงศรีอยุธยาตั้งแต่บรรพชาเป็นสามเณร จนกระทั่งได้เป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระเจ้าเสือ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศจึงนำพระตำหนักที่ได้รับพระราชทานมาประกอบขึ้นเป็นศาลาการเปรียญของวัด

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ศาลาการเปรียญตั้งอยู่ด้านหลังพระอุโบสถ เป็นศาลาใหญ่ขนาด 10 ห้อง กว้าง 10 เมตร ยาว 30 เมตรเป็น ลักษณะของเรือนไทย สมัยอยุธยาตอนปลาย หลังคาทำลดชั้น 2 ชั้น มุงด้วยกระเบื้องกาบหรือกระเบื้องกาบกล้วย ตอนปลายของกระเบื้องมุงหลังคามีวัสดุรูปสามเหลี่ยมเล็กๆ ติดอยู่ตลอดแนวเรียกว่า “กระเบื้องเชิงชาย” เพื่อป้องกันมิให้นก หนูหรือสัตว์ต่างๆ เข้าไปทำรังใต้หลังคาได้ หลังคาทำลักษณะเทลาดเพื่อต้องการให้น้ำฝนไหลออกจากหลังคาได้เร็วที่สุด หลังคามีเครื่องประกอบหลังคาตามแบบสถาปัตยกรรมไทย มีคันทวยทำเป็นเส้นอ่อนโค้งเหมือนลายกระหนกอรบรับชายคาปีกนก ที่ชายคาปีกนกด้านหนึ่งของศาลาการเปรียญ มีมุขยื่นออกมา เป็นมุขรูปสามเหลี่ยม ซึ่งตั้งอยู่บนเสาสองต้นที่แทงทะลุขึ้นมาจากชายคาปีกนก เป็นเอกลักษณ์สำคัญของเครื่องบนตามแบบสถาปัตยกรรมไทยสมัยอยุธยาตอนปลายเรียกว่า “มุขทะลุชื่อ” หรือ “มุขประเจิด” ในขณะที่ชายคาปีกนกอีกด้านหนึ่งไม่มีมุขยื่น

ออกมา ฝาผนังเป็นตาตารางเรียกว่า “ฝาปะกน” ตัวอาคารภายนอกเดิมเป็นลายเขียนทอง ต่อมาลบลือนมากทางวัดจึงได้ทาสีแดงทับ ตัวอาคารเป็นไม้ที่ประกอบขึ้นโดยไม้ต้องใช้ตะปูยึด ทำให้สามารถถอดออกเป็นชิ้นๆ ได้

บานประตูของศาลาการเปรียญมีทั้งหมด 5 บาน ด้านหลัง 2 บานและด้านหน้า 3 บาน ประตูบานกลางทางด้านหน้าเป็นประตูไม้แกะสลักเป็นลายก้านขดสองชั้น ปิดทอง ประดับกระจกด้านใน มีลักษณะอ่อนช้อยและสวยงามมาก บานประตูกลางเป็นลักษณะประตู 2 บานเปิดเข้าหากัน มือกเลาอยู่ตรงกลาง บนบานประตูด้านขวามือรอยชำรุดคล้ายถูกของมีคมฟันทะลุ เล่ากันว่าทหารพม่าใช้ขวานฟันในคราวยกทัพผ่านเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่มีหลักฐานยืนยัน

สิ่งสำคัญในศาลาการเปรียญ ภายในศาลาการเปรียญประดิษฐานธรรมาสน์สำหรับพระนั่งเทศนาปาฐกถาธรรมจำนวน 2 หลัง เป็นของเก่าและของใหม่ซึ่งสวยงามมาก นอกจากนี้ยังมีสิ่งศักดิ์ ฝีมือนอกสมัยอยุธยา ซึ่งปัจจุบันไว้เก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร (จารุณี ฝโลประการ และวิภา นาคงาม, บรรณาธิการ, 2536 : 61)

3. หอไตร

หอไตรมี 2 หลัง หลังเก่าตั้งอยู่ในสระน้ำ เป็นเรือน ขนาดสองห้อง เป็นลักษณะหอไตรสมัยอยุธยาตอนปลายมีขนาดกว้าง 18 เมตร ยาว 80 เมตร มีเสา 3 ต้น แทนที่จะเป็นเสา 4 ต้น เสาจำนวน 3 ต้นอาจหมายถึงพระไตรปิฎก ได้แก่ พระวินัย 1 พระสูตร 1 และพระปรมาัตถ์ 1 มีสะพานทอดจากริมสระไปยังหอไตรได้ปัจจุบันใช้เป็น ที่เก็บคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อย ส่วนหอไตรหลังใหม่

⁶ ภาววัตถุ เช่น ตู้ โต๊ะ ฯลฯ ที่รวมกันภายใต้พระสงฆ์ผู้เทศน์หรือบังสุกุลในการปลงศพ (ศัพท์นี้ใช้สำหรับศพหลวง)

สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2470 เป็นหอไตรไม้ 2 ชั้น ตั้งอยู่ใกล้กับกุฏิท่านเจ้าอาวาส หอไตรหลังใหม่นี้มีตู้ลอยรดน้ำบรรจุพระธรรมอยู่หลายใบ

4. พระระเบียง

พระระเบียงรอบพระอุโบสถ สร้างขึ้นในปีพ.ศ. 2450 ในสมัยพระครูมหาวิหาริรักษ์เป็นเจ้าอาวาสรัชกาลที่ 5 ตรัสชมไว้ว่า “เป็นพระระเบียงที่มีความคิดแปลก จะถือเป็นศาลารายก็ได้ เป็นพระระเบียงก็ได้ เพราะตัดขาดเป็นหลังๆ” พระระเบียงแต่ละหลังทำเป็นอาคารทรงจตุรมุข หลังคาทำซ้อนสองชั้น มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี ซึ่งนิยมมากในสมัยรัตนโกสินทร์ ต่างจากความนิยมการมุงหลังคาของสมัยอยุธยา ซึ่งมุงด้วยกระเบื้องดินเผา พระระเบียงมีเครื่องประกอบหลังคาตามแบบสถาปัตยกรรมไทย หน้าบันของพระระเบียงทำเป็นรูปพระขรรค์วางอยู่บนพาน เหนือพระขรรค์มีรูปเลขห้าไทย หมายถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เหนือเลขห้าไทย มีจุลมงกุฎครอบอยู่ด้านบนหมายถึงพระราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 5 พระระเบียงเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป มีทั้งพระพุทธรูปยืนและพระพุทธรูปนั่ง ทำด้วยโลหะและปูนปั้น

5. วิหารโถง

วิหารโถงตั้งอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ สองปีกของวิหารโถงเป็นพระระเบียงที่รายล้อมพระอุโบสถ ภายในวิหารโถงมีพระเจดีย์หล่อด้วยโลหะเรียกว่า “พระจุฬามณีเจดีย์” ขนาดสูง 2.50 เมตร

โบราณสถานในเขตอำเภอยะอำ

พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน

ประวัติ เนื่องจาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ทรงพระประชวรด้วยโรครูมาติสซั่ม (Rheumatism) พระองค์ได้ทรงเลือกที่ดินที่ตำบลบางทะเล จังหวัดเพชรบุรี เพื่อสร้างที่ประทับริมทะเล ซึ่งมีอากาศแห้ง อบอุ่น และมีลมทะเลโชยพัดอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นที่พอพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง จึงได้พระราชทานชื่อชายหาดแห่งนั้นว่า “หาดเจ้าสำราญ” แต่อยู่ที่ประทับที่หาดเจ้าสำราญนี้ ตั้งอยู่ใกล้กับหมู่บ้านชาวประมงบ้านแหลมซึ่งชาวบ้านทำการประมงกันมาก ทำให้มีแมลงวันหัวเขียวชุกชุมและแพร่กระจายมายังที่ประทับรัชกาลที่ 6 จึงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างเรือนพักร้อนให้เป็นที่พักผ่อนพระอิริยาบถขึ้นใหม่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง พระตำหนักขึ้นใหม่ ณ ชายหาดตำบลห้วยทรายเหนือ อำเภอยะอำ จังหวัดเพชรบุรี และได้พระราชทานนามพระราชนิเวศน์ว่า “มฤคทายวัน” ซึ่งเป็นชื่อป่าที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาธรรมจักรในสมัยพุทธกาลและชื่อนี้ยังสอดคล้องกับชื่อตำบลที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ห้วยทราย” ซึ่งหมายถึงบริเวณที่มีเนื้อทรายมากินน้ำในห้วย นอกจากนี้ยังมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ประกาศห้ามการฆ่าสัตว์ป่าบริเวณรอบเขตพระราชฐานในวงรัศมี 100 เส้น เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2467 เนื่องด้วยรัชกาลที่ 6 ทรงพระเมตตาที่จะช่วยคุ้มครองชีวิตสัตว์ป่าให้ได้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขเหมือนสัตว์ที่มฤคทายวันในสมัยพุทธกาล

พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน เป็นพระตำหนักไม้สักมีเนื้อที่ทั้งหมด 31 ไร่ 1 งาน 62 ศอก (ประมาณ 12,375 เอเคอร์)⁷ มูลเหตุในการสร้างพระราชนิเวศน์มฤคทายวันคือ

⁷ แปลงมาจากภาษาไทยเป็นมาตรฐานตรรก

1. เป็นบริเวณที่มีลำห้วยธรรมชาติและมีแอ่งน้ำซับใต้ดินสามารถดูดบ่อน้ำจืดได้ทั่วไป

2. การคมนาคมสะดวกเพราะอยู่ใกล้สถานีรถไฟห้วยทรายเหนือ

3. ห่างไกลจากหมู่บ้านชาวประมงพอสมควร

รัชกาลที่ 6 ทรงออกแบบและควบคุมการก่อสร้างด้วยพระองค์เอง โดยให้สถาปนิกชาวอิตาลีชื่อนายอิมาน เฟดดี เป็นผู้ร่างแบบถวาย และเจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) เป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง การก่อสร้างพระราชนิเวศน์เริ่มประมาณปี พ.ศ. 2466 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2467 นับว่าเป็นพระราชนิเวศน์ที่ใช้เวลาสร้างน้อยที่สุด พระราชนิเวศน์สร้างเป็นกลุ่มอาคารที่สร้างเรียงรายกันถึง 16 หลัง พระที่นั่งแต่ละองค์หรืออาคารแต่ละหลังเป็นเรือนไม้สักชั้นเดียวทรงปั้นหยา หลังคา มุงกระเบื้องสีเหลือง ฝาเพดานเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมดเพื่อรองรับน้ำหนัก ตัวอาคารมีห้องโถงทรงรูปจตุรัส ลักษณะโปร่ง เปิดโล่ง และมีใต้ถุนสูง เพื่อให้ลมโกรกพระที่นั่งต่างๆ ตั้งอยู่บนเสาคอนกรีตรองรับน้ำหนักของเพดานและอาคาร เสาคอนกรีตที่ใช้มีทั้งสิ้น 1,080 ต้น และมีการหล่อน้ำที่โคนเสาเพื่อป้องกันมดและแมลงขึ้นรบกวนบนพระราชนิเวศน์ พระที่นั่งแต่ละหลังติดต่อกันด้วยทางเดิน ทำให้ไม่ต้องลงบันไดเพื่อจะขึ้นไปชั้นบันไดของอาคารอีกหลังหนึ่ง ซึ่งเป็นการประหยัดเวลา กันแดดและกันฝน อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีบันไดขึ้นลงตามจุดต่างๆ ถึง 23 แห่ง

หลังจากที่รัชกาลที่ 6 ได้เสด็จสวรรคต พระราชนิเวศน์แห่งนี้จึงถูกทิ้งร้างจนชำรุดทรุดโทรมลงมาก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระตำหนักนี้แด่

สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ พระราชธิดาในรัชกาลที่ 6 ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 กระทรวงกลาโหมได้ใช้พระราชนิเวศน์มฤตทายวันเป็นค่ายฝึกยุวชนทหาร และหน่วยงานราชการต่างๆ ได้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาใช้ ปัจจุบันอยู่ในความดูแลของสำนักพระราชวัง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนใช้เป็นสถานที่ตั้งศูนย์ฝึกการต่อต้านและปราบปรามการก่อความไม่สงบและ “พระราชทานนามว่า” ค่ายพระรามหก ต่อมากรมศิลปากร ได้ประกาศให้พระราชนิเวศน์นี้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานเมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2524

กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนร่วมกับกรมศิลปากร ได้จัดทำโครงการบูรณะพระราชนิเวศน์มฤตทายวันในวงเงินค่าซ่อมแซมประมาณ 47 ล้านบาท การบูรณะได้เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2530 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2537

สิ่งที่ควรรักษา

อาคารทั้ง 16 หลัง แบ่งส่วนเป็นพระที่นั่งใหญ่ 3 องค์ หันหน้าเรียงแถวขนานไปกับชายทะเล มีชื่อเรียงจากชั้นในสุดมาจนถึงด้านหน้าดังนี้

1. **พระที่นั่งสมุทพิมาน** เป็นที่ประทับของสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรชายา นอกจากนี้ยังมีเรือนเล็กๆ สำหรับข้าราชการฝ่ายในอีกด้วย

2. **พระที่นั่งพิศาลสาคร** เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใกล้เคียงกันมีอาคารบริวารอยู่หลายหลัง อาคารหลังใหญ่ที่สุดใช้เป็นห้อง

บรรทม ห้องทรงพระอักษร ห้องแต่งพระองค์และห้องสรง ด้านหลังของพระที่นั่งมีศาลารูปสี่เหลี่ยม มีลูกกรงรอบไม้กันฝา เป็นห้องเสวย พระที่นั่งองค์นี้มีสะพานทางเดินพร้อมหลังคายาวไปถึงห้องเปลี่ยนฉลองพระองค์ หรือยาวไปถึงที่ประทับเพื่อพักผ่อนพระอิริยาบถที่ชายหาด

3. พระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์ เป็นอาคารสองชั้น ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ไม้กันฝาทั้งชั้นบนและชั้นล่างใช้เป็นโรงละครและเป็นที่ชุมนุมในโอกาสต่างๆ รัชกาลที่ 6 ได้ทรงใช้พระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์เป็นที่จัดการแสดงละครหลายครั้งในระหว่างปี พ.ศ. 2467 ถึงปี พ.ศ. 2468 การแสดงละครครั้งแรกเป็นละครร้องเรื่อง “พระร่วง” ซึ่งรัชกาลที่ 6 ทรงปรับปรุง จากพระราชนิพนธ์ละครพูดคำกลอน และทรงนำออกแสดงเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2467 รัชกาลที่ 6 ทรงแสดงเป็นนายมัน ปินยาว และการแสดงครั้งสุดท้าย ณ พระที่นั่งองค์นี้ คือ ละครพูดสลักรำเรื่อง

“วิเวกพระสมุทร” แสดงเมื่อวันที่ 23 และ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2468 รัชกาลที่ 6 ทรงแสดงเป็นท้าวमितส รัชกาลที่ 6 ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่พระราชนิเวศน์มฤคทายวันเป็นครั้งสุดท้ายเมื่อวันที่ 12 เมษายน จนถึงวันที่ 20 มิถุนายน พ. ศ. 2468

ปูชนียสถาน โบราณสถานและแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเพชรบุรียังมีอีกหลายแห่ง โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น หาดชะอำ วนอุทยานชะอำ หาดปึกเตียน ฯลฯ นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวจังหวัดเพชรบุรีจึงได้รับทั้งความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และการพักผ่อนหย่อนใจไปด้วย โดยเฉพาะซากกลับ ของฝากที่ชื่นชอบมากคือ ขนมหม้อแกง ก๋วยฮอนน้ำผึ้ง ข้าวเกรียบ ฯลฯ เนื่องจากจังหวัดเพชรบุรีเป็นเมืองที่ขึ้นชื่อทางด้านขนมอร่อย

คำถามท้ายบท 9

โบราณสถานสำคัญจังหวัดเพชรบุรี

1. พระราชวังที่ตั้งอยู่บนเขาแห่งแรกของประเทศไทยมีชื่อว่าอะไร
2. พระนครคีรีตั้งอยู่บนยอดเขาสูงกี่เมตร มีชื่อเดิมว่าอะไร และปัจจุบันเรียกชื่ออย่างไร
3. พระที่นั่งองค์แรกที่สร้างขึ้นในพระนครคีรีมีชื่อว่าอะไร
4. ในปัจจุบันพระที่นั่งองค์ใดในอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีใช้เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครคีรี
5. พระที่นั่งในพระนครคีรีที่มียอดปราสาทมีชื่อว่าอะไร ภายในประดิษฐานสิ่งสำคัญอะไร
6. อาคารใดในพระนครคีรีใช้เป็นที่สำหรับส่องกล้องทอดพระเนตรดวงดาวในครั้งรัชกาลที่ 4
7. ยอดเขาทิศตะวันออกเฉียงมีสิ่งก่อสร้างอะไรบ้าง
8. หน้าบันพระอุโบสถจำหลักเป็นรูปอะไร
9. เจดีย์หินเนื้อสีเทาอมเขียวมีชื่อว่าอะไร และได้มาจากที่ใด
10. ภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือขรัวอินโข่ง ปรากฏอยู่ที่ใดในจังหวัดเพชรบุรี และเป็นภาพเกี่ยวกับอะไร
11. พระราชวังใดในจังหวัดเพชรบุรีมีการสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก และสร้างขึ้นในครั้งรัชกาลใด
12. สิ่งก่อสร้างใดในวัดมหาธาตุวรวิหารเป็นประธานของวัด และมีชื่อสังเกตใด
13. อาคารใดในวัดมหาธาตุวรวิหารมีหน้าบันจำหลักรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณ
14. วัดใดในจังหวัดเพชรบุรีที่มีศิลปกรรมแบบอยุธยาหลงเหลืออยู่มากกว่าที่อื่น และปรากฏอยู่ที่ใดบ้าง
15. หน้าบันพระระเบียงของวัดใหญ่สุวรรณารามทำเป็นรูปอะไร
16. สถาปนิกผู้ร่างแบบพระราชนิเวศน์มฤคทายวันคือใคร พระราชนิเวศน์มฤคทายวันประกอบด้วยพระที่นั่งอะไรบ้าง
17. พระที่นั่งองค์ใดในพระราชนิเวศน์มฤคทายวันใช้เป็นที่จัดแสดงละครในสมัยรัชกาลที่ 6

แนวคำตอบ 9

โบราณสถานสำคัญของจังหวัดเพชรบุรี

1. พระราชวังที่ตั้งอยู่บนเขาแห่งแรกของประเทศไทยมีชื่อว่า พระนครคีรี
2. พระนครคีรีตั้งอยู่บนยอดเขาสูง 95 เมตร เดิมชื่อว่า เขาสมน ปัจจุบันเรียกชื่อว่า เขามโหศวรชัย
3. พระที่นั่งองค์แรกที่สร้างขึ้นในพระนครคีรีมีชื่อว่า พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์
4. ในปัจจุบันพระที่นั่งในพระนครคีรีที่ใช้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครคีรี คือ พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์และพระที่นั่งปราโมทย์มโหศวรชัย
5. พระที่นั่งในพระนครคีรีที่มียอดปราสาท คือ พระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาท ภายในประดิษฐานพระบรมรูปของรัชกาลที่ 4
6. อาคารในพระนครคีรีที่ใช้สำหรับสองกลองทอดพระเนตรดวงดาวในรัชกาลที่ 4 คือ หอชัชวาลเวียงชัย
7. ยอดเขาทิศตะวันออกมีสิ่งก่อสร้างได้แก่ พระอุโบสถ พระสุทธเสลเจดีย์ หอระฆังและพระปราสาทแดง
8. หน้าบันพระอุโบสถจำหลักเป็นรูปพระราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 4 คือ รูปพระมหากษัตริย์มงกุฎ
9. เจดีย์หินเนื้อสีเทาอมเขียวมีชื่อว่า พระสุทธเสลเจดีย์ ได้มาจากเกาะสีชัง
10. ในจังหวัดเพชรบุรีมีภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือขรัวอินโข่ง ปรากฏที่วัดมหาสมณาราม เป็นภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับการไปนมัสการพระพุทธบาท พระปฐมเจดีย์ พระบรมธาตุนครคีรีธรรมราช ภาพพระนครคีรี ภาพพระพุทธโฆษาจารย์ แปลคัมภีร์ที่ลังกา
11. พระราชวังในจังหวัดเพชรบุรีที่มีการสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก คือ พระรามราชนิเวศน์ สร้างขึ้นในครั้งรัชกาลที่ 5
12. ประธานของวัดมหาธาตุวรวิหาร คือ พระปราสาท 5 ยอด สังเกตได้จากสิ่งก่อสร้างใดที่ตั้งอยู่ตรงกลางภายในวงล้อมของพระระเบียง
13. อาคารที่มีหน้าบันจำหลักรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณ คือ วิหารหลวง

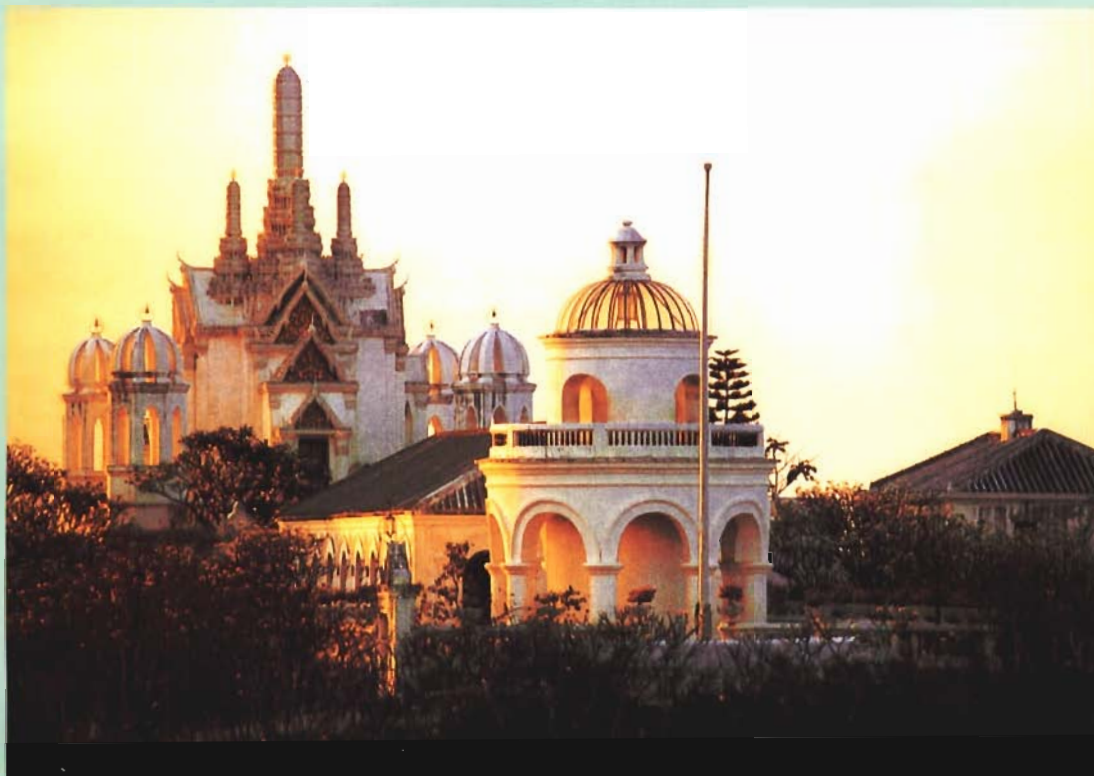
แนวคำตอบ 9

โบราณสถานสำคัญจังหวัดเพชรบุรี

14. วัดในจังหวัดเพชรบุรีที่มีศิลปกรรมแบบอยุธยาหลงเหลืออยู่มากกว่าที่อื่น คือ วัดใหญ่สุวรรณาราม และปรากฏอยู่ที่
1. ฐานพระอุโบสถ เป็นฐานอ่อนโค้ง
 2. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถเป็นภาพเทพชุมนุม
 3. เสาศาไล ด้านนอกพระอุโบสถมีบัวหัวเสาเป็นบัวแฉก
 4. ชายคาปีกนกด้านหนึ่งของศาลาการเปรียญมีมุขทะเลซื่อ
15. หน้าบันพระระเบียงของวัดใหญ่สุวรรณารามทำเป็นรูปพระขรรค์วางอยู่บนพาน เหนือพานมีเลขห้าไทย หมายถึง รัชกาลที่ 5 เหนือเลขห้าไทยมีรูปมงกุฏครอบอยู่ด้านบน หมายถึง พระราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 5
16. สถาปนิกผู้ร่างแบบพระราชานิเวศน์มฤคทายวันเป็นชาวอิตาลีชื่อ นายอิมมาน เฟดดี ประกอบด้วยพระที่นั่งใหญ่ 3 องค์ คือ 1. พระที่นั่งสมุทพิมาน 2. พระที่นั่งพิศาลสาคร 3. พระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์
17. พระที่นั่งในพระราชานิเวศน์มฤคทายวันที่ใช้เป็นที่จัดแสดงละคร คือ พระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์

ภาพที่ 1 วัดพระแก้ว พระอุโบสถ พระสุทธเสลาเจดีย์ และปราสาทแดง (ยอดเขาก็คณะวันออก) พระนครคีรี
ที่มา : *WHERE Thailand's First Magazine, January 1999 : 48.*

ภาพที่ 2 หอชัชวาลวิชัยชัย (ด้านหน้า) พระที่นั่งราชธรรมสภา (กลาง)
พระที่นั่งวชิรยัตินต์วิเชียรปราสาท (ด้านหลัง) พระนครคีรี
ที่มา : อนุสาร อสท ปีที่ 35 ฉบับที่ 9 เมษายน 2538 หน้า 73.

ภาพที่ 3 พระรามราชบิโวน

ที่มา : อรุณสาร อกท ปีที่ 35 ฉบับที่ 9 เมษายน 2538 หน้า 73.

ภาพที่ 4 พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน

ภาพที่ 5 มุขะลูบือที่ชายคา
ปีกนกของศาลาการเปรียญ
วัดโตนดสุวรรณาราม

ภาพที่ 6 พระราเมียง วัดใหญ่สุวรรณาราม

ภาพที่ 7 ทอไตร วัดใหญ่สุวรรณาราม

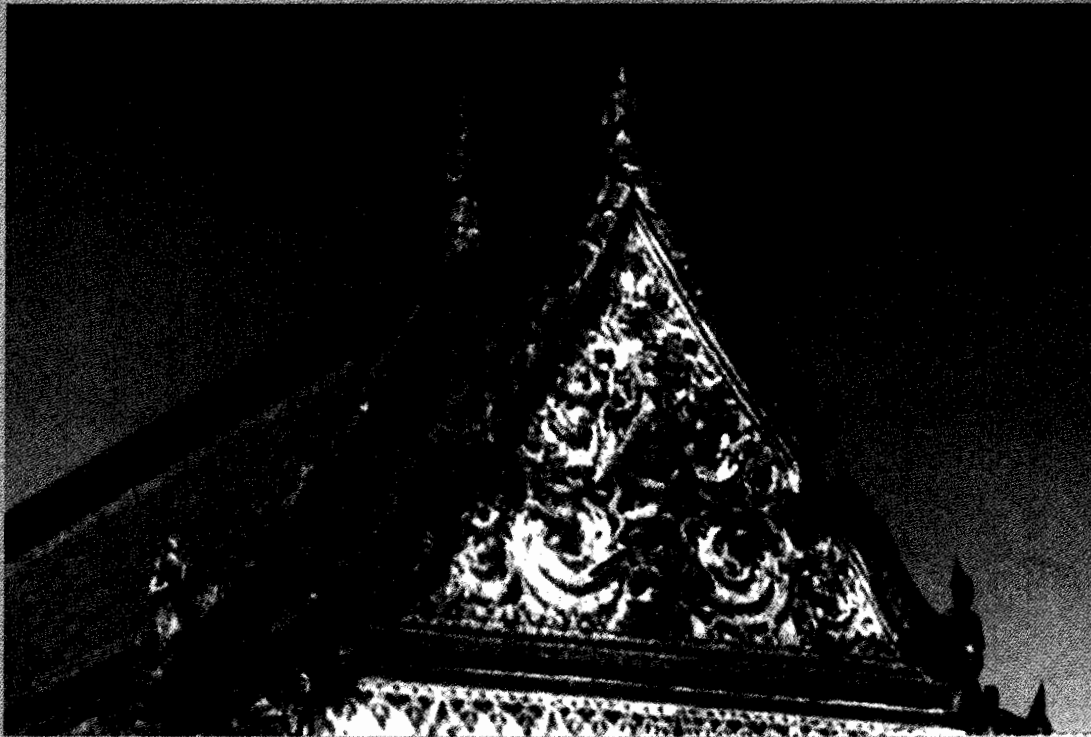
ภาพที่ 8 บานประตูไม้แกะสลักลายก้านขดปิดทอง
ศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม

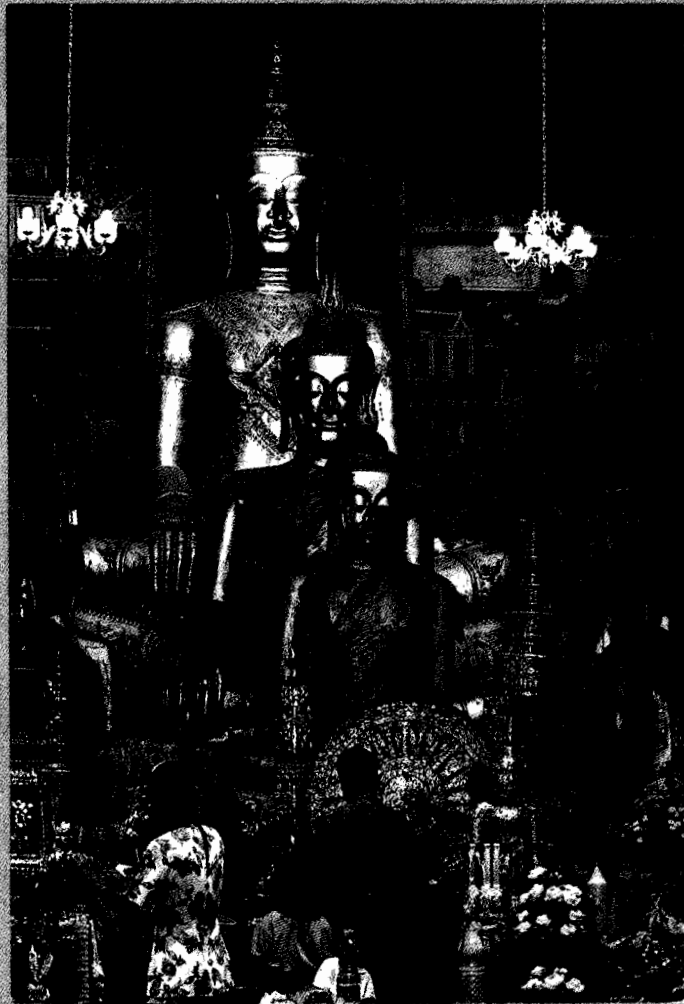
ภาพที่ 9 พระประธานในพระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

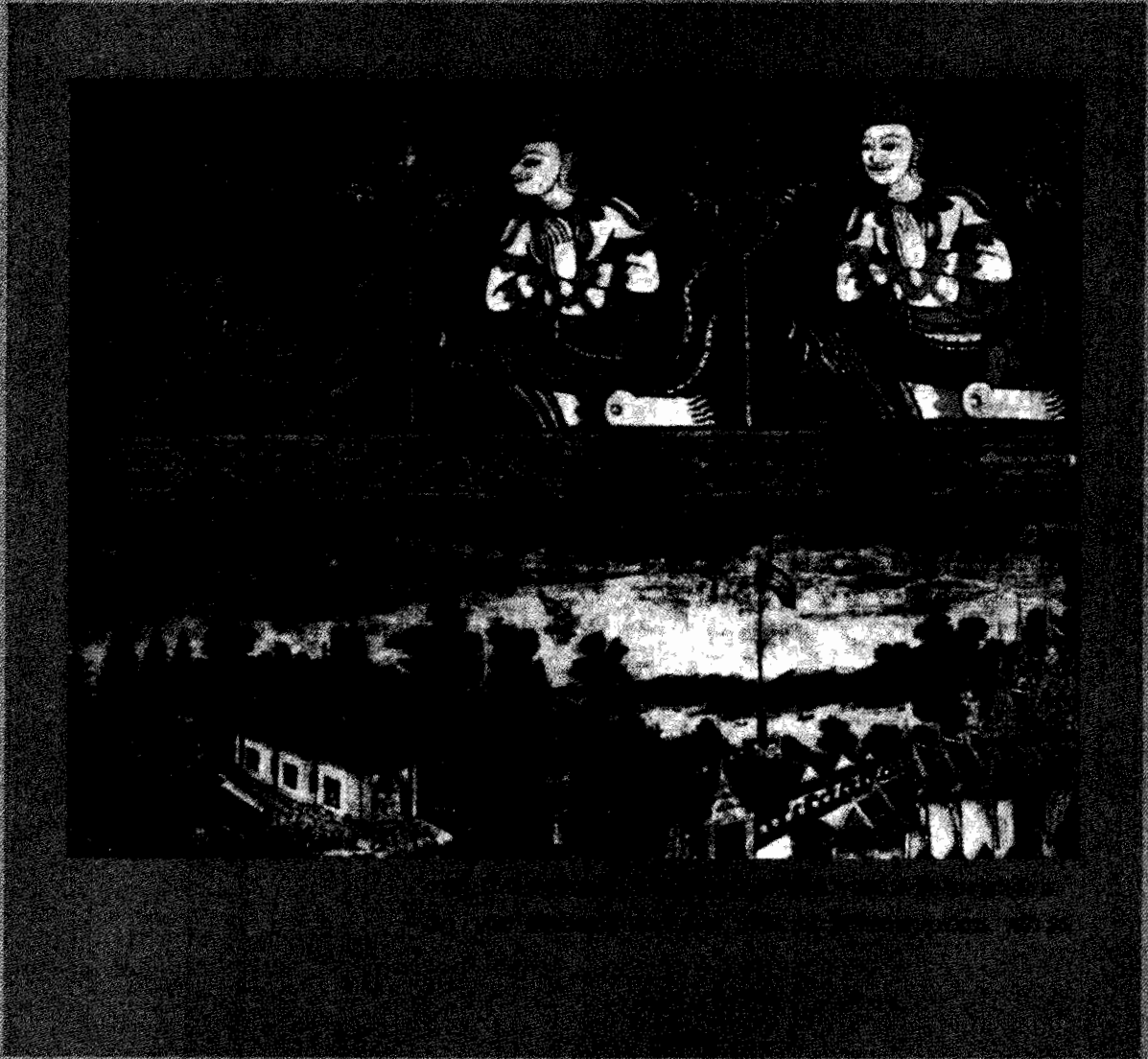
ภาพที่ 10 ภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปเทพชุมนุมในพระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม

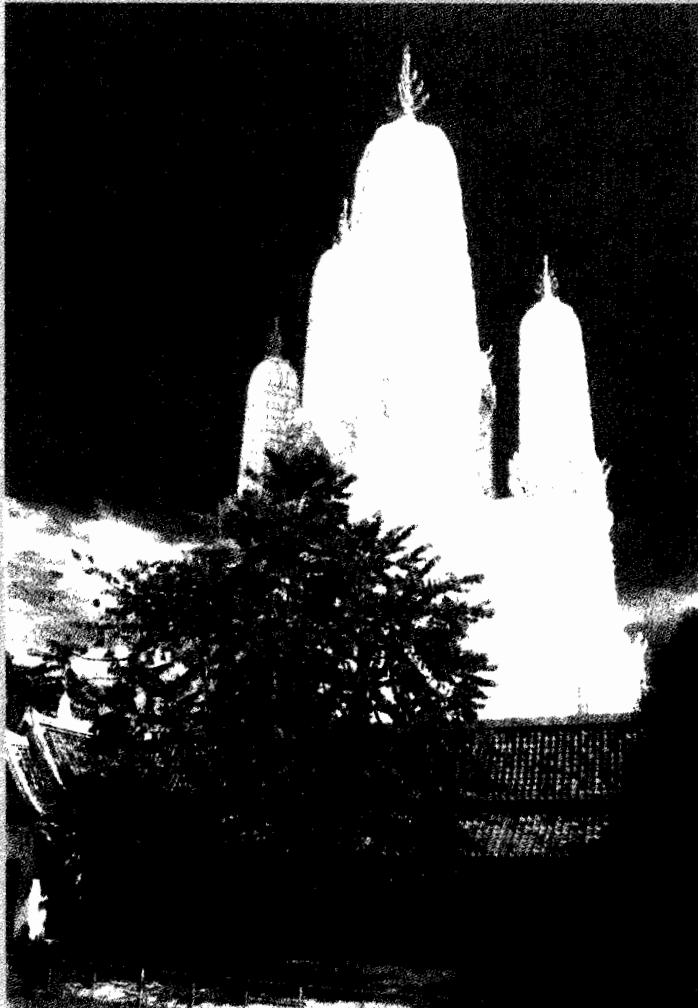

ภาพที่ 11 - หน้าบันพระวิหารหลวง วัดมหาธาตุวรวิหาร
ที่มา : บุญดี พิษณุคามนิต, บรรณาธิการ, 2536.
ประวัติวัดมหาธาตุวรวิหาร, หน้า 24.

ภาพที่ 12 พระพุทธปรุทธหรือพระวิหารทอง
วัดมหาธาตุวรวิหาร
ที่มา : บุญมี พิษุณย์สมบัติ, บรรณาธิการ, 2536.
ประวัติวัดมหาธาตุวรวิหาร, หน้า 25.

ภาพที่ 14 พระปราสาท 5 ยอด
วัดมหาธาตุวรวิหาร
ที่มา : บุญปี พิบูลย์สมบัติ, บรรณาธิการ.
2536. ประวัติวัดมหาธาตุวรวิหาร. หน้า 27.

บรรณานุกรม

บทที่ 1

- กมล มั่นภักดี, บรรณาธิการ. 2526. **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, กระทรวงมหาดไทย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ม.ป.ป. **ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว ปี 2533 - 2534**. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2537. **พระนครศรีอยุธยา**. เอกสารแผ่นพับแนะนำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- "ข้อมูล 75 จังหวัด". 2542. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.moi.go.th/province.htm>.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ฝ่ายการศึกษาต่อเนื่อง. 2536. **คู่มือการอบรมมัคคุเทศก์**. พิมพ์ครั้งที่ 3 (ฉบับปรับปรุงแก้ไข). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรี อมาตยกุล. 2503. **ทัศนศาสตร์ไทย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. พิมพ์แจกเป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางทองคำ เปี่ยมศรี 17 มีนาคม 2503. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตำรวจ, กรมตำรวจ.
- น. ณ. ปากน้ำ (นามแฝง). 2540. **ศิลปกรรมแห่งอาณาจักรอยุธยา**. กรุงเทพฯ : บริษัท ต้นอ้อ แกรมมี่ จำกัด.
- พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. มุลนิธิ. 2530. **ประวัติพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พระนครศรีอยุธยา : มูลนิธิพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.
- วัดพนัญเชิง, คณะสงฆ์. 2532. **ประวัติวัดพนัญเชิง**. พิมพ์ครั้งที่ 10. พิมพ์ถวายหลวงพ่อบุญรอดรัตนนายก (หลวงพ่โต) เป็นพุทธบูชา. พระนครศรีอยุธยา : วัดพนัญเชิง.
- วีระ อัมพันธ์. 2521. **กรุงศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ศิลปากร, กรม. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. 2525. **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 4 วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์**. จัดพิมพ์เนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ยูไนเต็ดโปรดักชั่น จำกัด.
- 2525. **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 8 โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์**. จัดพิมพ์เนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.
- ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. 2541. **คู่มือมัคคุเทศก์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมชาย พิศัยสุนทร. 2528. **วัดนิเวศธรรมประวัติ**. พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศ.ดร. ม.ร.ว.. 2539. "สถานที่สำคัญในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา". **คำบรรยายในโครงการอบรมมัคคุเทศก์ทั่วไป (ต่างประเทศ) รุ่นที่ 4**. ภาควิชาศิลปะไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.

บรรณานุกรม

- การท่องเที่ยวจังหวัดลพบุรี, สำนักงานส่งเสริม. 2524. **คู่มือนำเที่ยวลพบุรี**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ม.ป.ป. **ท่องเที่ยวภาคกลาง 22 จังหวัด**. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
“ข้อมูล 75 จังหวัด.” 2542. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.moi.go.th/province.htm>.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ฝ่ายการศึกษาต่อเนื่อง. 2536. **คู่มือการอบรมมัคคุเทศก์**. พิมพ์ครั้งที่ 3 (ฉบับปรับปรุงแก้ไข).
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรี อมาตยกุล. 2513. **ประวัติเมืองสำคัญ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา.
- เทพสตรี, วิทยาลัยครู. 2522. “ประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี” เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี.
เสนอที่วิทยาลัยครูเทพสตรี จังหวัดลพบุรี.
- วรวิทย์ วงษ์สุวรรณและคนอื่นๆ, ผู้จัดทำ. 2521. **ที่ระลึกงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ 17-18 กุมภาพันธ์ 2522**.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.
- ศิลปวัฒนธรรมลพบุรี, ศูนย์. ม.ป.ป. **จากอดีตถึงปัจจุบันของเมืองลพบุรี**. ลพบุรี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมลพบุรี.
- สมบุญรณ์ สงวนญาติและคนอื่นๆ, ผู้จัดทำ. 2536. **ลพบุรี แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์**. จัดพิมพ์เพื่อเป็นที่ระลึกงาน
แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช 19-21 กุมภาพันธ์ 2536 จังหวัดลพบุรี. กรุงเทพฯ : บริษัท โรงพิมพ์กรุงเทพ
จำกัด.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศ.ดร.ม.ร.ว.. 2539. “การนำชมโบราณสถานสำคัญจังหวัดลพบุรี.” **คำบรรยายในโครงการอบรม
มัคคุเทศก์ทั่วไป (ต่างประเทศ) รุ่นที่ 5**. ภาควิชาศิลปอาชีพ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
กรุงเทพฯ.

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ม.ป.ป. **พิษณุโลก**. เอกสารการนำชมจังหวัดพิษณุโลก. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
ประเทศไทย.
- “ข้อมูล 75 จังหวัด.” 2542. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.moi.go.th/province.htm>.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ฝ่ายการศึกษาต่อเนื่อง. 2536. **คู่มือการอบรมมัคคุเทศก์**. พิมพ์ครั้งที่ 3 (ฉบับปรับปรุงแก้ไข).
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเสริฐ ณ นคร, บรรณานิการ. 2535. **รวมเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเมืองพิษณุโลก**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระราชรัตนรังษี (ทองปลิว โสรโต) มีนาคม 2535. เชียงใหม่ : ส. ทรัพย์การพิมพ์.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2519. **เที่ยวเมืองพระร่วง**. พิมพ์ครั้งที่ 8. พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลซึ่งสมเด็จเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงบำเพ็ญในวันคล้ายวันสวรรคตครบ 51 ปีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พฤศจิกายน 2519 ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศ.ดร. ม.ร.ว.. 2535 "การนำชมโบราณสถานและสถานที่สำคัญในจังหวัดพิษณุโลก." **คำบรรยายในโครงการอบรมมัคคุเทศก์ทั่วไป (ต่างประเทศ) รุ่นที่ 4**. ภาควิชาศิลปาชีพ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ม.ป.ป. **ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวปี 2533 - 2534**. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. "ข้อมูล 75 จังหวัด." 2542. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.moi.go.th/province.htm>.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ฝ่ายการศึกษาต่อเนื่อง. 2536. **คู่มือการอบรมมัคคุเทศก์**. พิมพ์ครั้งที่ 3 (ฉบับปรับปรุงแก้ไข). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธิดา สาระยา, บรรณานิการ. 2530. **เมืองสุโขทัยนี้ดี**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

_____. 2538. **เมืองประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ และคณะ, บรรณานิการ. 2531. **สุโขทัยเมืองพระร่วง**. กรุงเทพฯ : ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2519. **เที่ยวเมืองพระร่วง**. พิมพ์ครั้งที่ 8. พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลซึ่งสมเด็จเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงบำเพ็ญในวันคล้ายวันสวรรคตครบ 51 ปีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พฤศจิกายน 2519 ณ อุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2529. **ศิลปะไทยที่น่ารู้**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

ศิลปากร, กรม. กองโบราณคดี. ฝ่ายวิชาการและอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย. ม.ป.ป. **อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย**. เอกสารแผ่นพับนำชมอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

บรรณานุกรม

วัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา, ศูนย์. 2525. **บันทึกจากโคราช**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.

ศิลปากร, กรม. กองโบราณคดี. ม.ป.ป. **อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย**. เอกสารการนำชมอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. คณะโบราณคดี. 2541. **คู่มืออบรมมัคคุเทศก์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. ศ.ดร.ม.ร.ว.. 2539. "อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย." **คำบรรยายในโครงการอบรมมัคคุเทศก์ทั่วไป (ต่างประเทศ) รุ่นที่ 5**. ภาควิชาศิลปาชีพ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.

บทที่ 7

"ข้อมูล 75 จังหวัด." 2542. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.moi.go.th/province.htm>.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ฝ่ายการศึกษาต่อเนื่อง. 2536. **คู่มืออบรมมัคคุเทศก์**. พิมพ์ครั้งที่ 3 (ฉบับปรับปรุงแก้ไข). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฉวีงาม มาเจริญ. ม.ป.ป. "โบราณคดีบุรีรัมย์." **รายงานประจำปีงบประมาณ 2533**. กรุงเทพฯ : อุทยานพิมาย.

พูนผล รัตติชุนทโชติ, บรรณาธิการ. 2526. **ประวัติมณฑลไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดบุรีรัมย์**. ขอนแก่น : สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์, กระทรวงมหาดไทย.

ศิลปากร, กรม. 2531. **๙ อุทยานประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการกรม, กรมศิลปากร.

_____. 2531. **ปราสาทเขาพนมรุ้ง**. พิมพ์เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง บุรีรัมย์ วันที่ 21 พฤษภาคม 2531. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี, กรมศิลปากร.

ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. 2541. **คู่มืออบรมมัคคุเทศก์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. ศ.ดร.ม.ร.ว.. 2539. **ปราสาทเขาพนมรุ้ง ศาสนบรรพตที่งดงามที่สุดในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

_____. 2540. "การนำชมปราสาทพนมรุ้ง" **คำบรรยายในโครงการอบรมมัคคุเทศก์ทั่วไป (ต่างประเทศ) รุ่นที่ 5**. ภาควิชาศิลปาชีพ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บรรณานุกรม

บทที่ ๑

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ม.ป.ป. **นครปฐม**. เอกสารการนำชมจังหวัดนครปฐมสำหรับนักท่องเที่ยวไทย 2541-2542.

กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

“ข้อมูล 75 จังหวัด.” 2542. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <http://www.moi.go.th/province.htm>.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ฝ่ายการศึกษาต่อเนื่อง. 2536. **คู่มือการอบรมมัคคุเทศก์**. พิมพ์ครั้งที่ 3 (ฉบับปรับปรุงแก้ไข).

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ตรี อมาตยกุล. 2499. **ทัศนศาสตร์ไทย จังหวัดนครปฐม**. กรุงเทพฯ : สำนักวัฒนธรรมทางศิลปกรรม,

สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ.

ศิลปากร. กรม. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. 2525. **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 4 (วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์)**.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ยูไนเต็ดโปรดักชั่น จำกัด.

..... 2540. **วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์**. จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา

ภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช ในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติเป็นปีที่ 50 พุทธศักราช 2539.

กรุงเทพฯ : บริษัท เอ พี กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด.

ศิลปากร. มหาวิทยาลัย. 2541. **คู่มือมัคคุเทศก์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. ศ.ดร. ม.ร.ว.. 2539. “การนำชมโบราณสถานและสถานที่สำคัญในจังหวัดนครปฐม.” **คำบรรยายใน**

โครงการอบรมมัคคุเทศก์ทั่วไป (ต่างประเทศ) รุ่นที่ 4. ภาควิชาศิลปาษา คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.

บทที่ ๒

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กองประชาสัมพันธ์. ม.ป.ป. **เที่ยวเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจและคนอื่นๆ, บรรณาธิการ. 2532. **อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา**. จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์

พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2532. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

“ข้อมูล 75 จังหวัด.” 2542. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <http://www.moi.go.th/province.htm>.

- จารุณี โพลประการและวิภา นาคงาม, บรรณาธิการ. 2536. **เพชรในเพชรบุรี**. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ.
- บุญเยี่ยม แยมเมือง. 2530. **พระนครคีรี**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เม็ดทราย.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2529. **ศิลปะไทยที่น่ารู้**. กรุงเทพฯ : บริษัท โอ เอส พรินติ้ง จำกัด.
- ศิลปากร, กรม. กองโบราณคดี. 2525. **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 8 : โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์**. จัดพิมพ์เนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.
- สุพล เตชะธาดา. 2532. "พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน." **ฟ้าเมืองทอง**. 13, 151 (เมษายน 2532). 61-62.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศ.ดร.ม.ร.ว.. 2539. "การนำชมโบราณสถานสำคัญจังหวัดเพชรบุรี." **คำบรรยายในโครงการอบรมมัคคุเทศก์ทั่วไป (ต่างประเทศ) รุ่นที่ 4**. ภาควิชาศิลปาชีพ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ใหญ่สุวรรณาราม, วัด. ม.ป.ป. **ประวัติวัดใหญ่สุวรรณาราม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ชมรมเด็ก.

ตท
910.23
ทมท
จ.4

ห้องสมุดการท่องเที่ยวฯ

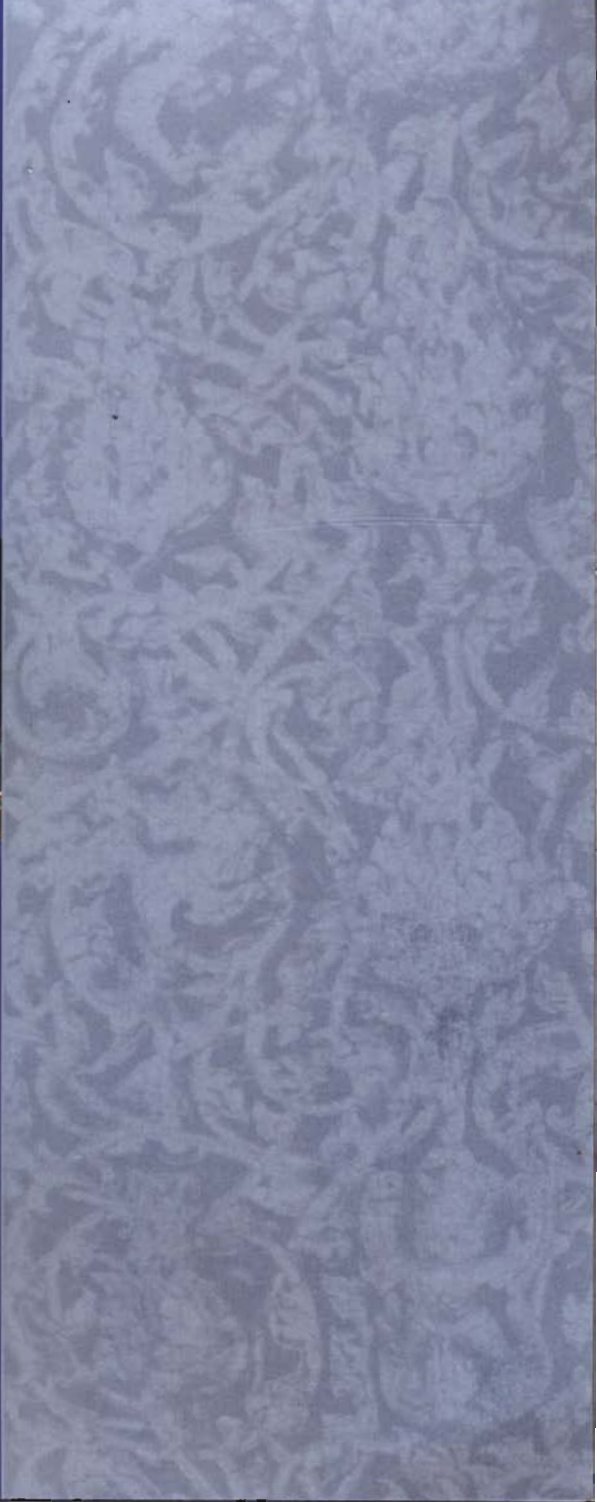
T22092

คู่มืออบรมมัคคุเทศก์ เล่มที่ 4 : ภาค
ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว

คู่มืออบรมภาคคุณเทศน์

1. ภาควิชาความรู้ทางวิชาการ
2. ภาควิชาความรู้เฉพาะอาชีพ
3. ภาควิชาความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญในกรุงเทพฯ
4. ภาควิชาความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญในท้องถิ่น
5. ภาควิชาความรู้ภาษาต่างประเทศ
6. ภาควิชาอภิธานศัพท์

